

ગુજરાત શાળા પત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER
JANUARY 1889.

પુસ્તક ૨૮ મું. જાન્યુઆરી. ૧૮૮૯. અંક. ૧ લો.

મત્તાજી બહુ મોટું ગુજ, નામ તેમ છે. કામ
કર અતિ મત સુવની, અરી એતી ધરી હામ.

અનુક્રમણિકા.

પૃષ્ઠ.

CONTENTS.

આકાર વિષે માહિતી.....	૧	Object-lessons : Form	1
ગુજરાતનો ઇતિહાસ.....	૪	Notes of Lessons on the History of Gujarat.....	4
આરોગ્યતા વધેક મુધારા વિષે			
બાધણી	૬	Lectures on Sanitary Reform.....	6
પ્રાચીન ગ્રીક કેળવણી.....	૧૦	Old Greek Education	10
માહિતી નોંધ	૧૩	Notes of Lessons	13
કવિત પાઠ આપવાના વિષયો ..	૧૫	Subjects for object lessons	15
પુસ્તકની મહોત્તર.....	૧૬	Acknowledgment of a Book	16
સરકારી જાહેર અવગતો.....	૧૭	Departmental Notifications	17

(કેળવણી પ્રાતાના હુકમથી),

અમદાવાદનાં

મામાની હવેલીમધ્યે યુવાણદેડ પ્રિન્ટિંગ અને જનરલ એજન્ટ્સ કંપની
"લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં રમણજીડલાલ ગંગારામ છાપી પ્રગટ કર્યું.

વર્ષનો રૂપિયો એક અંગાહીજ..... પોરબ માફ.
છટક નકલ ૧) ના આના એ..... અર્થો આના

ગુજરાત રાજાપત્ર.

૨૫૦૦ રૂપી છપાય છે.

સત્યાગ્રમ.

વર્ષ એકનો અગાઉથી ૨૧) પેટિશન સહિત.

જાહેર ખબરનો ભાવ.

૧ થી ૯ લોટી મુખીનો ૨૧)

૭ થી ૧૪ લોટી મુખીના ૨૨)

૧૫ થી ૨૨ લોટી મુખીના ૨૩)

૨૩ થી ૩૦ લોટી મુખીના ૨૪)

એ પ્રમાણે વધારે લોટીના ભાવ
સિવામાં આવશે.

એકની એક નહેર

એક કરતાં વધારે વાર છપાવવી

હશે તો નેરનો વાર છપાવશે તેટલો

થા આના એક રૂપીએ, એકા

સિવામાં આવશે, જેમકે નં. ૫૪

છપાવે તો ઉપતા ભાવ ને ધાવ

તેના રૂપીએ લાગ્યા વળવારે છપાવેતો તેના રૂ. ૧૦૦— મારે વારે છપાવેતો

તેના રૂ. ૧૦૦ એ પ્રમાણે ૭ માસને માટે નિયમ લાગુ પડશે. આખા વરસને

માટે ખાતો કરનાર પામેલો રૂપીએ અઘોર સિવામાં આવશે.

અગાઉથી આખો મુદતના કિમત મુજબ સિવાય અમે ડાપમું મા

રૂપીનું નહિ, ને માગવી ઉપર. મહિનાની રૂ. ૧૦ તેના પછાત માસનું

તા. ૨૦ મી મુખીમાં અમને ને મુજબી નોંધશે.

ને નહેર ખબરો છપાવનાં અમને ખેલ નહિ લાગે તે છપાવવા

અમે નં. ૫૫ નથી.

મુદતના—આ રાજાપત્રનો લાભ રેલાણી આનાના પાસે પમાર

નેમકે તથા રૂ. ૧૦૦ માટેના રાજાણી પાસે ૧૦૦ મારે આ ૨

૧૦૦ મુદતના પાસેના અગાઉથી મારણો, માનિયો અને માસરો

કે નેમકે અમારો ખાતો કરે તેની પાસેથી ૨૧૧ ૨૦—૧૫૨૨ લેવા

મા આવશે. મુદતના નેમકેના પાસે કરશે.

તા. ૨૫ મી માર્ચ ૧૯૮૮.] મહાપત્રના રૂ. ૧૦૦ માટે.

અગાઉથી નોંધ લેવું] મેંડાર, મુ. માગાવત.

ગુજરાતશાળાપત્ર

પુસ્તક ૨૬ સું.

જાન્યુઆરી.

૧૮૮૯.

અંક ૧ લો.

આકાર વિષે પાઠો.

બીજું પગથિયું.

૦૪૦
૭૬૨૫૫

પાઠ બીજો. બાળબૂચોના જ્ઞાનનો ઉદય કરવા વિષે,

બાળવર્ગના આગળ ૨૨૨૭ કપડા ઉપર આકારોની પેઠીમાંથી લા-
કડાના આકારો મૂકી શિક્ષક એક ચોરસ આકાર હાથમાં લઈ છોકરાંને
દેખાડી પૂછવું કે ગયા પાઠમાં આ વિષે શું શીખ્યા? એને શું છે? છો-
કરા—એને ખૂણા છે. કોઈને કહેવું. એના ખૂણા બતાવો. તે બતાવ્યા
પછી બીજા કોઈને કહેવું કે એના એક ખૂણાથી બીજા ખૂણા સૂધી આંગ-
ળી ફરવો. તેમ કરેથી બીજા કોઈ બાળકને પૂછવું કે આણે ક્યાંથી ક્યાં
લગી આંગળી ફરવી? જવાબ—એક ખૂણાથી બીજા ખૂણા સૂધી. શિક્ષક
એ એક ખૂણાથી બીજા ખૂણા સૂધીના બાગનું નામ કોઈ લાગેછો?
તેમ આ ખૂણા કહેવાય છે તેમ (આંગળી ફરવીને) આ શું કહેવાય છે?
એને બાજુ કહે છે. એને શું કહે છે? બધા જોડે કહે. પછી કોઈ બાળકને
પૂછવું કે તમે એવી બીજી બાજુ દેખાડો. તમે ત્રીજી દેખાડો. તમે ચોથી
દેખાડો. તો કહે બધા એને કેટલી બાજુઓ છે? ચાર બાજુઓ. છેક
બાળકને—તમે ચારે બાજુઓ દેખાડો. બીજાને—આ પૂડા ઉપર એવો
આકાર દેખાડો. બીજા કોઈને—તમે આ આકારોમાં ચાર બાજુઓવાળા
જેટલા હોય તે સઘળા શોધી કાઢો. તે આવડેથી બીજા કોઈને પૂછવું કે
હવે તમે ત્રણ બાજુઓવાળો આકાર શોધી કાઢો. હવે ત્રણ બાજુઓવાળો

આમાંથી કાઢો. વાર જુઓ તો આમાંથી કોઈને પાંચ બાજુઓ છે? કો-
ઈને છ બાજુઓ છે? ઇલાદિ એજ પ્રયોગ સ્વેદ, કાગળ, વગેરેથી કાવો.

૧ સૂચના. આ પાઠને એક વખતે આખો સલાવવો કે એના બે
બાગ કરવા તેનો આધાર વર્ગનાં બાજુઓના જ્ઞાન અને શક્તિ ઉપર છે.
છોકરાને થકથી ના નાંખવાં તેમ જોઈએ તેથી આધું પણ ન શીખવવું.
કાંઈ નવું શીખ્યાં એમ તેમને લાગવું જોઈએ.

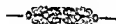
૨ સૂચના. એ આકારોને પૂઠાના આકારો જોડે સરખાવી જોવાનું
આ પાઠોમાં જરૂરી રાખવું.

૩ સૂચના. આકારની પેટીમાં મૂળાક્ષરોનાં પાનાં રાખવામાં આવે છે
તથા મૂળાક્ષરનું પૂઠું પણ જોડે હોય છે. એ શીખવવાને સારૂ જુદો વખત
રાખવો અને તે પાઠોને મૂળાક્ષરો શીખવવાના પાઠોને સલાવકારી કરવા.

ત્રીજું પગથિયું.

સીધી અને ગોળ બાજુઓ વિષે પાઠ ૧ લો.

શિક્ષક છોકરાને સીધી બાજુવાળો આકાર—ચોરસ કે ત્રિકોણ—દે.
આડી પૂછવું કે આપો આકાર પૂઠા ઉપર દેખાડો. ત્યાર પછી અર્ધ ગો-
ળાકારનું પાટિયું લઈ પૂછવું કે આપો આકાર પૂઠા ઉપર દેખાડો. તે દે-
ખાડેથી પૂછવું કે આની (અર્ધ ગોળની) બાજુઓમાં કાંઈ ફેર છે? ન
આવડે તો તેની નીચેની લીટી દેખાડવી અને ઉપરની વાંકી (ગોળ) લીટી
દેખાડી પૂછવું કે આ બેમાં શો ફેર છે? ન આવડે તો કહેવું કે નીચેની
સીધી છે ને ઉપરની ગોળ છે. એ જવાબ બધા પાસે જોડે બોલાવવો.
એવો બીજો આકાર આમાંથી ચોધી કાઢો. તો હવે જોને એક સીધી
બાજુ નથી એવો આકાર દેખાડો. ન આવડે તો શીખવનારે પૂર્ણ ગોળ
પાટિયું હાથમાં લઈ દેખાડવું અને છોકરાને કહેવું આપો આકાર આ
પૂઠાપર છે તે દેખાડો. એવાં બીજાં પાટિયાં ચોધી કાઢો.

પાઠ ૨ જો.

શિક્ષક—હાથમાં ચોરસ પાટિયું લઈને—આને કટકી બાજુઓ છે,
ખાપ? છોકરાં—ચાર. ઠીક. ત્રિકોણ હાથમાં લઈને, એને કટકી બાજુ

એ છે? તથા, અર્ધગોળ હાથમાં સધન, એને કટલી બાજુઓ છે? બે. એ બંને સરખી છે? ના. સારે કેવી છે? એક સાધી અને બીજી ગોળ. હાથમાં પૂર્ણ ગોળ પાટિયું સધન, અને કટલી બાજુઓ છે? છુઓ, આ પૂઠાપર એવો આકાર છે તેને કટલી બાજુઓ છે? એક. એ એક કેવી છે? ગોળ. તો આપણે ત્રણ જતના આકાર જોવા. કયા કયા કહો? તો? સાધી બાજુવાળા; એક સાધી અને એક ગોળ એવી બે બાજુઓવાળા; અને ગોળ એક બાજુવાળા. છુઓ આ ચાર બાજુઓવાળાને કટલા ખૂણા છે? આ ત્રણ બાજુઓવાળાને કટલા ખૂણા છે? આ બે બાજુઓવાળાને કટલા ખૂણા છે? તો હવે તમે કહી શકશો કે જેટલી બાજુઓ તેટલા ખૂણા. સઘળા જોડે જોડો—જેટલી બાજુઓ તેટલા ખૂણા. પણ એક ગોળ બાજુવાળાને ખૂણો એકે નહિ. ઠીક. કોઈ બાજુકને—તમે ચાર બાજુઓવાળાં બધાં પાટિયાં આમાંથી વીણી કાઢો. બીજાને—તમે ચાર ખૂણાવાળાં પાટિયાં વીણી કાઢો. ન. આવડે તો બીજાને, જેને ચાર બાજુઓ છે તેનેજ ચાર ખૂણા છે. તમે એક ખૂણો નહિ એવો આકાર બતાવો. એને કટલી બાજુ છે? એક ગોળ બાજુ છે. તમે પાંચ ખૂણાનો આકાર બતાવો. તમે પાંચ બાજુઓનો આકાર દે. આડો—ઈત્યાદિ.

વિચાર—આકાર વિષે આ આરંભના પાઠોનો હેતુ એ છે કે બાજુકની તર્કશક્તિને બારે ન પડે એવાં તરેહ તરેહનાં મનોવલ્નોથી તેમને આકારનું ખરું જ્ઞાન મેળવવાને નિરીક્ષા કરતાં આવડે. જેઓ માટપણે પોતાના હાથવડે કામ કરી કારીગર કે મજૂર થવાના છે તેઓના હાથને એવી તેઓ ના આંખો મદદ કરી શકશે; અવલોકન કરવામાં પોતાની જુદીન જુદી શક્તિ તેવા કારીગરો અને મજૂરો તેઓ યથા, જેઓ માટપણે પોતાના મગજવડે અકબ વાપરવાનાં કામ કરવાના છે તેઓને હાથાંતરે માટે તથા સ્પર્શાન્ય અનુમાનો તથા નિયમો કાઢવાને માટે રજા જ્ઞાન મળશે કે તે મેળવવાની રીત સમજશે. આ વિષે હજી વધારે પાઠો લખવામાં આવશે.

ગૂજરાતનો ઇતિહાસ.

પાઠ ૯ મો. ઇસ્વીસને.

સંક્ષેપ નોંધ. પૂર્વનોંધ. ૩૯૯ પોરણનો વર્ગ. પ્રાચિનસિંગરૂપ અમદાવાદ
ત્રેનિંગકોલેજ.

આરંભ પ્રશ્ન. વિક્રમ સંવત કોને કહેછે તે તમે ચીખ્યા.
હવે ઇસ્વીસને કોને કહેછે તે બાણોજી ?

શ્રીહિમુખિરટ- પાઠ—જેમ રાજા વિક્રમના મરણની સાલથી વિક્રમ સંવત
ના મરણનીસા- ગણાય છે તેમ શ્રી હિમુખિરટના મરણની સાલથી ઇ-
લથીઈસ્વીસને. ચીસને ગણાય છે. મેં શું કહ્યું ? કોના મરણની
સાલથી ઇસ્વીસને ગણાય છે ? હિમુખિરટે શું મોટું કામ
કર્ષે છે તે કોઈ બાણોજી ? એણે ખ્રિસ્તી ધર્મ સ્થાપ્યો છે.
એણે શું કહ્યું છે ? એ ધર્મ માનનારા તમે જોયા છે ?
સાહેબ લોકને તમે જોયા છે ? તેઓ એ ધર્મ પાળે છે.
આપણી પાંડેશમાં પાદરી સાહેબ રહે છે તેઓ એ ધર્મ
પાળનારા છે. એ સાહેબના બંગતાની સામી બાજુએ રહી
સને અને સં- વિશ્વાસ લેતા રહે છે તેઓ એ ધર્મના છે. ઇસ્વીસનેની
વતમાં ૫૧ વ- હાથ કઈ સાત આસે છે ? ૧૮૮૬. અને વિક્રમ સંવતની
રસનો દૂર છે. કઈ સાત આસે છે ? ૧૯૪૫. તો એ બેમાં કેટલો દૂર છે ?
સંવતના વરસમાંથી સંવતનાં વરસ બાદ કરીએ તો શું બાકી
રહે છે ? ૫૬. અથવા ઇસ્વીસનેના વરસમાં કેટલા ઉમે-
રીએ તો સંવતનું વરસ આવે ? ૫૬. તો એ બેમાં દૂર
કેટલો ? ૫૬ વર્ષાનો. બીજા દાખલા સહ પાકું કરાવી
પૂનરાવર્તનમાં તમારવું કે શીખવેલું આવડ્યું કે નહિ.

પાઠ ૧૦ મો પંચાસનું રાજ્ય.

સંક્ષેપ નોંધ. પૂર્વ નોંધ. ૩૯૯ પોરણનો વર્ગ. પ્રાચિનસિંગરૂપ અમ-
દાવાદ ત્રેનિંગ કોલેજ.

* આ પાઠ ૨.યા ડીસેમ્બર માસમાં શીખવ્યો હોત તો ૫૦ વર્ષોનો
દૂર આવતો બહુ કાળ પડે તેમ હોય તો આ બદલ આગળ બીજા કોઈ
પાઠમાં શીખવો.

આરંભ પ્રશ્ન. વલ્લભીપુરનું રાજ્ય તૂટ્યા પછી ક્યું રાજ્ય થયું તે તમે જાણો છો ?

પંચાસરનગર. યાદ. આ નકયાબણી જુઓ. આ ઠેકાણે પંચાસર નામ નગર હતું. શું હતું ?

પ્રાલાવાડ. આ પ્રાલાવાડ પ્રાંત છે. કયો પ્રાંત છે ? તમે આવીને પ્રાલાવાડ પ્રાંત બતાવો.

કચ્છનું રણ. એની ઉત્તરે કચ્છનું રણ છે. શું છે ? રણ કોને કહે છે તે જાણો છો ? જે જમીનપર માટી ન હોતાં રેતી હોય, ત્યાં જોઈ નહિ અને પાણી ન હોય તેને રણ કહે છે. રણ કોને કહે છે ? રણમાં માણસ વધી ચકતાં નથી. મેં શું કહ્યું ? એ રણને કાંઈ પ્રાલાવાડમાં પંચાસર હતું. શું હતું ? રણનો એ કાંઈ બતાવો. એ કાંઠાપર ક્યું થઈ

ઈ.સ. ૧૯૧. હતું ? ઈસ્વીસને ૧૯૧ માં એ નગરમાં આવડા જાતનો જયશિખર. રજપૂત રાજા રાજ્ય કરતો હતો. કોણ રાજ્ય કરતું હતું ? આવડો. ક્યાં ? કઈ સાલમાં ? એ રાજાનું નામ કોણે વાંચ્યું છે ? એનું નામ જયશિખર હતું. એ જયશિખર કઈ જાતનો

સંવત ૭૫૨. રજપૂત હતો ? ઈસ્વીસનની કઈ સાલમાં એ રાજ્ય કરતો હતો ? વિક્રમ સંવતની કઈ સાલ તે યેજા હતી ? એ રાજ્યનો આરંભ ક્યારે થયો તે જણાવું નથી. શું જણાવું નેથી ? જયશિખરની પહેલાં કયો રાજા હતો તે પણ જાણવામાં આવ્યું નથી. શું જાણવામાં આવ્યું નથી ? જયશિખર ગાદીએ કઈ સાલમાં બેઠો તે પણ જાણવામાં નથી આવ્યું. એનું મરણ ક્યારે થયું અને રાજ્ય ક્યારે ગયું તે માત્ર જણાવ્યું છે. શું જણાવ્યું છે ? એ વાત તમે આવડા પાઠમાં જોખો. (પુનરાવર્તન.)

યાદ ૧૧ એ. પંચાસરનું રાજ્ય, સંક્ષેપ નોંધ. મૂળ નોંધ. ૩ જા ધોરણનો વર્ગ. પ્રાકૃતિસિંગ સ્કૂલ અમદાવાદ ત્રિનિગકાલેજ.

આરંભ પ્રશ્ન. રાજા જયશિખર રાજ્ય કરતો હતો તેવામાં શું બન્યું તે જાણો છો ?

આરોગ્યતા વર્ધક સુધારા વિષે જાણણો.

પાઠ. આજલગી આપણે આ ગૂજરાતનો નકશો રાખતા હતા. આજે હું આ ખીન્ને મોટો નકશો લાવ્યોહું. એ શેનો છે તે વાંચો. શું લખ્યું છે ? આ મોટા નકશામાં કનોજ દેશ. ગૂજરાત ક્યાં છે તે દેખાડો. અહિં ઉપહીમર કનોજ દેશ કાનપુર. કયો દેશ હતો ? જુઓ આ કાનપુર (કાનપોર) લખેલું છે. આવો તમે બતાવો. જોયું બધાએ ? શું જોયું ? કાનપુર. કલ્યાણીનગર. એની પાસે પહેલાં કલ્યાણી નામે નગર હતું ? શું હતું ? ક્યાં હતું ? ક્યા દેશમાં હતું ? આવો તમે કનોજ દેશ દેખાડો. તમે કાનપુર દેખાડો. આગળ ત્યાં કયું નગર હતું ? એ નગરમાં બૂવડ નામે મોટો બજવાન રાજા રાજ્ય કરતો હતો. કોણ રાજ્ય કરતો હતો ? ક્યાં ? તે કેવો હતો ? વળી પરાક્રમી હતો. પરાક્રમી એટલો એને મળવાને શંકર નામે ગૂજરાતનો કવિ ગયો. કયો કવિ ? એને મળવા ગયો ? શંકર કવિએ બૂવડની આગળ ગૂજરાત દેશનાં અને જયશિખર રાજાનાં વખાણ કર્યાં. શંકર કવિએ શું કહ્યું ? વખાણ એટલે શું તે જણાવો ? કોઈનાં વખાણ કરવાં એટલે તેને વિષે સારું કહેવું. મેં શું કહ્યું ? શંકર કવિએ કહ્યું કે ગૂજરાત બહુ સારો દેશ છે. મેં શું કહ્યું ? એ દેશ આખાદ-છે. એ દેશ કેવો છે ? આખાદ એટલે ? તમારી ઓપડીમાં લખ્યું છે કે જયશિખરની કીર્તિ. ઓપડીમાં શું લખ્યું છે ? કીર્તિ એટલે ? કવિ શંકરે શું કહ્યું ? તેપરથી બૂવડ-રાજાએ, ગૂજરાત જીતવાને લશ્કર મોકલ્યું. શું મોકલ્યું ? કોણે મોકલ્યું ? શા મોટા ? જીતવું એટલે શું ? તમે લશ્કર જોયું છે ? એ પાકું શીખવી પુનરાવર્તન કરી પાઠ સમાપ્ત કરવો.

આરોગ્યતા વર્ધક સુધારા વિષે જાણણો.

મસ્તાવના.

આ જગત્ ધધિરે દરાવેલા નિયમો પ્રમાણે આપણે અને અમુક કારણથી અમુક કાર્ય થાય છે, એ સિદ્ધિ થયું છે. રોગો અને મરણો અમુક

કારણોથી થાય છે. એમાંનાં કેટલાંક કારણો વિદ્વાનોનાં બાંધણામાં આંખાં છે અને તે કારણોને અટકાવી શકાય છે, અને તેમ કરેથી મંદવાડ અને મૃત્યુ ઓછાં થાય છે એવું સાબિત થયું છે. પ્રજાનું રક્ષણ કરવું, તેમની પીડા બની શકે તેટલી ઓછી કરવી અને તેમના સુખમાં વધારો કરવો એ રાજ્યકર્તાનો મુખ્ય ધર્મ છે. દેશની આબાદી અને બળનો પાયો તથા વિદ્યા, હુનર, એતી, વેપાર, અને રોજગારની અને પ્રજાની સામાન્ય સમૃદ્ધિની વૃદ્ધિનો આધાર ધણે દરેકે લોકની આરોગ્યતા પર છે. એ માટે આપણા રાજ્યકર્તા પ્રજાની આરોગ્યતાની સંભાળ લેવા પર તથા તેને વંધારવા પર ધણું લક્ષ દે છે. આ કામમાં સરકારને અને દરબારને મહેતાજીએ પુષ્કળ મદદ કરી શકે તેમ છે. કેટલાંક કામ રાજ્યકર્તાના હુકમથી બરોબર ચાલે શકે છે, પણ ઘણાંક એવાં છે કે તેમાં લોકની સંમતિ હોય અને તેઓ હાંસથી સહાય કરે તો જ તે પાર પડે. દેશમાં માણસોની અને દોરોની આરોગ્યતા બળવર્ધાનું અને તેમાં વૃદ્ધિ કરવાનું કામ એ પાછલા પ્રકારનું છે. લોકની આરોગ્યતા સુધારવાને સરકાર બહુ આતુર છે અને પ્રયત્ન કરે છે, પણ એ બાબતમાં ચહેરો, કચ્ચા, અને ગામોમાં વસનારા લોક તથા ઘણાંક દેશી અમલદારો, મુખી, પટેલો, તળાટિ વગેરે અબાણા હોવાથી સરકારની શુભ ઇચ્છા પાર પડતી નથી અને કેળવણીખાતાની મદદની ગરજ છે. નિયાળોમાં છઠ્ઠા ધિરણમાં આરોગ્યવિદ્યાનાં મૂલતત્વો શીખવવામાં આવે છે, તંયાપિ તે શીખનારા બહુ યોગ છે અને બધી નિયાળોમાં તે વિષય શીખવાતો નથી. મહેતાજીએ એ વિષે બાંધણો કરી લોકને સમજાવવા નિષ્પ્રયે. પરંતુ બધા મહેતાજીએ બાંધણો આપી શકે તેવા નથી. માટે આ બાંધણો પ્રગટ કરવામાં આવે છે. આ બાંધણોમાં “હિંદમાં આરોગ્યતા વર્ધક સુધારો” એ નામ મી. મેડરે રચેલા પુસ્તકમાંથી સાર લીધેલો છે. મહેતાજીએ અને અન્ય બધામણ કરીએ છીએ કે તેમણે લોકને બળા કરી એ બાંધણો વાંચી સંભળાવવાં. ગામના ચોરાં પરલોકને મળવું સહેલું પડે. ચહેરોના મહેતાજીએ પણ લોકને એકા કરી આ બાંધણો તેમની આગળ વાંચી શકે. બાંધણો દૂકાં રાખવામાં આવે છે કે તે વંચાઈ રહ્યા પછી તે ઉપર ચર્ચા કરવાનો વખત મળે. બાંધણું પછીની ચર્ચા બહુ ફાયદો કરે. આ કામ મહેતાજીએ કરતા બંધી સરકાર અને સરકારી અમલ

લઘારો બહુ રાજી થશે, અને નિશાળખાતાના ઉપરીઓ પણ સાબાશી આપશે એમાં શક નથી. એ કામ નિશાળના વખતનાપછી અથવા રજાના દિવસોએ સ્વધંધાએ કરવાનું છે. સરકાર હુકમથી કરાવે તો તેમને અધિકાર છે, તથાપિ આવાં કામ હુકમથી સારાં થતાં નથી. હોંસીલા માણસો પોતાની ખુશીથી કરે તેમાં વધારે ખૂબી છે. નિશાળના કામમાં કાંઈ હાકત ન પડે તે રીતે કરવું. જ્યાં ધર્મ સંબંધી વહેમ વચમાં આવે ત્યાં સંભાળથી જોલવું. સાંભળનારનાં દિલ જેમ ઓછાં દુઃખાપ તેમ યુક્તિથી જોલવું. શીતળા અને કોગળિયા વિષે કહેતાં એ બાબત આવે તેવારે તિરસ્કાર બરેલા ચપ્પો ન વાપરતાં ડહાપણથી જોલવું. જે મહેતાજી પોતાની બાંધાની મારફતે કે પંડે આ મોટી અગત્યની બાબત ઉપર સ્ત્રીઓને જ્ઞાન આપી શકે તો સરકારની રૂઢી મતલબ પાર પાડવામાં વધારે સહાય મળે.

માવળ ૧ લું.

તંદુરસ્તીની કીમત.—આપણામાં કહેવત છે કે “પહેલું સુખ તે જતે નથી.” એટલે શરીરે સાજા હોવું એ પહેલું સુખ છે. એ કહેવત યથાર્થ છે. આરોગ્યતા વિના ખીજું કોઈ સુખ ભોગવી શકાતું નથી. દુનિયામાં રંક અને રાત્ત, ગરીબ અને ધનવાન, મજૂર, કારીગર અને વેપારી, સ્ત્રી અને પુરૂષ એ સર્વને તંદુરસ્તીના જેવું મોટું સુખ ભાગ્યે કોઈકજા ખીજું હશે. માંદા માણસને અજબ બાવતું નથી, કુળ અને જિવા પચતા નથી, અને મિથ તથા સ્વાદિષ્ટ જમણે વિષ જેવાં છે. આપણે ‘તનના’ અને મનના સંપૂર્ણ તંદુરસ્તી ભોગવતા હોઈએ ત્યારે માત્ર જીવંત આનંદકારી લાગે છે અને સંસારનો લઠાવો લઈ શકાય છે તથા પરમેશ્વરની ભક્તિ યજ્ઞ શકે છે. આપણે આપણાં કામકાજ કરી શક્તીએ હીએ, રાત્રે મીઠી ઊંઘ આવે છે, અને સવારમાં શરીરમાં રુદુરતા માલૂમ પડે છે, તથા વખત એવા સુખચેનમાં જાય છે કે તે કમ ગયો તેની આપણને ખબરે પડતી નથી. રમત ગમત, રાગતાન, કામકાજ, મિત્ર જિજ્ઞાસાદિ આરોગ્ય માણસને માત્ર સુખદાયક છે. મંદવાડના વખતનું ચિત્ર આથી ઉલટું છે. આપણે પંડે દુઃખ પામીએ છીએ અને પોતાનાં કામકાજ બરાબર બજાવી શકતા નથી એટલુંજ નહિ, પણ અન્ધને દુઃખરૂપ યજ્ઞ પડીએ છીએ.

સજ્જ તાવથી અંગ ધીગતું હોય અથવા માથું ફુપ્પતું હોય કે પેટમાં વેદનાં થતી હોય કે બીજા રોગથી આપણે પીડાતા હોઈએ ત્યારે પોતાની દશા કોને સુખમય લાગે છે? વિચારી જનવત્તાના મિથ્યા પ્રયત્નમાં પથારીમાં આમ તેમ તરફડોઆં મારતા હોઈએ ત્યારે મીઠી જાંઘ આવવાની તો વાતજ શી! વહાણું વાપછે ત્યારે કહીએ છીએ કે એા પ્રમુ! સાંજ ત્યારે પડશે! અને સાંજ પડે છે ત્યારે મનમાં આવે છે કે હવે સવાર ત્યારે થશે. દરદી માણસનો વખત કેમ કયાં જતો નથી. મોઠા મોઠા ધનાઢ્ય ઘડીઆઓ, અમીર ઉમરાવો, તથા મહારાજાઓ અને પાદશાહો પણ પોતાની સર્વ સંપત્તિ, અધિકાર, અને બળ છતાં તંદુરસ્તી વિના ફુઃખીઆ થઈ જાય છે, તથા હરોજ મહેનત મજૂરી કરીને પેસો કમાનાર માણસો પણ શરીર સાફ હોય તોજ રોટલો પેદા કરી શકે છે, અને જમીનદારો પણ આરોગ્ય હોય તો ફુનિયાની મોજમજામાં ભાગ લઈ શકે છે.

રોગીને પોતાને માત્ર મંદવાડ પીડાકારી છે એમ ન જાણવું. ઘરમાં સર્વને મહા વિદ્યભણ પડે છે. કોઈ કુટુંબમાં નાનાં અચ્ચાંને સજ્જ બિમારી થાય છે તેવારે ઘરમાંનાં સઘળાં સ્ત્રી પુરુષો મહા દીકરમાં પડે છે. કુટુંબ ગરીબ હોય તો દાકતરને બોલાવવાનો તથા ઓસડવેસડનો ખર્ચ ભારે થઈ પડે છે. અનાડી વૈદ્ય કે મૂર્ખ હકીમ મળ્યો તો ભોગ મળ્યા.

ઘરની ધણીઆણી માંદી હોય ત્યારે તો એથી પણ વધારે ફુઃખ પડે છે. દરેક સારી સ્ત્રી પોતાના પતિ તથા બેટાનાં સુખને અર્થ સવાર સાંજ ઘરનાં કામકાજમાં મથામથ રહે છે, પરંતુ મંદવાડમાં બિચારી હાલી આવી શકતી ન હોય ત્યારે પોતાનું કામ તો ક્યાંયોજ કરે? ઉત્તરું બીજાં માણસો પાસે પોતાનું કામ કરાવવું પડે છે. ઘરમાં બેટાં આજારી પડે છે તેવારે સર્વનો જીવ સંતાપ પામી શકે છે.

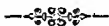
આંરે ઘરનો ધણી નેત્રી કાણીજ કુટુંબનો ગુન્ગરો આલે છે તે બિમારે થાય છે ત્યારે તો ફુઃખનો પરિસીમાંજ થઈ રહે છે. ઘરમાં બેઠા બેઠા રૂપિઆ ચાંલ્યા આવે એમાં માંદાસો જંગલમાં પોડાજ હોય છે, ધણીખરને તો આકરી અને મહેનતમજૂરી કરે ત્યારેજ ખાવા અને મળે છે. મંદવાડમાં ગરીબ બિચારો મજૂર પોતાનો હાથનો ગુન્ગરો ખુએ છે એટલુંજ નહિ, પણ પેડાં ઉપર પોડું તેની પેઠે ઓસડવેસડ સાફ તથા દાકતર ખાતર લઈ જઈ ખર્ચ કરવો પડે છે. જરતખેડમાં આ મુજબ દરોજ

લાખો રૂપિયાની ખુવારી યાવછે. મંદવાડ વખત રજવાડરવાનું બંધ થવા-
થી ધણા માણસોને દેવું કરવું પડેછે, તથા તેમનાં કુટુંબો લાંબા વખત
સૂધી દુઃખમાં પડેછે. આવી અવસ્થામાં જો ઘરનો ધણી મરણ પામે તો
તેની વિધવા તથા નબાપાં છોકરાં તદ્દન નિરાધાર થઈ જાયછે.

જો કદાચ તે માણસ મોતના પંજમાંથી બચે તોપણ તાવ વગેરે
લાંબો વખત પહોંચતા બાધિથી તેનું શરીર તદ્દન શક્તિહીન થઈ જાયછે
તથા ધણી વખત તો જીવતાં સૂધી કમળોર થઈ લગભગ અપંગાવસ્થામાં
આવી પડેછે. શરીરની આવી સ્થિતિમાં કોઈ બીજો રોગ થવાનો તથા
મોતના પંજમાં સપડાઈ જવાનો સંભવ વધારે રહેછે.

ગરીબ માણસોના મંદવાડને લીધે પહેલા મરી જાયછે એમ ન સ-
મજવું. કેટલીક વખત જે માણસો પોતાની જીવિત તથા ઉદ્યોગવડે ઊંચો
દરજો પામ્યા છે તેઓના પોતાની મહેનતનું ફળ લાંબો કાળ ભોગવ્યા સિ-
વાય નાની ઉંમરમાં મરણ પામ્યા છે. ઉપલા વર્ગોના માણસો પણ અ-
કાળ મૃત્યુ પામેછે. રોગ અને મોત પક્ષપાતી નથી. રંક અને રાખ, ગરી-
બ અને તવંગર સર્વને તે સરખા ગણેછે. વળી કેટલાક રોગો એકવાર
ઉત્પન્ન થવા પછી વંશપરંપરા ઉતરેછે.

ઉપર જે બિના લખીછે તેપરથી સ્પષ્ટ માલુમ પડશે કે તંદુરસ્તીની
કીમત ખરેખર ધણીજ મોટી છે.

પ્રાચીન ગ્રીક કેલ્વણી.

(ગયા અંકના ૨૭૭મા પૃષ્ઠનું સાંધણ.)

જોકરાએતિ અંકગણિતમાં સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, અને
ભાગાકાર શીખવતા. ગ્રીક લેહોમાં એકેએક નહોતા. આંગળીઓએ
સૂચવેલા બેભા કાપાવતી અંકો લખતા. પાંચડો હાથના કદંગા ચિત્ર V
થી દર્શાવતા અને એવાં બે ચિન્હોને જોડી દઈ દેશ X લખતા. મોટી
સંખ્યાઓ તેમનાં નામોના પહેલા અક્ષરથી લખતા, ઉદાહરણ, લાટિનમાં
મિલ્લ (હમર) નો M અને સેન્ટમ (સે)નો C. “સાધારણ ગણવામાં
નાની સંખ્યાઓને હાથનાં આંગળાંની પેઠે આંકાથી લખતા એટલુંજ નહિ,
પણ જે પ્રમાણે તેઓને વાળેલાં હોય અથવા મૂક્યાં હોય તે પ્રમાણે આં-

ગળીઓ વડે પ ના બાળ્ય ગણતા અને તેથી સાધારણ રકમોને માટે આંગળાં બસ હતા.....હજાર લગીની તમામ સંખ્યાઓ બતાવવાને આંગળીઓ બસ હતી એવું કહેછે તે આપણને તો ખરે નવાઈ નેવું લાગેછે.....ગ્રીક નિયાળોમાં જે લખોટામંત્રનો ઉપયોગ કરતા હતા તેમાં કટલીક જાળી ખોલણો હતી તેઓમાં કાંકરા અથવા ડાઘા બેસાડેલા હતા અને ડાબીમર એક વિશ્વ વિભાગ કરેલો હતો તેમાં દરેક એકમને ૫ ગણતા એમ ૬૪૮ (DOXLVIII) ન નીચે પ્રમાણે દર્શાવતા:—

		M
•	•	C
	••••	X
•	•••	

ભૂમિતિ, અર્થાત્ સુક્તિરૂપે ભૂમિતિનાં મૂળતત્ત્વો શીખવાને વધારે બહેનના વિદ્યાર્થીઓ લાયક છે એવું તેઓ ગાનતા.

કટલાંક સેકાં કડે પૂરોપની સાધુઓની શાળાઓમાં સોડીના નેટથી છૂટથી અને કૂરતાથી ઉપયોગ કરવામાં આવતો તેટલી છૂટથી અને કૂરતાથી બહુધા ઉપયોગ થતો નહિ, તથાપિ બંદોબસ્ત રાખવામાં શારીરિક શિક્ષાને અગત્યનો ભાગ ગણતા. આ બાબતમાં ગ્રીક મહેતાજી આપણા ગામડી મહેતાજીના જેવાજ હોય. આપણા દેશમાં મહેતાજી બહુ આખરદાર ગણાતો નહિ તેમ ગ્રીસમાં પણ મહેતાજી “સાધારણ રીતે બહુ આખરદાર ગણાતો નહિ.” “તે વાસ્તવિક રીતે સાક્ષર હોય તો તેનાપર મિથ્યા પાંડિત્યનો આરોપ આવતો અને ઉત્સાહી હોય અથવા વિદ્યાર્થીઓનું આજસ-સાંખી ન થકે તો તેનાપર ખરાબ સ્વભાવનો દોષ મૂકતા”. ગ્રીક ગામડી નિયાળની બવરદા પણ આપણી ગામડી નિયાળની બંધ-સ્થાના જેવીજ હોવી જોઈએ એવું સંભવેછે. એ શાળામાં એકે મદદનીશ

શિક્ષક નહોતા. એક મહેતાજીને બધા વિરપો શીખવતા પડતા. કસરત-
યાજાને. રાજ્ય તરફથી. કસો આશય મળતો નહિ તેમ વિદ્યાયાજાને પણ
મળતો નહિ.

મોટાં નગરોમાં નિયાજોનાં મકાન સારાં હતાં. તે સિવાય બીજાં કોઈ
ઠેકાણે સારાં મકાનો નહોતાં. ઘણાંક સ્થળોમાં “ખુલા મેદાનમાં પણ
શીખવતાં.” “જેમ જિન્નેશિયામાં અને પાલીમ્દામાં સરસ્વતી દેવીનું અ-
થવા બ્રહ્મચર્યનું મંદિર હતું અને તેનો મુખ્ય શિક્ષક તે મંદિરનો પૂજારી
ગણાતો તેમ વિદ્યાયાજાઓમાં (સારાં શહેરોમાંની સુસ્થાપિત શાળાઓમાં)
રક્ષક દેવોનાં પૂતળાં અને વીરપુરુષોનાં તથા બીજા વિખ્યાત પુરુષોનાં બા-
વનાં શાળા દાખલ અને વિદ્યાર્થીઓને રમરણ રહે તેટલા માટે મૂંઢલાં
હતાં. એ મંદિરમાં બસિ અપાતાં.” મહેતાજી “જેવા બાજુપર બેસીને
બણાવતો; હોકરાઓ બોંપર ખેસતા, અથવા બીજા રહેતા, કિંવા તેની
આસપાસ પાટલીઓપર ખેસતા.” ટેબલો અથવા ટળતી ઝળે નહોતી.
આપણી ગામડી નિયાજોમાં વાંચની અથવા લખતી વખતે પોતાના ઘુંટણ
ઉપર ઓપડી અથવા કાગળ રાખેછે તેમ ઓસમાં “વાંચતી અથવા લ-
ખતી વખતે ઘુંટણ ઉપર ઓપડી અથવા કાગળ રાખવાનો સાધારણ
રિવાજ હતો.” “હોકરાઓ તરસથી હેરાન ન થાય તેટલા માટે પીવાને સાફ
ચડમાં પાણી બરી રાખતા હતા.”

શ્રીકૃ નિયાજીઓ કસરતયાજામાં અને વિદ્યાયાજામાં પોતાનો અ-
ભ્યાસ આશરે પંદર વર્ગની ઉમરે પૂરો કરતો. હાલમાં ઇંગ્લાંડમાં અથવા
બરતખંડમાં એટલીજ ઉમરના નિયાજીઓને જેટલું જ્ઞાન હોયછે તેના
જોડ સરખાવતાં તેનું જ્ઞાન ખરેખર ઘણુંજ થોડું હતું. તે સ્વભાષા વાંચી
અને લખી શકતો, તથા સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, અને બાગાકાર
કરી શકતો. પરંતુ તેને ભૂગોળવિદ્યા, ઇતિહાસ, બીજી બાષા (બહુધા એ
કાંઈ તેનામાં ખામી નહોતી), ભૂમિતિ, અને અક્ષરગણિતનું જરાએ
જ્ઞાન નહોતું. તથાપિ હાલના જરતખંડમાં આર્થ વિદ્યાર્થીના શરીર કરતાં
તેનું શરીર વધારે ખીલેલું હોયું જોઈએ. વળી તેના સમયમાં જે સંગીત-
શાસ્ત્ર હતું તે તેને આવડતું અને તે પ્રમાણે તે ગાઈ વગાડી શકતો.
હાલમાં હિંદનો વિદ્યાર્થી એ શાસ્ત્રના જ્ઞાનનો ફાંફો ધરાવી શક્ય નહિ.
શ્રીકૃ નિયાજીઓને આરિસ્ટોટલ નામે તત્ત્વવેત્તાના સમયથી ચિત્રવિદ્યા

પણ શીખવતા એવું બાસે છે. એ વિષયનું મહત્ત્વ આપણી નિયામોમાં હજી વહીવટમાં માન્ય થયું નથી. આ ઓગણીસમી સદીમાં શ્રદ્ધિના કળવણીનો જેવો ખંપ છે તેવા તે સમયમાં નહોતો એ પાઠ રાખી આપણા તરફેણે જેવી કળવણી હમણા મળે છે તેનાથી વધારે સારી નહિ તો તેના જેવીજ સારી કળવણી શ્રીકૃ વિદ્યાર્થીને પોતાના ઉત્તરાવસ્થાનાં કર્તવ્યો કરવાને મળતી એવું આપણે બહુધા કહીશું.

પાઠની નોંધ.

પાઠના નોંધ રચવા વિષે મત બેદ છે. એક મત નીચે પ્રમાણે છે:—
પહેલથી પાઠ તૈયાર કરી રાખવો અવશ્યનો છે એ સત્ય સર્વમાન્ય છે. નોંધના રૂપમાં રૂપરેખા કરી રાખ્યાથી પાઠ તૈયાર કરવામાં સહાય મળે છે. કેટલાક શિક્ષકો એવી નોંધમાં શિક્ષણના મોટા વિષયો માત્ર લખે છે, પરંતુ બીજા કેટલાક શિક્ષકો પાઠ આપતી વખતે જે બાબતો વિષે કોઈ મુશ્કેલી આવવાનો સંભવ હોય છે તે બાબતો સંબંધી પણ કેટલાક પ્રશ્નો એ નોંધમાં લખે છે. પહેલી રીત સામે અમારો વાંધો એ છે કે અતિ સામાન્ય રૂપરેખાથી ધારેલો હેતુ પાર પડશે નહિ; અને બીજી રીત સામે એ છે કે એમ પહેલથી ઠરાવી રાખેલો પાઠ સફળ થશે નહિ. જે શિક્ષક પહેલથી મુશ્કેલીઓનો નિષ્કર્ષ કરી તેમનો ખુલાસો કરી રાખે છે તેનામાં શીખવતી વખતે જે વિચારો સૂઝે તે બંધ બેસાડવાની શક્તિ ઋણશિક્ષણમાં અતિ અવશ્ય છે એ મોટો ગુણ નથી એવું અમારું મત છે. એક શિક્ષણશાસ્ત્રી કહે છે કે “એ નોંધમાં જે મુખ્ય વિષયો સંબંધી કહેવાનું હોય તેઓને શીખવવાના ક્રમમાં તથા યદ જડી આવે એવી રીતે ગોઠવવા નોંધએ અને ક્ષેત્રે વિષય સંબંધી જે દર્શાવેલો આવવાનો હોય તે પણ લખવાં નોંધએ.” એમાં આપણે આટલું ઉમેરીએ કે શિક્ષક પાઠ આપવાની તરે વિષે પહેલથી મનન કરવું નોંધએ, કારણ કે એથી તેને ઘણી સહાય મળશે. શિક્ષણ એ ટેવ હોઈ માણસની નોંડે વૃદ્ધિ પામવી નોંધએ તેથી શીખવવાની કુશળતા અમુક પાઠને મોટે સંપાદન થઈ શકે નહિ; અને માત્ર પહેલથી વિચાર કરી રાખવાથી વિદ્યાર્થીએ આસ્તે આસ્તે આગળ દોરવાની શક્તિ શિક્ષકમાં આવશે નહિ, તે ન સંમત્ય એવી

બાબતોનો ખુલાસો ખબરડારીથી કરી શક્યો નહિ, કસ જણાય એવા અને સૂચક પ્રશ્નો પૂછીને સત્ય કહાડી શક્યો નહિ, અમુક બાબતને ફટલી મહત્વની ગણવી તેની તુલના કરી શક્યો નહિ, વર્ગના છોકરાઓને રસ લગાડી તેમનું લક્ષ્ય ટકાવી રાખી શક્યો નહિ, ઇત્યાદિ, ઇત્યાદિ. ધણાક શિક્ષકોને પાઠ આપતી વખતે પોતાના હાથમાં નોંધ રાખવાની માફી દેવ હોયછે તે વિષે અમારે આના સંબંધમાં કહેવું જોઈએ. આ દેવ ધણીજ દુષિત છે, કારણ કે વારે વારે નોંધ જોવાથી ખચીત મનમાં ટચુપચુ થવું જોઈએ તથા પાઠમાં ખસેલ પહોંચવી જોઈએ અને તેથી વિદ્યાર્થીઓનું સતત લક્ષ્ય રહે એવું કરી શકવામાં અવરોધ થવો જોઈએ. એવી સહાયતાને માટે શિક્ષક પોતાની પાસેના કાગળીઆપર જોડલો વિશ્વાસ રાખે તેના કરતાં તેણે પોતાના રમરણ્યક્રિતપર વધારે વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ. અને એમ કરવાથી પંડના મનની તથા પોતાના વર્ગના છોકરાઓના મનની ક્રિયા વચ્ચે કાંઈપણ નડતર આવશે નહિ.

પ્રત્યેક શિક્ષકને આખી નિયામમાં એકજ વિષય શીખવવાનું સોંપવાની યોજના જોડલી સારી છે તેટલી તને એકજ વર્ગના બધા વિષયો શીખવવાનું સોંપવાની યોજના સારી નથી એવું અમારું મત છે. મહેનત સવાની ઇચ્છા નહિ રાખનારોને જુવાન માણસોને આપણાં છોકરાંઓને કળવણી આપવાનું કામ સોંપવાની આપણને કમનસીબે ફરજ પડેછે. તેઓને પહેલેથી પાઠ તૈયાર કરી રાખવા પડે એ ધણું દુર્ઘટ લાગેછે. પાઠની નોંધ કરી રાખવામાં ધારા કરતાં વિષય શ્રમ પડેછે; પરંતુ પાઠ રાખવું જોઈએ કે ને શિક્ષક એ શ્રમ સહે તેની જુદી સંગીન અને ઉન્નત યાપછે એટલુંજ નહિ, પણ તેને પ્રકુળ બદલોએ મળેછે. શ્રમ લીધાથી માંડે શિક્ષણ રસિક અને ઉપયોગી યાપછે એવું તે જાણતો હોય તો તેઓના હિતની ખાતર તેણે શ્રમ લીધો હોય તેઓની તરફથી બદલો મળવાની આશા રાખવાનો તેનો હક્ક છે. વિદ્યાર્થીઓને માટે એ ને તેનાર કંઈ છે તે વિષે તેમની જુદીનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ એવું તે ઇચ્છેછે અને એ રીતે જ્ઞાન ઉપર તેમના પ્રેમને તે જાગૃત કરી શકેછે. કોઈ આકસ્મિક ઉત્તરપરથી મનમાં એક પછી એક વિચાર ઉત્પન્ન થાયછે તેવારે શિક્ષકને ફટલો અનહદ આનંદ થાયછે.

(સ્કૂલ માસ્ટરમાંથી.)

કથિત પાઠ આપવાના વિષયો.

ખાળકેને,

મોટાને,

- ૧ ઊનાળો અને શીઆળો એ વસ્તુઓમાં બેદ.
- ૨ ઊકરાંના માખાપ પ્રતે ધર્મો.
- ૩ રાત અને દિવસનો બેદ.
- ૪ પે અને પેસો.
- ૫ ઊકરાંના વાંક.
- ૬ ઉદ્યોગી મધમાખી.
- ૭ મધ.
- ૮ મીણ.
- ૯ જૂઠું જોલવામાં પાપ.
- ૧૦ નળીઆં, કે નેવાં.
- ૧૧ ઇંટ.
- ૧૨ કામ.
- ૧૩ કાલાં, રૂ, સૂતર, લૂગડું.
- ૧૪ પાણી કાઢવાનું ઘોરડું.
- ૧૫ સૂતળી.
- ૧૬ રૂંધ, દહીં, ઊસ, ઘી.
- ૧૭ રેમતો.
- ૧૮ કુકોળ.
- ૧૯ અનાજ.
- ૨૦ કુળી, કૂલ, કુળ.
- ૨૧ ચોરી.
- ૨૨ કંઈ વસ્તુઓનો રંગ બદલાવે-વાલ, કુળો, લાકડાં.
- ૨૩ મોર અને કૂલનો બેદ.
- ૨૪ ઇંડું.
- ૨૫ સૂરજ.
- ૨૬ ચંદ્ર (ચંદ્રિ).
- ૨૭ ઘંટી.
- ૨૮ સાંભેલું.
- ૨૯ સાવરણી.
- ૩૦ ધાતુઓ.
- ૩૧ ઊકરાંએ માંહોમાંહે કેમ વર્તવું.
- ૩૨ ખરેખર સાધી પ્રસન્ન થાય.
- ૩૩ વાડી.

- ૧ મીણખતી.
- ૨ ઊકરાંના માખાપ પ્રતે ધર્મો.
- ૩ ગરમ કપડાં.
- ૪ બરફ.
- ૫ ઘડીઆળ (કલાક.)
- ૬ ઊકરાંના અપરાધ.
- ૭ મધપૂડો.
- ૮ સસ જોલવું.
- ૯ ચીની ચલાણ.
- ૧૦ કાચનો ખાલો, અને ત્રાંખાનો વાડો.
- ૧૧ દીવો.
- ૧૨ દિવસનો ઉપયોગ સારો કેપૂરે કેવો કહેવાય.
- ૧૩ એતી, અને એતી કરનારા.
- ૧૪ નાણાનો ખરો ઉપયોગ.
- ૧૫ રંગર.
- ૧૬ કસરત.
- ૧૭ પુનરુત્પત્તિ.
- ૧૮ ચોરી.
- ૧૯ વસ્તુઓના બેદનાં પરિણામ.
- ૨૦ પદ્મીઓ.
- ૨૧ ખાતરો.
- ૨૨ ખાળાગમ.
- ૨૩ ચૂનો.
- ૨૪ અનિજ પદાર્થ.
- ૨૫ અનિજ કોવસાં.
- ૨૬ દયા.
- ૨૭ ક્રોધ.
- ૨૮ શમા.
- ૨૯ ઉદારતા.
- ૩૦ પતિધર્મ.
- ૩૧ પત્નીધર્મ.
- ૩૨ સાસુ પહુની વર્તણૂક.
- ૩૩ વરસાદ.

૩૪ વરસાદ.
૩૫ હાથ અને પગમાં ફેર.
૩૬ છોડ.
૩૭ ઝાડ.
૩૮ સ્વચ્છતા.
૩૯ ચોટલો (હોકરીઓને માટે પાઠ).
૪૦ નહાવું.

૩૪ નાટીઓ, મગજ, જઠર, કાળ.
૩૫ હૃદય.
૩૬ વાદળો.
૩૭ ઇંદ્ર ધનુષ્ય.
૩૮ ચામડી.
૩૯ ઇંદ્રિયોને વચ રાખવી.
૪૦ સ્વચ્છતા.

પુસ્તકની પહોચ.

“હિંદુસ્થાનની રાજ્યપદ્ધતિ,” (The System of Government in India.) આ નામનાં ઇંગ્રેજ અને ગૂજરાતી લઘુ પુસ્તકો તેના કર્તા મિ. મલ્હાર બિકાજી બેલસરે તરફથી અમને ઘર મળ્યાછે, તે અમે આદર પૂર્વક સ્વીકારીએ છીએ. મૂળ પુસ્તક ઇંગ્રેજીમાં રચ્યું છે; અને તેના આધારે ગૂજરાતી તૈયાર કર્યું છે. આ વિષયના અગત્યને માટે ગ્રંથકર્તાએ નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે. “દેશની રાજ્યપદ્ધતિ વિષે સામાન્ય માહિતી પદ્ધતિ કેળવાયેલા માણસોને હોવી જોઈએ. આવી માહિતી ન હોય, તો સરકાર આપણું બહું કરવા સાર ને દયાળુ દૃષ્ટિથી ઇલાજ લેશે, તેની કીમત સમજવી તથા તેથી આપણા કાયદા કરી લેવા, તે આપણાથી બને નહીં, તેમજ તે જાળવવાના સરકારના ઘણા ચલન નિષ્ફળ જવાની ખીક રહે છે. વળી, જે સરકારી નોકરીમાં છે, અથવા સરકારી નોકરી જળવવા ઇચ્છેછે, તેઓને તો રાજ્યપદ્ધતિનું સામાન્ય જ્ઞાન અવશ્ય હોવું જોઈએ.” અમે આ પ્રસંગે આ પુસ્તકોના અણુદોષ વિષે કંઈ લખતા નથી, પરંતુ હાલ પબ્લિક સર્વિસ સર્ટિફિકેટની પરીક્ષાઓમાં આ વિષય ઘાખલ કરવામાં આવ્યો છે, અને ઇંગ્રેજીમાં તથા ગૂજરાતીમાં તે પરીક્ષા આપનારા ઉચ્ચશિક્ષણ સંસ્થાઓને સાર આ પુસ્તકો રચ્યાં છે માટે એમાં શું લખ્યું છે તે જણાવવાને તેના કર્તાના ચમ્દો પ્રગટ કરીએ છીએ. એમાં જે બાબતો વિષે લખાણ છે તે સર્વને બહુવાળાગે અને કામ લાગે તેવી છે. આ પુસ્તકમાં હિંદુસ્થાનની, રાજ્યપદ્ધતિનું વર્ણન ૧૧ પ્રકરણોમાં કર્યું છે. (૧) ઇંગ્લાંડનું રાજ્ય બંધારણ, (૨) હિંદુસ્થાનની રાજ્યપદ્ધતિ, (૩) હિંદુસ્થાનની કૌન્સિલો, (૪) મુંબઈ કારભાર તથા કાયદાનો અમલ કરવાની

સત્તા, (૫) રેવન્યુ, (૬) ન્યાયનો વહિવટ, (૭) ખ્રિસ્તિ ધર્મનું આતુ, (૮) મુલકી તથા દરવાજા લશ્કર, (૯) સાવેનનિક કુળવણી, (૧૦) લોકોપયોગી આતાં, (૧૧) મુંબઈ હિલાકાની રાજ્યપદ્ધતિ. આ મયાળાં જોતાં વાં-
ચનારને ઇતિજારી થયે કે, આ પ્રસ્તાવોનાં પ્રકરણોમાં કેટલી અવશ્ય જા-
ણના યોગ્ય માહિતી આપી હશે ? અને અને બલામણુ કરીએછીએ
કે, આ પ્રસ્તાવ વાંચો તો કાંઈ નથી અને ઉપયોગી માહિતી મળ્યા
વિના રહે નહિ. કીમત આઃ આના સખી છે, તેથી આ પ્રસ્તાવો જેટલા
લોકોએ વાંચવાં જોઈએ, તેટલા બધા આનો ઉપયોગ કરી શકે નહિ તે
દિલ્લીગીરીના વાત છે. પણ વિષય નવો છે, રચી બાપાઓમાં તો એવું
પ્રસ્તાવ અત્યારે મુખી પ્રસિદ્ધ થયુંજ નથી; તેથી અંચકર્તાને વધારે મમ
પડ્યો છે, અને તેના પ્રમાણમાં આઃ આના કીમત બહુ નથી. તોપણ
આછી કીમત હોત, તો જોએને આ પ્રસ્તાવ ઉપયોગી છે તેઓમાંના
વધારે વાંચી શકત.

જાહેર અખર.

સરકારી.

જા. નં. ૬૪ સને ૧૮૮૮-૮૯

અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કોલેજના ડૉક્ટર. કુબેરદાસ કાળીદાસ તથા
લક્ષ્મીરામ હરજીવન અને વિષનાથ દલપતરામ એ ત્રણે જણે વાર્ષિક
પરીક્ષા વખતે એક બીજામાં કોપી કરવાના કારણથી ઉત્તર પ્રાંતના મહે-
રબાન એજન્ડેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ પોતાના અંગ્રેજી કાગળ નંબર
૪૬૩૮ તા. ૨૮ મી નવેમ્બર સન ૧૮૮૮ થી ફરમાવે છે કે તેમને આ
આતામાં નોકરી આપવામાં નહીં આપે તા. ૬ માહે ડિસેમ્બર સન ૧૮૮૮

MAHIPATRAM RUPRAM Nilkanth,

ખ્રિસ્તિયાન ટ્રે. કોલેજ અમદાવાદ.

(૩) ફેન્સ—લામ્પેન કૃત “ફિસ્ટોફી કોલોમ્બ.”

બીજો દરજ્જો. (પરિશિષ્ટ અ).

૧ લી યોજના.

(૨) ઇંગ્રેજ—મકાસકૃત “કલામ્બ,” અથવા વૉચિંગટન ઇર્વિંગકૃત
“ફુચ્ચુક” અને “મિલ્ટનકૃત પારેડાઇઝ લૉસ્ટ,”

પ્રથમક ૧ લું, અથવા કાઉપરકૃત “ટાસ્ક.”

પ્રથમક ૧ લું.

(૩) ઉર્દુ—“બાધ-ઓ-બહાર”—બીજો દરજ્જો.

૨ જી યોજના.

(૨) ઇંગ્રેજ—“વિકાર આવ વેઇકફીલ્ડ,” પ્રકરણ ૧ થી ૨૦ પૂરાં,
અથવા રૉબિન્સનક્રૂઝો (લૉરીની આવૃત્તિ) પહેલો
અર્ધભાગ, અને ગોલ્ડસ્મિથકૃત “ટ્રાવેલર,” અથવા
મકાસકૃત “હોરેશિયસ,” ૪૦૦ લીટીઓ.

(૩) ગૂજરાતી—“નર્મદા” (સોથી આવૃત્તિ સને ૧૮૮૮ ની), ૫૪
૧ થી ૨૦૦ સ્થી.

(૩) ઉર્દુ—“અખલાક-ઇ-કાશી.”

ત્રીજો દરજ્જો. (પરિશિષ્ટ વ).

૧ લી યોજના.

(૨) ઇંગ્રેજ—“રૉબિન્સનક્રૂઝો” અથવા બનિઅનકૃત “પિલ્ગ્રિમ્સપ્રો-
ગ્રેસ,” અને ર્કાટકૃત “માર્મિઓન.”

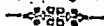
૨ જી યોજના.

(૨) ગૂજરાતી—સરકારી વાંચનમાળાની “સાતમી ઓપડી.”

(૨) ઉર્દુ—“અખલાક-ઇ-કાશી.”

ટીપ—સને ૧૮૮૮ ના નવેમ્બર માસની તા. ૨૬ મીના સરકારી ગેઝેટ-
ના બીજા ભાગને ૧૨૩૭ મે પાને મધ્યભાગને માટે જે પ્રસ્તાવેની જા-
હેરબજાર આપી છે તે પ્રસ્તાવે યાણા મધ્યસ્થળે પરીક્ષા આપનારા
ઉમેદવારોને માટે ઠરાવ્યા છે.

અમદાવાદ. } ધ. જાહલસ,
તા. ૮ મી ડીસેમ્બર સને ૧૮૮૮. } એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉત્તરભાગ.

જાહેર ખખર.

૧ લાહિર-આગ્રા અને લખનૌ વાલી સરકારે મંજૂર કરેલી ઉરફ
ઓપડી નીચે સહી કરનારને ત્યાંથી મળશે ૦-૧-૬ લિરફ પેહેલી ૦-૧-૬
બીજી ૦-૨-૬ ત્રીજી ૦-૩-૦ ચોથી ૦-૨-૬ બાકીની ૦-૬-૦ શાહનામુ
૧-૨-૦ અખલાક કાગી.

તા ૧૨-૬-૮૮ સુરત હરીપાં ધી કરિ. જમનાદાસ ભગવાનદાસ ખુશોલર.

જાહેર ખખર-૨૨ વરસે અમારી તરફથી સૌર પક્ષમાં પંચાંગ (દીપણી)
ઉમદા કાગળપરનાં સોરી છાપ તથા ચોક્કસાઈથી બહાર પડે છે. ગ્રંથનું આલન
તથા મસદહવાંણી વૃત્તની તિથીઓ અહ લાઘવપરથીજ કરવામાં આવી છે.
અને વૈભવોમાં સંપ્રદાયનાં ઉત્સાહનાં દીપ નરભરામકૃત તિથી નિર્ણયપરથી
કરવામાં આવી છે. એક પ્રતનાં કીમત ૨૦-૧-૦ સૌ પ્રત ૩૪ પૌરોજ ૩૧).
આગ્રા જિલ્લા બેંચીસે બદલવું વિ. દલપતરામ લીખુડા ખાટવે યજ્ઞને.

THE SYSTEM OF GOVERNMENT IN INDIA. હિંદુસ્તાનની રાજ્ય પદ્ધતિ.

પબ્લિક સરવીસની સેકન્ડ અને થર્ડ ગ્રાડ પરીક્ષાના ઉમદાધોરનાં
આમ ઉપયોગને માટે ઉપકૃત, પ્રસક્ત ઉચ્છેદમાં અને ગુજરાતીમાં તૈયાર
કર્યું છે. કીમત આઠ આના પૌરોજ સાથે.

અમદાવાદ, હાઈસ્કુલ. મહદાર બીકાજ બેલસર.

૨મલ, અદ્ભૂત, પ્રકાશની, અને ૧૦૦ વરસનું પંચાંગ.
આ નામના ગુજરાતી પ્રસ્તકની કીમત ૩૧). અગાઉથીજ લેવાની
રાખી છે. આ લેખપયોગી પ્રસ્તકનાં પ્રખ્યાલ કરવાની જરૂર નથી. પ્રસ્તાં ધરાક
યથે તોજ છપાશે, નહીંતો નાણાં ખાજાં મળશે. પૌરોજ માફ. જલદીથી
નાણાં મોકલી ધરાક ધામ્યો. આ પ્રસ્તક પાછળથી મળશે નહિ.

સેવકપરાના બોરડીચેરી સુરત. ત્રીભોવન જમનાદાસ.

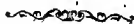
અહેર ખખર:

“મોટા અંકગણિતની સમજૂતી” ૧ થી આવૃત્તિ ખપી જવાથી બીજી છપાવી છે. કીમત ઘટાડી રૂ. ૦૧ પૈસા જે સહિત રાખી છે. સામગ્રી સેનારને નીચે મુજબ કમીશન મળશે ૫ થી ૯ લગી ૧૦ ટકા, ૧૦ થી ૨૦ લગી ૧૫ ટકા, ૨૧ થી ૩૦ લગી ૨૦ ટકા તે ઉપરાંત ૨૫ ટકા. ૫-૬ લાંબી પૈસા મોકલવા, પુરાણદાસ ગોકળદાસ, અમદાવાદ સુખામંદ.

અહેર ખખર:

નીચેની ઓપડીઓ અમારી પાસેથી મળશે—હિંદના ઇતિહાસનો સાર. રૂ. ૦૧—હિંદના ઇતિહાસના પ્રતોચર. રૂ. ૦૧ હિંદનો મુસલમાની લખ-વનો ઇતિહાસ. રૂ. ૦૧—અંબાઈ ઇલાકાની બુગોળ. રૂ. ૦૧—મિયાડની જા-હાંગલાલી. રૂ. ૨૨ પૈસા, કેમ કમાયા. રૂ. ૩૧ મુજરાતની હાલની ખેતીવાડીની સ્થિતિ. રૂ. ૦૧, પતિવ્રતા સ્ત્રી. રૂ. ૦૧ અંકગણિતની રીતો અને કારણ. રૂ. ૦૧—ભરતખંડના ઇતિહાસનો પ્રતોચર. રૂ. ૦૧, પાણીપત રૂ. ૦૧ પ્રસ્તક-માળા બા. ૧ ભા. રૂ. ૦૧ પ્રસ્તકમાળા બા. ૨ ભા. રૂ. ૦૧ રાણી રૂ. ૫ મુંદરી રૂ. ૦૧—માપકરણની સમજૂતી રૂ. ૦૧—પૈરટેજ અમારે ઘરે છે. ૧૦ થી વધારે તકલ મંગાવનારને ૧૦ ટકા અને ૨૫ થી વધારે મંગાવનારને ૫-૬ ટકા કમીશન આપીશું.

(સહી) પુરાણદાસ ગોકળદાસ,
અમદાવાદ સુખામંદ.

“વ્યવહારોપયોગી નિર્વંધ સંગ્રહ”—એ પણ ઉપયોગી સમગ્ર પ્રસ્તકની બીજી આવૃત્તિ તૈયાર છે. અંબાઈ ઇલાકાના તથા વડોદરા રાજ્યના ઇજવણીખાતામાં ઇનામ તથા લાખજેરી માટે મંજૂર થયું છે. એમાં ૧૦૧ ઉપયોગી નિર્વંધો, લખવાની રીત તથા દ્રશ્ય સાથે અમરશરદ્ધ વર્ણવેલા છે, દર પ્રતે આઠ આના. પોષ્ટ માફ—સામગ્રીમાં સાફ કમિશન—રોકડી કિંમત મોજા—ખારોડ—લીખડી—કાઠિઆવાડ.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER

FEBRUARY 1889.

પુસ્તક ૨૮ 'સુ. ફેબ્રુઆરી, ૧૮૮૯, અંક ૨ નો.

મેંતાલ બહુ મોટું ધન. નામ તેમ છે કામ;
કર અંતે મન સેવની, ખરી ખેતી ધરો હામ.

અનુક્રમણિકા.

પૃષ્ઠ.

CONTENTS.

આકાર વિષે પાઠી.....૨૫	Object-lessons : Form	25
ગુજરાતના ઇતિહાસના પાઠી.....૨૭	Notes of Lessons on the History of Gujarat.	27
સુગમિતિ વિષે પાઠી.....૨૬	Moral Lessons	29
હિંદની ઇમેજ રાજ્યપદ્ધતિ.....૩૧	British Administration of India	33
આરોગ્યનો વધક મુધારા વિષે		
જરૂર છો.....૩૧	Lectures on Sanitary Reform	33
વિવિધ વિષયો.....૪૦	Miscellaneous	41
અહેરનગરો.....૪૦	Departmental Notifications	42

(ફેબ્રુઆરી માસના હુકમથી).

અમદાવાદમાં

મામાની હવેલીમધ્યે મુનાઇડ પ્રિન્ટિંગ અને જનરલ એજન્ટ્સી કંપન
"લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં રણજીતભાઈ ગંગારામે ડાહી પ્રગટ કર્યું.

વર્ષનો રૂપિયા એક અગાઉથીજ.....પોટેજ માફ.
છટકે નકલ ૧) ના આના બે.....અર્થો આનો

જાહેર ખબર.

“મોટા અંકગણિતની સમજૂતી” ૧ લી આવૃત્તિ આપી. જવાંથી મીશ્ર હંપાવી છે. કીમત ઘટાડી ૩૦૦ પોરટેજ સહિત રાખી છે. સામટી લેનારને નીચે મુજબ કમીયેન મળશે ૫ થી ૯ લગી ૧૦ ટકા, ૧૦ થી ૨૦ લગી ૧૫ ટકા, ૨૧ થી ૩૦ લગી ૨૦ ટકા તે ઉપરાંત ૨૫ ટકા ૫-૬ લાંબી પૈસા મોકલવા, ખુશાલદાસ ગોકેળદાસ, અમદાવાદ મુંબાઈ મેક.

જાહેર ખબર.

નાચેની ઓપડીઓ અમોરી પાસેથી મળે છે—હિંદના ઇતિહાસનો સાર. ૩૦— હિંદના ઇતિહાસના પ્રમોચર. ૩૦ હિંદનો મુસલમાની વખતનો ઇતિહાસ. ૩૦— મુંબાઈ ઇલાકાની બૂગેજ. ૩૦— મેવાડની જાહેરલાલી. ૩૨— પૈસા કેમ કમાવ. ૩૨— ગુજરાતની હાલની સ્થિતિ. ૩૦૧, પતિવ્રતા સ્ત્રી. ૩૦— અંકગણિતની રીતો અને કારણ. ૩૦— ભરતખંડના ઇતિહાસનો પ્રમોચર. ૩૦, પોર્સીપત ૩૦, પ્રસ્તક-માળા બા. ૧ લા. ૩૦ પ્રસ્તકમાળા બા. ૨ ભા. ૩૦— રાણી રૂપમંદરી ૩૦— માપકરણની સમજૂતી ૩૦— પોરટેજ અમારે શીર છે. ૧૦ થી વધારે નકલ મંગાવનારને ૧૦ ટકા અને ૨૫ થી વધારે મંગાવનારને ૫-૬ ટકા કમીયન આપીશું.

(સહી) ખુશાલદાસ ગોકેળદાસ
અમદાવાદ મુંબાઈ મેક.

THE SYSTEM OF GOVERNMENT IN INDIA.

હિંદુસ્તાનની રાજ્ય પદ્ધતિ.

પબ્લિક સર્વીસની સેકન્ડ અને થર્ડ ગ્રડ પરીક્ષાના ઉમેદવારોના ખાસ ઉપયોગને માટે ઉપલું પ્રસ્તક ઉગ્રેજમાં અને ગુજરાતીમાં તૈયાર કર્યું છે. કીમત આઠ આના પોરટેજ સાથે.

અમદાવાદ, હાઈસ્કુલ.

મદદાર ભીદાજી ખેલસરે.

—૬૦૦૦૦૦—

જાહેર ખબર.

૧ લાહોર-આગ્રા અને લખનૌ વાળી સરકારે મંજૂર કરેલી ઉરફ ઓપડી નીચે સહી કરનારને ભાંધો મળશે ૦-૧-૬ ગરફ પેહલી. ૦-૧-૬

ગુજરાતશાલ્કાપત્ર.

પુસ્તક ૨૮ મું.

ફેબ્રુઆરી.

૧૮૮૯.

અંક ૨ જો.

આકાર વિષે પાઠો.

ચોથું પગથિયું.

ભાગ ૧ લો. આકારના વિચારને ખિતવવા વિષે. ૧ ગોળો. નળાકાર વગેરે. જેમ રંગો બાળકનું લક્ષ વહેલું આકારે છે તેમ આકારો પણ કરે છે. આકાર વિષે કાંઈક અનિશ્ચિત વિચારો એમ તેમના મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેઓને ખિતવવા એ બાળકજનવર્ણીમાં અગત્યનું છે.

શિક્ષક કેટલીક નિયમિત આકૃતિના એક રંગના કે અનેક રંગોના (બિન બિન રંગોના હોય તો વધારે સારું) વસ્તુઓ બાળ વર્ગની આગળ બજાસેજ કરીને મૂકવી. એમાં કેટલાક ગોળા, કેટલાક નળાકાર, કોઈ ચંદ્ર આકાર, કોઈ ચપટા સમચોરસ, ચપટા લંબચોરસ, ચપટા ગોળ, ચપટા ત્રિકોણાદિ રાખવા. એમાંથી એક ગોળો (હરકોઈ બીજા આકાર લઈએ તોએ ચાલે) શિક્ષક પોતાના હાથમાં લઈ છોકરાંમાંથી કોઈને તે આકારની બીજી વસ્તુઓ શોધવાને ફરમાવવું. એક બાળક એક ગોળો લેઈ શિક્ષકને આપ્યો એટલે બીજા કોઈને કહેવું કે હવે તમે એવો બીજો હોય તો બોળો કાઢો. ખસે ખોખો કે ખોટો તેનો નિશ્ચય બીજા છોકરા પાસે કરાવવો.

પછી શિક્ષક આખા વર્ગને કહેવું આ મારા હાથમાં એમણે આખા તે બધા ગોળા છે. એ શું છે ? એનો આકાર કયો છે ? જો-કરાં—ગોળ.

શિક્ષક ચપટો ગોળાકાર હાથમાં લઈને તેની નોડ એક ગોળો

રાખી બેને સરખાવી બેનો ભેદ શીખવવો. એક ચપટો ગોળ છે, બીજો બધીચરથી ગોળ છે.

શિક્ષક—કહો ઓકરાં બધીચરથી ગોળ એવું કયું રમકડું છે ? લખોટો.

શિક્ષક—લખોટાનું બીજુ નામ કોઈ જાણો છો ? કોઈ જવાબ ન દે તો કહેવું મંજી. બીજુ કોઈ રમવાના ગોળ વસ્તુનું નામ જાણો છો ? દડો કે દડો. જેમની કંને મંજી અને દડીઓ હોય તે કાલે લેતા આવજો કે તેઓને આ લાકડાના ગોળા સાથે સરખાવી જોઈએ. દડીઓ અને દડા શાના બને છે તે કોઈ જાણો છો ? લૂગડાના કે ચામડાના. આપણી નિયામમાં આંક શીખવવામાં કેઈ ગોળ વસ્તુઓ વાપરીએ છીએ ? લાકડાના લખોટા, બીજુ કોઈ ગોળ મીઠા તમે જોઈ છે ? લીંબુ. એમ જે જે ગોળ વસ્તુઓ ઓકરાના જાણવામાં હોય કે તેમને દેખાડી શકાય તે કહેવડાવવી અને દેખાડવી. (પાઠને અંતે પુનરાવર્તન કરવા જૂલવું નહિ.) ઓકરાને લખતાં આવડતું હોય તો તેનો લાભ લેવો અને કાળા પાટીઆનો ઉપયોગ કરવો તથા જોડણી શીખવવી.

ગોળાનો વિચાર પાકો થવા પછી બીજે દિવસે નળાકાર હાથમાં લઈ ઓકરાને દેખાડી પૂછવું કે આ આકાર કેવો છે ? એનું નામ શું ? એવી બીજુ કેઈ વસ્તુઓ તમારા જીવામાં આવી છે ? ઉદાહરણોથી અને દેખાડવાથી વિષય પાકો કરાવવો. પછી ચોળા પાકમાં ઓકરાને કહેવું કે તમે આ બે (ગોળો અને નળાકાર) વિષે શીખ્યા. એ બે આકારોની વસ્તુઓ ખોળા જુદી મૂકી. તેમ કરી પછી આખા વર્ગને કહેવું કે તમે આ બાકીના આકારોમાંથી હરકોઈ એકલો એક ઓકરા પાસે એમ લેવડાવી તે વિષે પાક ઉપર પ્રભાણે આપવો. પેટીમાં જેટલા આકાર હોય તેટલા શીખવવા.

ઘણીક વસ્તુઓને એક સરખો આકાર નહોતાં મિત્રાકાર હોય છે. એવી કોઈ વસ્તુ લઈ તે વિષે પાક આપવો, અને તેનો કયો ભાગ કયા આકારનો તે દેખાડીને શીખવવું. એમાં જેમ ઓકરાં પાસે વધારે કહેવડાવાય તેમ વધારે સાફ.

પ્રત્યેક પાઠને અંતે પુનરાવર્તન કરવા ઉપરાંત બીજે દિવસે તેની જુદી પરીક્ષા કરવી, અને વખતે વખતે પાછળ શીખી ગયા હોય તેનાં પગ કરવી.

ગૂજરાતના ઇતિહાસના પાઠો.

પાઠ ૧૨ મો. પંચાસરું રાજ્ય.

સંસેપ નોંધ. પૂર્ણ નોંધ. ૩૯૫ ધોરણનો વર્ગ. પ્રાકૃતિસંગ્રહ, અમ-
દાવાદ ત્રેનિંગકોલેજ.

આરંભ પ્રશ્ન—બુવડ રાજાનું લશ્કર ગાંધ્ય તારે શું બન્યું?
મીર. પાઠ—એ લશ્કરનો ઉપરી કોણ હતો? મીર નામ સામેત.
સામેત. મેં શું કહ્યું? સામેતનો અર્થ જાણો? લશ્કરને માટે મો-
પડીમાં એક બીજો શબ્દ લખ્યો છે.

સેના. લશ્કર. સેના એટલે લશ્કર. મેં શું કહ્યું? સેનાપતિનો અર્થ જાણો? જુનર સેનાપતિ સેનાનો ઉપરી. હવે જુનર સેનાપતિ એટલે ગૂજરાતની સેનાનો ઉપરી. સેના તમે જોઈ છે? વાર લશ્કર જોઈ છે. અમદાવાદની પાસે કામ્પ છે ત્યાં તમે કોઈ ગયાછો? ગયા છો તો કોઈ જોડે જાણે. દિંદી દરવાજાથી (ધંદડી દરવાજાથી) સીધી સડે જતાં બેએક મેડપર આવે છે તેમ સરકારનું લશ્કર રહે છે. જૂના વખતના લશ્કર હાલનું લશ્કર જેવાં ન હતાં. મેં શું કહ્યું? એનો ફર બીજા કો પોઠમાં સમજાવવામાં આવ્યો. * મેં શું કહ્યું? શત્રુનું લશ્કર આવે છે તેવારે દેશમાં તે શું કરે છે તે જાણો? ગૂજરાતનું લશ્કરનો ઉપરી સુરપાળ હતો. મેં શું કહ્યું? બે લશ્કરો લડ્યે મીરની હાર. મેં શું કહ્યું? એવી લડાઈમાં શું થતું હતું? લડાઈમાં મીર સેના હારી. કોની સેના હારી? જીતી કોની? હારવું એટલું. જીતવું. શું? જીતવું એટલે શું? મીર પાછો પોતાને દેશ ગયો. * એપો? શા માટે પાછો ગયો? શા માટે આવ્યો હતો? કોં મોકલ્યો હતો? જોડે કોઈ હતું કે એકલો આવ્યો હતો? લશ્કરમાંના જે બચ્યા તે પણ પાછા ગયા. કોણ પાછા ગય્યાં ગયા? હસાદિ. (પાઠ પૂરો થયે પુનરાવર્તન.)

* હાલનાં હથિઆરો અને જૂના વખતનાં હથિઆરોમાં મોટા તફાવત છે તે વિશે સહાયકારી પાઠ જુદો આપવો. જ્યારે આપવો તેનો અધાર શીખનારની શક્તિ અને જ્ઞાન ઉપર છે.

પાઠ ૧૩મો. પંચાસરપર ભૂવડનો ઘેરો.
સંક્ષેપ નોંધ. પૂર્ણ નોંધ. ૩૪૫ ધોરણનો વર્ગ. પ્રાકૃતિસિંગ સ્કૂલ, અમદાવાદ ત્રેનિંગકોલેજ.

આરંભ પ્રશ્ન—મીર હારીને પાછો ગયો ત્યાર પછી શું થયું તે જાણતાહો તે હાથ ઊંચા કરો. બેજણે જાણે હાથ ઊંચા કર્યા તો બીજાને કહેવું કે આ હોકરા કહે તે સાંભળો.

ભૂવડની ચડાઈ. પાઠ.—હાથ ઊંચા કરનારામાંથી એકને કહેવું કે તમે કહો.

નિશાળાગો—ભૂવડ પંડે ચડી આવ્યો. શીખવનાર—ક્યાં ચડી આવ્યો? ભૂવડ કોણ હતો? ચડી આવ્યો એટલે શું કહ્યું? ભૂવડ કેઈ જાતનો રત્નપૂત હતો? મેં શું કહ્યું? તે

સોલંકી કે સોલંકી રત્નપૂત હતો. તે કયો રત્નપૂત હતો? સોલંકીની જોડણી કરો. સોલંકીનું બીજું નામ ચૌલુખ્ય હતું. સોલંકી જાતનું બીજું નામ શું હતું? ચૌલુખ્યની જોડણી કરો.

ભૂવડની જોડણી કરો. એ રાજા બહુ જખરી હતો. મેં શું કહ્યું? જખરી એટલે કેવો હશે? એની પાસે ધણી જખરી ફીજ હતી. તેને તામે શું હતું? તે ક્યાં ચડી આવ્યો?

ગૂજરાત ઉપર. એ વેળા ગૂજરાતની રાજધાનીનું નગર કહ્યું હતું? ત્યાં રાજા કોણ હતો? જયશિખરને તેણે પંચાસરમાં પેર્ષા? ક્યાં પેર્ષા? કોને પેર્ષા? પેર્ષા એટલે શું કહ્યું હશે? એ પેરો કેટલા દિવસ ચાલ્યો તે કોઈ જાણો છો?

પેરો. પર આવન દિવસો પેરો ચાલ્યો તેવારે શું થતું હતું? લડાઈમાં અંતે જયશિખર હાર્યો. શું થયું? શાથી હાર્યો? તેના લડનારા ખૂટ્યા. શું થયું? શાથી ખૂટ્યા? કતલ થયા એટલે છેલ્લે જયશિખર રણમાં પડ્યો. શું થયું? રણમાં પડ્યો એટલે?

પર દિવસો. પુનરાવર્તન—મીર ગયા પછી કોણ આવ્યું? ઇત્યાદિ.

પાઠ ૧૪મો. પંચાસરના રાજ્યનો અંત.

સંક્ષેપ નોંધ. પૂર્ણ નોંધ. ૩૪૬ ધોરણ. પ્રા. સ્કૂલ, અમદાવાદ ત્રેનિંગકોલેજ.

આરંભ પ્રશ્ન—રાજા જયશિખરનો મરણ પછી શું થયું તે કોઈ જાણો છો?

પાઠ ૧૫મો. પંચાસરના રાજ્યનો અંત.

સંક્ષેપ નોંધ. પૂર્ણ નોંધ. ૩૪૭ ધોરણ. પ્રા. સ્કૂલ, અમદાવાદ ત્રેનિંગકોલેજ.

પાઠ.—ભૂવડે પંચાસરમાં પેશી તેનો કબજો કર્યો. ભૂવડે શું કર્યું ? હાલ અમદાવાદ શહેર કોને કબજો છે ? ઈંગ્લેન્ડ ગૂજરાતમાં થયું. જ સરકારને. તેમ પંચાસર શહેર ભૂવડને કબજો થયું. ગૂજરાતમાં થયું. શું થયું? હાલ અમદાવાદમાં કોનું રાજ્ય છે ? ઈંગ્લેન્ડ સરકારનું. તેમ પંચાસરમાં કોનું થયું ? કેઈ સાલમાં ? ઇ. સ. ૧૯૧૬. ૧૯૧૬માં. આજથી કેટલાં વરસોપર ? ઇ. સ. ૧૯૧૬માં વિક્રમ સોવતની કેઈ સાલ હતી ? પંચાસર શહેર ક્યા દેશની રાજધાની હતું ? એ નગર ભૂવડને હાથ આપ્યા પછી સોરઠપ્રાંત. ગૂજરાતમાં તેનો અમલ ભેઠો. પંચાસરથી તે સોરઠ ગયો. સોરઠ પ્રાંત નકશામાં ખતાયો. એ સોરઠના રાજાને તાબે કચ્છ દેશ. કેરી ભૂવડ કચ્છ દેશમાં ગયો. ક્યાં ગયો ? કોણ ? કચ્છ દેશ નકશામાં દેખાડો. કચ્છ દેશ પણ તેણે જીત્યો. તેણે જીતવું. શું કર્યું ? જીત્યો એટલે શું કર્યું ? તાંનો રાજા તાબે થયો. મંડળિક રાજા, ગૂજરાતમાં ધણાક મંડળિક રાજાઓ હતા. કોણ હતા? મંડળિક કોને જાણવા. રાજા કોને કહેતા હશે? (મંડળિક રાજાનો અર્થ સમજાવી ઉદાહરણોથી પાઠો કરાવવો.) હાલ ઈંગ્લેન્ડ સરકારને તાબે મંડળિક રાજાઓ છે ? ભૂવડે તે વખતના મંડળિક રાજા અંડણીનો અર્થ. પાસે અંડણી સેવી કરાવી. મેં શું કર્યું ? અંડણી એટલે શું ? પછી ભૂવડે શું કર્યું તે કોઈ જાણીજો ? ગૂજ-વહીવટ કરનાર. રાતના રાખ્યનો વહીવટ કરનાર પ્રધાન કરાવ્યો. શું કર્યું ? પ્રધાન. ઈંગ્લેન્ડ સરકાર તરફથી આપણા દેશનો રાજ વહીવટ કોણ ગવર્નર. કરે છે તે જાણીજો ? ગવર્નર સાહેબ. તેમ ગૂજરાતનો ગવર્નર કરાવી ભૂવડ સદેશ ગયો. એનો દેશ ક્યાં હતો ? હાલકાદિ. નવા ચમ્પેની જોડણી પણ શીખવવી.

પુનરાવર્તન.—જ્યારે પછી ગૂજરાતમાં કોનું રાજ્ય થયું ? હાલકાદિ.

સુનીતિ વિષે પાઠો.

પ્રસ્તાવના.

માણસ માત્રમાં જે સ્વભાવિક જાતો છે—૧ પુરુષ અને ૨ સ્ત્રી.

એ બંનેના ધણાક નીતિ ધર્મો સામાન્ય છે અને પ્રત્યેકના ધણાક વિશેષ છે. વળી એ બેહુના જવમાં ત્રણ સામાન્ય અવસ્થા છે, - ૧ બાલ્યાવસ્થા, ૨ જુવાની. ૩ ધડપણ. બાલ્યાવસ્થામાં બંનેના નીતિધર્મ બહુધા સામાન્ય છે તેથી એ અવસ્થામાં પાળવાની સુનીતિના પાઠો બહુને લાગુ પડે છે. મહેતાજી અને મહેતીજી એ બંનેએ પોત પોતાની નિયાજોમાં શીખવવા. જુવાનીમાં અને ધડપણમાં પાળવાના ધણાક નીતિધર્મો બહુને સામાન્ય છે તે બંનેએ પોત પોતાની નિયાજોમાં શીખવવા. અને જેઓ વિશેષ છે, એટલે જેઓ એકલા પ્રસંગે લાગુ પડે છે તેઓ મહેતાજીએ શીખવવા અને એકલી સ્ત્રીઓને લાગુ પડે છે તેઓ મહેતીજીએ શીખવવા. સામાન્ય ક્ષા છે અને વિશેષ. ક્ષા છે તેઓ પાઠને મધ્યે જણાવવામાં આવશે. નીચલાં ધોરણોથી પાઠોનો ક્રમ રાખ્યો છે. પ્રથમ બીજાથી ત્રીજા ધોરણો સુધીના વર્ગોને ઢગા બેસાડી આપી શકાય તેવા; પછી પાંચમા અને છઠ્ઠા ધોરણોના વર્ગોને જોડે આપી શકાય તેવા. ધોરણ બદલના અને પહેલું ધોરણ જણનારાને ઢગા બેસાડી આપવાના ધોડાક પાઠો પણ પ્રગટ કરવામાં આવશે. આ પાઠો શીખનારની ધોઅતા પ્રમાણે રચવામાં આવશે. નીચલાં ધોરણોમાં આવી ગયેલા કેટલાક વિષયો ઉપલા ધોરણમાં ફરીને વધારે વિસ્તારથી તથા વધારે કડણ રૂપમાં લખવામાં આવશે, તથા બીજા નવા વિષયો ઉમેરવામાં આવશે. જુદાં જુદાં ધોરણો જણનારાઓને ઢગા બેસાડી આ પાઠો શીખવવાથી કેટલાએકને એકવાર શીખી ગયેલા પાઠ બીજા વરસે ફરી શીખવવામાં આવશે. આ ગોઠવણ જણાવેલાને રાખવામાં આવી છે, અને તેનો હેતુ એ છે કે સુનીતિના નિયમો નિઘાળીઆના મનમાં ખૂબ ઠસે અને નિયાજ છોડ્યા પછી પણ તેમને યાદ રહે. કથિત પાઠને માટે જે વખત વખતપત્રકમાં રાખ્યો હોય તે વેળા આ પાઠો શીખવવા. અઠવાડીઆમાં બે કે ત્રણ વાર એ પાઠો શીખવવા.

સ્વચ્છતા. પાઠ. ૧. લો.

ઘાતણ કરવા વિશે.

સંતોષ નોંધ. પૂર્ણનોંધ. બીજા ત્રીજા અને ત્રીજા ધોરણો જણનારા છોકરા અને છોકરીઓને સાર,

આરંભ પ્રશ્ન—સ્વચ્છતા કોને કહે છે તે તમે જાણો છો ?

સ્વચ્છતા. પાઠ—આજ તમને સ્વચ્છતા વિષે શીખવવું છે. શા વિષે શીખવવું છે? બધા જોડે જોડો “સ્વચ્છતા વિષે.” જુઓ પાટીઆ ઉપર હું સ્વચ્છતા શબ્દ લખું છું. તમે ત્રીજી સોપડી જાણો છો તેથી એના જોડણી કરી શકો. વાંચો. બધા તમારી રસોયર એ શબ્દ લખો. તમે એના જોડણી કરો. સવારે ઊઠીને બધા માણસો પોતાનું મો સ્વચ્છ કરે છે. શું કરે છે? તમે તમારું મો દેખાડો. બીજા શાને મો કહે છે? સવારમાં મો સાફ કરે છે તેને શું દાંતણુ કરવું. કહે છે તે જાણો છો? તમે કહો. જવાબ.—દાંતણુ કરવું. ખરો જવાબ છે. તમે બાપુ, તમારા દાંત દેખાડો. એ દાંતને નિસ ધોવા લેધએ. શું કરવું લેધએ?

દાંતણુ. નિસની જોડણી કરો? તમે આજ દાંતણુ કંઈ હવું કે? શાથી કંઈ હવું? જુઓ આ દાંતણુ છે. એ દાંતણુનો એક છેડાને કૂચો કરી તે ધડ દાંત સ્વચ્છ કરીએ છીએ. શાથી કરીએ છીએ? એ એકમા કૂચાથી દાંત બરોબર સાફ થતા નથી. મેં શું કહ્યું?

દાંત માંજવાનો ભૂકો યાવ છે તે ઘસવાથી વધારે મોખા દાંત માંજવાનો યાવ છે. મેં શું કહ્યું?

ભૂકો. જુઓ આ મારી પાસે એ ભૂકો છે. આ શું છે? એ શાનો ચાક; કોપલા, બનાવેલો છે? સાંભળો હું કહું છું. ચાક, કોપલા, કાચો, અને કાચો અને ક. કપૂર એ ચારને વાટીને એ બનાવેલો છે. એ શાનો બનાવેલો છે? જુઓ એ ચાર વસ્તુઓ હું તમને દેખાડું છું. તમે એમાંથી ચાક બતાવો. તમે કોપલો બતાવો. તમે કાચો બતાવો. તમે કપૂર બતાવો. એ ચારને વાટીને ભૂકો કર્યો છે. અથવા મારી. શું કહ્યું છે? એવો ભૂકો ન હોય તો મારીથી પણ ચાલે. મેં શું કહ્યું? દાંતણુને કૂચે વતી કે આંગળીઓ વતી એને દાંત લગાડી દાંતને ઘસવા અને પછી પાણીના ડોગળા કરવા. શું કરવું? એમ મોખા ના કરીએ તો દાંત ગંદા રહે છે. કેવા રહે છે? અને ગંધાવ છે, ઇત્યાદિ.

પુનરાવર્તન—સ્વચ્છતાનો અર્થ અને જોડણી. દાતણ શા વડે કરવું? તેથી શું થાયછે? દાંત સાફ ન કરીએ તો શું થાયછે ?

સ્વચ્છતા.

પાઠ ૨ જો. દાતણ કરવા વિષે.

સંક્ષેપ નોંધ. પૂર્ણ નોંધ. ખીલ ત્રીજા અને ચોથા ધોરણનાં બે મોસાડીને શીખવવા.

આરંભ પ્રશ્ન—દાતણ કરવામાં એકલા દાંતજ મોખા કરોજો ?

બોલ ઉતારવી. પાઠ.—દાંત સાફ કર્યા પછી જીભને સાફ કરીએછીએ.

શું કરીએછીએ ? જીભને થાથી સાફ કરીએછીએ ? જ-

વાપ—દાતણની મોરી વડે ડીક. એને 'બોલ ઉતારવી

કહેછે. એને શું કહેછે ? પછી શું કરીએછીએ તે જણા-

જો ? પાણીના કોળા કરીએછીએ, ત્યાર પછી શું

નાકને ધોવું. કરીએછીએ તે જણાજો ? નાક અને આંખોને ધોઈએ-

છીએ. મેં શું કહ્યું ? નાક વડે આપણે શ્વાસ લઈએછીએ

મોટે તને માંહેથી પણ ચોખું રાખવું જોઈએ. મેં શું

આંખોને ધોવી. કહ્યું ? આંખોને નિત્ય સવારે મસ ધોવાની જરૂર છે. શું

કરવાની જરૂર છે ? આપડા બાઝવા હોયતેને ધોઈ નાંખવા.

શું કરવું ? આપડા ન બાઝવા હોય તોપણ આંખોને ધોવી

જોઈએ. મેં શું કહ્યું ? આંખો ગંદી રહેવાથી ધણીક-

આંખું મુખ વાર કુખવા આવેછે. મેં શું કહ્યું ? કાનના કે મસથી

ધોવું. આંજવા કરતાં સારી પેઠે. ધોવાથી વધારે ચુલ્લ છે. મેં શું

કહ્યું ? આંખો ધોયા પછી કપાળ અને ગાલ ધોવા. મેં શું

પરમેશ્વરનું બ-કહ્યું ? એમ મુખને સ્વચ્છ કરી પરમેશ્વરનું બજન કરવું.

જન. મેં શું કહ્યું ? તને કોઈએ ઊગતો સૂરજ જોયોછે ? તે વેળા તે

કેવો સુંદર દેખાય છે ! એ જોઈ આપણને એને બનાવ-

નાર પરમેશ્વર યાદ આવેછે. મેં શું કહ્યું ? મળસકામાં

ઝાડી ગામ બહાર જોઈએછીએ તો બધા દેખાવ ખુશકારક

લાગેછે. મેં શું કહ્યું ? માડોમાં પક્ષીઓ ફોજ કરેછે.

મેં શું કહ્યું ? એ સર્વ આપણું લક્ષ પરમેશ્વર બણી

વહેલા બિઠવું. એવેછે. મેં શું કહ્યું? વાહાણે વાવે વહેલા બિઠીએ તો એ જોવા-
માં આવે. સારા માણસો વહેલા બિઠી દાતણું કરી પરમેશ-
્વરના કરવું. રત્ન સ્મરણ કરે છે. મેં શું કહ્યું? આપણી નિશાળમાં બણ-
નારા બધાએ એમ કરવું. શું કરવું? સતારે વહેલાં બિઠવું.
મેં શું કહ્યું? આ ને કહ્યું તેમ દાતણું કરવું. શું કરવું?
બજન કરવું. પછી શું કરવું? એમ જોઈું સ્વચ્છ કરી પરમેશ્વરનું બજન
કરવું. મેં શું કહ્યું? આ તણ સદ્ગુણ યાદ રાખવા.

પુનરાવર્તન.—દાતણું કરવામાં અને સાફ કરીએછીએ? જીભને
શાથી સાફ કરીએછીએ? જોડા ઉતારવી એટલે શું? નાકનાં નસોરાં
સાફ કરવાનું કારણ શું? આંખોને શા માટે ખૂંચી લેવાય? મુખ
ધોવા પછી શું કરવું? કપાલે બિઠવું? બિઠીને શું કરવું? પરમેશ્વર શું જોવા-
થી યાદ આવેછે? ક્યા તણ સદ્ગુણ યાદ રાખવા?

—૦૦૦૦૦૦૦૦—

હિંદની ઇંગ્લેજી રાજ્યપદ્ધતિ.

હવેકા દરજની સરકારી નોકરીમાં દાખલ થનારા ઉપદેશારોની
પરીક્ષાનું નવું ધોરણ સરકારે હાલમાં ઇરાબું છે તેમાં હિંદની ઇંગ્લેજી
રાજ્યપદ્ધતિના સારનો વિષય દાખલ કર્યો છે. શાળાઓની પાંચનમાળામાં
એ વિષય સંબંધી કાંઈપણ લકીકત આપી નથી તેથી તેઓના ઉપયોગને
માટે એ વિષય થોડી થોડી લકીકત આ પત્રમાં આપવાનો અમારો વિચાર
છે. એ કારણથી થોડી લકીકત હેઠળ આપીએછીએ:—

ઇંગ્લાંડમાં સને ૧૮૫૮ના ને કાયદાની રૂઢીએ હિંદનો અધિકાર
હિંદપર સત્તા. કંપનીના હાથમાંથી જર્મ રાજ્યગાદીને હાથ આવ્યો તે
કાયદામાં હિંદની રાજ્યપદ્ધતિ પણ ઇરાબી હતી. કંપનીના
કંપનીના તા- તાબામાં હિંદ હતો તેવારે ગવર્નર-જનરલને હાથ કુત્ર
બામાં અધિકાર હતો. દૂર ઇંગ્લાંડમાં ડિરેક્ટરોની કોર્ટ હતી તેને
માત્ર તે જવાબદાર હતો. ડિરેક્ટરોની કોર્ટ એક તરફથી બા-
રાજ્યગાદીના શીદારોને અથવા માલિકોની કોર્ટને, અને બીજી તરફથી
તાબામાં કોર્ટની જોડે માર્શલ ગાદીપતિને અને પાર્લિમેન્ટને જવા-

બધાર હતી. સને ૧૮૫૮ના કાયદાની રૂઢવે ગવર્નર-જનરલની અને બ્રિટિશ મંત્રીમંડળની વચ્ચેના એ મધ્યસ્થો નીકળી, ગયાં. ડિરેક્ટરોની કોર્ટ, માલિકોની કોર્ટ, તથા કંટ્રોલની બોર્ડને કામ એ કાયદાને અનુસરે ગાદીપતિએ સ્ટેટ સેક્રેટરી નીમીત્તે મદદ કરનારી કોન્સિલ ઠરાવી.

સ્ટેટ સેક્રેટરી. હિંદ ખાતાનો સ્ટેટ સેક્રેટરી : ઇંગ્લાંડના મંત્રીમંડળનો સભાસદ છે અને મંત્રીમંડળના બીજા સભાસદો અધિકારપર આવે છે અને અધિકાર છોડે છે તેવારે તે અધિકારપર આવે છે અને અધિકાર છોડે છે. એની કો-ઇન્સલના સભાસદો પ્રથમ જીવન પર્વત નીમાતા હવે માત્ર દશ વર્ષ લગી નીમાય છે; પરંતુ વિશેષ કારણોને લીધે બીજા પાંચ વર્ષ લગી તેમને ફરીને નીમી શકાય. સ્ટેટ સેક્રેટરી તમામ સાધારણ બાબતોમાં પોતાની કોન્સિલના વધારે સભાસદોના મત પ્રમાણે ઠરાવ કરે છે. પરંતુ તાકીદ કરવાનાં કામોમાં અને રાજકીય ખર્ચાવહાર સુધાં ગુપ્ત (સેક્રેટ) ખાતાને લગતી બાબતોમાં તેને પોતાની કોન્સિલની સલાહ પૂછવી પડતી નથી. વાઈસરોય અથવા ગવર્નર-જનરલની નીમણૂક ગાદીપતિ કરે છે અને તે હિંદમાં રહે છે. તેના આજ્ઞાની સાધારણ મુદત પાંચ વર્ષની છે. પાર્લમેન્ટના કેટલાક કાયદાઓની રૂઢવે વાઈસરોય અથવા ગવર્નર-જનરલ-ઇન-કોન્સિલને હિંદમાં સર્વોપરિ સત્તા ગવર્નર-જનરલ-મંજૂરી છે અને તે ઇંગ્લાંડ માંહેલા સ્ટેટ સેક્રેટરીની સત્તાને ઇન-કોન્સિલ આધીન છે. કાયદા પ્રમાણે અમલ કરવાની દરેક આજ્ઞા અને દરેક કાયદો ગવર્નર-જનરલ-ઇન-કોન્સિલને નામ નીકળે છે; પરંતુ અમુક બાબતોમાં સ્વતંત્રપણે વર્તવાની

૧ અતિ અગત્યની બાબતોમાં અને વિશેષ કરીને લોકોના હિત અને આબાદીની બાબતોમાં; જે કૃત્યથી હિંદ માંહેલા ઇંગ્રેજ તાબાના મૂલકોની સલામતી, શાંતિ, અથવા હિતને વિશેષ કરીને હાનિ થાય એવું ગવર્નર-જનરલના ખાનમાં આવે તેવારે; અગત્યના આકસ્મિક બનાવો અને તે વેળા.

સત્તા વાંધસરાયને આપી છે. આપને જાણના કૌન્સિલનું
 સદસ્ય છે. આપને આપના કૌન્સિલનું
 કાયદા અમલ નહિ, આપના કાયદા અમલમાં લાવનારી
 માં લાવનારી એટલે રાજ્યવહીવટ કરનારી કૌન્સિલમાં એમાં ધાણું કરીને
 કૌન્સિલમાં વાંધસરાય સિવાય બીજા આગે છે. સરકારી મંજૂરી હો-
 ને છે. જે દેશમાં રાજ્યપદ્ધતિ કાયદા પ્રમાણે રાજ્યનો
 વહીવટ ચલાવવામાં આવે છે તે દેશનો પ્રધાનમંડળ એ
 આ સભાનો મુકાબલો કરી શકે છે. એ સભા ચોડા દિવ-
 સને અંતરે બહુ ધારાવાદીઓમાં એક વાર, નિયમસર
 મળે છે અને પારામ્પો એક વર્તવાની રીતિ તથા દેશની
 અંદરના કારભારને લંબની બાબતો વિશે ચર્ચા કરી તે-
 આનો નિર્ણય કરે છે. અને કાયદો બાંધનારી કૌન્સિલને
 કરવાની કોઈ તૈયારી કરે છે. એના મંજૂરી પારામ્પો એકના
 કામકામનું આપ, વસૂલાત આપ, વિશદ આપ, બહેર
 બાંધે કામનું આપ, ધારાદાર રાજ્યનાં મુખ્ય આપનાં માહો-
 માં છે. બહેરના છે. કાયદા પ્રમાણે રાજ્ય ચલાવનાર ભૂપતિ
 અને તેનો મુખ્ય દિવાન એ બેનું કામ વાંધસરાય પડે કરે છે;
 અને તેનો હવાલામાં ધણું કરીને પારામ્પો આપ હોય છે.
 પારામ્પો અને મંડળિક રાજ્યો એકના કામકામને સગતા
 વિષયો વાંધસરાય પડે કૌન્સિલમાં મૂકે છે.
 આપ, કાયદા બાંધનારી કૌન્સિલમાં ઉપલી કૌન્સિલમાં જે
 મંજૂરી હોય છે તેના એમાં હોય છે, તથા તે ઉપરાંત જે

૧ કપનીના પદોમાંથી રૂબરૂ રૂબરૂમાંથી મૂળ કૌન્સિલમાં એ વંચ-
 પરંપરા ઉતરતી આવેલી છે; પાર્લિમેન્ટની મંજૂરીથી સને ૧૭૭૩ માં એ
 પહેલ વહેલી રૂબરૂ હતી.

૨ મૂળમાં એ અને કાયદા અમલમાં લાવનારી કૌન્સિલ એકના હતી
 અને તેને કાયદા બાંધવાની સત્તા આપી હતી. એ બંને કૌન્સિલો વચ્ચે-
 નો ભેદ એવા મંજૂરીની નીમણૂક ચવાચી પહેલ વહેલા બહુવામાં
 આવ્યો હતો.

પ્રાંતમાં એ સભા મળે તે પ્રાંતનો ગવર્નર, મુંબઈ, મદ્રાસ, બંગાળા અથવા બીજા પ્રાંતોમાંથી ગવર્નર-જનરલને પસંદ કરેલા અમુક સરકારી કામદારો; અને સરકારી નોકરો ન હોય એવા રેલી અને યુરોપી લોકોના પ્રતિનિધિ દાખલ નીમ્મલા ગ્રમ્પરો હોય છે. એ રીતે કાયદા બાંધનારી કૌન્સિલમાં નીમ્મલા વધારાના સરકારી ગ્રમ્પરોની સંખ્યા સરકારનારી કૌન્સિલની નોકરો ન હોય એવા ગ્રમ્પરોની સંખ્યાથી વધારે થવી ન જોઈએ અને એ વધારાના ગ્રમ્પરોની કુલ સંખ્યા બારથી વધારે થવી ન જોઈએ. કાયદા બાંધનારી કૌન્સિલને જ્યારે બોલાવવામાં આવે ત્યારે, બહુધા અઢવાડીઆમાં એક વાર, તે મળે છે. એ બેઠકોમાં જોવા જવાની લોકોને છૂટ છે; અને નવા કાયદાઓના અરડાઓ મેજેસ્ટમાં અમુક વેળા છપાવા જોઈએ એવો નિયમ ફરાર્વો છે તેને બીધે તેઓની વધારે ખાતરી લાયક પ્રસિદ્ધિ પાવે છે. એવા વહાવટ રાખ્યો છે કે એ કાયદાઓના અરડાઓ બહુધા કેટલાક ઇલાકાની સરકારે પર વિચયનને માટે પ્રથમ મોકલવામાં આવે છે. મુંબઈ તથા મદ્રાસ ઇલાકાને માટે તથા બંગાળા પ્રાંતને માટે પણ કાયદા બાંધનારી પ્રાંતિક કૌન્સિલો ફરાર્વેલી છે. મુંબઈ અને મદ્રાસની કૌન્સિલના ગ્રમ્પરોને એ ઇલાકાઓના ગવર્નરો નામ છે અને બંગાળાની કૌન્સિલના ગ્રમ્પરોને એ પ્રાંતનો સેક્રેટરી ગવર્નર નામ છે, પરંતુ તે નામલુગોને માટે ગવર્નર-જનરલની મંજૂરી લેવી પડે છે. એ કાયદા બાંધનારી પ્રાંતિક કૌન્સિલો ચોતપોતાના પ્રાંતોને લગતી બાબતો વિષે માત્ર કાયદાઓ કરી શકે અને તેઓને માટે ગવર્નર-જનરલની મંજૂરી લેવી પડે છે.

ન્યાયની હાઈ મુંબઈ, મદ્રાસ, બંગાળા, અને પાણચ પ્રાંતોમાં અંકેક કોર્ટો. હાઈ કોર્ટ છે તેની સત્તા દીવાની અને ફોજદારી કામમાં

૧ એ હાઈ કોર્ટો સને ૧૮૬૧ માં સુપ્રીમ કોર્ટ તથા સાર અલગ-લગેને ઠામે રચવાઈ.

સર્વોપરી છે, પરંતુ તેના ચૂકાદાપર ઇંગ્લાંડમાંની પ્રિવિ કૌન્સિલની જ્યુડિશિઅલ કમિટીને છેવટની અપીલ થઈ શકે છે. નાના પ્રાંતોમાંના પંજાબ પ્રાંતમાં મુખ્ય કોર્ટ છે તેમાં પણ જડ્જે એટલે ન્યાયાધીશો બેસે છે; અને મધ્ય પ્રાંતો તથા અયોધ્યા પ્રાંત એ દરેકમાં એક જ્યુડિશિઅલ કમિશનર છે તે એકલો બેસે છે. બ્રિટિશ બહારેશમાં એક જ્યુડિશિઅલ કમિશનર અને એક રીકોર્ડર છે. એ પ્રાંતમાં (પૂરોપી બ્રિટિશ પ્રજાની બાબતમાં રીકોર્ડરને હાઇકોર્ટના જેટલો અધિકાર છે તે સિવાય) જ્યુડિશિઅલ કમિશનરને રજુનાની બહારના મૂલકપર સત્તા છે. રંજુન શહેરમાં અને બહારેશના જે કોઈ બાગમાં પૂરોપી બ્રિટિશ પ્રજાપર આરોપ આવે છે તે બાગમાં તમામ કોજદારી કામો અમા-વવાનો અધિકાર રીકોર્ડરને છે. અમુક કામોને માટે જ્યુ-ડિશિઅલ કમિશનર અને રંજુનના રીકોર્ડર ચૂકવેલા દીવાના કોર્ટના દાવાપર કલકત્તાની હાઇકોર્ટને અપીલ થાય છે. રંજુ-નની વિશેષ કોર્ટના મેમ્બરોનાં સરખાં મત પડે છે તેવારે તે કોર્ટ જે કામ હાઇકોર્ટ તરફ મોકલે છે તેનો પણ તે ચૂકારો કરે છે. ગારો, ખાશી અને નેન્ટિઆ, તથા નાગા એ પણ ડુંગ-રી મૂલકો સિવાય આસામને માટે ન્યાયની બાબતમાં કલકત્તાની હાઇકોર્ટની સત્તા સર્વોપરી છે. એ મૂલકોમાં આસામનો મુખ્ય કમિશનર દીવાની તથા કોજદારી કામો ચૂકવે છે અ-ને તેના ચૂકાદાપર અપીલ નથી. ભુતાનની સરહદપર આ-વેલા દ્વાર પરગણાને માટે વિશેષ નિયમો ઠરાવ્યા છે.

બ્રિટિશ હિંદની ન્યાયની અદાલતોમાં જે કાયદાઓ પ્રમાણે ઇન્સાફ હિંદનો કાયદો. કરવામાં આવે છે તે મુખ્યત્વે જણ પ્રકારના છે, (૧) હપર કહેલી હિંદની કાયદા બાંધનારી (વરિષ્ઠ અને પ્રતિક) કૌન્સિલોએ અને તેમની પહેલાંની સભાઓએ કરેલા કાયદા; (૨) હિંદને લાગુ પડતા બ્રિટિશ પાર્લમેન્ટના કાયદા; (૩) હિંદુ અને મુસલમાનોને લગતી બાબતોમાં તેમના

આરોગ્યતા વર્ધક સુધારા વિષે બાપણો.

વારસાના અને બાંસારી કાપદા; (૪) અંચુક જાત અને માતના લોકોને લગતા શિશુતાઓનો કાપદો. હિંદના કટલાક વિશેષ કાપદાઓને દૃઢ કરવાને ધણા પ્રયત્ન કર્યા છે અને એવા પ્રયત્નનાં સ્ફરણીય દૃષ્ટાંતો હિંદનો કોજદારી કાપદો તથા દીવાની અને કોજદારી વહીવટના કાપદા છે.

(અપૂર્ણ.)

આરોગ્યતા વર્ધક સુધારા વિષે બાપણો.

બાપણ ૨ જૂન.

બરતખંડમાં થતા રોગો તથા મોતની સંખ્યા. — સુધરેલા દેશોમાં જન્મમરણની નોંધ રાખવામાં આવે છે. આમ કરવાથી ઘણા ફાયદા થાય છે. આ દેશના કટલાક ભોળા લોકો એમ ધારે છે કે દેશમાં થતા જન્મ નોંધી સરકાર માયાદીઃ અથવા કોઈ બીજી રીતનો ઘેરો નાંખશે. પણ આ વિચાર કેવળ ખોટો છે. વસ્તીના પ્રમાણમાં અંચુક સંખ્યા કરતાં ઓછાં જોકરાં જન્મે, અથવા અંચુક હદ કરતાં વધારે મોત થાય તો લોક આરોગ્ય નથી એવું એ નોંધ દેખાડે છે. એ જાણી તેમ યથાનાં કારણોની સરકાર તપાસ કરે છે તથા મંદવાડ અને મોત ઓછાં થાય તેવા ઉપાય યોજે છે.

બીજા સુધરેલા દેશોની માફક ઇંગ્લેન્ડ સરકારે હિંદુસ્તાનમાં જન્મ તથા મરણની નોંધ રાખવાનો હુકમ કર્યો છે, પણ આ નોંધ બરોબર રાખવામાં આવતી નથી એમ માલુમ પડ્યું છે. પ્રેન્સ આ બાબતમાં અજણ હોવાથી અને મૂખોઈ બરેલા વહેમ તથા બંધને લીધે તથા નોંધ લેનારાની બેફીકરાઈએ કરીને ઘણાંક જન્મો તથા મરણો નોંધાતાં નથી. આ બાબતની ઓકશી કરનારાઓનો અભિપ્રાય એવો છે કે સરાસરી હિસાબ કહાડતાં બંધાં ખરેખરાં ૨૧૮ જોકરાં જન્મે છે ત્યાં ફક્ત તેમાંનાં ૧૦૦ નોંધ જન્મ નોંધાય છે, અને ખરેખરાં ૧૮૦ મોત થાય છે તેમાંનાં ફક્ત ૧૦૦ નોંધાય છે.

સને ૧૮૮૫ માં ધરેલાં કુલ મોતની સંખ્યા તથા કયા બાધિઓથી તે મોત થયાં તે:—

તાવ.....	૩૩,૬૬,૨૩૬
કોગળિયું (કોલેરા).....	૩,૮૫,૬૨૮
અતિસાર, મરડો, વગેરે આંતરડાંના રોગો....	૨,૬૩,૬૩૮
શીતળા.....	૨૦,૧૨૦
અકસ્માત, વાગવા વગેરેની ઇજાથી.....	૮૩,૨૧૨
બીજાં કારણો.....	૬,૩૭,૯૦૩

૫૩,૭૨,૧૦૦

આ તો ફક્ત કેટલાં માણસો મરણ પામ્યાં તેની ગણતરી સહ. પણ આપણે તો કેટલાં માણસ કુલ મોંઘાં પડ્યાં હશે અને તેમાંથી આટલાંનાં મોત નીપજ્યાં તેનો વિચાર કરવાનો છે. કલકત્તાની હાઈકોર્ટના જજ ડૉ. ગ્રેન્થામ સાહેબ લખે છે કે દેશની સ્થિતિ, તથા તેમાં થતાં રોગો, જન્મ-મરણ વગેરેની તત્ત્વજ્ઞ કરનારાઓના મત પ્રમાણે સરેરાશ ૨૦ માણસને સત્ત બિમારી થાય તેમાંથી ૧ માણસ મરણ પામી છે. તો બિગ્રિય હિંદમાં નોંધાયેલી ઉપર ખતાવેલી મોતની સંખ્યા ઉપરથી આ હિસાબ દર્શ કરોડ ખંચોતરે લાખ ખાતર હજાર માણસો ૧૮૮૫ ની સાતમાં મોંઘાં પડ્યાં હશે એવી ગણતરી થાય છે.

જુદાં જુદાં ચહેરો અને દેશમાં થતી મરણની સંખ્યાનો મુકાબલો ત્યાં દર વર્સે વસ્તીનાં દર હજાર માણસે સરેરાશ કેટલાં મુખ્યાં તે ઉપરથી કરવામાં આવે છે. મુંબાઈની મરણ સંખ્યા ૨૫ છે એમ કેહેવાનો અર્થ એવો કે દર વર્સે મુંબાઈમાં વસનારાં એક હજાર માણસોમાંથી ૨૫ માણસ મરે છે. સમસ્ત દેશ અથવા તેના કોઈ પ્રાંતની મરણસંખ્યાનો આંકડો પણ એવીજ રીતે કાઢવામાં આવે છે.

સને ૧૮૮૫ માં ભરતખંડના કેટલાક મુખ્ય પ્રાંતોની મરણસંખ્યા નીચે આપી છે. આ ઠેકાણે માત્ર પૂણાક લખ્યાં છે; સમગ્રણ પડવાને સાર અપૂણાક છોડી દીધા છે.

હેસાર.....	૧૬
પ્રજાદેશ.....	૨૦
મદ્રાસ પ્રજાગી.....	૨૨
બંગાળ પ્રજાગી.....	૨૩

મુંબાઈ ઇલાકી.....૨૯

વાવવ્ય પ્રાંતો તથા અપોધ્યા.....૩૨

મધ્ય હિંદ.....૨૪

કર્નિગુલામ સાહેબ કહે છે કે એકંદર રીતે આપણે એટલું તો કહી-
શકીએ કે આ આંકડા કોઈપણ કેસાણેની ખરેખરી મરણસંખ્યાને બદલે
અધિક મરણસંખ્યા દર્શાવે છે એ વાત તો તદ્દન અસંભવિત છે; અને
એમ પણ લગભગ નિશ્ચવાતમકપણે કહીશકાય કે કેટલાક પ્રાંતો, મુખ્યત્વે
બંગાળા, મદ્રાસ, બ્રહ્મદેશ, અને ગૃહસ્થ, એમાં તો આ આંકડાઓ
પરથી આપણે ધારીએ તેના કરતાં ખરી મરણસંખ્યા ઘણી વધારે છે.
આ પ્રાંતોમાં તો ઉપર દર્શાવીએ તેના કરતાં લગભગ બમણી મરણસંખ્યા
છે. સમસ્ત ભરતખંડની મરણસંખ્યાની ખરેખરી માદી કહાડીશું તો માત્રુમ
પડશે કે દરવરસે આ રકમમાં પચાસ લાખને બદલે લગભગ સોતેર વા
એથી લાખ માણસો મરે છે.

મદ્રાસ શહેર હલાકાની રાજ્યધાની હોવાથી ત્યાં જન્મમરણની નોધ
નાનાં ગામો કરતાં વધારે ચોકસાઈ તથા કાળજીથી યાચે. “ડિક્ચનરી
આર્થિસ્ટેટિક્સ” નામ પુસ્તકનો કર્તા મલ્લાન એ પુસ્તકમાં મદ્રાસ
શહેરની મરણસંખ્યા દરહજારે ૩૯ લખે છે અને ઇંગ્લાંડમાં આવેતા
બર્મિંગ્હામ નામ શહેરની દરહજારે ૨૦ આપે છે. આ બંને શહેરોની
વસ્તી લગભગ ચાર લાખ છે. મદ્રાસમાં દરવરસે કુલ ૧૫,૬૦૦ માણસો
મરે છે, અને બર્મિંગ્હામમાં દરવરસે ૮,૦૦૦ માણસો મરે છે, એટલે બંને
શહેરની વસ્તી સરખી હોવા છતાં મદ્રાસમાં બર્મિંગ્હામના કરતાં બમણા
માણસો મરે છે. બર્મિંગ્હામ શહેર ઘણું તંદુરસ્ત છે, અર્થાત્ ત્યાંનાં હવા-
પાણી ઘણાં સારાં છે; એ વાત સાચી છે, પણ ઇંગ્લાંડમાં ખીર્ન ઘણાં
સ્થળોની મરણસંખ્યા પ્રમાણમાં એના નેટલીજ છે. દરવીસ માંદા માણ-
સોમાંથી એક મરણ પામે છે એવો અડસદો ઉપર બતાવ્યો છે તે
પ્રમાણે મદ્રાસ શહેરમાં ૩,૧૨,૦૦૦ માણસો દરવરસ સત્ર મંદવાડ ભોગ-
વતા હશે.

વિવિધ વિષયો.

પૂર્વ આફ્રિકાના રાજ્યને સારૂ ગંદાસૂગો શહેરમાં એક જગ્યાએ મોટી છત્રી બનાવી છે તેનો ધેર એકત્રીસ ફુટ છે. વચ્ચેના દાંડાની ઉંચાઈ પણ એટલી જ છે. આપણી સાદી છત્રીની ધો તે ઉઘાડ દે કરી થકાય છે.

ફુનિઆમાં સૌથી મોટું પુસ્તકાલય પારિસ શહેરમાં છે, તેમાં બે લાખ પુસ્તકો છે. એનાથી ઉત્તરવું લંડન શહેરમાંનું બ્રિટિશ મંત્રાલયમાં છે તેમાં દોઢ લાખ પુસ્તકો છે.

એક દાકતરે કોસરા (કોગળિયા) પર રહેલું અને સુખકર યોરાડ શોધી કહ્યું છે. ચાર ઝાસ આકને છ ઝાસ પાણીમાં મળતી તેનો અંકક ચમત્તો ઝાડો બંધ થતાં સુધી અડધે કલાકે પીતો.

શિયામાં લશ્કરી લોકોને દારૂનું બસન છોડાવવાની યુક્તિ ધણી ચમત્કારી છે. જ્યે દારૂ પીવાની ટેવ હોય છે તેને કોટડીમાં પૂરી રાખે છે અને તેને જે દારૂ પર બાવ હોય છે તે જાતના દારૂમાં રાંધેલું અને તેને ખાવા આપે છે. એની રિયતમાં કેટલેક દહાડે તે મદિ પડે છે. પછી તે દારૂ પર તેને એટલી તો છીટ આવે છે કે તે પછી કોઈ દહાડો તેને અડકતો નથી.

મિસિસ લાંગૂટ્રી નામ અમેરિકાની એક સ્ત્રીએ નાટકનો ધંધો કરીને શુભારે પચીસ લાખ રૂપિયા મેળવ્યા છે.

કાંગો પ્રાંતમાં નેટલું લોટું છે તેટલું ફુનિઆમાં બીજો કોઈ સ્થળે નથી. બધાં ડેકાણાંમાંની ખાણો અપી જાયે તેવારે એ એક જ દેશ કેટલાંક વરસ લગી ફુનિયાને લોટું પૂરું પાડ્યું એવું કહેવાય છે.

અમેરિકાની ગ્રહવેધયાજના નેટલી ઊંચી છે તેટલી ફુનિઆમાં બીજો કોઈ ડેકાણે નથી. પૂરોપમાંની વેધયાજના ૧૨,૦૦૦ ફુટ ઊંચી છે, પરંતુ અમેરિકાની વેધયાજના ૧૪,૦૦૦ ફુટ ઊંચી છે.

લંડન શહેરની વસ્તીમાં દર વરસે ૮૦,૦૦૦ નો વધારો થાય છે.

વીજળીના દીવાના કારખાનામાં જે યંત્રમાંથી વીજળી ઉત્પન્ન થાય છે તે યંત્રની યડમાં બિબા રહેવાથી આમ વાયુ (જૂનો સંધિયા) મટી જાય છે એવું કહે છે.

૨ વળી જે કોઇ મુસલમાન વિદ્યાર્થી ગુજરાતી અથવા ઉર્દૂ એવા ધોરણમાં પાસ થઇને ઉપરની રીત ઇંગ્રેજી શીખવા માંડશે, તેને દર મહીને આઠ આનાની સ્કાલરશિપ પણ આપવામાં આવશે,—ઇંગ્રેજી પહેલું ધોરણ શીખવા માટે તારથી તે વાર્ષિક પરીક્ષા થાય ત્યાં સુધી.—એવા ધોરણમાંથી ઉપર લીધેલા વિદ્યાર્થીઓને એનાથી નામ બાગે એટલે આર આનાની સ્કાલરશિપ આપવામાં આવશે.

૩. ઉપરની રીતે દાખલ થયેલા મુસલમાન વિદ્યાર્થીઓમાંથી જે કોઇ ઇંગ્રેજી પહેલા ધોરણમાં પાસ થશે, તેને બીજું ધોરણ શીખવા માટે તારથી તે વાર્ષિક પરીક્ષા સુધી દર મહીને બાર આનાની સ્કાલરશિપ આપવામાં આવશે, તેમજ બીજા ધોરણમાં પાસ થઇને ત્રીજું શીખશે, તેને ત્રીજું ધોરણ શીખવા માટે તારથી તે ત્રીજા ધોરણની વાર્ષિક પરીક્ષા થાય ત્યાં સુધી દર મહીને રૂપિયા એકની સ્કાલરશિપ આપવામાં આવશે, જે પાસ ન થાય, પણ ઉપર લેવામાં આવે, તો એનાથી નામ બાગે, એટલે બીજા ધોરણમાં આના છ, અને ત્રીજામાં આના આઠની સ્કાલરશિપ આપવામાં આવશે.

૪. જેમના પોતાના ગામમાં ઇંગ્રેજી નિયાજ અથવા વર્ગ ન હોય તેમને બીજા ગામમાં ઇંગ્રેજી બણવા જવાને બની શકે, તેટલા માટે બીજા અને ત્રીજા કલમમાં જણાવેલી સ્કાલરશિપથી બમણી સ્કાલરશિપ આપવામાં આવશે.

૫. દરેક સ્કાલરે છ માર્સિક અથવા ટર્મિનલ પરીક્ષામાં પાસ થવું જોઇએ. પરંતુ એક બાબતમાં કોઇ નાપાસ થશે, અને તેના હેડમાસ્ટરની બલામણુ હશે, તો તેની સ્કાલરશિપ પૂરેપૂરી ચાલુ રહેશે,—હેડમાસ્ટરની બલામણુ નહીં હશે, અથવા એક કરતાં વધારે બાબતોમાં નાપાસ થયો હશે, તો સ્કાલરશિપ અરધો અરધ ઘટાડવામાં આવશે.—જે કોઇ સ્કાલરની એવું જણાશે કે તે તદ્દન બેદરકાર છે, તો તેની આખી સ્કાલરશિપ બંધ કરવામાં આવશે.—અને તેમજ ઉપર લીધેલા કોઇ સ્કાલરને પાછો ઉતારી મુકવામાં આવે તો તેની સ્કાલરશિપ આખી બંધ કરવામાં આવશે.

૬. દરેક સ્કાલરે સારી હાજરી રાખવી જોઇએ. જે કોઇ સ્કાલર એક મહીનામાં ચારથી વધારે દહાડા ગેરહાજર હશે,—બીમારી, આનગી કામ, અથવા કોઈપણ કારણથી,—તેને ચારથી વધે પ દહાડાની ગેરહાજરી

રીના દરેક દહાડાને માટે પહેલા ધોરણમાં આનો એક, બીજામાં આનો દોઢ, અને ત્રીજામાં આના બે પ્રમાણે દંડ થશે.— મુસલમાનોને માટે મંચુર યજ્ઞોપા-તહેવારની રજા ગેરહાજરીમાં ગણાશે નહીં.

૭. જેઓને સ્થાવરશિપ નહીં મળતી હશે, તેઓમાંથી જે કોઈ છમાસીક અથવા ટર્મિનલ પરીક્ષામાં પાસ થશે, તેને પહેલા ધોરણમાં રૂપીઆ બે, બીજામાં રૂપીઆ ત્રણ, અને ત્રીજામાં રૂપીઆ ચાર, ઇનામ તરીકે આપવામાં આવશે, અને એકલ બાબતમાં જે નાપાસ થશે તેને એનાયી નીચે બાગે ઇનામ મળશે. તથા વાર્ષિક પરીક્ષામાં પાસ થવાથી પહેલા ધોરણને માટે રૂપીઆ ચાર, બીજાને માટે છ, અને ત્રીજાને માટે આઠનું ઇનામ મળશે; અને એક બાબતમાં નાપાસ થશે તો એનાયી અર્ધું ઇનામ મળશે. તથા ઉપરની કલમ ૩૭ પ્રમાણે આગળ બહુવાને સ્થાવરશિપ મળશે.

૮. જે મુસલમાન વિદ્યાર્થીઓને ઇંગ્લેન્ડ સ્કુલ અથવા વર્ગમાં દાખલ થતી વખતે ચૌદ વર્ષની ઉંમર થઈ હશે, તેમને ઉપર પ્રમાણે ૨૮૬ મળશે નહીં, પણ તેમને ઉપરની ૭ મી કલમ પ્રમાણે ઇનામ મળશે.

૯. ગુજરાતી અથવા ઉર્દુ સોયું ધોરણ પસાર કરતી વખતે જેમને ચૌદ વર્ષ થઈ ગયા હોય, તેમને ખબ્લક રવિસ પરીક્ષાનું ત્રીજા ગ્રેડનું એટલે છઠા ધોરણનું સર્ટિફિકેટ મેળવવાને અભ્યાસ કરવાની બજામણ કરવામાં આવેલે. જેડાજીલાનો જે કોઈ મુસલમાન વિદ્યાર્થી સને ૧૮૬૦ સુધીમાં ત્રીજા ગ્રેડનું સર્ટિફિકેટ મેળવશે, તેને રૂપીઆ પાંચથી દસ સુધીનું ઇનામ આપવામાં આવશે,—પરીક્ષામાં મેળવેલા દોઢાના પ્રમાણમાં.

૧૦. ઉર્દુ અથવા ગુજરાતી સોયું ધોરણ શીખનારાને સારી હાજરીને માટે દર મહીને બે આના ઇનામ દાખલ આપવામાં આવશે. મહીનામાં ચારથી વધારે દહાડા બીમારી, ખાનગી કામ, અગર કોઈપણ કારણથી કોઈ ગેરહાજર હશે, તેને એ ઇનામ મળશે નહીં. મુસલમાનોને માટે મંચુર યજ્ઞોપા-તહેવારની રજા-ગેરહાજરીમાં ગણાશે નહીં—એજ રીતે પાંચમા તથા છઠા ધોરણમાં દર મહીને ત્રણ આના, અને ત્રીજા ધોરણમાં દર મહીને એક આનો આપવામાં આવશે.—આ કલમમાં લખેલા ઇનામ પાંચમા તથા છઠા ધોરણને માટે સને ૧૮૬૧ ની, ચોથા ધોરણને માટે સને ૧૮૬૦ ની, તથા ત્રીજા ધોરણને માટે સને ૧૮૬૯ ની, આગેરી

સુધી ચાલુ રહેશે. એ ઇનામો ત્રણ ત્રણ મહીને સામેટાં આપવામાં આવશે.

૧૧. એડાજીલાની હાઇસ્કૂલોમાં તથા મિલ્લરૂલોમાં સરકાર અગર લોકલ ફંડ તરફથી ચાર વર્ષ અને ત્રણ વર્ષ સુધી ચાલુ રહે એવી સ્કાલરશિપો ૬૨ વર્ષ પરીક્ષાઓ લઈને અપાવાની છે. તે પરીક્ષાઓમાં જે મુસલમાન વિદ્યાર્થીઓ બસશે, તેમાંથી જેઓને સ્કાલરશિપ નહીં મળે તેઓની પરીક્ષાની ફી મહારી તરફથી પાછી આપવામાં આવશે; પણ એટલી સરતે કે તેઓ પરીક્ષામાં પાસ થવા જોઈએ.

૧૨. વળી એમાંની દરેક પરીક્ષામાં જે એક બી મુસલમાન વિદ્યાર્થી પેહલે નંબરે પાસ થઈને સ્કાલરશિપ નહીં મળવી શકે, તો જે મુસલમાન વિદ્યાર્થી પાસ થઈને બીજે નંબરે આવશે તેને મહારી તરફથી તેટલાજ દરની અને તેજ સરતોએ સ્કાલરશિપ આપવામાં આવશે. પણ ફાજ શાહાબુદ્દીન સ્કાલરશિપ અને આ સ્કાલરશિપ બંને સાથે આપવામાં આવશે નહીં.

૧૩. ઉપરની બે કક્ષો સને ૧૮૯૧ ની પરીક્ષાઓ થઈ જાય ત્યાં સુધી ચાલુ રહેશે.

જા.ચ. તા. ૧૮ મી દીસેમ્બર ૧૮૮૮.

ફાજાહીમ મહામદ સાપાણી,

માનજર તથા ટ્રસ્ટી, એડા મહામદને એડુકેશન ફંડ.

સહેલું સસતું ઉપયોગી દેશીનામાની પદ્ધતિ ત્રીજી આવૃત્તિ.—

રચનાર પ્રેમચંદ કરમચંદ. હે. મા. ફિ. ટે. ફો. રાજકોટ. કીમત ૫ આના. પોસ્ટેજ છ પાઈ પણ ૫ નંગથી માફ. ૧૦થી ૧૦, ૧૫થી ૧૫, ૨૦થી ૨૦, ૨૫થી ૨૫, ટકા કમીચન. રાજકોટમાં કપી. ૬૦ મુબાઈમાં લાખેરીવાળા દામોદર ધવરદાસ (કાલકાદેવીને રસ્તે રામવાડી પાસે) સુરત. બ્રહ્મસેનર ત્રીભોવન ગોપાળદાસ. (ડે. બાગ તલાવ) પાસેથી મળશે.

જાહેર ખબર.

મોણપુરથી પ્રથમ જાહેર ખબર આખા મુજબની નોટો, નકશા હાથ તૈયાર છે. તે માટે ન્યુસ, મોપાનીઆં અને યોગ્ય ગૃહસ્થોએ ઉપયોગી જણાવી છે. ફક્ત નવેબરના બુદ્ધિપ્રકાશમાં ફક્ત પ્રેતાવનાપર ધ્યાન રાખી ફક્ત વખત પત્રકમાં રમવા માટે અને લાંબી કીમત છે તેપર દીકા કરીએ તો તે પ્રમાણે પાસ સુધારો કરીએ. પોરણમાં ચાલતી ચોપડીઓના આધારે રચેલી છે. જેથી ખુશીથી લેનારને અડચણ નથી—હવેથી જંગલ તથા એજેન્ટોથી આપવા મરજી નથી. યોડીજ નક્કી બાકી રહીએ તે

તાકીદે અપાવવાના ઈરાદાથી સઘળા ઉપર સેકંડે પચીસ ટકા કમીશન કાપી આપવા તથા નાચેની સસતી કીમતે વેલ્યુપેએમલથી મોકલવામાં આવશે.—ફક્ત ૧૦ થી વધારે લેનારનું ફક્ત પોટ અર્ચન અમારે શિર છે. અને વીસથી વધારે મંગાવનારનું વેલ્યુપેએમલનું બે આના અગર તેથી હીસાબે યત્ન વધારે અર્ચ પલ્લુ અમારે શિર છે.

નામ.	મૂળ કીમત	હાલમાં લેવાની કીમત
ખાળ વર્ગની નોટ.	૦—૧—૬	૦—૦—૬
ચલેલું ધારણની નોટ.	૦—૨—૦	૦—૧—૦
બીજું ધારણ નોટ.	૦—૬—૬	૦—૩—૩
ત્રીજું ધારણ નોટ.	૦—૮—૦	૦—૪—૦
પાંચમું ધારણ નોટ.	૧—૪—૦	૦—૮—૦
ઠાઠીઆવાડનો તકસો.	૦—૦—૮	૦—૦—૬

તે સિવાય જૂનામદના રા. રા. નૃસિંહપ્રસાદ હરિપ્રસાદનું ટૂંક જીવન અરિય જાહેર લાઈબ્રેરીઓ તથા ગૃહસ્થોને અર્ધા આનાના એક ટીકીટ મોકલેથી મફત મોકલવામાં આવશે.

કુંવરજી ગગજી ભટ્ટ (પામુરીશ્યાપાળા)

સ્કુલ એન્ડ પોસ્ટમાસ્ટર હુણીપાર. ઘાટીઆવાડ—

ફક્ત ખરીદો અને ખાતરી કરો પછોથી. હો. !!

કીમત અગાઉથી. તે મોકલવાનું અર્ચ તમારેથીર. પુસ્તક વગેરેનાં દથ ઉપરાંત નંગ મોકલવાનું અર્ચ અમારે થીર. ટીકટો મોકલનારે એક ટીકીટ વસાવતો મોકલવી.

નાને કોળાએ ઝાઝું. જમાવ તે મતલબથી સોંધારથ કરેલ છે. તો અનુભવ કરો વિના પુસ્તક નમાણું ગમી કાઢતા નહિ. હાલમાં આ વતનાં પુસ્તક ઘણાં નીકળે છે તે સોમાં આ રાતાં અને યુણમાં ઉતમ છે કે નહિ તે હે મુતો વિચારો !

હેન્ડ બીલો, જાહેર ખમરો વગેરેમાં મોટાં ડોળનાં મત અજો તેવાં બખાજો કરવા રીવાજ દુનિઆમાં પડેલો છે. સમગ્ર પાંચનાર કંટાળેલા છે તેથી તથા ઝાઝા. વખાણો બારાઈ મણાવ માટે પુસ્તકો વિરે મું મુન્ય રહિ ફક્ત અનુભવ કરી જોવા ખાસ બચામણ કરેલું.

કમીશનની પણ સારામાં સારી તક.

૦-૩-૦ હિંદુસ્તાનની ભૂગોળવિદ્યા આશ્રિતીચીજી તે પણ ૩૧)ની ૧૩પ્રત લેજ.

૦-૨-૦ મુંબાઈ ઇમાકાની ભુગોળ વિદ્યા.	૧૬	૧૧
૦-૧-૦ આરોગ્ય વિદ્યાની પ્રમોત્તર નોટ છુક	૩૨	૧૧
૦-૦-૬ હિંદુસ્તાન તથા મુંબાઈ ઇમાકાના નકશા.	૪૦	૧૧
૦-૧-૦ કોષ્ટકાવળી તથા વંશાવળી.	૩૨	૧૧
૦-૧-૦ કાઠીઆવાડની ભુગોળ વિદ્યા.	૩૨	૧૧

નકશા ભેષ ભેષ પાઠીમાં મોતરવાને ઉપયોગમાં આવે તેવા છે. દરેક જાતમાંથી ૩. થી ઓછાનાં લે તેને પણ ૩. ના બાવે પ્રમાણમાં આપીયું. અને ૩. ૩) કરતાં વધારેનાં નંગ મંગાવનારને વધારે કમીયન આપીયું. માટે રીખાઈ-કાંડથી ખુલાસો માગવો. આ પુસ્તકો ધૃત ઉપરાંત વરસના અનુભવી ચિકિત્સકના હાથથી લખાએલાં છે. તા. ૧-૧-૮૯

વટવાણ ચહર. ૩. દવેપા. દેવરાંકર લક્ષ્મીરામ કીવેદી.

શાળો પયોગી પુસ્તકો.

ભૂમિતિ સ્કંધ. ૧ હો અને દેશી નામનો સાર. એએજૂદાંજૂદાં પુસ્તકો. મારા તરફથી બહાર પડ્યો. તા. ૧-૩-૮૯ અગાઉનાં ધરાકો પાસેથી દર નકલે ત્રણ ત્રણ આના અને તે પછીથી ચાર ચાર આના પડ્યો ટપાલ અર્થે જુલું. ૧૦, ૩૦ અને ૫૦ થી વધારે સામઠી નકલો ખરીદનારને દર, પંદરને વીસ ટકા લેએ કમીયન મળયો. ઉપારે મંગાવના તરફી નલેથી. દેશીનાથુ એ પુસ્તકની કીમત જેના પાસે લખી છે. તેણે તાકીદ મોકલી દેવી. તા. ૧૮-૧૨-૮૮.

આણેકલાલ નાગરદાસ શાહ. તા. શુક્રમાસ્તર. રાજકોટ.

ભેષએછીએ.

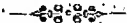
ચરપારકર જીલ્લો જેમાં નગર પારકર વીરાવાવ અને મીઠી વગેરે ગામો છે તેમાંની એક નીશાળને માટે એક મહેતાજી તથા એક મહેતીજી સારાં અનુભવી હુશીઆર અને બીજા અથવા ત્રીજા વરસના ટૂંડ ભેષએ. તેમને એકજ ગામમાં રાખવામાં આવશે અને પગાર બંને જણને એકંદરે લાલતો રૂ. ૬૦ અંકે સાડા મુઠ્ઠી આપવામાં આવશે અને પછીથી કામ પસંદ પડતાં તેમને આગળ જતાં ફાયદો મળવાનો સંભવ છે. કારણ કે આખા જીલ્લામાં કોઈ ટૂંડ મહેતાજી નથી. આ નોકરી પેનશનેબલ સમજવી. વધારે ખુલાસો નીચે સહી કરનારને જાતે મળવાથી અથવા પત્ર લખી પૂછવાથી મળશે.

તા. ૧૨-૧-૧૮૮૯

આ-દિ-એ-ઈ. પંચમહાલને રેવાકાંઠા.

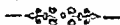
બીજી ૦-૨-૬ ત્રીજી ૦-૩-૦ ચોથી ૦-૨-૬ બોકરણ ૦-૮-૦ શાહનામું
૬-૨-૦ અખતાક કાશી.

તા ૧૨-૭-૮૮ મુરત હરીપરા પી કરે. જમનાદાસ લંગવાનદાસ બુકશેલર.

રમત, અદ્ભુત પ્રભાવળી, એને ૧૦૦ વરસનું પંચાંગ

આ નામના ગુજરાતી પુસ્તકની કીમત રૂ. ૨૧) આઠવીજી લેવના
રાખીએ આ લેખકોએ પુસ્તકનાં વખાણ કરવાની જરૂર નથી. પુસ્તક ધરાક
યથે તોજ છંપાસે. નહીંતો નાણાં પાછાં મળશે. પોરટેજ માફ. જલદીથી
નાણાં મોકલી ધરાક થાઓ. આ પુસ્તક પાછળથી મળશે નહિ
સામદરના બોરડીઠી. મુરત. ત્રીમોવન જમનાદાસ.

કેળવણીખાતાના વડાએ “દસ્કત કોપી” પસંદ કરી.

આખા મુંબઈ ઇન્સ્ટીટ્યુટની નિશાળોમાં અક્ષવવાનો

બુકમ કોપી છે.

આદરજી કાવસજી ભાસ્તરની.

ગુજરાતી તથા બાળબોધ કોપી બુકો.

(૭ અંકમાં.)

મોટા ખર્ચનો તથા ઘણા વખતનો તથા ઘણી મહેનતનો ભોગ આપી
બનાવવામાં આવેલી.

આજ સુધી નહિ થયેલી તથા વખાણવા લેખ.

તેની બારે રજૂનિ.

કેળવણી ખાતાના સર્વે ઇન્સ્ટ્રક્ટર સાહેબોએ તથા હોદ્દાઓએ

મુંબઈ તથા ગુજરાતના સર્વે જનરલોએ

દેશની કેળવણીમાં લાગુ પડે તે સર્વે મુદરોએ

એક અવાજે કરી છે.

જુઓ કોપીબુકના પુંદા ઉપર તેઓની સર્ટિફિકેટો.

આપારો પાસે હાથ એટલી સર્ટિફિકેટો એકઠો થઈ છે કે પુંદા ઉપર

બુકખાની બીલબુક જાયે નથી.

આની અને આટલી સર્ટિફિકેટો આજ સુધી કોઈની કોપીબુક મળી

નથી અને આટલી સારી કોપીબુકો આજ દીનસુધી નોકળી નથી.

“દસ્કતશિક્ષક” કોપીબુકો ઉપર નીચલી સંરત

ડીસ્કાઉન્ટ આપવામાં આવશે.

૧ રોકડે રૂપીએ મુંબાઈના ખરીદનારને સેકડે ૨૦ ટકા ડીસ્કાઉન્ટ મળશે

૨ રોકડે રૂપીએ દેશાવરખાતે સેકડે ૨૫ ટકા ડીસ્કાઉન્ટ મળશે.

૩ માલ મંગાવનારો (પોર્ટલ સહિત) સર્વે અરચ ખરીદનારને માથે

૪ ૨૦૦ થી ઓછી નફા માસિક પાસેથી મળશે નહિ.

૫ જે ધણી બહાર ગામથી પોતાના એજન્ટ મારફતે માલ મંગાવે તે ધણીએ હમારા ઉપર ડીરેક્ટ કલ્ડ લખી અમને ખબર કરવી. અને તે માલ બહાર ગામ જાય છે તે દિવસે તેઓએ અમારી સંચોવકારક ખાતરી કરી આપવી પડશે. ને ત્યાર પછીજ માલ આપવામાં આવશે. રોકડા રૂપીઆ બંરી માલ લઈ જવો તે એજન્ટની જ ફરજ છે.

૬ માલ મોકલાયા પછી તે રસ્તામાં જતાં કોઈ રીતે ખરાબ થાય તથા તે માલને નુકસાન પુરે તેના જોખમદાર માલ મંગાવનાર છે.

૭ જ્યાં રેલવે નહિ હોય ત્યાં માલ ક્યે રહે તે અને જ્યાં મોકલાવશે એનો પુરતો ખુલાસો માલ મંગાવનારે લખી જણાવવો.

૮ હુંડી જાકલાવનારે ખરેખર ટેકાણું લખવું.

૯ ગુજરાત તથા કાઠીઆવાડના સર્વે જુકસેમરો તથા માસ્તરોને જણાવવાનું કે “દસ્કત શિક્ષક” કોપીબુકોની સાથે અમારે બીજી કોઈ પણ ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી બુકો સેકડે ૨ ટકા કમીશનથી મોકલી આપવાની જોગવાઈ કરી છે. પેકીંગમાં ઓછો અરચ થાય તેમ કરીશું. (જેઓનો એ પ્રમાણે મરજી હોય તેઓએ નીચલે યરનામ લખવું)

૧૦ વિનાતપૂર્વક સર્વે હુંડમાસ્તરોને જણાવવામાં આવે છે કે “દસ્કત શિક્ષક” ની કોપીબુકો વાપરવાથી હોજારીના રસ્કામાં આંગળી, તથા હાલની કોપીબુકો કરતાં સુધારો થાય છે કે નહિ તે વિષે પોતાનો અભિપ્રાય નામ સાથે લખી જણાવવો કે જેથી પુરતી જોગવાઈએ તેનો પણ ધરિત ઉપયોગ કરવામાં આવે.

૧૧ નાટપેડ કાગળો લીધામાં આવશે નહિ.

લી. આદરજી કાવસજી માસ્તર.

દસ્કતશિક્ષક પ્રગટકર્તા.

સોનીતલાવ મુંબાઈ.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER

MARCH 1889.

પુસ્તક ૨૮ સુ.

માર્ચ.

૧૮૮૯.

અંક ૩. વો.

મેં તો છું બહુ મિટ્ટું તું નામ તેમ છે કામ;

કરું ખત મન સુત્રની, ખરી જોતી-ધરી હામ.

અનુક્રમણિકા.

પૃ. ૪૮.

CONTENTS:

આકાર વિષે પાઠો.....	૪૬	Object-lessons: Form	49
મુનીનિના પાઠ ૩-૪ પા.....	૫૧	Moral Lessons	51
પાણી વિષે પાઠ.....	૫૫	Lesson on Water	55
વનસ્પતિગાત્ર વિષે પાઠ.....	૬૦	Lesson on Botany	60
હિંદની ઇમેજ રાજ્યવ્યવસ્થા.....	૬૨	The System of Government in India	62
આરોગ્યતા વધુક મુધારા વિષે બાપણી.....	૬૪	Lecture on Sanitary Reform	64
પુસ્તકોની પહોચ.....	૬૬	Acknowledgment of Books	66
નિયામોનાં ધનામ પત્રક.....	૬૬	Prizes distributed in Schools	66

(કેળવણી ખાતાના હુકમથી).

અમદાવાદમાં

મામાનો હવેલીમંદે પુનાઈડ પ્રિન્ટિંગ અને જનરલ એજન્સી કંપની
"લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં રણજીડપ્રાચ મંગારાને છાપી પ્રમદે કર્યું.

વર્ષનો રૂપિયો એક અગાઉથી.....પોટેન માફ
છટકે નકલ ૧) ના આના એ.....અર્થો આનો

ગાહેર ખખર.

“મોટા અંકગણિતની સમજૂતી” ૧ થી આવૃત્તિ ખખી. જવાબી ખીજી છપાવી છે. કીમત ઘટાડી ૩૦૦ પોસ્ટેજ સહિત રાખી છે. સામટી લેનારને નોંચે મુજબ કમીચન મળશે ૫ થી ૬ સંગી ૧૦ ટકા, ૧૦ થી ૨૦ સંગી ૧૫ ટકા, ૨૧ થી ૩૦ સંગી ૨૦ ટકા તે ઉપરાંત ૨૫ ટકા. પં. હેલાંધી પૈસા મોકલવા, ખુશાલદાસ ગોકળદાસ, અમદાવાદ મુંબાઈમેક.

ગાહેર ખખર.

નીચેની ઓપડીઓ અમારી પાસેથી મળશે—હિંદના ઇતિહાસનો સાર. ૩૦— હિંદના ઇતિહાસના પ્રમોચર. ૩૦ હિંદનો મુસલમાની પંખ-તનો ઇતિહાસ. ૩૦— મુંનાઈ ઇલાકાની બુગ્ગીજ. ૩૦— મેવાડની જા-હાજાલી. ૩૨) પૈસા કેમ કમાવા. ૩૧) ગુજરાતની હાલની જતીવાડીની સ્થિતિ. ૩૦૦, પતિવ્રતા સ્ત્રી. ૩૦— અંકગણિતની રીતો અને કારણ. ૩૦— બરતખંડના ઇતિહાસનો પ્રમોચર. ૩૦, પાંણીપત ૩૦ પ્રસ્તક. માળા બા. ૧ સા. ૩૦ પ્રસ્તક માળા બા. ૨ નો. ૩૦— રાણી રૂપમંદરી ૩૦— માપકરણની સમજૂતી ૩૦— પોસ્ટેજ અમારે સીર છે. ૧૦ થી વધારે નકલ મંગાવનારને ૧૦ ટકા અને ૨૫ થી વધારે મંગાવનારને ૫ થીસ ટકા કમીચન આપીશું.

ખુશાલદાસ ગોકળદાસ,
અમદાવાદ મુંબાઈમેક.

હિંદુસ્તાનની રાજ્ય પદ્ધતિ.

પબ્લિક સર્વીસની સેકન્ડ અને થર્ડ મેક પરીક્ષાના ઉમેદવારોના ખાસ ઉપયોગને માટે ઉપલું પ્રસ્તક ઇંગ્લેન્ડમાં અને ગુજરાતીમાં તૈયાર કર્યું છે. કીમત આઠ આના પોસ્ટેજ સાથે.

અમદાવાદ, હાઈસ્કુલ.

મહાર બીકાજ બેલસેર.

સહેલું સસતું ઉપયોગી દેશીતામાની પદ્ધતી ત્રીજી આવૃત્તિ:—

રચનાર પ્રેમચંદ કરમચંદ. હે. મા. ફિ. ટ્રે. કો. રાજકોટ. કીમત ૫ આના, પોસ્ટેજ છપાઈ પણ ૫ નંમથી માફ. ૧૦ થી ૧૦, ૧૫ થી ૧૫, ૨૦ થી ૨૦, ૨૫ થી ૨૫, ટકા કમીચન. રાજકોટમાં કેવી. -હૉ મુંબાઈમાં લાહખેરીવાળા દામોદર હથરદાસ (કાલકાદેવીને રમતે રામવાડી પાસે) સુરત. ખુકસેનર ત્રીમોવન ગોપાળદાસ. (રે. બાગા તલાવ) પાસેથી મળશે.

ગુજરાતશાલાપત્ર.

પુસ્તક ૨૮ મું.

માર્ચ

૧૮૮૯.

અંક ૩ નો.

આકાર વિષે પાઠો.

એધું પમધિયું.

ભાગ બીજો. વસ્તુઓની લંબાઈ, પહોળાઈ, અને ઊંડાઈ કે ઊંચાઈ વિષે.

(આ પાઠોમાં લખ્યા પ્રમાણે નિશાળિયા જવાબ દેશે એમ નક્કી નથી. એવા ઉત્તર ન આપી શકે તો શિક્ષક તેવા દેતાં શીખવવા.)

શિક્ષક.—એક મોટી અને એક તેથી નાની એવી બે મોપડીઓ બાળકને દેખાડી પૂછેછે, આ બેમાંથી વધારે જગ્યા કયી મોપડી રોકેછે ?
 બાળક.—એમાંની ને મોટી છે, તે. શિ.—તમે મોટી કોને કહોજો ? બા.—
 ને લાંબીછે તેને. શિ.—(લાંબો દોરો દેખાડી) વધારે જગ્યા આ દોરો
 રોકેછે કે આ મોપડી ? બા.—એક રીતે વધારે જગ્યા મોપડી રોકેછે,
 પણ લંબાઈમાં દોરો વધારે જગ્યામાં છે. શિ.—(કાગળનો મોટો તા દેખાડી)
 આ દોરો, આ મોપડી અને આ કાગળ એ ત્રણમાંથી વધારે જગ્યા
 કોણે રોકી છે ? બા.—લંબાઈમાં દોરો, પહોળાઈમાં કાગળ, અને જાડા-
 ણમાં મોપડીએ. શિ.—આવડી મોપડી બનાવતી હોય તો આ એક તાની
 પદ શકે કે ? બા.—ના, એવા પણ નોંધએ. શિ.—તો એવા પણ તા આ
 એક તાથી વધારે જગ્યા રોકે કે એાડી ? બા.—વધારે. શિ.—તો હું તમને
 દૂરીને પૂછું કે વધારે જગ્યા કોણ રોકેછે, આ મોપડી, કે આ દોરો કે આ
 કાગળ ? બા.—એ મોપડી. શિ.—કોઈએ વસ્તુઓમાંની કયી વધારે જગ્યા
 રોકે તે જાણવું હોય તો આપણે શું શું ધ્યાનમાં રાખું ? બા.—દૂરીની લં-

બાઈ, પહોળાઈ અને જડાઈ. શિ.—આ પાણી ભરેલું પવાલું વધારે જગ્યા રોકે છે આ પાણી ભરેલી ડોલ વધારે જગ્યા રોકે છે? જો.—ડોલ. શિ.—શામાટે. જો.—કેમકે ડોલ વધારે ભરી છે, વધારે પહોળી છે, અને વધારે જડી છે.

શિક્ષકે હવે સમજાવવું કે જે ડોકાણે વસ્તુ મૂકેલી હોય તે ડોકાણેથી એટલે વસ્તુને તળીએથી ઉપલી તરે જિઆઈ મપાય છે; નીચલી તરે જિડાઈ અને બાજુ ભણી પહોળાઈ મપાય છે. એમ કટકીક વસ્તુઓને માપી દેખાડવી અને જોકરાં પાસે મપાવવી.

શિ.—આ વસ્તુઓ જુઓ અને તેઓ જગ્યા રોકે છે તે વિષે શું કહી શકાય તે કહો.

જો.—એમાંની દરેક વસ્તુ લંબાઈ, પહોળાઈ અને જડાઈ રોકે છે. ભાગ ૩ જો. પૃષ્ઠ ૬૨ને કહે છે તે સમજાવવાનો પાઠ.

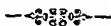
હરકોઈ વસ્તુના હરકોઈ પાસાની ઉપલી મપાંદાને પૃષ્ઠ કહે છે. પૃષ્ઠને માત્ર લંબાઈ અને પહોળાઈ છે. પૃષ્ઠના આકાર, જુદા જુદા હોય છે; ગોળ, ચપટા, ગોળ અને ચપટા, કોઈ પદાર્થને કોઈ પૃષ્ઠ હોય છે—ગોળા; કોઈને અનેક હોય છે—પેટી, ઇંટ, પાટિયું ઇત્યાદિ.

આ બાબતો જોકરાંના મનમાં આણવાની છે, માટે શિક્ષકે એક ચક્ષુભીમાં પાણીવાળો કોઈ રંગ અને કચડા તથા નાનું પાટિયું વર્ગની આગળ મૂકી તેમના દેખતાં પાટિયાને રંગના માંડવું, અને પૃષ્ઠવું કે હું શું કહેવું? જોકરાં—તમે પાટિયાને રંગોજો. શિ.—એનો કયો ભાગ રંગુંછું? જોકરાં—બહારનો ભાગ. શિ.—એ બહારના ભાગને પૃષ્ઠ કહે છે. મેં શું કહ્યું? જો.—એ બહારના ભાગને પૃષ્ઠ કહે છે. શિ.—હવેથી હરકોઈ ચીજના બહારના ભાગને પૃષ્ઠ કહેજો. શિ.—શું કહેશો? જો.—પૃષ્ઠ.

આખું પૃષ્ઠ રંગી રહીને શિક્ષકે પૃષ્ઠવું કે આ પાટિયાનું પૃષ્ઠ ક્યાં છે? જો.—રંગની નીચે. શિ.—એ રંગને લંબાઈ, પહોળાઈ અને જડાઈ છે? જો.—હા, લંબાઈ, પહોળાઈ અને ઘણી થોડી જડાઈ કે જડાઈ છે. શિ.—પૃષ્ઠ પાછું દેખાય તેમ કરવાને શું કરવું જોઈએ? જો.—રંગને કાઢી નાખવો જોઈએ. રંગ કાઢી નાખવાથી આ પાટિયું નાનું થશે કે? જો.—ના, નહિ થાય. શિ.—પણ હું પૃષ્ઠને જોવું તો? જો.—પાટિયું નાનું થાય.

કોઈ વસ્તુના પૃષ્ઠને ઊલવાધી તે વસ્તુ ઓછી માય છે. શિ.—તો પૃષ્ઠને લંબાઈ, પહોળાઈ અને ઊંડાઈ એ ત્રણે છે કે નહિ? જો.—એ ત્રણ નથી. માત્ર લંબાઈ અને પહોળાઈ એ જ છે. શિ.—તો હવે તમે પૃષ્ઠ વિષે શું શીખ્યા તે કહો. જો.—વસ્તુની બાહારનો ભાગ એ તેનું પૃષ્ઠ છે; પૃષ્ઠને ઊંડતાં વસ્તુ ઊંડાય છે; પૃષ્ઠને લંબાઈ અને પહોળાઈ માત્ર છે. શિ.—આ ગાળો અને આ ઇંટ એ બેના પૃષ્ઠો તપાસો. એ બેમાં શા ફેર જણાય છે? જો.—ઇંટને ધણું પૃષ્ઠો છે; ગોળાને એકજ પૃષ્ઠ હોય છે. શિ.—જ્યુવો આ પાટિયાને એક પૃષ્ઠ છે કે ધણું? જો.—ધણું. શિ.—કોઈ વસ્તુને ધણું પૃષ્ઠો હોય છે ત્યારે દરેક પૃષ્ઠને પાશું કહે છે. મેં શું કહ્યું (ઊંકરાં એ કહે છે) શિ.—વાર બીજું કાંઈ જોવામાં આવે છે? જો.—હા, ગોળાનું પૃષ્ઠ વાંકું છે. ઇંટનું ચપટું છે. શિ.—ચપટાને સપાટ કહે છે. ચપટાને શું કહે છે? જો.—સપાટ, આ બધી આંત્રે તમારી આગળ મૂકું છું તેમાંથી સપાટ પૃષ્ઠની અને વાંકાં પૃષ્ઠની ખોળી કાઢો. ઊંકરાં ખોળી આવે છે. શિ.—આ બાકી રહ્યાં તેનાં પૃષ્ઠ કેવાં છે? જો.—સપાટ અને વાંકાં છે.

સૂચના. હવે પુનરાવર્તન કરવું એટલે આ પાઠમાં શીખવેલું પૂછવું. પૂછી રહ્યા પછી તે પૂંકામાં કાળા પાટિયા ઉપર મોટે અક્ષરે લખવું. પછી ઊંકરાંને વંચાવવું અને જોડણી કરાવવી. એ આગેથી પ્રત્યેકની પાસે તેની મૂલ્ટ ઉપર લખાવવું. એક વેળાએ એ બધું ન થઈ શકે તો બીજી દિવસે પૂરું કરવું.

સુનીતિ. પાઠ ૩ જો.

બીજા, ત્રીજા અને ચોથા ધોરણોના વર્ગોને ભેગા બેસાડી આપણો મહેતાજી અને મહેતીજી બંને પોતા પોતાની નિશાળમાં આવે.

સંક્ષેપ નોંધ. પૂર્ણ નોંધ. શરીર અને જીવ ધર્મ.

આરંભ પ્રશ્ન.—સુનીતિ વિષે તમને પાઠ શીખવ્યા તેમાં હેલ્સું એ કહ્યું હતું કે પરમેશ્વરનું બળન કરવું. કોઈ એમ પૂછે કે પરમેશ્વરનું બળન શા વાસ્તે કરવું તો ચો.

જવાબ દેવો તે કોઈ જાણો છો ? હું તમને આજ એ જવાબ શીખવું છું, અને તેપરથી સુનીતિવાન થવાની જરૂર જણાશે.

પાઠ.—આજ હું તમને શું શીખવું છું ? જવાબ. પ-
રમેશ્વરનું બજન કરવાનું કારણ, કીક. અને તે ઉપરથી
ખીજું શું જણાશે ? સુનીતિવાન થવાની જરૂર.
થાની જરૂર ? “આ હાથર તું એક છે સર્વ્યા તે
મંસાર,” એ કવિતા કોઈને મોટે છે કે ? બોલો તમે.
કીક. માણસને કોણે સર્વ્યા ? સર્વ્યા એટલે ? મા-
ણસોને તમે જ્યાં છે ? દખાડો ? આપણે બધા
માણસ છીએ ? ઊંકરા અને ઊડીએ. પણ માણસો
છે. તમે બધા બેઠાં જો તેઓમાં જેના દાદા જીવતા
હોય તેઓ બેઠાં યાઓ. ખસો. જેના દાદા મરી
ગયા છે તેઓ બેઠાં યાઓ. તેઓ ક્યાં ગયા તે કોઈ
જાણો છો ? માણસ મરી જાય છે ત્યારે શું થાય છે
તે કોઈ જાણો છો ? તેનો જીવ જાય છે અને તેનું
શરીર રહે છે. જીવ ગયા પછી શરીર રહે છે તેનું શું
કહે છે ? તેને મડદું (મુડદું) કહે છે. આ પરથી
એ જણાય છે કે માણસમાં જીવ અને શરીર એ બ-
ધાનાં છે. તમારામાં જીવ છે કે ? જવાબ.—હા. બધાં
માણસમાં છે. ઊંકરામાં છે અને ઊડીમાં છે. બધાં
માણસો મરે છે, કોઈ હમેશ જીવતું નથી. મેં શું કહ્યું ?
માણસ મરે છે ત્યારે પાછળ શું રહે છે ? શરીર. એ મરે-
લા શરીરને એટલે મડદાને બાજે છે કે દોરે છે. શું
કરે છે ? અને જીવ ક્યાં જતો હશે ? આ બાબત
ધણી મોટી છે. એ ઉપર બહુ ઊંડો વિચાર કરવો
જોઈએ. મરણ સમયે જીવ શરીરમાંથી નીકળ્યા પછી
મુખ પાત્ર છે કે દુઃખ પાત્ર છે. મેં શું કહ્યું ? શરી-
રમાં હતો તે વારે તેણે સારાં કામ કર્યા હોય તો મુખ

જીવ.
શરીર.

પાપ.
પ્રપ.
ધર્મ.

પાપે અને નહારાં કામ કર્યા હોય તો દુઃખ પાપે,
સારાં કામ કરનારા જીવને પરમેશ્વર સુખી કરે છે,
અને નહારાં કામ કરનારને સજ્જ કરે છે. નહારાં કામ
એટલે પાપ. પાપ કરનાર જીવ એમ દુઃખી થાય છે.
સારાં કામ એજ પ્રણય છે, અને સારાં કામ કરનારા
ઉપર પરમેશ્વર રાજી થાય છે. પરમેશ્વરને રાજી ક-
રવા એજ ધર્મ છે. સારાં કામ કર્યાં છે તે આપણે
જાણવું જોઈએ. પરમેશ્વરનું ભજન કરવું એ જ
સારું કામ છે માટે તે કરવું જોઈએ. બીજાં સારાં
કામો કર્યાં છે તે ઉપે પછી બીજાં પાઠોમાં હું તમને
શીખવીશ.

પુનરાવર્તનમાં જણાવે કે નિયાજિગાથી આ વિષય
તેમની સમજવાની યક્તિ પ્રમાણે સમજાયો નથી તો બી-
જે દિવસે ફરીને શીખવણો, કેમકે સુનાતિના પાઠોનો
જો પાપો છે.

પાઠ ૪ થો.

ચરીરની
સંભાળ.

જીવની સંભાળ.

આપણે ગયા પાઠમાં જોયું કે માણસમાં ચરીર અને
જીવ એ બે વાનાં છે, માટે એ બંનેના સંભાળ લેવી જો-
ઈએ. આપણે કોની સંભાળ લેવાની છે? ચરીર અને
જીવ એ બેનાં. હું તમને ચરીરની સંભાળ લેવા વિષે
જુદા પાઠો શીખવીશ, અને જીવની સંભાળ લેવા
વિષે જુદા પાઠો શીખવીશ. જીવની સંભાળ લેતાં શી-
ખવવાનું કારણ એ કે જોકરાં પાપ કરતાં ન શીખે. શું
કારણ? પાપ એટલે શું? બીજું શું કારણ તે જાણો
જો? સારાં કામ કરતાં શીખે. શું શીખે? સારાં કામ
કર્યાં અને નહારાં કામ કર્યાં તે તમારે જાણવું જોઈએ? શું
જાણવું જોઈએ? એક સારું કામ કર્યું છે તે તમને

૧. પરમેશ્વર ભજન.

ગયા પાઠમાં એ કહ્યું તે તમને યાદ હશે. જોકરાં—હા,
પરમેશ્વરનું ભજન કરવું. શિક્ષક—અરો જવાબ છે. મા-

૨ માઆપની સેવા. બાપની સેવા એ બીજું સારું કામ છે. મેં શું કહ્યું? શી રીતે સેવા કરવી તે બાણવું નેધએ. શું બાણવું નેધએ. તે હું તમને કહું છું. માઆપ કહે તે કરવું. શું કરવું? જે કામ કરવાનું તેઓ કહે તે કરવું. શું કરવું? તેમના મરજી પ્રમાણે ચાલવું એ સારું કામ છે. વળી બીજાં વડીલો હોય તેમને માન આપવું. બીજાં વડીલો તે કોણ હશે તે બાણવું? દાદા, દાદી, મામા, મામી, કાકા, કાકી, શેઈ, મોટાભાઈ, મોટી બેન, તથા બીજાં સગાં માન આપવું. કોઈ ઘરમાં મળવા આવે તેમને પણ માન આપવું. વળી ગુરની આસ્તા પાળવી. ગુર કોને કહીએ? જે તમને જ્ઞાન આપે છે તે તમારા ગુર છે. ગુર જે પ્રકારના છે, ધર્મગુર અને વિદ્યાગુર, ધર્મ શીખવે તે ધર્મગુર અને વિદ્યા બણાવે તે વિદ્યાગુર. આસ્તા એટલે શું તે તો તમે બાણતા હશો! તેમની આસ્તા પાળવી અથવા તેમનો હુકમ માનવો એટલે તેઓ કહે તેમ કરવું, જેને શીખામણ ગુર દે તે માનવી. શીખામણ એટલે શું! નાનપણમાં માઆપ અને ગુરની શીખામણ માનવી. નાનાં બાઈબેન અને બાંડુ નેડે લડવું નહિ અને તેમના ઉપર માઆપ રાખવી. મોટોલામાંનાં તથા નિયાળમાંનાં ઊંકરાંપર માઆપ રાખવી. તેમની નેડે હળીમળીને ચાલવું. કોઈ નેડે લડવું નહિ, સહુ નેડે મીઠાચથી ખોમવું.

પુનરાવર્તન.—આજના પાઠમાં કયાં કયાં સારાં કામો કરવાનાં તમને શીખ્યાં તે કહો. બાળત કોનું કરવું? માઆપ નેડે કવી રીતે વર્તવું? બીજાં વડીલો નેડે કવી રીતે ચાલવું? ઘરમાં મળવા આવનારાને શું કરવું? બીજા કોની આસ્તા પાળવી અને શીખામણ માનવી? ગુર કોને કહેવા? નાનાં બાઈબેન અને બાંડુ નેડે શું ન કરવું અને શું કરવું? નિયાળનાં તથા મોટોલાનાં

છોકરાં ભેડે કૃત્રી રીતે વર્ણવું ?

શિક્ષકને સૂચના. આ પાઠમાં વાપરેલા જે જે શબ્દો છોકરાં સમજતાં ન હોય તેઓને ઉદાહરણથી સમજાવવા, પાઠ ગંભીરપણે અને રસિક હાથે તેમ શીખવવો. નિશાળીઆના મનપર અસર યાવ તેમ કરવું. હાંઓ જણાય તો જે ભાગ કરવા.

પાણી વિષે કથિત પાઠ. ભાગ ૧ હો.

સંક્ષેપ નોંધ.

પૂર્ણનોંધ. છઠું પોરણ જાણનાંરોને. આરંભ પ્રશ્નો—પાણી વિષે જેઓ કાંઈ જાણતા હો તેઓ હાથ લેવા કરો. હાથ લેવા કરનારામાંથી એક નિશાળીઆને—તમે કહો. જ્યાં પાણી પીવાના કામમાં આવે છે. અરૂં—ખીજાને તમે કહો. જ. પાણી નહાવાના કામમાં આવે છે. અરૂં—ત્રીજાને તમે કહો. જ. પાણી લૂગડાં પોવાના કામમાં આવે છે. અરૂં—ઓપાને તમે કહો. જ. પાણી પારદર્શક છે. ઠીક—પાંચમાને તમે કહો. જ. પાણી રાધિવાના કામમાં આવે છે. અરૂં—છઠાને તમે—જ. પાણીમાં મીઠું ઓગળી જાય છે, ખાંડ ઓગળી જાય છે. ઠીક. હવે છોડને કાંઈ કહેવાનું છે ? નથી તો હું નવું શીખવું તે પર લક્ષ્ય દો.

પાઠ.—જે કાચનાં પ્યાલાં વર્ગની આગળ મૂકવાં. તેમાંનું એક ખીજામાં જરોબર ખેસવું આવે એટલું નાનું હોવું જોઈએ. (કાચનાં પ્યાલાં ન મળે તો ત્રાંખા કે પીતળનાં પત્રામાંથી પણ પ્રયોગ થઈ શકશે.) એમાંના ત્રણ પ્યાલાંને અર્ધે સુધી પાણીથી ભરવું. પછી વર્ગને કહેવું અહીં તમારી આગળ આ પ્યાલાં અને

૧ પાણી રવા. પાણી એ વસ્તુઓ છે, એમાં પ્યાલાં કૃત્રિમ છે અને પા-
ભાવિક પદાર્થ છે. ણી સ્વભાવિક છે. મેં શું કહ્યું ? કૃત્રિમ કોને કહે છે તે જે

કૃત્રિમ અને સ્વા-
ભાવિકના અર્થો.

જલણતા હોય તેઓ આંગળી ઊંચા કરે. કોઈ નથી
જલણતા તો હું કહું છું તે સાંભળો. માણસ હુતરથી ને ધાર
બનાવે છે તે કૃત્રિમ વસ્તુ કહેવાય છે. મેં શું કહ્યું? પર-
ત્રધરે બનાવેલી વસ્તુઓ સ્વાભાવિક છે. મેં શું કહ્યું?
આ ખાલો માણસનો બનાવેલો ઘાટ છે. મેં શું કહ્યું?
ગૂંચરાતમાં કાચ ક્યાં બને છે તે જાણો છો? જ. — હા,
કપડવંજમાં. અરે—આ ખાતાં યુરોપમાં બનેલાં છે. મેં શું
કહ્યું? ખીજી કોઈ કૃત્રિમ ચીજ બતાવો. એ ત્રણ
ઉદાહરણ લીધા પછી પૂછવું કે આ પાણી કોનું બનાવેલું
છે? જ. પરમધરનું. અરે—પરમધરના પદાર્થો સ્વા-
ભાવિક પદાર્થો કહેવાય છે. મેં શું કહ્યું? ખીજી કોઈ
સ્વાભાવિક વસ્તુ દેખાડો. કૃત્રિમની નોંડણી કરો.
સ્વાભાવિકની નોંડણી તમે કહો. જુઓ હું કાળા પાટી-
આ ઉપર લખું છું કે પાણી સ્વાભાવિક પદાર્થ છે.

૧ પાણી જગા
રોકે છે, કે તેને
કદ છે.

આ પાણું અર્ધજળી પાણીથી બરેલું છે, માટે તે
એટલી જગા રોકે છે, કે તેને એટલું કદ છે. મેં શું કહ્યું?
હવે આ ખીજા ખાલાને તજિઆ બણીથી એ પાણી-
વાળા ખાલામાં મૂકું છું. એનું તજિયું પાણીને લાગતાં
પાણી તેને અટકાવે છે. મેં શું કહ્યું? જો કેટલુંક પાણી
બહાર નીકળી ન જાય તો તે અંદર ઉતરી શકે નહિ.

૩ અવરોધ
કરે છે.

મેં શું કહ્યું? પાણી નીકળી જઈ માગ થાય તો એ
નીચે ઉતરી શકે. મેં શું કહ્યું? કોઈ નિશાળીઆને બો-
લાવી તેના પાસે પ્રયોગ કરાવવો. એમ પાણી સામું
થાય છે તેને પાણી પ્રતિરોધ કે અવરોધ કરે છે એમ
કહી શકાય. જુઓ એ હું પાટીઆ ઉપર લખું છું. છેલ્લો
ઊંકરો અવરોધની નોંડણી કરે. તમે અવરોધનો
અર્થ કહો. પાણીમાં બિચથી પડનાર માણસને આ
પ્રતિરોધને લીધે જબરો ધક્કો લાગે છે. મેં શું કહ્યું? પ્ર-
તિરોધ એટલે અવરોધ. મેં શું કહ્યું? પ્રતિરોધની નો-
ંડણી કરો. અર્થ કહો.

પાણીને વજન છે. આ ખાલામાંનું પાણી ટોળી દહાડે તો ખાલો હલકો લાગે. મેં શું કહ્યું? પાણી સાથે ખાલને તોળીએ અને પાણી વિના તોળીએ તો બારે ક્યું થાય? આ વાતનો તમને અનુભવ હશે. પાણીથી બરેલો ધડો જરૂરો બારે લાગે છે તેટલો ખાત્રી ધડો લાગતો નથી. તેપરથી જણાય છે કે પાણીને બાર કે વજન છે. તેપરથી શું જણાય છે?

પાણીને ગતિ મળી હોય તે બીજાને આપી શકે છે.

જુઓ આ બરેને હું ઊંચું મૂકું છું, અને તેના કિપર આ ખાલામાંનું પાણી ફૂકું છું. એ બર શાથી પડી ગયું? જવાબ—પાણીના ધક્કાથી. અરે, પાણીને મેં ગતિ આપી તે તણે બરને દીધા તેથી બર સ્થિર ન રહેતાં પડી ગયું. એમ પાણીને ગતિ મળી હોય છે તે બીજાને તે આપી શકે છે. મેં શું કહ્યું? એમ થતું તમે ઈધ બીજે ટેકાણે જોયું છે? વહેતું પાણી બીજા પદાર્થને ધસડી જાય છે તે તમે જોયું છે? ઉદાહરણ આપો. ઇલાદિ.

ભૌતિક પદાર્થ કે દ્રવ્ય.

જે સોજે જમ્યા રોકે, અવરોધ (પ્રતિરોધ) કરે, અને બીજા જોડે અચડવાથી પોતાની ગતિ બીજાને આપી શકે તે ભૌતિક પદાર્થ કે દ્રવ્ય છે. મેં શું કહ્યું? પદાર્થ કોને કહીએ? દ્રવ્ય કોને કહીએ? એ જમાં શો ફર? કાંઈ નહિ. તમે ભૌતિકની જોડણી કરો. તમે તેનો અર્થ કહો.

પાણી જગા રોકે છે, તથાપિ તેને અમુક નિશ્ચિત આકાર કે રૂપ નથી. મેં શું કહ્યું? જે પાત્રમાં તે હોય તેના જેવો તેનો આકાર તે વખતે થઈ જાય છે. મેં શું કહ્યું? બીજા આકારના વાસણમાં તેને રેડીએ તો તેના જેવો આકાર થાય. પાણીમાં આંગળી બોળીએ તો બોળાય અને જેમ ફરવીએ તેમ ફરવી થકાય છે. મેં શું કહ્યું? આંગળી કાઢી સઘડે તો તે પાણીમાં કાણું કે

આડો રહેતો નથી. મેં શું કહ્યું? આંગળી જે જગ્યામાં હતી તે જગ્યા આસપાસનું પાણી દોડી આવી ફરી નાંખે છે. મેં શું કહ્યું? પાણીની મૂઠી બરી થકાતી નથી, કેમકે તે હાથમાંથી જવું રહે છે. મેં શું કહ્યું? તેનો ટગલો થઈ શકતો નથી. મેં શું કહ્યું? એ સર્વપરથી જણાય છે કે પાણીના બાગો એક એકપર ધણી સહેલાઈથી ગતિ કરી શકે છે. મેં શું કહ્યું? ખાલાને વાંકો વાળાએ છીએ તો પાણી વહી જર્મ ન ઉપર પડે છે અને પ્રસરી જઈ નીચાણ બણી તેનો રેલો ચાલે છે માટે તેને રેલો ચાલે તેવો પ્રવાહી પદાર્થ કહે છે. કોને કહે છે? શું કહે છે? શા માટે?

પાણી લગભગ બીજા પદાર્થોની પેઠે પાણી પણ પોતે રોકેલા સ્થળમાં અસંકોચનીય છે. બીજા કોઈ વસ્તુને પેસવા ન દેવાનો પ્રયત્ન કરે છે, એ આપણે જોયું. આપણે શું જોયું? બીજા વસ્તુઓ પણ એમ અવરોધ કરે છે, તથાપિ તેઓને સહેલથી સંકોચી શકાય છે. મેં શું કહ્યું? તેઓનાં કદ નાનાં થઈ શકે છે. મેં શું કહ્યું? દબાણથી સંકોચાય તેવી વસ્તુઓનાં ઉદાહરણ આપો. પાણી લગભગ અસંકોચનીય છે. મેં શું કહ્યું? “અસંકોચનીય” ની જોડણી કરો. અર્થ કહો. પાણીનું બણી શકાય એટલું કદ નાનું કરવાને બહુજ દબાણ લગાડવું પડે છે. મેં શું કહ્યું? લાંઠા જેવી કઠણ વસ્તુને સંકોચવાને જેટલી મુશ્કેલી છે તેટલીજ પાણી જેવા નરમ પદાર્થને સંકોચવામાં છે એ નવાઈ જેવું લાગે. મેં શું કહ્યું? શું નવાઈ જેવું છે? પણ પાણી નરમ છે તેનું કારણ એ છે કે તે સહેલથી પોતાનો આકાર બદલી શકે છે. પાણી નરમ છે તેનું કારણ શું? પાણીને પોતાનો આકાર બદલતાં અટકાવીએ તો તેના બાગોને એકબીજાની વધારે પાસે આણવાનું કામ થવું જ કઠણ છે. મેં શું કહ્યું? તેના બાગો એકબીજાની

પાસે જવાથી શું થાય? જગાળ—તે સંકોચાય. વિદ્વાનો-
ને પ્રયોગથી એવું જણાયું છે કે કોઈ પાત્રમાં પાણી
ભરી તેનું મોટું એવું બંધ કરી જલામાં ઝાલે કે પાણી-
ને નીકળવાનો મારગ રહે નહિ ને પછી તે પાત્રના બ-
હારના બધા પૃષ્ઠપર દર સમગ્રોરસ ઇંચ પંદર પાઉંડનું
દબાણ થયેથી અંદરના પાણીનો ફૂંકાઈ જાય તેમ
સંકોચાય છે. મેં પ્રયોગ કહ્યો તેનું વર્ણન કરો. એ પ્ર-
યોગથી શું સાબિત થયું છે? એક પ્રયોગ આપણે કરીએ.
આ પીચકારી છે. એના દાંડાનો આ દો નળીની
માંછે બની ચંક તેટલો ખસતો કર્યો છે. હવે પીચકારીની
નોકવડે આ ખાલામાંનું પાણી એંચુંછું. મેં શું કહ્યું? પી-
ચકારી પાણીથી ભરાઈ છે તેમાંનું થોડું પાણી દાંડાને
દાબી ઉરાડુંછું. એમ કર્યાનું કારણ જાણીએ? પીચકા-
રીમાં હવા ન રહે એમ કરવાને એ કહ્યું. શું કરવાને
એમ કહ્યું? શું કહ્યું? (એમ થોડું પાણી કાઢતી વખતે તેના
નોક બંધી રાખવી.) થોડુંક પાણી ઉરાડ્યા પછી જુઓ
હવે એ નોકના છિદ્રપર જોરથી ઝાંગળી દાબી રાખુંછું
કે તેમાંથી પાણી નીકળી ચંક નહિ. મેં શું કહ્યું? થા
માટે એમ કહ્યું? હવે દાંડાને બહુ જોરથી દાબુંછું તો-

એક ઇંચ પાણી- પણ તે ખસતો નથી તેનું શું કારણ? પાણી સંકોચાય
ના સ્થાનપર દ- તો દો અંદર ઉતરે, દો ક્યારે અંદર ઉતરે? અથ-
કાના એક સમ- વા દો અને નળીની વચ્ચે થઈ પાણી ઉપર ચડી
ગ્રોરસ પૃષ્ઠથી માગ કરે તો તે ખરી ચંક. મેં શું કહ્યું? જો દાંડાનું
૩૦૦૦૦ પા- પૃષ્ઠ એક સમગ્રોરસ ઇંચ હોય—મેં શું કહ્યું? અને પૂ-
ઉંડના ભાર- રેપૂરો પીચકારીની નળીમાં ખસતો હોય—મેં શું કહ્યું?
થી દાબીએ તથા પાણીની જગ્યાએ એક ઇંચ હોય તો ત્રીસહજાર-
તો પાણી એક પાઉંડનો ભાર તેપર લગાડવાથી પાણીની જગ્યાએ
દર્શાય ઇંચ રૂં ઇંચ ઝાંઝી થાય શું થાય? તો પાણી કેટલું સં-
સંકોચાય. કોચાય? ત્રીસહજાર પાઉંડના ઢન કેટલા? એક પા-

- ૧ બે પ્રકારના પદાર્થો.
- ૨ સજીવ અને નિર્જીવ.
- ૩ સજીવના બે પ્રકાર—પ્રાણી અને વનસ્પતિ.
- ૪ પ્રાણી અને વનસ્પતિમાં ભેદો.
- ૫ વનસ્પતિને જ્ઞાન અને ઐશ્વર્યક ગતિ નથી.
- ૬ નિરિન્દ્રિય પદાર્થોને સૈન્દ્રિય કરવાની શક્તિ વનસ્પતિમાં છે, પ્રાણીમાં નથી.

કારના પદાર્થો છે. મેં શું કહ્યું? કોઈ સજીવ છે અને કોઈ નિર્જીવ છે. મેં શું કહ્યું? તમે સજીવનું ઉદાહરણ આપો. તમે નિર્જીવનું આપો. સજીવમાં બે પ્રકાર છે, પ્રાણી અને વનસ્પતિ. સજીવમાં કેટલા પ્રકાર છે? તેમાંના એકનું નામ શું? ખીજી કયો છે? પ્રાણી અને વનસ્પતિમાં ને ભેદો છે તેમાંના કેટલાક આજ તમને હું શીખવું છું. શું શીખવું છું? પ્રાણીઓની પેઠે વનસ્પતિને જ્ઞાન અને ઐશ્વર્યક ગતિ નથી. મેં શું કહ્યું? જ્ઞાન એટલે? ઐશ્વર્યક ગતિ એટલે શું? વનસ્પતિમાં શું નથી? એ વાત ખરી કે ખોટી? કેમ જાણ્યું ખરી? મેં પાઠીઆ ઉપર શું લખ્યું તે તમે વાંચો. ઐશ્વર્યક શબ્દની જોડણી કરો. તમારામાં ઐશ્વર્યક ગતિ છે કે નહિ? છે તો તે દેખાડો. વનસ્પતિમાં નિરિન્દ્રિય પદાર્થો શોધી લઈ તેઓને સૈન્દ્રિય કરવાની શક્તિ છે. પ્રાણીઓમાં તે શક્તિ નથી. મેં શું કહ્યું? વનસ્પતિમાં શું છે? નિરિન્દ્રિયનો અર્થ જાણતા હો તેઓ હાથ ઊંચા કરો. તમે એનો અર્થ કહો. એ શબ્દમાં કેટલા ભાગ છે તે કાળા પાઠીઆ ઉપર લખો. પહેલા ભાગનો શો અર્થ? ખીજાનો શો અર્થ? તમને કેટલી ઇન્દ્રિયો છે તે જાણો છો? તેઓનાં નામ દો. સ્નાયુ કે માંસના તંતુ શું કરવાની ઇન્દ્રિય છે? એ ગતિ કરવાની ઇન્દ્રિય છે. પાચન કરવાની ઇન્દ્રિયનું નામ શું? જઠર કયાં છે? પાસેઈન્દ્રિયનું નામ જાણો છો? ફેફસાં કઈ જગ્યાએ છે? પરસેવો કાઢવાની ઇન્દ્રિયનું નામ તમે કહો. ખીજી ઇન્દ્રિયો શરીરમાં ઘણી છે તેમાંના એકનું નામ તમે કહો. મગજ, હૃદય, કાનજીભ, ઇત્યાદિ નિરિન્દ્રિય પદાર્થો તમે જોયા છે? જાણતા હો તેઓનાં નામ દો. માટી, પાણી, વાયુ, આર, ધાતુ, ઇત્યાદિ. પ્રાણી અને વનસ્પતિ સૈન્દ્રિય છે. પ્રાણીમાં નથી એવી કેઈ શક્તિ વનસ્પતિમાં છે? નિ-

રિંદ્રિયને સૈંદ્રિય કરવું એટલે શું ?

૩ વનસ્પતિ કા-
ર્મૈનિક આસિડ
ગ્યાસ લે છે, અ-
ને ઑક્સિજન
કાઢે છે; પ્રાણી તે-
થી ઉલટું કરે છે.

૮ વનસ્પતિને જ-
ર, હૃદય અને
નાડીઓ નથી.

૬ વનસ્પતિમાં
કાર્બોન, ઑ-
ક્સિજન અને
હૈડ્રોજન છે; પ્રા-
ણીમાં તે ઉ-
પરાંત નૈત્રોજન
તત્વ છે.

વનસ્પતિ શ્વાસોચ્ચાસવડે કાર્બોનિક આસિડ ગ્યાસ
વાયુમાંથી લે છે અને ઑક્સિજન કાઢે છે. પ્રાણી એથી
ઉલટું કરે છે. મૈં શું કહ્યું ? પ્રાણી એથી ઉલટું કરે છે એટલે
શું હથે ? કાર્બોનિક આસિડ ગ્યાસ તે શું હથે ?
ઑક્સિજન શું છે ?

વનસ્પતિને જરૂર હૃદય અને ધમની કે નાડીઓ
નથી; પ્રાણીને તેઓ છે. જરૂર શું કામ કરે છે ? હૃદય
શું કરે છે ? ધમનીઓ શું કરે છે ? વનસ્પતિમાં પચાવવા-
ની ક્રિયા મૂળીઆં કરે છે. મૈં શું કહ્યું ? ધમની અને ના-
ડીઓનું કામ રસવાહિનીઓ કરે છે. મૈં શું કહ્યું ?

વનસ્પતિમાં કાર્બોન, ઑક્સિજન અને હૈડ્રોજન છે,
અને પ્રાણીમાં તે ઉપરાંત મોથું નૈત્રોજન તત્વ છે.
મૈં શું કહ્યું ? તત્વ એટલે શું ? કોઈ બીજાં તત્વોનાં
નામ જણાવો ? વનસ્પતિમાં ક્રિયા તત્વો છે ? પ્રા-
ણીમાં વધારે શું છે ? હાં એ વિના બીજાં બરો ધણા
છે, મૈં શું કહ્યું ? હાં.

એ શીખવેલું આવડ્યું તેના ખાતરી કરવાને પુનરા-
વર્તન કરવું. જો કશું માલૂમ પડે તો બીજા વારે ફરીને
એ પાઠ પરીક્ષાની જોડે શીખવતા જવું. એ પાઠ
જોઈએ તેથી મોટો માલૂમ પડે તો એના બે ભાગ કરવા.

હિંદની ઇંગ્રેજી રાજ્યપદ્ધતિ.

(ગયા અંકના ૩૮ માં પૃષ્ઠનું સાંધણ.)

પ્રાંતિક રાજ્ય-
વ્યવસ્થા.

પરંતુ ગવર્નર-જનરલ-ઇન-કોન્સિસનની હકૂમત
હિંદના તમામ ભાગપર સરખી મેઠ કલેક્ટરી છે ખરી,
તથાપિ વહીવટમાં તેનો અધિકાર સમગ્રે પ્રત્યક્ષ આવ-
તો નથી. રાજ્યવહીવટનાં સાધારણ કાર્યોને અર્થે
ખ્રિષ્ટિય હિંદના પ્રાંતો ઠરાવ્યા છે અને તે દરેક પ્રાંતમાં

મુંબાઈ.
મદ્રાસ.

પોતપોતાની સરકાર છે; અને જે પ્રાંતોની સાથે દેશી સંસ્થાનોનો બૂગ્ગેળ સંબંધ ઘણો નિકટનો છે તે પ્રાંતોની જોડે તેઓમાંનાં કેટલાંક સંસ્થાનો જોડેલાં છે. વળી એ પ્રાંતો ઓછીવની સ્વતંત્રતા બોગવે છે. સિંધ સુદાં મુંબાઈ અને મદ્રાસ એ બંને ઇલાકા મૂળમાં બંગાળા ઇલાકાની સમાન હતા તેનાં ઘણાંક ચિન્હો અદ્યાપિ રહ્યાં છે. એ પ્રત્યેક ઇલાકામાં પોતપોતાનું. લશ્કર અને સુધ્ડીખાતું (સિવિલ સર્વિસ) છે. એ દરેકપર ગવર્નરનો અમલ ચાલે છે, અને તેની નામણુક પ્રત્યક્ષ ઇંગ્લાંડથી થાય છે. એ પ્રત્યેકમાં એક રાજ્યવહીવટ કરનારી અને એક કાયદા બાંધનારી કૌન્સિલ છે અને તેનાં કામો ગવર્નર-જનરલની કૌન્સિલોમાં કામોનાં જવાંજ છે; તથાપિ તેઓ તેની સત્તાને આધીન છે. એમ એ બંને ઇલાકાએની પોતપોતાના ઇલાકાને લગતા કાયદા બાંધનારી સભા છે; અને રાજ્યવહીવટની બાબતોમાં પણ ગવર્નર-જનરલ કમિશ્નર હાય પાલે છે.

બંગાળા.

બીજા પ્રાંતોમાંના બંગાળપ્રાંતની અથવા અર્ધ કહીએ તો નામલા બંગાળાની સ્થિતિ વિશિષ્ટ છે. વાયવ્ય પ્રાંતો અને પંજાબ પ્રાંતની પોંડે એનાપર લેફ્ટેનન્ટ-ગવર્નર નાગર અધિકારી એકલો અમલ ચલાવે છે અને તેને બંધનમાં રાખનારી એક રાજ્યવહીવટ કરનારી કૌન્સિલ નથી; વાયવ્યપ્રાંતો અને પંજાબ પ્રાંતમાં કાયદા બાંધનારી કૌન્સિલો નથી, તથાપિ બંગાળ પ્રાંતમાં કાયદા બાંધનારી કૌન્સિલ છે; એટલી બાબતમાં તેની અગાઉના વખતની મેજિસ્ટ્રાની નિશાની કાયમ રહી છે. ઉત્તરના બીજા પ્રાંતો, આસામ, અયોધ્યા, અને મધ્ય પ્રાંતોપર લેફ્ટેનન્ટ-ગવર્નર અથવા મુખ્ય કમિશનરની સત્તા ચાલે છે, તોપણ ઐતિહાસિક પક્ષે જોતાં તેઓને અસહના બંગાળા ઇલાકાના કડકા ગ-

નાના પ્રાંતો.

જાણ. એમ એ ઇલાકાની સીમા ગણીએ તો તે મુંબાઈ અથવા મદ્રાસ ઇલાકામાં નહિ સમાવતા તમામ બ્રિટિશ હિંદના જોટકી થાય. મુંબાઈ અથવા મદ્રાસ ખાતેની કોમ્પેને જૂના બંગાળના મૂલકોના સીમાડાના પ્રદેશોમાં રાખી ચકાવ, પરંતુ મુંબાઈ અને મદ્રાસના મુલકીખાતાના અમલદારોને ખાતલ કરેલા છે. સર્ક્ટેનન્ટ-ગવર્નરોને તથા ઘણાખરા મુખ્ય ક્રમિયનરોને મુલકીખાતાના સનંદી નોકરોમાંથી પસંદ કરવામાં આવેછે. રાજ્યવહીવટમાં વસ્તુતઃ તેઓ કુલ અમલ ચલાવેછે, પરંતુ બંગાળના સર્ક્ટેનન્ટ-ગવર્નર સિવાય તેઓને કાયદા કરવાની સત્તા નથી.

બ્રિટિશ રાજ્ય-
વહીવટનીચેના
નાના મૂલકો.

બંગાળ, વાયવ્ય પ્રાંતો, પંજાબ, અયોધ્યા, અને આસામ સિવાય બ્રિટિશ રાજ્યવહીવટ નીચે એકંદરે જોટલા ક્ષેત્રફળનો મૂલક છે તે પૂરો કરવાને વાઇસરાયના પ્રત્યક્ષ અધિકાર તળે કુટલાક દેખાઈતા પ્રાંતો છે તે કહેવા જોઈએ. તેઓ નીચે પ્રમાણે છે:—બ્રિટિશ બ્રહ્મદેશ, એનો કુટલોક બાગ સને ૧૮૨૬ માં અને કુટલોક ૧૮૫૨ માં ખાલસા કર્યો, અને ઉપલો બ્રહ્મદેશ સ્વતંત્ર હતો તેને ૧૮૮૬ માં ઇંગ્રેજ મૂલકમાં બેળી દીધો; મધ્ય પ્રાંતો ૧૮૫૩ માં ઇંગ્રેજને મળ્યા; આસામને ૧૮૨૬ માં ખાલસા કર્યો; અજમેર રાજપૂતાનામાંથી સેઈ લીધું; વરાડ અથવા હૈદરાબાદની કોજના રક્ષણને પટે હૈદરાબાદના નિઝામે આપેલો પ્રાંત; અને છેક દક્ષિણે કુર્મનો નાનકડો પ્રાંત; ગૈદ્યુર સંસ્થાનનો વહીવટ સને ૧૮૩૧ થી ૧૮૮૧ સુધી ઇંગ્લેન્ડની દેખરેખ તળે હતો, પરંતુ એ વરસમાં તેનો રાજા ઉમર લાયક થવાથી તેને તે પાછો સોંપ્યો.

હમણા કાયદા બાંધનારી કોમિશનની માર્ફત કાયદા-ઓ બાંધવાની પદ્ધતિ આસેછે તેની પૂર્વ જો જૂના

કાનૂનો અથવા કાયદાઓ અને રાજ્યપ્રકરણને લગતા વહીવટી ધારાઓ, અલગતા હતા તેઓપરથી રાજ્ય-વહીવટનો બીજો ભેદ નીકળે છે. એ ભેદ અગાઉના વખતમાં મહત્વનો ગણાતો હતો તેનાથી હમણાં એણે મહત્વનો ગણાય છે. કુટલાક પ્રદેશોને—જે પ્રદેશોને સુધારાની બાબતમાં તેમના પછત પડેલી સ્થિતિને લીધે અથવા બીજાં કારણોને લીધે બીજાઓથી જુદી જ રીતે ગણવાની જરૂર જણાઈ તે પ્રદેશોને—એ કાનૂનોમાંથી વખતે વખત બાતલ કરેલા છે. બહોળા અર્થમાં કહીએ તો જે મૂલકોને એ કાનૂનો લાગુ પડતા નથી તે મૂલકો*માં વસૂલ ઊધરાવવામાં અને હીવાની ન્યાય કરવામાં કામદારોને પોતાનો અખત્યાર વાપરવાની વધારે છૂટ આપેલી છે; વહીવટના સત્ત ધારાઓને કોરે મૂકી સ્થાનિક જરૂરીઆતો પ્રમાણે વર્તવામાં આપે છે; ન્યાય અને રાજ્યવહીવટ અલાવતારાં આતાંઓ થણે દરજે તેના તેજ અમલદારોને સોંપેલાં હોય છે.

રાજ્યવહીવટ અલાવતારા કામદારો પસંદ કરવાનો બાબતમાં પણ વધારે છૂટ આપેલી છે. એ કામદારોને એકલા મુલકી ખાતાના સનદી નોકરોમાંથી પસંદ કરતા નથી, પણ સેનાપતિના તાબાના લશ્કરી અમલદારો અને મુલકી ખાતાના બિન સનદી નોકરોમાંથી એ પસંદ કરે છે. નિયત એટલે ઠરાવેલા નિયમો પ્રમાણે વહીવટ કરવામાં આવે છે તેવા ‡ પ્રાંતના જિલ્લાનો વહીવટ કરનાર, વગિર, અધિકારીને, કલેક્ટર-માનિસ્ટ્રેટ કહે છે. અનિયત જિલ્લાના એવાજ કામદારને ડેપુટી કમિશનર કહે છે; અને (પંજાબ પ્રાંત સિવાય) અનિયત પ્રાંતના સર્વોપરિ અમલદારને લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર-

‘ડેપુટી કમિ-
શનરો.’

* એઓને ઇંગ્લેન્ડમાં નાન રેગ્યુલેશન પ્રાવિન્સો કહે છે.

‡ એને રેગ્યુલેશન પ્રાવિન્સ કહે છે.

ન કહેતાં મુખ્ય કમિશનર કહેછે. મધ્ય પ્રાંતો, આસામ, અને બ્રહ્મદેશ એ અનિયત પ્રાંતોનાં દૃષ્ટાંત છે. પરંતુ બંગાળામાં અને વાયવ્ય પ્રાંતોમાંએ અનિયત પ્રાંતો છે. એ પ્રાંતોના નિવાસી વહીવટ સલાવનારા મુખ્ય અમલદારને 'હેપ્પી કમિશનર' કહેછે તેપરથી તેઓ સદા યોગબાધિ આવેછે.

(અપૂર્ણ.)

આરોગ્યતા વર્ધક સુધારા વિષે બાપણો.

બાપણ ૩ જું.

રોગ ઉત્પન્ન થવાનાં કલ્પિત કારણો—બધા દેશોમાં અત્તાન લોકો માનેછે કે બધી જાતના રોગો કોઈ દેવદેવી, અથવા દૈત્ય કે ભૂતપ્રેતથી અથવા કુસ્મનતા જાડુબલથી ઉત્પન્ન થાયછે. લંકાના કેટલાક ભાગમાં વસનારા લોક એવા મૂર્ખ છે કે મંદવાડ વખતે બિમાર માણસને બિલકુલ હવા પાતાજ નથી, પણ કોપાયમાન થયેલા કોઈ દેવ કે દૈત્યને રીઝવવા માટે નાચવાથી તથા દોરા, ધાગા, તાવીજ, અને માદળીઆં બાંધવાથી રોગ મટી જશે એવું માનેછે. આપણા દેશમાં પણ ઘણા લોકો એવા છે. કેટલાક ઉપલી વર્ણના લોકો જ્યોત્સના બહારથી સુધરેલા લાગેછે, પણ જ્યોત્સનાનાં અંતઃકરણમાં પૂર્વના અસુધરેલી અવસ્થાની છાપ થોડી ઘણી રહેલી હોય છે તેઓ પણ જલડી માતા આગળ બૂચા ધૂણાવેછે, કોઈ પીરની કે દેવદેવીની માનતા માનેછે, તરેહવાર જાતનાં બલિદાન આપેછે, ઉતાર મૂકેછે, માદળીઆં, મંત્રેલા દોરા, સોડી, વગેરે બાંધેછે, તથા બીજી ઘણી પ્રકારની બેવકૂફીઓ કરેછે. તેઓનામાં અને લંકાના જંગલીઓમાં તફાવત એટલોજ છે કે દેવદેવીને રીઝાવવા ઉપરાંત તેઓ વૈદ્ય, હકીમ, કે દાકતરનું ઝોસડ પણ કરેછે. સૈકડો વર્ષોના સુધારાએ જ્ઞાનનામાં એટલો ફેરફાર કર્યો છે. આપણા દેશમાં ઘણાક અત્તાન માણસો કોગળીયું તથા શીતળા એ બે રોગો માતાના કોપને લીધેજ થતા ધારેછે. તાવ, બિધરસ, કાવ, વગેરે ઘણુંકરીને દેવીના કોપથી ઉત્પન્ન થયેલા ગણાતા નથી. -કોગળીયું જેને ઇંગ્રેજીમાં કોલેરા કહેછે તથા આ દેશમાં બીજાં ઘણાં

નામથી જે ઝોળખાય છે તે ઘણીવાર એકદમ ઉત્પન્ન થાય છે, અપારાખંધ પ્રસરી જાય છે, તથા તેના સપાટામાં સંપ્રદાયકા ધણા માણસોનો જીવ લે છે. એ રોગ માતાના કોષથી થાય છે એવું આપણામાંના અસાન લોકો માને છે. દક્ષિણ હિંદુસ્તાનમાં મારી—અમ્મા (અર્થ, માતની મા) કે મહામારી એ દેવીને કહે છે. ધણાક હિંદુ લોકો એને કાલિ ગણે છે. મુસલમાનો ઉપર હિંદુસ્તાનમાં એને ગોલા ખીખી કહે છે. વળી આ તરફ તો ખિચારા ભંગીઆએ ઉપર કોગળીયું અથાવવાનો દોષ અસાન લોકો મૂકે છે. ભંગીઆએને આથી કાષ્ઠો અને ગેરકાષ્ઠો ખંતે છે. ફેટલીકવાર તેમનાં હાડકાં રંગાય છે, અને ફેટલીકવાર પૈસા તથા મિષ્ટાન્ન મળે છે. શીખોનો બાધિ ઉત્પન્ન કરનારનાં પણ અનેક નામ છે, કોઈ કેકાણ સૈવડ. કાકા, કોઈ કેકાણે શીતળા. માતા કે શીખી દેવી કહે છે, અને નામ અને જીવ સર્વ વર્ણના હિંદુ લોકો એને ચાંત કરવાને ધણે પ્રકારે તેની સેવા કરે છે, માનતા માને છે અને બાધા રાખે છે. મદ્રાસ બહી દક્ષિણહિંદુસ્તાનમાં શીખી ઉત્પન્ન કરનારને પણ લોકો મારી—અમ્મા કહે છે અને ધારે છે કે એ બપોંકર રોગનાં ખીજ તે માત્ર પોતાની ગમત વાસ્તે જીકરાંના અંગમાં રોપે છે. જન એ રોગ થાય છે તેને રમાડી એ મા ગમત કરે છે. વાહરે દેવીનાં લાડા અસાન માણસો ગૌશીતળા કઢાવતાં બીહિ છે કે રજને દેવીની ગમત અટકાવવાનું આપું કામ કરીશું તો દેવી ગુસ્સે થઈ મહા અનર્થ કરશે. આપણા દેશમાં ગૌશીતળા કઢાવ્યાથી માતાનો કોષ યથા એવું માનનારાં અસાન સ્ત્રીપુરુષો ઘણાં છે.

હિંદુઓ માને છે કે માણસને ઘરકોઈ જાતનો બાધિ થયો એ પૂર્વ જન્મમાં કરેલાં પાપનું ફળ છે અને બાળક મરણ પામ્યું છે તેનું કારણ એ કે તેણે પૂર્વ જન્મમાં મહાપાપ કરેલું કરેલાં કર્મનાં ફળ ભોગવ્યા વિના છૂટકો નથી. જે દુઃખ અને રોગ પ્રારબ્ધમાં ભોગવવાનાં હોય તે ભોગવવાંજ પડે અને કાળ આવે એટલે જીવવાનો ફરવેલો વખત પૂરો થાય તેવારે માણસ મરે છે. કોઈ ઉપાયથી તે વધારે જીવી શકે નહિ. જેટલા આવસ્થા ભોગવવા લગાટમાં લખ્યો હોય તેટલોજ ભોગવાવ વિધાનીના લખ્યા લેખ મિથ્યા થાવજ નહિ એમ હિંદુ લોક માને છે.

હિંદુઓની પોંઠે મુસલમાનો પણ દેવવાદી એટલે નસીબને માન

નારા છે. મંદવાડ આવવો અથવા મરણ પામવું એ ધધરની આસાનુ-
સારજ થાયછે એવું તેઓ પણ માનેછે અને ધધરેચ્છાને આધીન થઈ
બેથી રહેવું એજ પોતાનું કર્તવ્ય સમજે છે. કલકતામાં તજનીજ કરવાથી
જણાયું છે કે તાંતી મુસજમાન કોમમાં જેટલાં જોકરાં જન્મે છે તેટલાંમાં
લગભગ અડધો અડધ પહેલા વર્ષમાંજ મરણ પામેછે, અને એ મર-
નારાંમાંનો અર્ધ ભાગ મુખ્યત્વે કરીને ડાચું એઆઈ જવાના (દાંત બંધ
થઈ જવાના) રોગથી જન્મ્યા પછી પંદર દિવસમાં મરણ પામેછે. આ
દેશમાં પ્રિથિય સત્તા સંપૂર્ણ જન્મ્યાની પૂર્વે ધણાક રજપૂતો પોતાની દીકરી-
ઓને જન્મે કે તરતજ મારી નાંખતા હતા. કોઈ દૂધ પીતી કરતા એટલે
દૂધ બરેલા તપેલામાં તરત જન્મેલી દીકરીને ડૂબાવી મારતા; કોઈ અ-
દીણ પાઈ બિચારી નિરપધરાધી કંવાના પ્રાણ લેતા. કલકતાના મુસજ-
માનો પણ પોતાનાં જોકરાંના જીવ લેછે એમાં શક નથી. આ બાબતમાં
મુસજમાનોમાં અને રજપૂતોમાં મોટો તફાવત એટલોજ છે કે રજપૂતો જાણી
જોઈને બાળકત્યા કરતા તથા મુસજમાનો અસ્તાનતાથી બાળકત્યા કરેછે,
ખૂની તો ખેંને ખંસા, પણ એક જાણી બૂછને ખૂન કરતા હતા, બીજા
અજાણે કરે છે.

શીતળા દેવી કે મહામારી કે મારી-અમ્મા કે ઓખા બીનીથી
રોગ થાયછે એ ખોટી વાત છે. માતા પોતાનાં જોકરાંને આપ નહિ. એવાં
ફટ કામ કરનારી દેવીઓ છેજ નહિ એમ વિચારવંત માણસો જાણેછે.
ફારસીમાં એક કહેવત છે તેનો અર્થ એ છે કે “માણસ એજ મનુષ્ય
જાતનો શત્રુ છે. આપણી પોતાની અથવા બીજા માણસોની અસ્તાનતા
તથા અયોગ્ય વર્તણૂકને લીધે મુખ્યત્વે રોગની ઉત્પત્તિ થાયછે.

પાછલા બવમાં કરેલાં કર્મથી શીતળા, તાવ, કોગળિયું, વગેરે રોગો
થાયછે એ ધારણા પણ કલ્પિત છે. એ ધારણાને પુરાવો નથી. પૂર્વ જન્મનું
રમરણ કોને હોયછે? હું કલકતામાં મુસજમાન જોકરાં આટલાં બધાં
બાળકો મરી જાયછે તેઓએ પૂર્વ જન્મમાં મહાપાતક કર્યા હશે?

અહીં છે કે પરમેશ્વર જીવન તથા મરણનો અધિષ્ઠાતા છે. ધધર
ઉપર અહોનિશ વિશ્વાસ રાખવો એ યોગ્ય છે. પરંતુ ધધરની આસા
પ્રમાણે વર્તવાથીજ ધધર પ્રસન્ન થાયછે. જ્યાં સૂધી ધધરે યોજિલા નિ-

યમોનું ઉદ્ધવન કર્યા જઈએછીએ સાંસદી ધંધરનો પ્રસાદ મેળવવાની આથા રાખવી મિથ્યા છે. ધંધરની ધંધા એવી છે કે તેની આસા પા-
જેથી આપણે તંદુરસ્ત અને સુખી રહીએ. સૃષ્ટિના નિયમો કે કુદ્રતી કાવદા
એ ધંધરની આસા છે. આપણે માંદા પડીએછીએ તેનું કારણ એ કે
તેના એ નિયમો ભંગ કરીએછીએ. તેના કાવદા આપણે પાળતા નથી.
આપણા મંદવાડનું મૂળ કારણ ધણુંકરીને સૃષ્ટિના નિયમનો ભંગ હોય છે.

પુસ્તકોની પહોંચ.

જાતમહેનત. રા. સા. ગણપતરામ અનુપરામ બનાવી ગૂજરાતી
બાણમાં એક ઉત્તમ ગ્રંથનો વધારો કર્યો છે. એમાં ૧૧૪ પૃષ્ઠ અને ૫૬
પાકું છે. કીમત માત્ર રૂ. ૩ છે. આપરતક સર્વને વાંચવાની અને બલા-
મણ કરીએછીએ.

માખનરાસનાં મૂળતત્વો. હાથીરામ રામજી કર્વા. કીમત રૂ. ૧).

તખ્તવિલાસ. કર્વા કર્વીચર દલપતરામ ડાહ્યાબાઈ. એમાં ૫૪ પૃષ્ઠ.

રા. સા. મોહનલાલભાઈનું જીવનચરિત્ર. કર્વા ચુનીલાલ બાપુજી

મોદી. એમાં ૫૪ ૧૬ ને ૫૬ કાર્યું છીંટનું છે. કીમત રૂ. ૦-૮-૦

સમરયાસંથક. બનાવનાર ડી. એમ. બદ. કીમત રૂ. ૦-૪-૦.

વિદ્યારાન સદ્બોધ. રતનાવળી. કર્વા ડો. દા. કીમત રૂ. ૦-૮-૦.

વાગ્ભૂષણ ભા. ૨ જો. કર્વા મણીશંકર ગોવીંદજી. કીમત રૂ. ૦-૧૨-૦.

શબ્દાર્થ કોષ. કર્વા મોતીલાલ મનસુખરામ. કીમત રૂ. ૦-૧૨-૦.

સદ્ગુણી વહુ. કર્વા અનુપરામ મીઠાલાલ. કીમત રૂ. ૦-૧૨-૦.

લામનચરિત્રની કથા. કર્વા શંકરલાલ કેશવલાલ. કીમત રૂ. ૦-૬-૦.

હુમ્મરપોથી. ખરબેરજી સોરાબજી. કીમત રૂ. ૦-૮-૦.

શશિકળા નાટક. કર્વા લલુભાઈ નાનાબાઈ બદ.

નિશાઢોનાં દનામ પત્રક.

નવસારી. ફરદૈકલાસ આંગ્લો વર્નાક્યુલર સ્કુલ, થેક એદલજી નવરો-
જી મીનાધવાળા તરફથી દરમાસે રૂ. ૧૫ મુજબ ગયા ડીસેમ્બર લગી આ-
પેત્રી. બાદ મીખતીના સખી નિજાબાઈ તથા વસનજી હરીબાઈએ પરજ
મંડાવી તેના ખર્ચના રૂ. ૧૫ આપ્યા. હાકોર. મ્યુનિસિપાલિટી.
રૂ. ૨૬-૨-૦. શ્રી રણજીડજી મહારાજ રૂ. ૨૦. રાજેશ્રી મનોહર ગણેશ પ્રમો.

પાલણપુર વિભાગ. નં. ૨૭૨ તા. ૨૦-૧૧-૮૮

માલણ. પાલણપુરના બાવાજી સાહેબ. ૩૩) થરાદ, મે. કારબારી
ઝમચંદ, કૃતચંદ ૩૨૧). થરાદના કુંવર અભિસૌંગજી ૩૩૦). મહિતાજીને ૩૫).
કુંવર સ્કુલ કમિટિના મેમ્બરો ૩૦-૧૧-૦. ટુવડ, સ્કુલ કમિટિનાં મેમ્બરો
તથા સદસ્યહરયો ૩૩). રા. રતીલાલ બાપાલાલ ૩૦૧.

રેવાકોઠા. નં. ૧૧૩ તા. ૧-૧૨-૮૮

સુંથરામપુર. જ્યુબીલી કન્યાશાળા. મે. સુંથરામપુરના મહારાજ
સાહેબ ૩૮). શેઠ કરમચંદ કાલીદાસ ૩૧). શેઠ સરેલી સુલેમાનજી ૩૧).
પારેખ કેશવલાલ હરજીવન ૩૧). રા. મગનલાલ વનમાળી. પૂરખ મંડવી.
ખા. ખા. હોરમજી આદરજી ૩૫-૬-૦ રા. દયરવલાલ ગંગારામ ૩૦૧
વળી વાસ્તુ પ્રસંગે મહારાજ સાહેબ ૩૩૦). દિવાન સાહેબ: ભરતની ૨ પેટી.
નોટજીક ૩૧, હોલર, ૪૮. હીરાલાલ વિદ્યારામ ૩૨). દલમુખ નરસાઈ.
૩૨). એદલજી રતનજી ૩૧) મહારાજ સાહેબ ૩૨). મે. સોરાખજી જમશેદ
જી ૩૧). મી. પેલાભાઈ નાથાભાઈ ૩૧). મે. દીવાન સાહેબ ૩૧૦). મે.
લક્ષ્મણ સૌંગજી ૩૧). રા. ડાહ્યાભાઈ ઇજતરામ ૩૨). તા. ૧૫-૧૧-૧૮૮૮

નંબર ૬૧ તા. ૧૨-૧૨-૮૮

મોજે અમરાદ, તાલુકે હાલોત. યા. માણિકલાલ વજુભાઈ ૩૧૧ા
યા. જગનલાલ ગીરધરલાલ ૩૧૧ા યા. પીતાંબર દિપચંદ ૩૧) યા. મનમુ-
ખ વજુભાઈ ૩૦૧ યા. લલુભાઈ લક્ષ્મીદાસ ૩૦૧ બટ દાજીભાઈ નેચંકર:
૩૦૧ નેચી હરીભાઈ કલ્યાણજી ૩૧૧ા યા. મૂળજી હરખચંદ ૩૦૧ પટેલ
મંગળદાસ નરોત્તમ ૩૦૧ પટેલ ભગવાનદાસ બાપુજી ૩૧) રા. મયાચંકર:
ભૂરાભાઈ ૩૧) મે. ગોવંદભાઈ રણજીડ ૩૧)

કચ્છપ્રાંત. તા. ૧૪-૧૨-૮૮

નાચેચા. કુમારશ્રી પોચાજી તથા માધવસૌંગજી ૩૧ ગામ લોકો ૩૨૧ા
ભૂજપર. શેઠ સીંહજીભાઈ રાવસીંહજી ૩૨૦) શીક્ષકોને ૩૫)—મનકુશા.
શેઠ ખટાઉ વનવજી. ૩૧—માંડવી. શેઠ સીંહજી રાવસીંહજી ૩૧૩)—સુદ્રા-
કન્યાશાળા. કોઠારી મૂળજી ઈંદરજી ૩૨૫)—તેરાકન્યા. શેઠ રામદાસ મો-
રાર ૩૪૧)—સુંથરી. શેઠ ત્રીકમજી લાધાભાઈ ૩૧૬)—લાખમી-
ચા. રા. જુહારામ મંગળજી ૩૫). માંડવી નં. ૧૨૦. શેઠ સીંહજી રાવસીં
૩૪)પત્રી. મહારાજ સાહેબ ૩૧૧ાજી દેમણપુર. શેઠ ચાંપસી.

બારા. ૩૧૧. અંબાર. રા. નાનજીભાઈ વિગેરે ૩૨૧. ડુંગરથી દમ્યાળ
૩૧૧ ત્રીકમજી જીવણદાસ ૩૧૧ પટેલ. રામજી લાધા ૩૧૧ શા. પ્રેમચંદ
આચકરણ ૩૧૧ નાનજી નારણ ૩૧૧ ઠા. દેવજી દમ્યાળ. ૩૨૧—મોથાળા.
અમદાસ ન્યાયાધીશ. ૩૩૧. ભૂજ નં. ૨ જો. મે. નરભીરામ નાયજી. ૩૬)
અંબારકન્યાશાળા. રા. નાનજીભાઈ ૩૧૧૧ રા. નિરામ ૩૬૧. ૩૧૧ ગાંધી
બગવાનજી મેઘજી. ૩૧) ઠકર ડુંગરથી દમ્યાળ. ૩૧) શા. રાયથી અમરચં-
દ ૩૧) શા. પ્રેમચંદ આચકરણ ૩૧) ઠ. ત્રીકમજી જીવણદાસ ૩૧)
નાનજી નારણ ૩૧) માડન રામજી ૩૧) ખેલા. વાધેલા ભૂપતસીંગજી
મેઘરાજ ૩૧૧ માધાપુર. જોબ આસરેભાઈ રવજી ૩૧—ખોભડી.
ઠ. લાલજી ખટાઉ ૩૩૧ વિંઝણ કન્યા. મહારાજ સાહેબ ૩૧૧ તથા
ગામલોકો વિગેરે ૩૧)

સોરઠ પ્રાંત. નં. ૬૬૦ તા. ૨૦-૧૨-૮૮

માધાપુર.—રા. ગોવીંદજી કુંજરજી ૩૧૪) તું ધડીઆળ તથા પ્રસન્નો.

ગોહીલવાડ પ્રાંત. નં. ૧૨૨૬ તા. ૨૨-૧૨-૧૮૮૮

ભાવનગર નં. ૧ જો. ગો. પ્રાં. ના. રા. સા. ડ. એ. ય. ૩૨-૩-૬
ભાવનગર. ર્પે. આસિ. ૩૨૧. ભૂમલી. ગામલોક ૩૧૧ શા.
ગોપાળ તેજપાળ. ૩૧). કોલીવાડ. ગામલોક. ૩૧). મહુવા નં.
૧ જો. રા. દયારામ અંબારામ ૩૧૦). મહુવા નં. ૨ જો. રા. દયારામ
અંબારામ ૩૧૧. ભાદરોડ. પંચા વિગેરે ૩૨૧. રાણીકા કન્યા. ઝઠ.
રેમતલા લખમસી ૩૬). શીહોર. આ. વહીવટદાર સાહેબ. ૩૫) આ.
ન્યાયાધીશ સાહેબ ૩૨). લાખેણી. ભાવનગરના નામદાર દરબાર સાહેબ
૩૨) બગત દેવચંદ હુલજી ૩૪. લીલીઆ. આ. વહીવટદાર સાહેબ ૩૮)
જમાદાર વિકુ ૩૧). ચોકે ચીફ. કો. કૃષ્ણરામ લક્ષ્મીરામ ૩૧). વજા કન્યા.
મ. ઠાકોર સાહેબ ૩૨૫) મેહિરજાન તરખડ સાહેબ તથા તેમનાં મડમ
સાહેબ ૩૫). ભાવનગર નં. ૪ આ. કાળીદાસ વર્મારામ ૩૧). વરતેજ.
રા. દયારામ અંબારામ ૩૧). વાધનગર. સોની રામજી કાળા ગુલામદુ.
સેન જીવરાજ વિગેરે ૩૧૧. સાતપડા. ખારેખ ખેચર દેવરાજ વિગેરે
૩૧). શીહોર. રા. લલુભાઈ શામદાસ ૩૧૦) ગામલોક ૩૫). ઠાણા.
ગામલોક ૩૧). દેવગાણ. રા. લલુભાઈ સામળદાસ ૩૧). શીહોર ધ્યાંચ.
રા. લલુભાઈ શામળદાસ ૩૨) ગામલોક ૩૨૧ સીહોરકન્યા. રા. લલુભાઈ
સામળદાસ ૩૬-૧૪-૦ ગામલોક ૩૨) તજાળ. મહાજન તથા વાળાગી
સરીઆ ૩૨૧૧ સુક્તતાનપુર. મે ખુશાલ જોધા વિગેરે ૩૧૧૧ અધુરે.

સૂચના.

કાવ્યનિમગ્નન. નામનું પુસ્તક સુરત મિશનરકુલના સંસ્કૃત શિક્ષક હરિકૃષ્ણ બળદેવ બહે છપાવી બહાર પાડ્યું છે. એમાં શામળથી આખા પૃથ્વિ નવ ગુજરાતી બાયામાં પ્રસિદ્ધ કવિની કૃતિમાંથી બહુધા શાળાઓમાં ચાલતા બાગ પૈકી થોડું થોડું લઈ આસરે ૨૦૦૦ એાજિ સંગ્રહ કરી તેપર ક્ષેત્રે અપૂર્વ દીકા આપી છે—શબ્દાર્થ મૂળનો ને હાલ ચાલતો, વ્યુત્પત્તિ, કથી બાયાનો શબ્દ શુદ્ધ કે અપભ્રંશ, કવિતાનો સ્પષ્ટાર્થ ને ચૂડાર્થ, અર્થની અમલકૃતિને રચનામાં આવરી, કયા પ્રસંગ, સમાસ, અલંકાર ઈં પુસ્તકને અંતે અલંકાર પ્રકરણ પણ આપ્યું છે. કવિતાની ગોંધણી. સરળતાને ધોરણે ત્રીજાથી સાતમા ધોરણલગીના વિદ્યાર્થીને ક્રમે અનુક્રુણ થાય એવી છે. લોકોપયોગી શાળાપયોગી થાય એ હેતુ, અને તે હેતુ કેટલે દરજે પાર પડ્યો તે જોવા ગુજરાતી પ્રસિદ્ધ ધણાખરા વિદ્વાનોના મત મળ્યા છે તે બધાંજ પૂર્ણ લાભમાં છે. આથી પુસ્તકનાં ઉપયુક્તપણા વિષે ખાતરી થએથી ક્ષેત્રે ડીરેક્ટર સાહેબના મંજુરી સાથે પુસ્તક પ્રાકૃચ્છ્ય ને તેમના તરફથી મંજૂર થયું. લાઇબ્રેરી ને હતામ સાથે અને શાળાઓમાં ચલાવવાને પણ યોગ્ય છે. ને કોઈ પ્રકારનો બાધ નથી એવો વિશેષ ખુલાસો પણ મળ્યો છે. કીમત રૂ. ૨. સંખ્યાબંધ લેનારને સાઈ કમીશન મળશે. મત વિષેનું ચોખ્ખાનીયુ. ટપાલ ખરચનો અરધો આનો મળેથી મફત મોકલવામાં આવશે. વેચાણ હજી કરવાને હાથ છે.

સુરત મિશનરકુલ.

હરિકૃષ્ણ બળદેવ બહે.

હવે ધણીજ સરસ ને સરસ ભૂગોળની નોટ.

ત્રીજાથી છઠ્ઠા ધોરણ સુધી બજારનાર બજાવનારને ખારો મિત્ર થશે.

— ક્રીંમતે અગાઉથીજ પાંચ આના. ભૂતજીવિદ્યાની એવીજ નોટ ક્રિંમતે અઢી આના. દરબુકે પોસ્ટેજ અર્ધો આનો.

છત્રાસા કાઠીઆવાડ.

કુંવરજી વિ. જગજીવન ઠાકર.

સ્કુલમાસ્ટર.

બહેર ખબર=દરરસે અમારી તરફથી સૌર પક્ષમાં પંચાંગ (દીપણાં) ઉમદા કાગળપર, સારી છાપ તથા ચોક્કસાઈથી બહાર પડે છે. ગ્રહનું ચાલન તથા સંદેહવાળી વૃત્તની તિથીઓ ગ્રહ લાપવપરથીજ કરવામાં આવી છે. અને વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના ઉત્સવની દીપ નરસિંરામકૃત તિથી નિર્ણયપરથી કરવામાં આવી છે એક પ્રતની કીમત રૂ. ૧—૧—૦ સો પ્રતે રૂ. ૧) પોસ્ટેજ રૂ. ૧) બ્યાસ બાદજી વિ. દસપતમ લીંબુડા બાદજે ધંધને

જાહેર ખુબર.

૧ જાહેર-આમાં અને લખનોર વાળા સરકારે મંજૂર કરેલી ઉરફ
ચોપડી નાચે સહી કરનારને ત્યાંથી મળશે ૦-૧-૬ ઉરફ પેહલો ૦-૧-૬
બીજી ૦-૨-૧ ત્રીજી ૦-૩-૦ ચોથી ૦-૨-૧ વ્યાકરણ ૦-૬-૦ શાહનામું
૧-૨-૦ આખાક કાથી.

તા ૧૨-૭-૮૮ સુરત હરીપર ધી કોટ. જમનાદાસ ભગવાનદાસ બુકસેલર.

૨મજ, અદ્ભુત પ્રમાણથી, અને ૧૦૦ વરસનું પંચાંગ.

આ નામના ગુજરાતી પુસ્તકની કીમત રૂ. ૧) અગાઉથીજ લેવાના
શોખી છે આ લોકો પચોગી પુસ્તકનાં વખાણ કરવાની જરૂર નથી. પુસ્તકો ધરાંક
પછે તોજ છપાશે. નહીંતો નાણાં પાછાં મળશે. મોટેજ માફ. જલદીથી
નાણાં મોકલી ધરાંક ચાઓ. આ પુસ્તક પાછળથી મળશે નહિ.

સેવકપરાની બોરડીશરી. સુરત ત્રીભોવન જમનાદાસ.

કેળવણી ખાતાના વડાએ “દસ્તક કોપી” પસંદ કરી.

આખા સુમાઈ, ઇતિહાસનો નિસાજોમાં ચલાવવાનો

હુકમ કર્યો છે.

આદરજી કાવસજી માસ્તરની.

ગુજરાતી તથા બાળગોષ કોપી બુકો.

(છ અંકમાં)

મોટા ખરચનો તથા ઘણા વખતનો તથા ઘણી મહેનતનો ભોગ આપી
બનાવવામાં આવેલી.

આજ સુધી નહિ ચમ્પેલી તથા વખાણવા ભોગ.

જેની બારે મુતિ.

કેળવણી ખાતાના સર્વે ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબોએ તથા હોદ્દાદારોએ

સુમાઈ તથા ગુજરાતના સર્વે જાહેરપત્રોએ

દેશની કેળવણીમાં બાણીતા સર્વે ગૃહસ્થોએ

એક અવાજ કરી છે.

જુઓ કોપીબુકોના પૂંદા ઉપર તેઓના સર્ટિફિકેટો.

અમારી પાસે હાલ એટલી સર્ટિફિકેટો એકઠી થઈ છે કે પૂંદા ઉપર

મુકવાની બીજકુલ જગો નથી.

આવી અને આટલી સર્ટિફિકેટો આજ સુધી કોઈની કોપીબુક મેળવી

તથા અને આટલી સસ્તી કોપીબુકો આજ દીનસુધી નીકળી નથી.

“દસ્કતશિક્ષક” કોપીબુકો ઉપર નીચલી સરતે

ડીસ્કાઉન્ટ આપવામાં આવશે.

૧ રોકડે રૂપિયા મુંબાઈનો ખરીદનારને સેક્ટર ૨૦ ટેકા ડીસ્કાઉન્ટ મળશે.

૨ રોકડે રૂપિયા દેશવરખાતે સેક્ટર ૨૫ ટેકા ડીસ્કાઉન્ટ મળશે.

૩ માલ મંગાવવાનો (પેગટેજ સહિત) સર્વે ખર્ચ ખરીદનારને માયે.

૪ ૨૦૦ થી વધારી નફા માસિક પાસેથી મળશે નહિ.

૫ જે ધણી બહાર ગામથી પોતાના એલન્ટ મારફતે માલ મંગાવે

તે ધણીએ હમારા ઉપર ડિરેક્ટ ડ્રાડ લખી અમને ખબર કરવી. અને

તે માલ બહાર ગામ જાય છે તે વિષે તેઓએ અમારી સંતોષકારક ખાતરી

કરીઆપવી પડશે. ને ત્યાર પછીજ માલ આપવામાં આવશે. રોકડા

રૂપિયા બરી માલ લઈ જતો તે એલન્ટનીજ ફરજ છે.

૬ માલ મોકલાવ્યા પછી તે રસ્તામાં જતાં કોઈ રીતે ખરાબ થાય

તથા તે માલને નુકસાન પુગે તેના જોખમદાર માલ મંગાવનાર છે.

૭ જ્યાં દેખવે નહિ હોય ત્યાં માલ ક્યે રહે અને ક્યાં મોકલાવવો

તેનો પુરતો ખુલાસો માલ મંગાવનારે લખી જણાવવો.

૮ હુંડી મોકલાવનારે ખરોખર ટેકાણું લખવું.

૯ મુજરાત તથા દ્રાહીઆવાડના સર્વે જુકસેખરો તથા મામુતોને જ

ખાત્રવાનું કે “દસ્કતશિક્ષક” કોપીબુકોની સાથે અમોએ બીજી કોઈ પણ

મુજરાતી તથા અંગ્રેજી જુકો સેક્ટર ૨ ટેકા કમીશનથી મોકલી આપવાની

ગોઠવણ કરાં છે. પેટીમાં આજે ખર્ચ થાય તેમ કરીશું. (જેઓની એ

પ્રમાણે મરજી હોય તેઓએ નીચે જરૂરના લખવું.)

૧૦ વિનિવૃત્તક સર્વે હુડામરતોને જણાવવામાં આવે છે કે “દસ્કત

શિક્ષક” ની કોપીબુકો વાપરવાથી હોકસાઓના દસ્કતમાં આગતી તથા

હાલની કોપીબુકો કરતાં મુધાકો યાય છે કે નહિ તે વિષે પોતાનો અભિપ્રાય

નામ માથે લખી જણાવો કે જેથી પુરતી જોગવાઈએ તેનો પણ પ્રદિત

હોજો. કરવામાં આવે.

૧૧ તાટપેટ કાગળો લીધામાં આવશે નહિ.

આદરજી કાવસજી માસ્તર.

દસ્કતશિક્ષક પ્રગટકર્તા.

સોનીનલાલ મુંબાઈ

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER

APRIL 1889.

પુસ્તક ૨૮ સું.

એપ્રિલ, ૧૮૮૯.

અંક ૪ થો.

મેતાણ બહુ મોટું વૃક્ષ, નામ તેમ છે કામ;
કર ખંતે મન સેવતી, ખરી એતી પરી હામ.

અનુક્રમણિકા.

૫૪.

CONTENTS:

આમાર વિષે પાઠો.....૭૩	Object-lessons : Form	73
સુન્નીતના પાઠ ૩-૪ થી.....૭૫	Moral Lessons	76
વનસ્પતિશાસ્ત્ર વિષે પાઠ.....૮૨	A Lesson on Botany.	82
હિંદની ઇતિહાસ રાજ્યવ્યવસ્થા.....૮૩	The System of Government in India.	83
આરોગ્યતા વધેક સુધારા વિષે બાણ.....૮૬	A Lecture on Sanitary Reform...	89
સરકારી જાહેર અગર.....૯૪	Departmental Notification...	94
નિયામોનાં પ્રનામ પત્રક.....૯૫	Prices distributed in Schools ..	94

(કેળવણી ખાતાના હુકમથી).

અમદાવાદમાં

મામાની હરેલીમદેવે પુનાછેડ પ્રિન્ટિંગ અને જવરણ એલેક્સા કંપની
"પ્રિન્ટિંગ"ના પ્રેસમાં રજુજોડાણ મુંબારામે છાપી પ્રગટ કર્યું.

વર્ષનો ફિલ્મો એક અમાલપીજ.....પોસ્ટલ માર્ક.
૧૮૮૯ વર્ષ ૧) ના આના એ, અપો આનો

જાહેર ખબર.

૧ જાહેર-આગ્રા અને લખનૌર વાળી સરકારે મંજૂર કરેલી ઉરફ ચોપડી નક્કે સહી કરનારને ત્યાંથી મળશે ૦-૧-૬ ઉરફ પહેલો ૦-૬-૬ બીજો ૦-૨-૬ ત્રીજો ૦-૩-૦ ચોથો ૦-૨-૬ બ્યાકરણ ૦-૮-૦ શાહનામું ૧-૨-૦ આખલાક કાથી.

તા ૧૨-૭-૮૮ સુરત હરીપરા ધી કાંટે. જમનાદાસ ભંગવાનદાસ બુકસેલર.

હિંદુસ્તાનની રાજ્ય પદ્ધતિ.

પબ્લિક સર્વીસની સેકન્ડ અને થર્ડ ગ્રેડ પરીક્ષાના ઉમેદવારોના આસ ઉપયોગને માટે ઉપલું પુસ્તક ઇંગ્લેન્ડમાં અને ગુજરાતીમાં તૈયાર કર્યું છે. કીમત આઠ આના પોસ્ટેજ સાથે.

અમદાવાદ, હાઇસ્કૂલ.

મહારાજ બીકાજી બેલસરે.

રમલ, અંદુભૂત પ્રકાવળી, અને ૧૦૦ વરસનું પંચાંગ.

આ નામના ગુજરાતી પુસ્તકની કીમત રૂ. ૧) અગાઉથીજ સેવાની રાખી છે. આ લોકોપયોગી પુસ્તકનાં વખાણ કરવાની જરૂર નથી. પુસ્તક ધરાક થયે તોજ છપાયે. નહીંતો નાણાં પાછાં મળશે. પોસ્ટેજ માફ. જલદીથી નાણાં મોકલી ધરાક યાચો. આ પુસ્તક પાછળથી મળશે નહિ.

સૈયદપરાની બોરડીશરી. સુરત.

ચીલોવન જમનાદાસ.

જાહેર ખબર.

“મોટા અંકગણિતની સમજૂતી” ૧ લી આવૃત્તિ ખપી જવાથી બીજી છપાવી છે. કીમત ઘટાડી રૂ. ૦.૧ પોસ્ટેજ સહિત રાખી છે. ચામડી બેનારને નીચે મુજબ કમીશન મળશે ૫ થી ૬ લગી ૧૦ ટકા, ૧૦ થી ૨૦ લગી ૧૫ ટકા, ૨૧ થી ૩૦ લગી ૨૦ ટકા તે ઉપરાંત ૨૫ ટકા. ૫. હેનાંથી પૈસા મોકલવા, ખુલાસદાસ ગોંઠણદાસ; અમદાવાદ મુંબઈએક.

જાહેર ખબર.

નાચેની ચોપડીઓ અમારી પાસેથી મળશે—હિંદના ઇતિહાસને સાર. ૩૦— હિંદના ઇતિહાસના પ્રતોચર. ૩૦ હિંદનો મુસલમાની વખતનો ઇતિહાસ. ૩૦— મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળ. ૩૦— સેવાડની જન. હાજલાલી. ૩૨) પૈસા કેમ કમાવા. ૩૧) ગુજરાતની હાલની ખેતીવાડીની સ્થિતિ. ૩૦૧૧, પતિવ્રતા ઝરે. ૩૦— અંકગણિતની રીતો અને કારણ. ૩૦— બરતખંડના ઇતિહાસનો પ્રતોચર. ૩૦, પાણીપત ૩૦ પુસ્તક-માળા બા. ૧ લા. ૩૦ પુસ્તક-માળા બા. ૨ લા. ૩૦— રાણી રૂપમંદર ૩૦— માંધકરણની સમજૂતી ૩૦— પોસ્ટેજ અમારે સીર છે. ૧૦ થી વધારે નકલ મંગાવનારને ૧૦ ટકા અને ૨૫ થી વધારે મંગાવનારને ૫. ચીસ ટકા કમીશન આપીશું. ખુલાસદાસ ગોંઠણદાસ. અમદાવાદ મુંબઈએક.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

પુસ્તક ૨૮ મું.

અપ્રેલ

૧૮૮૯.

અંક ૪ થો.

આકાર વિષે પાઠો.

ચોથું પગથિયું.

બાગ ચોથો.—સીધી તથા વાંકી લીટીઓ તથા પાસાંઓની સંખ્યા વિષે.

શિક્ષક—(એક પાસે ચપટી ગોળ એવી એક વસ્તુ અને બધી ૧૨૩ સીધી લીટીઓવાળાં ચપટાં પાસાંની બીજી વસ્તુ એ બેને દેખાડી) આ બેના પાસાંઓમાં તમને શો ફર લાગે છે? જોકરાં.—એકને સપાટીનર સીધી લીટીઓ છે; અને બીજીને એકગમ વાંકી લીટી છે. ચિ.—જેનાં પાસાંઓપર બધાનર સીધી લીટીઓ હોય તેવી ચીજ આ તમારે આગળ છે તેઓમાંથી ચોધી કાઢો. જોકરાં તેમ કરેછે. ચિ.—એ તિનેનાં પાસાં કેવાં કહેવાય? જો.—ચપટાં. ચિ.—વાંકી લીટીઓવાળાં પાસાંની વસ્તુઓ ખોળી કાઢો. જોકરાં તેમ કરેછે. ચિ.—આ પાસાંઓ વાં છે? જો.—ચપટાં અને વાંકાં. ચિ.—(એક પાટિયું દેખાડી) એને કયાં પાસાં છે? જો.—ચોતાના હાથમાં લઈ ગણીને કહેછે. ચિ.—તેને પેકળ પાસું હોય તેવી વસ્તુ દેખાડો. જો.—ગોળા હાથમાં લઈ દેખાડે. ચિ.—એનું પાસું કેવા આકારનું છે? જો.—ગોળાકાર. ચિ.—હવે ચપટાં પાસાંવાળાંમાંથી તેને એકજ પાસું હોય તે બતાવો. જોકરાં શોધેછે પણ કાઢી નથી. ચિ.—તેને બે પાસાં હોય તેવી ચીજ દેખાડો. જોકરાં દેખાડેછે. ચિ.—એનાં બે પાસાંઓમાં કાંઈ ફર છે? જો.—હા, એક ગોળાકાર છે અને ક'ચપટું છે. ચિ.—હવે પણ પાસાંવાળી વસ્તુ બતાવો. જો.—બતાવેછે. ચિ.—પાસાંનો આકાર કેવો છે? જોકરાં—એક ગોળ અને બે ચપટાં. ચિ.—

ઓછાંમાંઓછાં ચપટાં પાસાં હોય તેવી વસ્તુ આમાંથી કાઢો જો.—કોટેછે.
 શિ.—એને કેટલાં પાસાં છે ? જો.—ચાર. શિ.—પાંચ ચપટાં પાસાંવાળી
 વસ્તુ બતાવો. જોકરાં બતાવે. (એમ શિક્ષકની પાસે જેટલાં ગોળાકાર
 અને ચપટાં પાસાંવાળી વસ્તુઓ હોય તેમ આ રીતે પાઠ આપવો
 અને તેઓનાં પાસાં અને પાસાંની લીટીઓ ઓળખાવવી.)

ભાગ પાંચમો.—ત્રિકોણ અને ચોખૂણ તથા તેઓની લીટીઓ.

વર્ગમાં જેટલાં જોકરાં હોય તેટલા નીચે બતાવેલા કાગળના ત્રિકોણ
 આગળથી કતારી જુદા જુદા રાખવા.

સમબાજુ.

નાચેની બાજુ મોટી.
 ઉપલી બે સમાન.

નાચેની બાજુ નાની.
 ઉપલી બે મોટી.

એમાંથી પ્રથમ એક એક સમબાજુ ત્રિકોણ પ્રત્યેક બાળકને આપી
 પૂછવું કે એને કેટલાં પાસાં છે ? જો.—ત્રણ. શિ.—એની આસપાસ લી
 ઠીઓ કેટલી છે ? જો.—ત્રણ. શિ.—હવે એ કાગળને તમારી સ્લૅટ ઉપર
 મૂકો અને તેની આસપાસ લીટીઓ દોરો. શિ.—જેઠું વાર બરાબર
 દોરતાં દોરે આવડી છે. જેને ન આવડી હોય તેની કને ફરી દોરાવવી
 અને ત્યારે પણ ન આવડે તો હાથ ઝાકીને દોરાવવી. પછી પૂછવું કે
 આ ત્રણ લીટીમાં નાની મોટી કેંઈ છે તે કહો. જુઓ આ મારાં હાથમાં
 એવો કાગળ છે તેને પાટિયા ઉપર મૂકી તેની આસપાસ લીટીઓ દોરી
 આ સૂતળીથી માપું. એ ત્રણ સરખી છે, કોઈ નાની મોટી નથી. શિ.—
 આકૃતિને ખૂણા કેટલા છે તે કોઈ કહી શકશે ? જો.—ત્રણ. શિ.—એવી
 ત્રણખૂણાની આકૃતિનું નામ જાણો ? જો.—ત્રિકોણ. (જોકરાંને ન
 આગડું હોય તે શીખવનારે કહેવું.) શિ.—જુઓ ત્યારે ત્રિકોણને ત્રણ
 ખૂણાં છે અને ત્રણ લીટીઓ છે. એ ત્રણ લીટીઓ આપણે માપી તેવારે
 ફરી માંડૂમ નહીં ? જો.—ત્રણ બરાબર. શિ.—ત્રિકોણની ત્રણ લીટીઓને
 તેની બાજુઓ કહે છે. શિ.—મૈં શું કહું ? જોકરાંને ખરો જવાબ આવડ્યા
 પછી જુઓ આ ખૂણો કેટલી લીટીથી ઘેરાયે ? જો.—ત્રણ. શિ.—આ

ત્રિકોણ કેટલી લીટીયી થયે છે? જો.—ત્રણ લીટીઓથી. શિ.—આજ તમે શું શીખ્યા તે કહો. (શીખવેલું આવડ્યું કે નહિ તેની પરીક્ષા કરવી.)

જીન દિવસે. શિ.—જુઓ કાલના જેવો આ ત્રિકોણ કાળા પાટીઆ ઉપર દોરું છું. એની ત્રણ બાજુઓમાં નાની મોટી કેઈ છે? જો.—ત્રણે સમાન છે. શિ.—જુઓ જીનને ત્રિકોણ મેં દોર્યો. એની ત્રણ બાજુ સમાન છે કે નહિ તે આ દોરીવતી માપું છું. ઉપલી એ સમાન છે અને નીચલી મોટી છે. મેં શું કહ્યું? જો.—ઉપલી એ સમાન છે અને નીચલી મોટી છે. શિ.—આ ત્રીજો ત્રિકોણ દોર્યો. એની બાજુઓમાંની નાની કેઈ છે તે તમે વગર માપે ત્રણ કહી શકશો. જો.—હા, નચિની નાની છે. શિ.—આ ૪ થી આકૃતિ મેં દોરી તે જોઈને કહો કે એ ત્રિકોણ છે કે નહિ.

ચારે બાજુ. ત્રણ બાજુ. બધે સમાન. એ સમાન. ચારે અસમાન.
એ સમાન. એ સમાન.

જો.—ના. શિ.—કેમ વાર? જો.—ત્રિકોણને ત્રણ બાજુઓ હોય છે; આને તો ચાર છે. શિ.—ખરી જવાબ છે. ચાર બાજુની આકૃતિ શું કહે છે તે જાણો છો? એને ચોખ્ખું કહે છે. એને શું કહે છે? જો.—ચોખ્ખું. શિ.—એની ચારે બાજુ સમાન જણાય છે. આથી તમે માપી જુઓ. આ જીજ આકૃતિ મેં દોરી તે ત્રણ ચોખ્ખું છે. એ કેવી છે? જો.—ચોખ્ખું. તમે આની એની બાજુઓ માપો. જો.—માપીને કહે છે, ત્રણ સમાન છે અને એક નાની છે. શિ.—જુઓ આ ત્રીજો ચોખ્ખું મેં દોર્યો. એમાં બધે સમાન છે. હું કહું છું તે ખરું છે એ તમે માપી બતાવો. આ ૪ થી ચોખ્ખું મેં દોર્યો. તમે આવી માપીને કહો કેટલી સમાન છે અને કેટલી નાની મોટી છે. જો.—(માપીને) એ સમાન, એક નાની અને એક મોટી. શિ.—આ પાંચમા ચોખ્ખુંની બાજુઓ તમે માપો. જો.—(માપીને કહે છે) ચારે અસમાન છે. (એ પછી ચિત્રક પુનરાવર્તન કરવું.)

સુનીતિ. પાઠ પાંચમો.

ખીજા, ત્રીજા, અને ચોથા ધોરણના વર્ગોને માટે પૂર્ણ નોંધ.

સંક્ષેપ નોંધ. આરંભ પ્રશ્ન.—ગયા પાઠમાં તમને મેં શીખવ્યું કે માબાપ અને ગુરુ કહે તેમ કરવું. મેં તમને શું શીખવ્યું? હવે કોઈ પૂછે કે એમ શામાટે કરવું તો તમે શો ઉત્તર દેશો?

માબાપ વધારે સમજે છે.

ઊકરાં પોતાની મરજી પ્રમાણે કરે તો દુઃખી થાય.

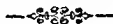
તેમનામાં સાચું નહાં સમજવાની શક્તિ નથી.

સ્વતંત્ર થવા ઇચ્છનાર બે ઊકરાંની વાત.

પાઠ.—એક કારણ તો એકે તેઓ વધારે સમજે છે. કોણ વધારે સમજે છે? કોનાથી વધારે સમજે છે? ઊકરાં પોતાની મરજી પ્રમાણે કરે તો દુઃખ પામે, કેમકે સાચું શું અને નહાં શું તે ઊકરાં બરીબર સમજી શકતાં નથી. ઊકરાં શાથી દુઃખ પામે? તેનું કારણ શું? સાંભળો એ વિષે આ બાળમિત્ર નામે ચોપડીમાંથી હું તમને વાત વાંચી સંભળાવું છું. આશીરામ નામે માણસ હતો તેને કાશીરામ નામે દીકરો હતો અને જીવી નામે દીકરી હતી. મેં શું કહ્યું? બંને તમારાં જેવડાં બાળક હતાં. કોણ બાળક હતું? એક દિવસે કાશીરામ પોતાના બાપને કહ્યું કે હું મોટો હોત તો સાચું વાત. બાપે પૂછ્યું કેમ વાર બાપુ? ઊકરો કહે, એટલા માટે ને પછી મારે કોઈના કબ્જામાં રહેવું ના પડે, ને મારા મનમાં આપે તે કરું. કાશીરામની બેન જીવીએ પણ તેમ કહ્યું. જીવીએ પણ શું કહ્યું? બેહુ ઊકરાંની શી ઇચ્છા હતી? એ હું વાંચું છું તે સાંભળો (ચિત્કે એ વાત યોડી યોડી વાંચવી, અર્થ સમજાવવા અને શું વાંચ્યું ને કહ્યું તે પૂછવું. એકદમ આખી વાત વાંચી જવાથી બરાબર સમજાયે નહિ, અને શીખામણ ઊકરાંના મનમાં ઇસ્યે નહિ; પરંતુ એમ પૂછવામાં એટલી બધી વાર ન લગાડવી કે રસભંગ થાય. શિક્ષક ને છટાધી રમુજ પડે તેમ વાંચતો જઈ થોડું થોડું પૂછતો જાય તો નિશાળિયાને રસિક લાગશે અને રમુજ પડવાથી કંટાળો નહિ આવે અને નીતિ શી.

બીજાં ઉદાહરણો-
જો-આસડપીવું.
બણવું. ઇત્યાદિ.
કટલાક જો કરાને
ગમતું નથી.

અર્થ. આદી કટલાકમાં બધો પાક પૂરો ન થાય તો બીજો દિવસે પૂરો કરવો અને પુનરાવર્તનમાં સાર કટાવી શીખામણ પાડી આવડી કે નહિ તે નક્કી કરવું. માખાપના કટા પ્રમાણે કરવાનું આ કારણ મનમાં હશે તેમ કરવું. આસડ પીવું જો કરાને ગમતું નથી. કટલાકને બણવું ગમતું નથી, ઇત્યાદિ બીજાં ઉદાહરણ આપી તેમને સમજાવવું કે માખાપ તથા બીજાં વડીલા તથા મહેતાજીના કટા પ્રમાણે કરવાની ભર છે. તેનું એક કારણ એ છે, બીજાં બે કારણો બીજી વખતે શીખવીશ એવી સૂચના અંતે કરવી.)

પાઠ છટ્ટો. શરીરની સ્વચ્છતા.

શરીરની સ્વચ્છતા. આરંભ પ્રશ્ન.—શરીર સ્વચ્છ શા વાસ્તે રાખવું અને શી રીતે રાખવું તે કોઈ બાણોજો? આજનો પાઠ એ વિષે છે. શા વિષે છે?

પાઠ.—કોઈ નાના જો કરાને, બાઈ, તારૂં શરીર બતાવ. એ શરીરને નિમ માયાથી તે ખગ લગી સ્વચ્છ રાખવું જોઈએ. મેં શું કહ્યું? સ્વચ્છ રાખવું એટલે કેવું રાખવું? જવાબ—ચોખ્ખું રાખવું. ચોખ્ખું રાખવું એટલે જલ કાઢી નાખવો. જુઓ આ પીતળનો ચમચો મેલો છે.

જેલા ચમચને ચોખ્ખો કરવો.

(ચમચને ડેકાણે હરમોઈ બીજી પીતળની કે ત્રાખાની વસ્તુ હશે તો ચાલશે, પૈ કે પૈસો હશે તોએ ચાલશે.) એ ચીનો ચમચો છે? એ કેવો છે? જુઓ એને હું ચોખ્ખો કરું છું. હું શું કરું છું? (ખાટી વસ્તુ કે ધૂળ અને પાણીવતી ઊંજળો કરવો.) મેં શું કહ્યું? ચોખ્ખો કરવો. જુઓ આ રમાન કેવો છે? જવાબ—મેલો. એ શાથી મેલો થયો હશે? જવાબ—ધૂળથી. હવે એ ચોખ્ખો શાથી થાય? જવાબ—પાણીથી. જુઓ હું એને ચોખ્ખું કરું. આ પાણી નિતરું છે. આ પાણી કેવું છે? નિતરું એટલે કેવું? જ.—મેલ વગરનું. આ મેલો રમાલ એમાં પાણી

જેલા રમાલને ચોખ્ખો કરવો.

વંધું. મેં શું કર્યું? જ. — રમાલને ધોયો. જુઓ પાણી
કેવું થયું? જ. — મેલું થયું. શાથી મેલું થયું? જ. —
રમાલનાં મેલયી. જુઓ આ મારા હાથમાં શું છે?
સાજવાળું પાણી. જ. — સાજુ. એ સાજવાળા પાણીથી રમાલને
ધોઈએ તો વધારે ઓળો થાય. શાથી વધારે ઓળો
થાય? જુઓ, સાજવાળું પાણી હું કરું છું ને તેમાં રમા-
લને ધોઉં.

એઈ નાના ઊંકરાને પૂછવું કે તમારા શરીર ઉપર
ચામડી છે તે બતાવો. એ ચામડી આખા શરીર ઉ-
પર છે. ક્યાં છે? આ રમાલની ધો એપણ મેલી થાય
છે. કેવી થાય છે? શાથી મેલી થાય છે? જ. — ધૂળથી.
અરે, અને બીજા શાથી થાય છે તે જાણો છો? ચામ-
ડીમાં બહુ ઝીણાં છિદ્રો છે. ચામડીમાં શું છે? છિદ્રો
એટલે કાણાં. છિદ્રની જોડણી કરો. એ છિદ્રોમાંથી
પરસેવો નીકળે છે, તથા ચોક્કણો મેલ નીકળે છે. શું
નીકળે છે? એ છિદ્રો શામાટે ક્યાં છે તે જાણો છો? એ
મેલ અને પરસેવો ચામડીની બહાર આજીવાને સાર.
મેં શું કર્યું? એ મેલને ધોઈ નાખવો જોઈએ. શું ક-
રવું જોઈએ? મેલને ધોઈ નાખીએ નહિ તો એ છિદ્રો
પૂરાઈ જાય. શું થઈ જાય? શાથી? એ છિદ્રો પૂરાઈ
જવાથી એ મેલ બહાર આવી શક નહિ. શું ન થઈ શકે?
અને તેથી રોગ થાય છે. તેથી શું થાય છે? નહાયું એટલે
શું તે જાણો છો? ચામડીને ધોઈ સ્વચ્છ કરવી તેનું નામ
નહાયું. પરસેવો અને મેલ ચામડીપર રહેવા દીધાથી
ચામડી ગંધાય છે. શું ગંધાય છે? શાથી ગંધાય છે? એ
મેલ અને પરસેવો શાથી જાય? જ. — ધોવાથી. એ
ધોવાને આપણે શું કહીએ છીએ? શાથી નહાયું?
જ. — ધોવા પાણીથી સાજુ ગોળાને નાહીએ તો વધારે
સારું. મેં શું કર્યું? સાજુમાં ચોક્કસ અને મેલ કાઢી
નાખવાનો ગુણ છે. સાજુમાં કયો ગુણ છે? નાહીએ
નહિ તો શું થાય? જ. — ચામડીના રોગ થાય. એઈ

આમડીના રોગનાં નામ દો ! ખસ, કોણ, આંહાં એ
શાનાં નામ છે? જ. — આમડીના રોગનાં નામ છે. આ-
પણ શરીરને સુખમાં રાખવાના નિયમો પરમધર
આમડીને સ્વચ્છ દરાવ્યા છે. મેં શું કહ્યું? એમાંનો એક નિયમ એ છે કે
રાખવી એ ધ- આમડીને સારી થોડે યોગી મસજાનિ ધોઈ સાફ રાખવી.
ધરી નિયમ છે. શો નિયમ છે? તે કોણે કર્યો છે? એ નિયમને તોડવા-
થી શું થાય?

પુનરાવર્તન—આને શા વિષે માઠ શીખવ્યો? ઇત્યાદિ.

માઠ ૭ મો. ચોટલાની સ્વચ્છતા.

સંક્ષેપ નોંધ.

કન્યાશાળામાં ત્રીજા અને ચોથા ધોરણના વર્ગોને માટે.

ગોટલો ચોખો
રાખવો.

આરંભ પ્રશ્નો.—આપણા અંગની આમડી સ્વચ્છ
રાખવા વિષે તમને માઠ શીખવ્યો તે તમને સાંભરતો
હશે. આને માયાને ચોખું રાખવા વિષે શીખવુંહું.
શું શીખવુંહું? કોઈ નાની ઊંઝરીને તાઈ માથું બતા-
વતો બેત. એ માયાની આમડી ક્યાં છે? જ. —વાળની
નીચે. ખરો જવાબ છે. માયાના વાળને શા વાસ્તે અને
કેમ ચોખા રાખવા તે જાણો છો? જાણતાં હો તે આંગળી
ઊંચા કરો. કેટલીક ઊંઝરીઓ આંગળી ઊંચા કરે છે ન
તેમાંની એક પૂછવાથી કહે છે કે ચોખવાથી ચોટલો ચોખો
થાય છે.

ગોટલો ચોખવાનાં
કારણો.

માઠ.—જેમ આમડીને બહારથી ધૂળ અને અંદરનો
મેલ વળગે છે તેમ માયાના વાળને પણ વળગે છે. મા-
યાના વાળને શું થાય છે? જ. —બહારની ધૂળ અને
અંદરનો મેલ વળગે છે, શાની અંદરનો? જ. —માંહેને
પાસે શરીરમાં તકામો અને અંદરે પદાર્થ થાય છે તેને
બહાર કાઢી નાખવાનું દ્વાર જેમ આમડી છે તેમ વાળ
પણ છે. એ મેલથી ચોટલા મેલો થાય છે અને ગં-
ધાય છે. મેં શું કહ્યું? ચોટલો શાથી મેલો થાય છે?
શાથી ગંધાય છે? વળી બહુ મેલો થાય તારે બીજું
શું થાય છે તે જાણો છો? જવાબ—જૂઝૂકો પડે છે.
હીક, જૂઝૂકો શું કરે છે તે જાણો છો? તેઓ માયાની

વાળને બહારની
ધૂળ વળગે છે
તથા
અંદરનો ચોટલો
મેલ વળગે છે.
ચોટલો મેલો થાય
છે જૂઝૂકો પડે છે.
ને ગંધાય છે.

હોજો.

ધારાં.

કૂવડ.

ચોટલો ચોળવો.

અરીઠા, માટી,
હિમાદિ.

હોળવું.

હાંતી રવી.

આમડીને કરડી લોહી ચૂસેછે. મેં શું કહ્યું ? જૂઝ્યા
 ઇડાં મૂકેછે તેમાંથી બીજી જૂઝ્યા નીકળેછે. શમાંથી
 બીજી જૂઝ્યા નીકળેછે ? જૂઝ્યાનાં ઇડાંનું નામ તમ
 જાણોજો ? તેને લીંખ કહેછે. કોને લીંખ કહેછે ? જેમ
 લીંખો વધેછે તેમ જૂઝ્યા વધેછે. જૂઝ્યા શાથી વધેછે ?
 જૂઝ્યાના વધવાથી શું થાયછે તે જાણોજો ? કોઈ ધાર
 માથામાં ધારાં પડેછે. શું થાય છે ? ધારાંમાંથી લોહી
 નીકળે છે, અને દરદ થાયછે. શું થાય છે ? જતા
 ચોટલામાં જૂઝ્યા અને લીંખો હોયછે તેને કૂવડ કહે છે.
 કોને કૂવડ કહેછે ? કૂવડનો ચોટલો વાસ મારેછે, કોના
 ચોટલો વાસ મારેછે ?

કૂવડ ન થવાને માટે ચોટલો સ્વચ્છ રાખવો જોઈ-
 એ. શા વસ્તુ ચોટલો સ્વચ્છ રાખવો જોઈએ ? ચોટલો
 ચોળવાથી સ્વચ્છ થાયછે તે તમે જાણોજો. શું જાણો-
 છો ? બાપડીઓ ચોટલા શાથી ચોળેછે તે જેમના
 જાણવામાં હોય તેઓ આંગળી જોડી કરે. એક કહેછે—
 અરીઠાથી. બીજી કહેછે માટીથી, શિક્ષક—એ વિના
 બીજી માળેથી પણ માયું ચોખું થાય છે. મેં શું કહ્યું ?
 તેઓને પાણીમાં પલાળી તેઓપડે વાળને ખૂબ ચો-
 જાત હોય છે. શું કરેછે ? ગો રીતે ? ચોટલામાંની ચો-
 કાસ જાય ત્યારે જાણવું કે તે ઓળો થયો. ઓળો થયો
 ક્યારે જાણવું ? જૂઝ્યા કે લીંખો પડી હોય તો તેઓને
 ચોળતી વખતે તથા ચોળ્યા પછી કાઢી નાખવી. મેં શું
 કહ્યું ? જૂઝ્યાને શાથી કાઢી નંખાય છે તે તો તમે જાણતાં
 સગો. હોળવાથી તથા વીણી કાઢવાથી. અરૂં. શાથી
 હોળેછે તે પણ તમે જાણોજો ? કાંસડીવતે. અરૂં. કાંસડીનાં
 દાંતા ત્રીણા અને બહુ પાસેપાસે હોય તો જૂઝ્યા નીકળે
 છે. મેં શું કહ્યું ? પણ એમ હોળવાથી લીંખો નીકળત
 નથી. શાથી લીંખો નીકળતી નથી ? લીંખો દાઢવા
 હાંતી રવી પડેછે, શું કરવું પડેછે ? શા માટે ? હાંતીશું

રીતે રહે તે જાણો છે? કાંસકીના દાંતાની વચ્ચમાં દા-
ળ કે ખીજું કંઈ ખોચી તેમ્મને મસ પાસેપાસે લાવી
તેમ્મને હોળે છે. શી રીતે હોળેથી લીખો નીકળે છે ?
મોળેલો મોટલો સૂકાયા પછી શું કરવાની જરૂર છે તે

ધૂપેલ ધાલવું.

પણ તમે જાણો છો. ધૂપેલ તેલ ધાલવાની જરૂર છે.
શાની જરૂર છે? ધૂપેલ ધાણા પછી શું કરવું જોઈએ ?

નિત્ય હોળવું.

હોળવું જોઈએ. મોટલાની સંભાળ નિત્ય લવી જોઈએ.
નિત્ય શું કરવું જોઈએ? શી રીતે સંભાળ લવી? નિત્ય

હોળાને તથા જરૂર જરૂર ધૂપેલ ધાણાને સાફ રાખવો
જોઈએ. શું કરવું જોઈએ? દહાડામાં કટલીવાર? બે

દિવસમાં એવાર

હોળવું.

વાર હોળવાથી વાળ બરોબર ગોઠવાયલા રહે છે. દરરોજ
કટલીવાર હોળવાથી મોટલો સારી હાલતમાં રહે છે ?

એકવાર સવારે નાહ્યા પહેલાં અને ખીજવાર પાછલ
પહોરે. મેં શું કહ્યું? એવાર હોળવાના વખત ન મળે તો

એકવાર તો દરરોજ હોળવાની જરૂર છે. શાની જરૂર
છે? એમ ન કરે તો શું થાય છે? કુશ વિખરાઈ જઈ

લટીઆં લબડતાં રહે છે. શું થાય છે? તે કવું દેખાય છે ?
નહાઈ દેખાય છે. અનાડી બધરાં અને નહારી છોડીનાં

લટીઆં લબડતાં હોય છે અને માથું ગંડું હોય છે. કોનું
માથું એવું ગંડું હોય છે? કવું ગંડું? તેને કૂવડ જાણવી.

શીના માથાના

ગોબા સારે મો-

ટલેથી છે.

શીના માથાના ગોબા સારે મોટલેથી છે. મેં શું કહ્યું ?
માથાના કુશ તો નારી જાતિનું મોટું ધરેલું છે. મેં

શું કહ્યું? એ બૂપણ કોણે આપ્યું છે? પરમધરે. માટે તેનું
રક્ષણ કરવું જોઈએ. નહારી છોકરી મોટલો મોળાવતાં

શીખામણ.

પોતને હાથે મોળ-

તાં, હોળતાં,

અને અખો-

ડો વાળતાં શી-

અને માથું હોળાવતાં રહે છે. કોણ રહે છે? શું કરાવતાં ?
નહારી બાપડીના વાળ વિખરાયલા અને લટીઆં લબ-

ડતાં હોય છે. મેં શું કહ્યું? દરેક છોડીએ પોતાના વાળ
હોળતાં શીખવું જોઈએ. શું શીખવું જોઈએ? વળા

અખોડો વાળતાં શીખવું જોઈએ. ખીજું શું શીખવું

ખવું. નિત્ય જોઈએ? વળી યોજતાં પણ શીખવું જોઈએ. જેને ન
સાફ રાખવું. આવડે તે આનાડી કહેવાય. એવી નહારી જોડી ફૂલ
બાપડી યાવછે. મેં શું કહ્યું? માથું નિત્ય હોળાને સાફ રાખવું.
પુનરાવર્તન.—આજના પાઠમાં શા વિષે મેં શીખામણ દીધી? હતાં.

વનસ્પતિ શાસ્ત્ર. પાઠ ૨ જો.

વનસ્પતિને શાની જરૂર છે.

પાંચમા અને છઠ્ઠા ધોરણના વર્ગોને.

સંક્ષેપ નોંધ.

આરંભ પ્રશ્ન.—વનસ્પતિને ક્યાં પાંચ વાનાંની જરૂર
છે તે બજોજો?

૧. વાયુ.

પાઠ.—એ પાંચમાં એક વાયુ કે હવા છે. સ્વચ્છ વાયુ
વનસ્પતિને જીવવાને અવશ્ય છે. મેં શું કહ્યું? પ્રાણીને
જેમ શ્વાસોશ્વાસ છે તેમ વનસ્પતિને પણ છે. મેં શું
કહ્યું? પાંદડાં નીચે અતિ ઝીણાં છિદ્રો હોય છે તેઓ
વડે શ્વાસોશ્વાસની ક્રિયા વનસ્પતિમાં ચાલે છે. મેં શું
કહ્યું? જે કામ પ્રાણીઓનાં ફેફસાંમાં યાવછે તે વનસ્પ-
તિનાં પાંદડાંમાં યાવછે. (આ બાબતની વિગત કહેવી)
પ્રાણી પોતાના દમમાં ઓક્સિજન લઈ કૌબૌનિક આ-
સિદ્ધવાસ બહાર આણે છે, અને વનસ્પતિ તેથી ઉ-
ભટ્ટું કરે છે. મેં શું કહ્યું? ઉભટ્ટું કરે છે તે સમજવો.

૨. પાણી.

મૂળીઆં વડે વનસ્પતિ પોતાનો ખોરાક લે છે. શા વડે
ખોરાક લે છે? એ ખોરાક પ્રવાહી રિયતિમાં હોય છે તોજ
તેઓથી લેવાઈ શકે છે. માટે વનસ્પતિનાં મૂળીઆં પાણી-
ની જરૂર છે. શાની જરૂર છે? કોને જરૂર છે? શિવાસ્તે જરૂર
છે? અજવાળું (સૂર્યનો પ્રકાશ) અને ઉષ્ણતા (ગરમી) એ
નની વનસ્પતિને પાચનક્રિયાને માટે જરૂર છે. શની
જરૂર છે? શા માટે? ધર્મામીટરના ૭૨ અંશપર પારો
રહે એટલી ઓછામાં ઓછી ગરમીના ગરજ તેને એ
ક્રિયાને માટે છે (ધર્મામીટરનો અર્થ સમજવો અને
હોય તો રખાડવું). કેટલી ઉષ્ણતાની જરૂર છે? વળી પાં-

૩. અજવાળું.

૪. ઉષ્ણતા.

દડાંના અને ફૂલોના રંગ ખીલવાને અજવાબાની તથા ગરમીની ભરે છે. મેં શું કહ્યું ?
 પં. જમીનના વનસ્પતિના પોષણને સાર નિરિંદ્રિય અનિજ વસ્તુઓની ગરજ છે. શાની ગરજ છે ? શા માટે ગરજ છે ? એ વસ્તુઓ માત્ર જમીનમાંથી તેને મળી શકે છે. શ્રેમાંથી મળી શકે છે ? શું મળી શકે છે ? કોને મળી શકે છે ? માટે જમીનની ગરજ છે. શાની ગરજ છે ? કોને ગરજ છે ? શા કારણથી ? કોષ વનસ્પતિને બાળવાથી શેષ રાખ રહે છે તેમાં એ નિરિંદ્રિય અનિજ છે. મેં શું કહ્યું ? ઇલાદિ. હવે પુનરાવર્તન કરવું.

હિંદની ઇંગ્રેજી રાજ્યપદ્ધતિ.

(ગયા અંકના ૧૧ મા પાનાથી પૂર્વે.)

નિલો ('ડિસ્ટ્રિક્ટ') અથવા વિ. શેષ દેશિક એકમ.

નિલોનો અમલદાર અથવા 'કોલેક્ટર-માનિસ્ટ્રેટ'.

નિયત અને અનિયત પ્રાંતો એ બેઉમાં નિલો એ રાજ્યવહીવટનું એકમ છે. સરકારી બોલીમાં એ શબ્દનો અર્થ બહુ નિશ્ચિત છે. નિલોના અમલદારને કલેક્ટર-માનિસ્ટ્રેટ કહેતા હોય કે ડિપુટી કમિશનર કહેતા હોય તોપણ તે પોતાના અધિકાર તજેના નિલોનો જવાબદાર ઉપરી છે. એના ઉત્સાહ તથા સ્વાસ્થ્ય લક્ષણ ઉપર હિંદી રાજ્યની કાર્યસાધકતાનો હેવટનો આધાર છે. તેણે પંડે કરવાનાં કામ એટલાં બધાં અને એટલાં જિજ છે કે બહારનો માણસ મુઝાઈ જાય; અને તેના હાથ નીચેના યુરોપી અને દેશી નોકરોનું કામ તેના પંડના દૃષ્ટાંતની જાગૃતિપર આધાર રાખે છે. એના સ્થિતિનો કેન્દ્રપ્રદિશની સ્થિતિ જોડે મુકાબલો કર્યો છે; પરંતુ એવો મુકાબલો ઘણે પ્રકારે નિલોના અમલદારને ગેરહિસાબ આપનારો છે. તે માત્ર મધ્યરાજ્યમંડળ-આત્મના તાબામાં હોઈ તેના ઉપરીની રૂબરૂ આસે, અને રાજધાનીના સ્થાયી અધિકારીઓ અથવા 'રેન્કમં-

પક્ષોનો પ્રતિનિધિ છે એમ ન જાણ્યું. હિંદનો કલેક્ટર પંડે ગામડાંના લોકોના મુખને લગતી દરેક બાબતમાં ધણી હાંસથી કામ કરે છે અને તેને પોતાના સ્થળમાં ધણી સ્વતંત્રતા તથા પોતાના મનથી હરોઈ કામ ઉઠાવવાની ધણી છૂટ આપેલી છે.

‘કલેક્ટર- માલિક-
સ્ટેટ’નાં કર્તવ્યો.

કલેક્ટર-માલિકસ્ટેટના નામનો અર્થ જોતાં તેને કરવાનાં કામ બે પ્રકારનાં છે. તે મહેસૂલ આપાતાનો કામદાર હોઈ જમીનનું મહેસૂલ તથા ખીજી ખાતેથી વસૂલ ઉધરાવે છે; મહેસૂલને લગતા તથા ફોજદારી કામને લગતા અસામ દાવા તથા તે ઉપરની અપીલો પણ તે ચૂકવે છે. તેના નામમાં તેને કરવાનાં અનેક પ્રકારનાં કામો બધાંજ કાંઈ આવી જતાં નથી. ઇંગ્લાંડમાં હોમ શેફ્ટરી જે કામ ઉપર રખેરખ રાખે છે તે સમજું તે પોતાના અખતારના વધારે નાના સ્થળમાં કરે છે અને તેનાથી ઘણું વધારે કામ કરે છે. કારણ કે રાજ્ય બંધારણના કાયદા પ્રમાણે જે રાજ્યમાં અમલ ચાલે છે તે રાજ્યનો પ્રતિનિધિ નહોતાં જે રાજ્યમાં રાજ્યકર્તા પિતા પ્રમાણે વર્તે છે તે રાજ્યનો પ્રતિનિધિ છે. પોતાના જિલ્લાની પોલીસ, ગ્રેંગ, કૃષિવણી, મ્યુનિસિપાલિટીઓ, રસ્તા, આરોગ્યતા, દવાખાનાં, શ્યાનિક કર વેરા, અને અધિરાજ્યનું મહેસૂલ એ સર્વ બાબતો વિષે તેને નિત્ય કાળજી રાખવી પડે છે. તેણે રહીઓની સંસારી અવસ્થાના દરેક સ્વરૂપની તથા રચની પ્રત્યેક કુદ્રતી રિયલિટી માહિતી મળવથી જોઈએ એવી વડી રાજ્યમાં આવે છે. કાયદામાં, હિસાબી કામમાં, મોજણીના કાગમાં, અને સરકારી કાગળપત્રો લખવામાં તે કુશળ હોવો જોઈએ. તેને કૃષિશાસ્ત્ર, અર્થશાસ્ત્ર, અને ઇંગ્લેન્ડી કામનું પણ સાફ જ્ઞાન હોવું જોઈએ.

બ્રિટિશ હિંદમાં

બ્રિટિશ હિંદમાં જિલ્લાઓની એકંદર સંખ્યા શુમારે

નિજામીના
સંખ્યા.

૨૩૫ છે. તેઓનાં કદ અને વસ્તીની સંખ્યા બહુજ
ભિન્ન ભિન્ન છે. તેઓનું સરાસરી ક્ષેત્રફળ ૩,૮૪૦ ચો.
રસ મૈલ છે; સિંધ (કરાચી) માં ૧૪,૧૧૫ ચોરસ મૈલ, બં-
ગાળા (લોહારદગા) માં ૧૨,૦૪૫ ચોરસ મૈલ, અને
મધ્ય પ્રાંતો (રાયપુર) માં ૧૧,૮૮૫ ચોરસ મૈલથી માં-
ડીને વાવવ્ય પ્રાંતો (તરાઇ) માં ૬૩૦ ચોરસ મૈલ, મ-
દ્રાસ (નીલગિરિ) માં ૬૫૦ ચોરસ મૈલ, અને અપોધ્યા
(લકનો) માં ૬૮૬ ચોરસ મૈલ સૂધી છે. સરાસરી વસ્તી
૮,૦૦,૭૨૩ માણસની છે; બંગાળા (મૈમાનસિંગ)
માં ૩૦,૫૧,૬૧૬, વાવવ્ય પ્રાંતો (ગોરખપુર) માં
૨૬,૧૭,૧૨૦, અને મદ્રાસ (મલખાર) માં
૨૩,૬૫,૦૩૫ થી, એજ પ્રમાણે માંડીને મદ્રાસ
(નીલગિરિ) માં ૬૧,૦૩૪, વાવવ્ય પ્રાંતો (દહરા)
માં ૧,૪૪,૦૭૦ અને મધ્ય પ્રાંતો (નિમાર) માં ૨,૩૧,
૩૪૧ સૂધી છે. કેટલાક તાલુકાઓ—ઉદાહરણ, નાનકડો
પહાડી સિમલા તાલુકો, પછાત પડેલો અને માત્ર થોડા
ભાગમાં વસ્તીવાળો ઉત્તર આરોક્ષાન તાલુકો, અને
કલકત્તાનાં પરાંમાંનો હાઉરા તાલુકો—અતિથય નાના
છેવાથી તથા બીજાં કારણોને લીધે છેક અપવાદરૂપ
યાવછે તેઓને ઉપત્તી સરાસરીમાં ગણવા નથી. મદ્રાસ
પલાકાના નિજલાઓ સરાસરી ધણીજ વિસ્તારવાળા
અને ધણીજ ઘાડી વસ્તીવાળા છે. મદ્રાસ સિવાય
બીજા દરેક પ્રાંતમાં નિજલાઓના જથ્થા કયાં છે તેઓને
વિભાગો કહેછે. એમાંનો દરેક વિભાગ ક્રમિશતરના
હવાલામાં છે. પરંતુ નિજલાઓ જેમ રાજ્યવ્યવસ્થા-
નાં એકમો છે તેમ એ વિભાગો ખરૂં જિતાં નથી. તેઓ
એકમોના સમૂહો હોઇ દેખરેખ રાખવાનું અનુકૂળ પડે
તેટલા સાફ કરેલા છે, કે તેથી કરીને વચલો અધિકા-
રી સર્વત્ર નિષેખાની રાખી શકે. એવી દેખરેખ દર
રહેલો સર્ક્ટેનન્ટ-ગવર્નર બધે રહેલો રાખી શકે નહિ.

તેઓનાં ભિન્ન
ભિન્ન કદ.

તાલુકાઓ.

એ નિશાંઓના વર્ગી નાના નાના બાગો કરેલા છે તે-
ઓને બંગાળમાં પેટા વિભાગો, મુંબાઈ અને મદ્રા-
સમાં તાલુકાઓ, અને ઉત્તર હિંદમાં બહુધા તહે-
સિલો કહે છે. આ તાલુકાઓ મહેસૂલની બવસ્થાનાં
પ્રાથમિક એકમો છે. યાણું અર્થેનાં પોલીસમંડળ આ-
ખા પ્રિટિય હિંદમાં નગરબવસ્થાનું એકમ છે.

નિશાંના કલેક્ટરને મદદ કરવાને આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર-
રો તથા ડેપુટી કલેક્ટરો હોય છે તેઓને જે તાલુકા
સોંપવામાં આવે છે તેઓમાં પોતપોતાની કચેરીઓ સ-
હિત ફરી ઊપત્ર ખાતાની તપાસ કરે છે તથા ફોજદારી
કામ ચલાવે છે. એમનાથી ઉતરતે દરજે મામલતદારો છે.
પ્રત્યેક તાલુકા માટે જુદો મામલતદાર હોય છે, અને
જો તાલુકો ઘણો મોટો હોય તો તેના પેટા મહાલ ફરી
મહાલકરી નામ અધિકારી રાખવામાં આવે છે. મામ-
લતદારને વસૂલાત ખાતાનો તથા માનિસ્ટ્રેટનો અધિ-
કાર હોય છે, અને મામલતદારના હાથ નીચે અવજ
કારકુન હોય છે તેને પણ માનિસ્ટ્રેટનો અધિકાર આ-
પેલો હોય છે. મામલતદારના વર્ગો બાંધ્યા છે અને વર્ગો
પ્રમાણે પગાર ફરાબ્યા છે, માનિસ્ટ્રેટના ત્રણ વર્ગો છે,
૧ લો, ૨ જો, અને ૩ જો. ત્રીજો વર્ગ ખીલ્તી
ઓજો અધિકાર બોગવે છે, અને ખીલ્તને પહેલાથી
ઓજો અધિકાર છે. ગામોની વસૂલાત તથા ફોજદારી
કામને માટે તલાટીઓ, મુખી પટેલો, અને પોલીસ પ-
ટેલો હાય છે.

રાજ્યનાં જુદાં
જુદાં ખાતાં.

દરેક નિશાંને માટે પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ છે અને
તેને સહાય કરનારા આસિસ્ટન્ટ પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડ-
ન્ટો, પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરો, સીક્રેટરીઓ, વગેરે અધિ-
કારીઓ છે. પોલીસનું કામ તોલમતવાજાઓને પકડી
ઇન્સાફને સાર સ્થાપીન કરવાનું છે.

ન્યાય ખાતાંની બીજી મોટી શાખા છે તેમાં સબાડિ-

નેટ જડળે, સ્થાલકામ કોર્ટેના જડળે, આસિસ્ટન્ટ જડળે અને જડળે છે. સર્પાડિનેટ જડળેના બે વર્ગ પાડી કેટલાક દરબન કરાવ્યા છે અને તેમને પોતપોતાના વર્ગના દરબન પ્રમાણે પગાર મળે છે. પહેલાં એમને મુનસિફ, સદર અમીન, અને પ્રિન્સિપાલ સદર અમીન કહેતા. એ અધિકારીઓ બહુધા સિલ્હટ્ટા, વારસાદિક દીવાની દાવા ચૂકવે છે; અને આસિસ્ટન્ટ જડળે તથા જડળેને દીવાની કામ અને દીવાની કોજદારી અપીલો ચૂકવવાનો અધિકાર છે. મોટા અપરાધની તજવીજ તેઓ કરે છે. એવાં મોટાં કોજદારી કામની તપાસ વખતે તેમની તોડે જુરી અને આસેસરો રાખવામાં આવે છે. ન્યાયખાતાની તમામ કચેરીઓને માથે હાઈ કોર્ટ છે. મુંબાઈ હાલકાના હાઈકોર્ટેને તાબે સિંધ પ્રાંત નથી તથા તાબેદાર દેશી રાજ્યોપર પણ તેમનો અપત્તાર ચાલતો નથી.

લશ્કરીખાતું જુડું છે અને તેને રાજ્યવહીવટમાં હાથ ધાલવાનું નથી. દરેક હાલકામાં એ ખાતાનો ઉપરી અધિકારી ગવર્નરની કૌન્સિલનો મેમ્બર છે. ગવર્નર સાહેબનો અધિકાર એ ખાતા ઉપર પણ છે.

સરકારી મકાનોની સંભાળ લેવી, નવાં બાંધવાં, રેસ્ટા, રેલવે, અને પૂલો વગેરે તમામ બાંધકામને સાર એન્જિનીઅરનું ખાતું છે તેને પબ્લિકવર્ક્સ ડીપાર્ટમેન્ટ કહે છે.

પ્રજાને કેળવણી આપવાનું કામ કરવાને કેળવણી ખાતું છે; સરકારી નોકરોને તથા રૈયતને આસડ કરવાને વૈદ્યકખાતું (મેડિકલ ડીપાર્ટમેન્ટ) છે, અને આરોગ્ય રાખવાને સાનિટરી ખાતું છે.

રજવાડાની દખરેખ રાખવાને પોલિટિકલ ખાતું છે.

લોકોના કામગીરી વગેરે લઈ જવા લાવવાને ટપાલખાતું છે. હિંદની રાજ્યવ્યવસ્થાનું જે વર્ણન ઉપર આપ્યું છે તે દરેક પ્રાંતની મંત્રીકચેરી (સેક્રેટરિઅટ) અથવા મધ્ય

રાજ્યમંડળખાતું આખા પ્રાંત ઉપર હુકમ ચલાવી એકતા રાખે છે તે વિષે કદાચ સિવાય અપૂર્ણ ગણાય. ને હુકમો પ્રમાણે રાજ્યવહીવટ ચાલે છે. અથવા તેમાં ફરફાર કરવામાં આવે છે. તે હુકમો મંત્રીકચેરીમાંથી નીકળે છે; એ કચેરીમાં સ્થાનિક અમલદારોના અનેક પ્રકારના રીપોર્ટો આવી આગળ ઉપર અપ પડે તેવારે નિવા માટે ત્યાં તેમની બ્યવસ્થિત રચના કરવામાં આવે છે. પરંતુ એ સેક્રેટરીઓ ધલાકાની રાજધાનીઓમાં રહી ફુનિયાદારોનાં મુખ્ય ભોગપે છે અને તેઓને મોટા પગારો મળી પગાર વધવાની સારી આશા હોય છે. તથાપિ ઇંગ્લેન્ડ અમલની કાર્યસાધકતાનો છેવટનો આધાર નિશાના ને અધિકારીઓ આખો દિવસ ધણો મમ વેંટે છે અને કીર્તિ અથવા બદલો મેળવવાના નેઓને ધણાજ ઓછા પ્રસંગો આવે છે તેઓના ઉપર છે. હિંદની પરિષદ સરકારની મંત્રીકચેરીની સાત શાખાઓ છે તેઓમાંની પ્રત્યેકને રાજ્યનું જુદું જુદું ખાતું સોંપેલું છે. એ શાખાઓના ઉપરી અધિકારીઓને અનુક્રમે પરદેશ ખાતાનો સેક્રેટરી, સ્વદેશ ખાતાનો સેક્રેટરી, મહેસલ અને ખેતીખાતાનો સેક્રેટરી, વસત્તાત ખાતાનો સેક્રેટરી, બરકરી ખાતાનો સેક્રેટરી, જલર બાંધકામ ખાતાનો સેક્રેટરી, અને કાયદા બાંધનારા ખાતાનો સેક્રેટરી કહે છે. ધલાકાઓમાં અને લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નરોના તથા મુખ્ય કમિશનરોના તાબાના પ્રેંતોમાં એજ ધોરણે પ્રતિક મંત્રીકચેરીઓ સ્થાપેલી છે, પરંતુ સેક્રેટરીઓની સંખ્યા એકથી વધુ કે ચાર લગી માત્ર હોય છે.

હિંદ સરકારની;

સ્થાનિક સરકારની.

મ્યુનિસિપાલિટી-
ઓ તથા
લોકનગરોડો.

મોટાં નાનાં ઘરેલોમાંનું તથા તાલુકાઓમાંનું કેટલુંક સ્થાનિક કામ કરવાને મ્યુનિસિપાલિટીઓ તથા લોકનગરોડો છે; ઊપજ, અર્ચ, અને વહીવટનો અધિકાર તેઓને કાયદાથી મળ્યો છે.

હિંદ સરકારની હિંદ સરકારની કુલ લિપજ સંસ્થા ૧૮૮૭-૮૮ માં
લિપજ તથા ૨૩,૭૬,૩૮,૮૬૨ થઈ હતી. એમાં મુંબાઈ હવાકાની
અર્થ. ૨૩,૭૬,૩૮,૮૬૨ ની લિપજનો સમાવેશ થાય છે. એ લિ-
પજ મુખ્યત્વે જમીનના ગણોત, મીઠાના, અફીણના,
તથા દારૂડાના ધંનરા, ઝટાંપના કાગળોના વેચાણ,
ધંકમટાકસ, અને જંગલોનાં લાકડાંથી
એ વસ્તુમાં હિંદ સરકારને એકંદરે ૨૮,૬૬,૩૩૦૦
અર્થ. થયો હતો.

આરોગ્યતા વર્ધક સુધારા વિષે માવણી.

માવણ ક યં.

મંદવાડનાં ખરાં કારણો.—ફનિયામાં લિખ લિખ જાતની અસંખ્ય
વસ્તુઓ છે તેઓમાં કેટલીક ગુણકારી અને કેટલીક હેરી હોય છે. પરમ-
શરે આપણને ખુદિ આપી છે તેનો આપણે ખરો ઉપયોગ કરીએ તો કંઈ
વસ્તુ ખાલી અને કંઈ ન ખાલી તે આપણા જાણવામાં આવે, દરેક પદા-
ર્થમાં તેનો ખાસ ગુણ હોય છે. અગ્નિ બાળે અને સોમલ છુવ લે. વસ્તુ-
ઓનો ખોટો ઉપયોગ કરવાથી જે પરિણામ નીપજે તેમાંથી લોકોને ઉગારવાને
ધંધરે કાંઈ અમકાર કરતો નથી. કોઈ બાળક જાણીને ઝેર ખાય તો મરી
જાય તેજ પ્રમાણે તેને ચાકર સમજીને ખાય તોએ મરી જાય. પદાર્થોના
ગુણનું જ્ઞાન મળવી તેને અનુસરેને તેઓનો ઉપયોગ કરવો એજ નિર્ણ-
ય રસ્તો છે.

જે વસ્તુઓ જાતે ગુણકારી હોય છે તે વસ્તુઓમાં ઝેર જળે છે તેવારે
કાનિકારક થાય છે. વાડકામાં ચોખ્ખું દૂધ ભરી તેમાં થોડું સોમલ નાંખી-
એ તો તે ઝેરી થાય અને તે પીધાથી મરી જવાય. માટે એ દૂધ ઢોળી
નાંખવું જોઈએ.

તંદુરસ્તીપર પાણી અસર કરે છે એ વાત હિંદના ઘણાં લોકો કબૂલ
કરે છે. નવી જગ્યામાં કોઈ માણસની પ્રકૃતિ સારી રહેતી નથી તેવારે તે
કહે છે કે અહીંનું પાણી મને માફક આવતું નથી. આપણા દેશમાં લ-
ગભગ અડધો અડધ મંદમાડ અસ્વચ્છ પાણીથી થાય છે. આપણા દેશી-

રનો વધારે ભાગ પાણીનો બનેલો છે. આપણે પાણી પીએછીએ તે લો-
હીમાં ભાપછે અને તેથી શરીરના દરેક ભાગમાં ફેરે છે. પાણી ખરાબ
હોય તો શરીર બગડેલ.

ખીનું અગત્યનું તત્વ વા (હવા) છે. પ્રાણુ ધારણને અર્થે એની
ધણીજ જરૂર છે. આવા વિતા આપણે થોડાક દિવસ જીવી શકીએ, પરંતુ
ધણો જખરો માણસ વા વગર થોડા ઘણામાં મરી જાય. આપણને વાની
જરૂર છે એટલુંજ નહિ, પણ વા સ્વચ્છ હોયો જોઈએ. તાજે વા જીવ-
નનો આધાર છે.

અયોગ્ય ખોરાક એ ધણીવાર મંદવાડનું ખીનું કારણ છે. કાચાં,
ફળ આધારી છોડરાં ધણી ફેરા માંદાં પડે છે. કેટલાક પદાર્થો આધારી,
અતિસાર થાય છે. કોસરાનો (કોગળિયાનો) લોહોમાં વાવરે હોય છે તેવારે અતિ-
સાર. કોગળિયાનું રૂપ ધારણુ કરે એવો સંભવ છે. અતિ સર્વજન વર્જયેત્,
અતિથપનો સદા ત્યાગ કરવો. આ વ્યવન ખોરાકને લાગુ પડે છે.

સ્વચ્છતાનો અભાવ (અસ્વચ્છતા). મંદવાડ એ રોગની માતા છે.
એક અથવા ખીન રૂપે એ ખરેખરી મહામારી, અર્થાત્ મૃત્યુની મા છે.
ઉપરનાં કારણોથી મંદવાડ થાય છે તેથી ઉલટું નીચલી બાબતોથી
ધણે દરજે તંદુરસ્તી જળવાય છે:—

૧. સાફ પાણી. ૨. સ્વચ્છ વા. ૩. યોગ્ય ખોરાક. ૪. સ્વચ્છતા.
કેટલીક ખીજ બાબતોપર લક્ષ આપવાની જરૂર છે, પરંતુ એ ચાર
મુખ્ય છે.

સુખવશિત આરોગ્ય વધેક સુધારાથી જે ફાયદા થાય છે તેનું દર્શાવ
નાયે આપીએછીએ.

ઇંગ્લાંડમાં રોગ અને મરણનો ઘટાડો.—કેટલાંક સેકાંપર ઇંગ્લાંડમાં
અને યુરોપના ખીજ દેશોમાં બર્ષકે મરણીએ ચાલવાથી તેઓ વેરાન
થઈ ગયા હતા. એ વેળા વચલા અને નીચલા વર્ગના લોકોના રહેવાનાં
ઘર નાનાં હતાં, અને ઓરડાઓ સોષ વગરના હોય તેઓમાં પ્રકાશ અને
હવાની છૂટી નહોતી. બહુધા શહેરો અને કસબને ફરતા લેવા કોટ હતાં
પાણી વહી જવાને ખોરોઓ નહોતી; રસ્તામાં ફેસર્બદી કરેલી નહોતી અને
હીવા સંગ્રહના નહિ; સોફાને ધણીવાર અસ્વચ્છ અને ઘણું કરીને થોડું

માણી મળવું. ખાળકૂવા અને ખાળકુંડીઓ ખુસ્કળ હતાં તથા પ્રાણિજ અને ઉદ્ભિજ કચરાના ઢગલા ટોરેર નેજરે પડતા. રોગીઓના ઉપયોગને માટે દવાખાનાં નહોતાં.

ઐદમા સૈકામાં યુરોપમાં બંધકર મરડી ચાલી, તેણે કરીને લાખો માણસો મરી ગયાં, અને લોકોમાં ગભરાટ ઉત્પન્ન થયો, એને કાળો ફેર કહેતા. જેઓ એના સપાટામાં આવ્યા તેઓમાંના યોગજ સાત્ત ધવા. એ રોગથી શરીરમાં ધણો દાહ થતો. વેદના કરે એવાં ગૂમડાં કટીની કળતાં, લોહીના ગળકા પડતા, ફેફસાં સૂજી આવતાં, નસોરી કૂટતી, અને શરીરના કેટલાક ભાગપર, વિશેષ કરીને જીભ અને મોઢામાં કાળાં અથવા આશ્માની રંગનાં ચાકાં પડતા એ એનાં વધારે દખાઈ આવે એવાં ચિન્હો હતાં. એ મરડી લંડનમાં ધણા જોશથી ચાલી હતી; અને કહેછે કે એ રોગથી પચાસ હજાર માણસો મરી ગયાં તેઓને એકજ મસાણામાં ફોટકાં હતાં. એ રોગથી યુરોપની વસ્તીનો એથી ભાગ અથવા થુમારે એટી કરોડ માણસો મરણ પામ્યાં હતાં એવું સંભવ છે.

પંદરમા સૈકામાં સ્વેદિત મેદવાડ નામ અતિશય પ્રાણધાતક મહામારીએ યુરોપમાં અને વિશેષ કરીને ઇંગ્લાંડમાં સત્તાનાથ વાળું, સજ્જ તાવ આવેલી લોકો બળ્યા બળ્યા યર્ષ જતા અને બારે ધકો વાગ્યાની પેઠે એકદમ નિર્ગત યર્ષ જતા તથા આખે શરીરે પરોસો થતો તેમાંથી દુર્ગંધ નીકળતી. શરીરમાં એટલો દાહ થતો કે દરદીથી સહન યર્ષ શકતો નહિ, પરંતુ ઠાટક કરે એવું પાન કરવાથી તે નફી મરણ પામતો. બાગે સોમાં એક સાળો થતો. એ રોગથી ધણાંક ચહેરોમાં વસ્તીના ત્રીજા અથવા અડધા બાગનોએ ધાણુ નીકળ્યો હતો.

સને ૧૮૬૫ માં લંડનમાં “મોટી મરડી” ચાલી તેણે જે તખ્તે વાળું તેનું વર્ણન ડિકન્સ નીચે પ્રમાણે આપે છે:—

“રોગઆપ્ત ચહેરોમાંથી નાથી જવાનો પ્રયત્ન કરનારા લોકોથી લંડનની બહારની મેરતા રસ્તા ખીઓખીચ બરાઈ ગયા હતા અને હરકોઈ પ્રકારના વાહનને માટે નાણાની મોટી રકમો આપતા, એ રોગ હતાવળે એટલો પ્રસરી ગયો કે જે મકાનોમાં દરદીઓ હતા તે મકાનોને બંધ કરી છવતાં માણસો જોડે તેઓનો સંમર્ગ થતો. આગવવાના તરકે પડી એ

જાહેર ખંખર.

આથી ખખર આપવામાં આવેછે કે હરજીવન વહાલજી, ડાંગરવા, તાલુકે વીરંભગામ, જિલ્લે અમદાવાદનો અનુદેડ મહેતાજી, નોકરી વરસ સાતની, પગારે રૂ. ૬) નો, એણે અડી મહીના લાગી પોતાની નિયાળનું એક દફતર રાખ્યું નહિ, તથા રત્ન વિના એ લખચ ગેરહાજર રહેતો તેથી એને કેળવણી ખાતામાંથી ખરતફ કરવામાં આવ્યો છે.

ઈ. બાઈલિસ.

એન્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર.

ઉત્તર ભાગ.

નિશાળોનાં ઇનામ પત્રક.

ડાહા. યાણદાર સાહેબ. રૂ. ૧૧૧૧-તળાજી કન્યા. વાળા ગરાશીઆ તથા મહાજન મળી. રૂ. ૧૧૧૧ ડાહા કન્યા. તાલુકદાર સાહેબ. રૂ. ૧૦૦ ખોટાદ. બાવનગરના મે. દરબાર સાહેબ રૂ. ૬) ખોટાદ કન્યા. મે. બાવનગરના દરબાર સાહેબ. રૂ. ૧૦ ગઢડા. આ. હરજીવનદાસ લખમી-દાસ રૂ. ૧૧ ગારીઆધર. વૈદ્ય ગીરજાસંકર ખાવા રૂ. ૧) ચોક. યાણદાર સાહેબ તથા તાલુકદાર તથા મેમ્બરો. રૂ. ૫ કાંતપુર. ગોપાલાલ ગોવીંદ-લાલ રૂ. ૧૧૧૧ લાઠી કન્યા. અમરેલીના આ. ઇ. સાહેબ રૂ. ૧૦ સોનાગઢ. ગો. પ્રાં. ના. મે. આ. પો. એ. સાહેબ રૂ. ૧૦ હેડમારતર રૂ. ૧૦) રા. હરીસંકર રૂ. ૫) રા. દેવચંદ કસળા રૂ. ૩) બપાન જીવરામ રૂ. ૨) મહુવા અગ્રેજી. મહાજન રૂ. ૧૧ બાવનગર નં. ૧ દવે. હરીપ્રસાદ સેતોક-રાય રૂ. ૬) કોળીઆ કન્યા. નામદાર દરબાર સાહેબ રૂ. ૬) કુંડલા. રા. લલુબાઈ ચામળદાસ રૂ. ૬) મહાજન રૂ. ૬-૧૪-૦ મહુવા નં. ૧ લો. મહાજન રૂ. ૬) રોળુલા. મહાજન રૂ. ૫) મહુવા કન્યા. મહાજન રૂ. ૧૨-૧૦-૬ રોળુલા કન્યા. મે. દરબાર સાહેબ રૂ. ૭) —પાણડી. રા. વાલજી લક્ષ્મીરા-મ રૂ. ૩) દડવા. વાળજી લખમીરામ રૂ. ૧૧ બજુડ. વાલજી લક્ષ્મીરામ રૂ. ૧૧ ભીમડાદ. રા. લક્ષ્મીરામ બોળ. રૂ. ૩-૧૦-૬ પાણીતાણા. મે. ડાહિર સાહેબ રૂ. ૧૦ ચોક. મે. તાલુકદાર સાહેબ. રૂ. ૩) પાણીતાણા નાજીટ રુકુબ. મે. દરબાર સાહેબ રૂ. ૧) પાણીતાણા કન્યા. મે. દરબાર

સાહેબ. ૩૨૬) ચમ્પારડી. આ. તાલુકદારો ૩૫) બડલી. ખામરરાય.
 દેવાઈન. ૩૧) સોનગઢ. આ. રો. મા. ૩૧૦ બા. નં. ૧ લો. મે.
 દરબાર સાહેબ ૩૭૫) ભાવ. કન્યા. નં. ૫૦. મે. બાવ. ના દરબાર
 સાહેબ મોઢાઈ કન્યારાણા. મે. દરબારમી ૩૫) ખૂંટવડા. મુલાંચા.
 વિગેરે ૩૧૧) રાજુલા. મહુલાના દિવાની ન્યાયાધીશ સાહેબ ૩૨)
 રાજુલા કન્યા. બાવનગરના મે. ના. દિ. સાહેબ. ૩૫) શીહોર. મે.
 આ. પો. એ. સા. ૩૧૨૧ તથા કસરત કરનારને ૩૧૦) રા. વેણીચંકર-
 બાઈ વિગેરે ૩૨) રા. બાવાજી રામચંદ્ર ૩૨) શીહોર ધ્યાંચ. મે. આ.
 પો. એ. સા. ૩૮૧૧ શીહોર. કન્યા. મે. આ. પો. સા. ૩૧૬) ઉમરાળા.
 આ. વાલજી લખમીરામ ૩૬) મહાજન ૩૧) ઉમરાળા કન્યા. બાવન-
 ગરના ના. દરબાર સાહેબ ૩૫) સંર્યાન વજાના આ. ન્યાયાધીશ સાહેબ.
 ૩૩) આંબા. મૂળજી નેડા તથા રંબારી બોળ. ૩૧૧ પાલીતાણા. મે.
 ડાહોર સાહેબ ૩૧૦) ચોક. મે. તાલુકદાર સાહેબ ૩૬) પાલીતાણા.
 કન્યા. મે. પાલીતાણાના દરબાર સાહેબ ૩૨ વજા. વજાના નામદાર
 દરબાર સાહેબ ૩૬૦) ખોટાદ. રા. રા. લલુભાઈ શામજદાસ ૩૧૦)
 મહાજન ૩૨) ઉમરાળા, બાવનગરના મે. દિવાન સાહેબ ૩૨) ચોગઢ.
 ખેડ. રણછોડ મેપા તથા રતનારાન ૩૨) ઉમરાળા કન્યા. બાવનગર
 ના મે. દિવાન સાહેબ ૩૧) ભીમડાદ. ભીમડાદે મે. દરબાર સાહેબ
 ૩૮૧૧ મહેતાજીને ૩૧૧ પાલીતાણા. મે. સરદાર સંગાબાઈ ૩૦ પાલીતાણા
 કન્યા. એજન ૩૧) લાઠી. મે. આ. પો. એ. સાહેબ ૩૧૬) સદર
 કન્યા. એજન ૩૫-૧૧-૩ બાખરા. બાખરાના આજન તાલુકદારો તર-
 ફી. ૩૨૧) શિક્ષકોને ૩૬) સુંદરજી ત્રીકમ ૩૧) કરીઆણા. પોલીસ
 પટેલ ૩૧) બાવનગર. નં. ૧ લો. બાવનગરના નામદાર મહારાજ સાહેબ
 ૩૬૮-૧૧-૦ વરેતજ. મહાજન ૩૪) બાવનગર વડવા કન્યા. નામદાર.
 મહારાજ સાહેબ ૩૭૩૦ મુક્તતાનપુર. મહેતાજી ૩૧૧ દાઠા. મે.
 દાઠાના યાણુદાર સાહેબ ૩૨) ગંગાભાઈની વાવડી. રકુલ કમિટિ ૩૧)
 ગઢડા. મહાજન ૩૨) મેતીબાઈ લવજી ૩૧) હીરજી ત્રીકમજી ૩૧) રા.
 ડોસાબાઈ ૩૧) —ગારીઆધર. રામજીકેવળ ૩૧૧. બડલી. કામદાર નેડા.
 શામજ. ૩૨. બાવનગર. નં. ૨ લો. નામદાર દરબાર સાહેબ ૩૫-૦-૬
 કોળીપાક. કાળીદાસ. સુંદરજી ૩૧) છામીલ કરસન ૩૧ બાવનગર

કન્યા. નામદાર મહારાજ સાહેબ ૩૨૪૭-૧૦-૭ એજનવડવા કન્યા.
એજન ૩૬૫) બીમોદા પા. દયાળજી પુર્યોતમ તથા ઠંકર કેશવજી માવજી
૩૧ જુલાઈ. રા. દેવશંકર અજરામ તથા રુકુલ કમિટી ૩૧૦-૦-૦ લાખેણા,
શા. જયેર માવજી ૩૧) ઉમરાળા. રા. જી.લાલ બાઈચંદ ૩૧૦ પાલી-
તાણા, મ. ઠાકોર સાહેબ ૩૧૧)-એજન કન્યા. એજન ૩૨૧ લાઠી,
લાઠીના મે. ઠાકોર સાહેબ ૩૧૭-૦-૭ ચિલ્કોને ૩૧૦), સદર કન્યા, મે.
ઠાકોર સાહેબ ૩૧૭૦ મહેતાજીને ૩૧)

બાળકેળવણી રીતિ અને નાડી જ્ઞાન ભાષાંતર.

યુજરાતના સર્વે પ્રસિદ્ધ પત્રો અને વિદ્વાનોએ કબુલ કર્યું છે કે
“બાળકેળવણી રીતિ” વાંચવાથી બાળકોને માબાપે કેવી રીતે ઉછેરવાં
અને તેમને કેવી કેળવણી આપવી તેનું ધણુંજ સાહજ જ્ઞાન મળેછે; દરેક
મહેતાજીએ અને માબાપે ખસુસ એક વખત આ પુસ્તકને વાંચવુંજ.
નાડીજ્ઞાન, આ પુસ્તકના ઉપયોગીયણના સાબીતિ એટલીજ કે છપા-
વતાં પહેલાંજ તેના ૩૦૦ ગ્રાહક ફક્ત ૯૪ દિવસમાં થયાં હતાં. આ
ગ્રંથમાં શ્લોકને ભાષાંતર છે ૧૪ વિષયોછે, આના પણ કીમત આઠ
આના હતી તે પાંચ આના કરીછે, ફક્ત એ માત્ર સુધીજ અને આપીશું.
કારણ ઘણી પ્રત સિલકમાં નથી. પ્રથમથી પૂરેપૂરા પૈસા તે મોકલનારને
વે. પે. થી છુટો મોકલીશું.

સરનામું:—

કૃષ્ણલાલ ગો. દેવાગ્રથી, એડા.

જાહેર ખબર.

આ જાળાપત્રના મહુમ એડીટર રા. રા. નવજરામ લક્ષ્મીરામનું
જીવન ચરિત્ર તેના એક મિત્રે લખી મોકલી વિનતિ કરીછે કે તેને પ્રગટ
કરવું. એના કેટલી પ્રતો છપાવવી તેનો નિશ્ચય કરવાને આ પત્રના વાંચ-
નારા તથા ખીજાંએને વિનતિ કરવામાં આવેછે કે જમના ઇચ્છા એ
જીવન ચરિત્રનું પુસ્તક લેવાની હોય તેમણે નાચે સહી કરનારને પોતાનાં
નામ ઠામ તથા કેટલી પ્રતો સગીછે તે એપ્રોલના તા. ૩૦ મી સુધીમાં
લખી જણાવવું. દર પ્રતની કીમત તથા ટપાલ ખર્ચ મળી પાંચ આના
પડશે. તા. ૧૫-૩-૧૮૮૬

અમદાવાદ.

મહીપતરામ રૂપરામ.

એડીટર. ગુ. શા. પત્ર.

કેળવણી ખાતાના વડાએ “દસ્કત કોપી” પસંદ કરી.

આખા મુંબઈ ઇલાકાનો નિયાજોમાં ચલાવવાનો
હુકમ કર્યો છે.

આદરજી કાંવસજી માસ્તરની.

ગુજરાતી તથા બાળજોષ કોપી બુકો.

(છ એકમાં)

મોટા ખર્ચનો તથા ઘણા વખતનો તથા ઘણી મહેનતનો ભોગ આપી
બનાવવામાં આવેલી.

આજ મુધી નહિ જોયેલી તથા વંખાણવા ભોગ.

તેની બારે સ્તુતિ.

કેળવણી ખાતાના સર્વે ઇન્સ્પેક્ટરે સારુબોએ તથા હેદિદારોએ

મુંબઈ તથા ગુજરાતના સર્વે જાહેરખાનોએ

દેખાં કેળવણીમાં જાણીતા સર્વે ઇન્સ્પેક્ટરોએ

એકઠ્ઠાસાને કરી છે.

જુઓ કોપીબુકોના પૂંદા ઉપર તેઓની સાર્વિકીકરો.

અમારી પાસે હાલ એટલી સાર્વિકીકરો એકઠી થઈ છે કે પૂંદા ઉપર

મુકયાની બોલકુલ જગો નથી.

આવી અને આટલી સાર્વિકીકરો આજ મુધી કોઈની કોપીબુકે મળતી

નથી અને આટલી સસ્તી કોપીબુકો આજ દીનમુધી નીકળી નથી.

“દસ્કતચિક્ષક” કોપીબુકો ઉપર નીચલી સરતે

ડીસ્કાઉન્ટ આપવામાં આવશે.

૧ રોકડે રૂપીએ મુંબઈના ખરીદનારને સેકંડ ૨૦ ટકા ડીસ્કાઉન્ટ મળશે.

૨ રોકડે રૂપીએ દેશવંર ખાતે સેકંડ ૨૫ ટકા ડીસ્કાઉન્ટ મળશે.

૩ માલ મંગાવવાનો (ચોરટેજ સહિત) સર્વે ખર્ચ ખરીદનારને માયે.

૪ ૨૦૦ થી ઓછી નકલ માલક પાસેથી મળશે નહિ.

૫ જે ઘણી બહાર ગામથી પોતાના એજન્ટ મારફતે માલ મંગાવે

તે ઘણીએ હંમોશ ઉપર ડિરેક્ટ કાઉં લખી અમને ખબર કરવી. અને

તે માલ બહાર ગામ જાય છે તે વિષે તેઓએ અમારી સંતોષકારક ખાતરી

કરી આપવી પડશે. ને ત્યાર પછીજ માલ આપવામાં આવશે. રોકડા

રૂપીઆ બારી માલ લઈ જવો તે એજન્ટની જ રજા છે.

૬ માલ મોકલાવ્યા પછી તે રસ્તામાં જતાં કોઈ રીતે ખસાળ થાય

તથા તે માલને નુકશાન પુગે તેના જોખમદાર માલ મંગાવનાર છે.

૭ જ્યાં રેલવે નહિ હોય ત્યાં માલ કો રસ્તે અને ક્યાં મોકલાવવો

તેનો ખર્ચો ખુબસો માલ મંગાવનારે લખી જણાવવો.

૮. હુંડી મોકલાવનારે ખરોખર કેટલાં લખવું.

૯. યુજરાત તથા કાઠીઆવાડના સર્વે બુક્કોચરો તથા માસ્તરોને જણાવવાનું કે "દરકત શિક્ષક" કોપીબુકોની સાથે અમોએ બીજી કોઈ પણ યુજરાતી તથા અમોજી બુકો સંકેતે ૨ ટકા કમીશનથી મોકલી આપવાની ગોઠવણી કરીછે. પેશોગમાં એાહો ખરચ યાચ તેમ કરીશું. (જેઓની એ પ્રમાણે મરજી હોય તેઓએ નીચે સરનામે લખવું.)

૧૦. વિનતિપૂર્વક સર્વે હેડમાસ્તરોને જણાવવામાં આવેછે કે "દરકત શિક્ષક" ના કોપીબુકો વાપરવાથી હોક્કાઓના દરકતમાં આગલી તથા હાલની કોપીબુકો કરતાં સુધારો થાયછે કે નહિ તે વિષે પોતાનો અભિપ્રાય નામ સાથે લખી જણાવો કે જેથી પુરતી નોંધવાઈએ તેનો પણ ધરિત ઉપયોગ કરવામાં આવે.

૧૧ નાટપેટ કાગળો લીધામાં આવશે નહિ.

આદરજી કાવસજી માસ્તર.

દસ્તકશિક્ષક પ્રમુકકર્તા.

સોબીતલાલ મુંબાઈ.

સહેલું સસતુંને ઉપયોગીકરણ દેશીનામાની પદ્ધતી ત્રીજી આવૃત્તિ:—

રમતાર પ્રેમચંદ કરમચંદ. હે. મા. ફિ. ટ્રે. કો. રાજકોટ. કીમત ૫ આના. પોસ્ટેજ ૭ પાઈ પણ ૫ નંગરી માફ. ૧૦થી ૧૦, ૧૫થી ૧૫, ૨૦થી ૨૦, ૨૫થી ૨૫, ટકા 'કમીશન. રાજકોટમાં કલ્પા. ૬૦ મુંબાઈમાં લાહોએરીયાળા દામિદર હાથરદાસ (કાલકલ્પિની રત્ને રામવાડી પાસે) મુરત. બુક્કોચર ત્રીબોવન ગોપાળદાસ. (રે. બાગા તથા) પાસેથી મળજી.

મહેર. ખખર.

બાળવયનાં ચાલ અતિ હાનિકારક હોવાથી એક પરોપકારી સંસ્થાની પ્રયત્ના કોઈ યોગ્ય પ્રકારે પગાર આપી એ ચાલથી થતી ખરાબી વગેરેનાં એને લગતા વિષયોપર બાવણ કરવાને રાખવાની છે. બાવણ કરનારે આ દેશમાં ફરી યુજરાતીમાં બાવણ કર્યાં પગાર ઉપરાંત બીજી ખરચ નહિ આપવામાં આવે. એ જગ્યા સેવાની જેમને ઉગેદ હોય તેમણે નીચે સહી કરનારને તા. ૩૦ મી એપ્રિલ ૧૮૮૬ સુધીમાં મળવું અથવા કાગળ લખવો. કેટલા પગારથી રહેવાને રાજ છે તે તેણે જણાવવું અને પોતાની યોગ્યતા વિષે બની શકે એટલી ખાતરી કરી આપવી. તા. ૩૧ મી માર્ચ ૧૮૮૬ અમદાવાદ.

મહીપતરાગ રૂપરામ નીલકંઠ.

—૦૦૦૦૦૦—

ગુજરાત શાળા પત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER

MAY 1869.

પ્રકાશ ૨૮ મું.

મે.

૧૮૬૯.

અંક ૫ મો.

નવાજી બહુ મહેતુ ગુજ, નામ તેમ છે કામ;

કરખતે મન યેવના, ખરી ખેતી ધરી હામ.

અવકાશિકા.

પૃ. ૫૨.

CONTENTS:

મુદ્રાણી નાણા વિષે પાઠો.....૬૭	Object-lessons: Current Coins... ૬૭
ખનિજ કોષાલિયે માડ આગાચી.....૭૦	Mineral Coals... ૭૦
મુખ્યત્વેના પાઠ આદરના.....૧૦૧	Moral Lessons... ૧૦૩
પત્રપતિપાઠ પાઠ ૩ નો.....૧૦૧	A Lesson on Poetry... ૧૦૬
બ્રિટિશ રાજ્ય બંધારણ.....૧૦૬	The System of Government in Great-Britain and Ireland... ૧૦૬
આરોગ્યના વર્ધક મુદ્રાણ વિષે.....૧૧૩	A Lecture on Sanitary Reform... ૧૧૨
નિષાળનાં પત્રામ પત્રક.....૧૧૫	Prizes distributed in Schools... ૧૧૬

(કેનવલ્ડી ખાતાની હુકમથી)

અમદાવાદમાં

મામાની કીર્તીમયે પુનાકટેડ પ્રિન્ટિંગ અને લનગલ એસ્ટેબ્લિશ્મેન્ટ
"પ્રિન્ટિંગ"ના પ્રકારે રજુકાગાલ મંદારાફી જણી પ્રગટ થયું.

૧૧૧૦ રિપિઓ એક અંકાલિયી.....પોષ્ટર માફ.

૬૨૬ નંબર ૧૧ ના આલેખ.....અર્પો આનો

જુઓ આ બેઆની શેની બનીએ ? આમાં રૂપાનું બીજું શું છે ? એ રૂપાનાણું કહેવાય છે. એ શું કહેવાય છે ? રૂપાનાણાનાં નામ દો. તમે કાંઈ ઘરેણું રૂપાનું બનેલું જોયું છે ?

પુનરાવર્તનમાં શીખવેલું દંક્રમાં પૂછી જવું.

પાઠ. ૨ જો.

શિક્ષક—જુઓ આ રૂપાનું ત્રાંખાનાણું છે. એમાં શું છે ? રૂ. ટલી પાંચઓનો એક પૈસા ધાય તે જાણો ? આ ટણના ડટલા પૈસા ? અને ટણની પાંચઓ ડટલી ? તો હવે ત્રણ પાંચઓનું એક નામ કહો. છ પાંચઓનું એક નામ કહો. બે પૈસાનું એક નામ કહો. વાર, ચાર પૈસાનું એક નામ કોઈને આવડે છે ? એક આનાના ડટલા પૈસા ? આ માંથી એક આનો સર્ધ મને આપો. એક આનાના ટણ ડટલા ? એક આનાની પાંચઓ ડટલી ? બાર પાંચના ડટલા આના ધાય ? આમાંથી બાર પાંચઓ લો. એણે ડટલા આના લીધા ? એક આનાની બાર પાંચઓ તો અર્ધા આનાના ડટલી પાઈ ? પા આનાની ડટલી પાંચઓ ? પોણા આનાની ડટલી પાંચઓ ? આમાંથી નવ પાંચઓ ગણી કાઢો. એક આનાના ચાર પૈસા તો અર્ધા આનાના ડટલા પૈસા ? પા આનો ડટલા પૈસાનો ધાય ? પોણા આનો ડટલા પૈસાનો ધાય ? આ આખો કાગળ છે. એનો અર્ધા ભાગ કરો. હવે પા ભાગ કરો. અર્ધા કાગળની જોડે બીજો અર્ધા મૂકીએ તો ડટલો 'કાગળ ધાય ? જોડે' વાર મૂકો તો ? આ અર્ધા કાગળની જોડે મૂકીએ તો ડટલો કાગળ ધાય ? આ બીજો કાગળ છે તેના બરોબર ચાર ભાગ કરો. આ આનો છે તેના ચાર ભાગ કરો. એમાંના એક ભાગનું નામ શું ? એક પૈસો. બીજું નામ ? પા આનો, ઇત્યાદિ.

સૂચના—બાળવર્ગને શીખવવાના પાઠો લખવામાં આવે છે તે દરેક પાઠ એક વખતે પૂરો યમકે ન પણ ધાય. પા કલાકમાં જેટલું પાકું શીખવાય તેટલું શીખવવું અને બાકીનું બીજા દિવસોએ શીખવવું.

પાઠ ૩ જો.

જોઆ કપડામાં વર્ગની આગળ આઠ પૈસા, આઠ બેઆનીઓ, ચાર પાંચલીઓ, બે અર્ધા, અને એક રૂપિયા રાખી કોઈ નિશાળીઆને કહેવું આમાંથી એક આનો મને આપો. એક આનાના ડટલા પૈસા ?

જે આનાના કટલા પૈસા? તમારા હાથમાં આઠ પૈસા હતા. આઠ પૈસાને
કેશણે રૂપાનાણું આણે છે તેનું નામ કહો. આમાંથી જે આના સા. એ
જે આનાના કટલા પૈસા ધાવ? તમારા હાથમાં જે આના છે તેની જોડે
મારે પૈસા મૂકું તો કટલા આના ધાવ? તમે આમાંથી જે જે આનાઓ
સા. કટલા આના ધાવ? પાવત્રી હાથમાં લેને આ શું છે? જવાબ—
પાવત્રી. ઠીક, પાવત્રીના કટલા આના? જ. —મારે આના. તો જે જે આ-
નાઓ અને એક પાવત્રીમાં શો ફેર? આ પાવત્રીના જોડે મારે પૈસા
મૂકીએ તો કટલા આના ધાવ? અને એક પાવત્રી અને એક જે આના
સહએ તો કટલા આના ધાવ? એ છ આનામાં મારે પૈસા ઉત્તરીએ તો
કટલા આના ધાવ? અને સાત આનામાં એક આનો ઉત્તરીએ તો
કટલા આના ધાવ? અર્થે રૂપિયો હાથમાં લઈ પૂછવું આ કટલા આ-
ના છે? જે પાવત્રી સહ પૂછવું આ કટલા આના છે? મારે જે આનાઓ
સહ પૂછવું આ કટલા આના છે? ઇત્યાદિ પાકું કરાવવું.

પાઠ ૪ થો.

પૈસા, જે આનાઓ, પાવત્રીઓ, જે અર્ધા અને રૂપિયો પગાંની
આગળ રાખી, હાથમાં અર્ધો લઈ તેનું નામ પૂછવું. એને અર્ધો શામાટે
કહે છે તે જાણો છો? જુઓ આ એક રૂપિયો છે. એના અર્ધો કટલા?
જે અર્ધો રૂપિયાનો એક રૂપિયો. મેં શું કહ્યું? તો હવે એનું નામ અ-
ર્ધો રૂપિયો થાય છે? જ. —એક રૂપિયાનો અર્ધો જાગ છે. પાવત્રી
સહ, એનું નામ પાવત્રી થાય પડ્યું હશે તે જાણો છો? અર્ધો રૂપિયાની
કટલી પાવત્રી ધાવ? એક રૂપિયાની કટલી પાવત્રી ધાવ? મારે પાવત્રી
કોની બરોબર છે? એક પાવત્રી એક રૂપિયાનો મોંઘો જાગ છે. મેં
શું કહ્યું? મોંઘા જાગનું બીજું નામ જાણો છો? પા. જાગ. ઠીક, પા જાગ
ઉપરથી એનું નામ પાવત્રી પડ્યું. જે પા જાગ સહએ તો શું ધાવ?
જ. —અર્ધો. આ અર્ધોના જોડે એક આનો સહએ તો કટલા આના
ધાવ? એક અર્ધો રૂપિયો અને એક જે આના સહએ તો કટલા આના
ધાવ? એ ૧૬ આનામાં આ એક આનો ઉત્તરો તો શું થયું? અગીઆર
આનામાં એક આનો ઉત્તરો તો શું થયું? આ ત્રણ પાવત્રીઓના કટ-
લા આના ધાવ? પોણા રૂપિયો કવો હોય તો કટલી પાવત્રીઓ લેવી?
કટલી જે આનાઓ લેવી? એક અર્ધો ને એક પાવત્રીના કટલા આના?

એક અર્થો અને બે બે આનીઓના કટલા આના ? તેની ઉપર બાર પાઈ
સેંધએ તો કટલા આના થાય ? ચૌદ આના કેમ થાય ? પંદર આના કેમ
થાય ? એક રૂપિઆના આના કટલા ? હત્તારાઈ.

અનિજ કોયલા વિષે પાઠ. ભાગ ૧ લો.

છઠ્ઠા ધોરણના વર્ગને. (આ પાઠ શીખવવામાં મહેતાજીએ કુકરત
બરતરવિદ્યા નામ ઓપડી છે તેની મદદ સેવી.)

સંક્ષેપ નોંધ. આરંભ પ્રશ્નો.—અનિજ કોયલો વર્ગને રૂઆડીને
અનિજ કોયલા, પૂછવું કે આ શું છે ? એ ક્યાંથી અને શી રીતે મને
ઉત્પાત. છે તે કોઈ જાણેજો ? એના ઉત્પત્તિ વિષે શું જાણો-
જો તે કહો.

પાઠ.—(આરંભ પ્રશ્નોથી નિયાળીઆનું સાંનં એ
વિષે જેટલું જણાય તેથી આગળ આશવું) આપણા
આણમાંથી ની- મરમાં કોલા લેયછે. તેઓ ભાકડાં બળવાથી પડે છે
કહેછે. અને આ આણનાંથી નીકળે છે. મેં શું કહ્યું ? આણ
કોને કહેછે ? એ કોયલાને આણમાં કોણે ભળ્યા હશે ?
આ વિષય બહુ મનોરંજક અને ઉપયોગી છે. આ વિ-
ષય કેવો છે ? કેમ વાર ? કરોડો આંડી કોયલાને આણમાં
કોણે ભળ્યા એ જાણવું મનોરંજક છે, અને તેઓ બહુ
કામના છે, તેઓવડે કરોડો રૂપિઆનો ધંધો ચાલે છે એ
જાણવું ઉપયોગી છે. એને ઇંગ્રેજીમાં કોલા કહેછે.
શું કહેછે ? કેઈ ભાષામાં ? અને તે ઉપરથી આ રથ-
માં ધણા માણસો એને કોલા કહેછે. કોલા કહેવાનું
શું કારણ ?

કોલા.

એ કોલા જમીનની અંદર શી રીતે ઉત્પન્ન થયા
તે કહ્યાની અગત્ય તેઓ શે પદાર્થ છે તે જાણવું
જોઈએ. શું જાણવું જોઈએ ? આણમાંથી કેઈ વસ્તુઓ
નીકળેછે તે તમે જાણોજો મારે ધોડીકનાં નાન દો.
જવાબ—સોનું, રૂપું, લોહું, તાંબું વગેરે ધાતુઓ. નીક-
એ ઉપરાંત ખલસા, ગેર, ગંધક, ચાક, હારાદિક

ખીજી કણીક મીઠા આણીમાંથી કાઢવામાં આવે છે. મેં શું કહ્યું ? એ વસ્તુઓ નિરિદ્વિષ છે. એ વસ્તુઓ કેવી છે ? નિરિદ્વિષનો અર્થ કહો. નિરિદ્વિષ કરો. અનિલ કોયલા સેદ્ધિ છે. અનિલ કોયલાને ધાતુમાં ક્યાં મોટો ફેર મેં કહ્યો ? સેદ્ધિ શબ્દમાં કેટલા ભાગ છે ? ક્યાં ક્યાં ? એ કોયલા માંડોળા લાકડાના બનેલા છે. શોના બનેલા છે ? તો હવે પ્રશ્ન એ ઊઠે કે જમીનના ઉડાણમાં વૃક્ષો કેમ ઊગી શકે ? શો પ્રશ્ન ઊઠે ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર સમજવાને પૃથ્વીનો ઇતિહાસ જાણવો જોઈએ. મેં શું જાણવું જોઈએ ? શામાટે ? જેમ માણસનો ઇતિહાસ છે તેમ પૃથ્વીનો ઇતિહાસ છે. માણસ જન્મે છે તે વખતે તેને દાંત નથી હોતા, તેનાથી જોખી થકાતું નથી હતાં. જેમ વરસ જાય છે તેમ તેમના અવરસમાં ફેરફાર થાય છે. મેં શું કહ્યું ? હવે પૃથ્વીનો ઇતિહાસ સાંભળો. પૃથ્વી આરંભમાં અગ્નિથી તપેલા રસનો ગોળો હતી. એવા રસની હાલતમાં હતી, તેજારે એ ૥ ઉપર સમુદ્ર, વનસ્પતિ કે જનાવરો નહોતાં. શું ન હતું ? મારે ? ન હોતાં તેનું કારણ કહો. અતિ તપેલી હોવાથી તે ઉપર પાણી, વનસ્પતિ કે પ્રાણી રહી શકે નહિ. પછી લાખો વર્ષો જતાં પૃથ્વીનો ઉષ્ણો ભાગ ટાંકો પડ્યો. પછી શું થયું ? મારે ? જેમ એ ભાગ ટાંકો પડ્યો તેમ તેનો કાણુ પોપડો બધાતો ગ.

સેદ્ધિ છે.

પૃથ્વીનો ઇતિહાસ.

પૃથ્વી પ્રથમ ત. પેશા રસનો ગોળો હતી.

પૃથ્વીનો પોપડો વી. સેક મેમનડો છે. પોપડાની નાચે હજી રસ છે. માણસો એ પોપડા ઉપર વસે છે. જાડાગરો યથા. પછી જન્મ્યો.

મો. શું થયું ? હાલ એ પોપડાની સરાસરી જાડાઈ વીસેક મેમનડો છે. એ પોપડાની જાડાઈ હાલ કેટલી છે ? સરાસરી કહેવાનું શું કારણ ? એ પોપડાની નાચે હજી પીગંજો રસ છે. એ પોપડાની નાચે હજી શું છે ? એ પોપડાની ઉપર માણસો વસે છે. માણસો યા ઉપર વસે છે ? પણ પ્રથમ એ ઉપર વસી નહોતી. શું ન હતું ? ક્યાં વસતી નહતી ? પહેલાં વહેલાં તો સામરો યથા. સામરો ક્યારે યથા ? પછી સ્થળોમાં વસનારો જન્મ્યો.

ધણા. યશી. ખજી માણસો વગેરે જળસરે જતાવરો યશી,
 ખજી માણસો વ- એ વખતે કોરી જમીન ઉપર વસનારાં જતાવરો ન
 ઝેરે જળસરે હેતાં કોણ ન હતાં? ક્યારે? કોરી જમીન ઉપર પ્રથમ
 જતાવરો. મતરપતિ ઊગી. કોરી જમીન ઉપર પ્રથમ શું ઊગ્યું?
 ખજી કોરી જમીન તે કાળે જ કોરી ધરતી હતી તે બધી વૃક્ષોથી દંકાઈ
 ઉપર પ્રથમ વ- મઈ. શું યયું? ક્યારે તે કાળે કહેવાનું કારણ બહોળું?
 નરપતિ ઊગી. વખતે કોઈ કેકાણે સમુદ્રનું તળાવું ઊંચું આવી કોરી
 પૃથ્વીના પૃથ ઉ- જમીન બને છે. મેં શું કહ્યું? અને કોરી જમીન, જ-
 મર ફેરફારે. ગલો અને પર્વતો નીચે પડી તે ઉપર સાગર ફરી
 વળે છે. શાપર સાગરનાં પાણી ફરી વળે છે? વળી જ-
 ગલો વરસાદના પાણીની માટીથી પણ દટાઈ જાય છે.
 ખીજા યાથી દટાઈ જાય છે? એમ બાપો વસોમાં
 ધરતીના પૃથ ઉપર ફેરફાર થાય છે. મેં શું કહ્યું? એમ
 જાણો જાણો ગાદાં વનો દટાઈ ગયાં. શું યયું છે? વન,
 એટલે શું? દટાઈ ગયેલાં ઝાડોનાં લાકડાંમાં ફેરલોક
 ફેરફાર થઈ જાયથી અનિલ કોપલા બન્યા છે. અનિલ
 કોપલા યાથી બન્યા છે? એ કોપલાની આણેમાં તથા
 એ કોપલાની તપાસ કરવાથી એ જણાયું છે. શું જ-
 ણાયું છે? યાથી જણાયું છે? બધા દેશોની જમીન-
 માંથી એ કોપલા કેમ નથી નીકળતા?

જાણીને દટાઈ
 જયું.

દટાઈ ગયેલાં જા-
 ડોનાં લાકડાંના
 એ કોપલા છે.

પુનરાવર્તન.—આજે તમે શા વિષે શીખ્યા? અને
 અનિલ કોપલા શામાટે કહે છે? અને કોપલા કહેવાનું
 કારણ શું? આપણા ધરમાં કોપલા હોય છે તે અને
 આ કોપલા એક જ છે કે? ખીજા અનિલ વરગુઓનાં
 નામ છે. તેઓમાં અને અનિલ કોપલામાં શો ભેદ છે?
 નિરિક્ષ્ય અને સંદ્રિવનો ભેદ સમજાવો. પૃથ્વીનો ધ-
 તિકાસ એટલે શું? પૃથ્વી આરંભમાં કેવી હતી? પ-
 થ્વીનો પોષણ કોને કહે છે? એ પોષણની સરાસરી
 જાણ કહેલી છે? સરાસરી કહેવાનું કારણ? એ પો-
 ષણની તજે શું છે? એ પોષણના ઉપમા પૃથ ઉપર

લાલ કોણ વસેછે ? પોપડો બધાધા પછી પ્રથમ શું થયું ? તાર પછી શું થયું ? કોરી જમીન ઉપર પહેલાં પ્રાણી થયા કે વનસ્પતિ જમીન ? એ અડોનું શું થયું ? બધા દેશોમાં કોયલા કેમ નથી ?

—૦૦૦૦૦૦૦—

સુનીતિ. પાઠ આઠમો.

બીજા, ત્રીજા અને ચોથા પોરણના વર્ગને માટે પૂર્ણનોંધ.

સંક્ષેપ નોંધ. આરંભ પ્રશ્ન—માબાપ અને મહેતાજીના કલ્યા પ્ર-
માણે કરવાનું એક કારણ તમને શીખવ્યું તે તમને
સાંભરતું હશે. બીજાં બે કારણો છે તે કોઈ જાણો છો ?

માબાપ અને મ- પાઠ—માબાપ જોકરને ઉછેરે છે. અને મહેતાજી
હેતાજીના કલ્યા બણાવે છે. માબાપ શું કરે છે ? મહેતાજી શું કરે છે ?
પ્રમાણે કરવાનાં બહારવું એટલે શું કરવું ? તમે લૂગડાં પહેવા છો તે
કારણો. કોણે કરાવ્યાં છે ? તમારે માથે ટોપી છે તે કોણે બીધી ?
ઉછેરે છે. વારે બીજું તમે શું પહેર્યું છે તે કહે. લૂગડાં ન પ-
બણાવે છે. હરીએ તો શું થાય તે કોઈ જાણો છો ? જાણતા હો તે
પાળે છે. આંગળી ઊંચા કરો. વળી તમને બૂખ લાગે છે તમારે
લૂગડાં પહેરા- કોણ જમાડે છે ? જમ્યા વિના કેમ ન ચાલે ? ને તમે
વે છે. કોના ઘરમાં રહો છો ? ઘરમાં ન રાખે તો તમને શું થાય ?
જમાડે છે. એમ તમને પાણી પોરીને ઉછેરે છે. શું કરે છે ?
ઘરમાં રાખે છે. શાથી પોષે છે ? શાથી પાળે છે ? એમ તમારું સાઈ ક-
ઉપકાર કરે છે, એ રે છે. શું કરે છે ? કોઈનું સાઈ કરવું તેને ઉપકાર કર-
બીજું કારણ. વો કહે છે. ઉપકાર કરવો એટલે શું કરવું ? તમારા ઉ-
પર ઉપકાર કોણ કરે છે ? એ ઉપકારને બદલે તમારે શું
કરવું ? માબાપની આકરી કરવી. બીજું શું કરવું ? તે-
મની આસા પાળવો. વળી તેઓ તમને નિશાળે બેસાવા
મોકલે છે, ને તેથી તમારું બધું કરે છે. તો જુઓ. મા-
બાપનો કંઈક બધો આભાર તમારા ઉપર છે. મા-
બાપના કલ્યા પ્રમાણે કરવાનું આ બીજું કારણ છે.

કહું બીજું કારણ છે? ન જોકરાં માખાપના સાચું
બોલે તે કેવાં કહેવાય? નારાં, સારાં જોકરાં કોને કહેવાં?

મહેતાજી તમને બણાવે છે. કોણ બણાવે છે? વળી
તમને સારી શીખામણું રહે. મહેતાજી બીજું શું કરે છે?
એ તમનો ઉપકાર છે માટે તમની આત્મા પાળવી.
કોની આત્મા પાળવી? શામાટે? ઇત્યાદિ.

ત્રીજું કારણ
પરમધરનો નિય-
મ છે કે જોકરાંએ
માખાપ અને મ-
હેતાજીની આત્મા
પાળવી. ન પાળ-
વાથી પાપ લાગે.

હવે ત્રીજું કારણ કહું છું તે સાંભળો. તમારામાંથી
કોઈ જાણતું હો તો કહે, નહિતો હું કહું છું. પરમધરનો
નિયમ છે કે જોકરાંએ માખાપ અને મહેતાજીની આ-
ત્મા પાળવી. કોનો નિયમ છે? ચો નિયમ છે? શી રીતે
આત્મા પાળવી? ન પાળવાથી પાપ લાગે. શું લાગે?
શાથી લાગે? પાપ એટલે નારાં કામ. પાપ એટલે
શું? નારાં કામનો એક દાખલો આપો. પાપ કર-
નારને પરમધર સજા કરે છે. કોને?

સૂચના—ચિદ્વિદિ આ પાઠ શીખવવામાં ન્યાં ઘટે
ત્યાં વિસ્તાર કરવો. માત્ર એમાં છે તેજ શવાન પૂછવા
એમ સમજવું. હિ. ગુનરાત્નમાં તો દૂધમાં સાર પ્રગવો.

પાઠ ૯ મો. સ્વચ્છતા. ૪ થા, ૫ થા અને ૬ થા ધોણોના વર્ગોને.

આરંભ પ્રકાર.—પોતાનું આખું અંગ સ્વચ્છ રા-
ખવું નિયમ એ તમે જાણ્યું. હવે પહેરવાનાં લૂગડાં
સ્વચ્છ રાખવાનાં કારણ જાણવાં નિયમ. શું જાણવું
નિયમ? એ કારણો જેને આવડતાં હોય તેઓ આ-
મળી જોવી કરો.

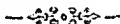
લૂગડાંનો મેલ
આમડીને
વળગે છે.

આમડીનાં અંદ-
રનો મેલ તથા
બહારની ધૂળ લૂ-
ગડાંને મેલાં કરે છે.

પાઠ—૧ હું કારણ—લૂગડાંનો મેલ આમડીને વળગે
છે. મેં શું કહું? કેવાં લૂગડાંનો મેલ આમડીને વ-
ળગે છે? તે મેલ ક્યાંથી આવે છે? પહેરવાની જોડે અ-
મડીની અંદરની બાજુએથી નીકળે છે તે તથા બહાર
ધૂળ ઉડીને લાગે છે. લૂગડાં મેલા શાથી ધાય છે? લૂ-
ગડાં મેલા પહેરવાથી નાહી શરીર ચોખ્ખું કરવાનું ફળ
રહે નવ્ય છે. શાનું ફળ રહે નવ્ય છે? કેમ વાર? અને

તેનું પરિણામ શું થાય તે તમે કહી શકશો? અનેક પ્ર-
 ચામડીના રોગ થાય છે. શું થાય છે? ચામડીના
 કોઈ રોગનું નામ કહો.
 રોગે સૂત્રાંત્રી પચારી તથા ઝોઢવાનું પણ સ્વચ્છ નો-
 ધાયે. શું સ્વચ્છ નોધાયે? તેઓ સ્વચ્છ ન હોય તો શું
 થાય? ચામડીના રોગ ઉપરાંત બીજું શું થાય છે તે
 જાણો છો? જ્યાં લૂગડાંમાં જૂઝો થાય છે. શ્રેમાં
 જૂઝો થાય છે?
 લૂગડાં ગંધાય છે. જેલ અને પરસેવાથી લૂગડાં ગંધાય છે. શાથી ગં-
 ધાય છે? શું ગંધાય છે? વળી તેંડુરમ્તી પડે છે. રોગ થાય છે.
 પહેરવાનાં અને ઝોઢવા પાથરવાનાં જેલાં લૂગડાં એ
 અમુધરેલપણાનું એક મોટું ચિન્હ છે. જો શું કહ્યું?
 અમુધરેલપણાનું એક મોટું ચિન્હ કયું છે? શરીર અને
 લૂગડાંની સ્વચ્છતાથી આરોગ્યતા વધે છે.
 કેટલાક માણસો લોકને દેખાડવાનાં ઉપરનાં પ્રવાહી,
 બિજાં પહેરે છે, અને અંદર ચામડીની પડે છે, —
 તેમનાં લૂગડાં જેલાં હોય છે. મેં શું કહ્યું? મૂળીઆ-
 શાથી ખોટું છે?
 લૂગડાં શી રીતે સ્વચ્છ રાખવાં તેનો ખુ માં વાચુરે
 કરી શકે છે? એક રીતે કાંઈક અર્થ થાય છે. ત્યાંથી
 બીજી રીતે મક્ત રાખી શકાય છે તે બે રીતો પાંદડાં
 પોખી અને પોવડાવવામાં કાંઈક અર્થ થાય છે. કેમ વાડે
 હાયે પોવડામાં બાગ્યે કાંઈક અર્થ થાય છે. બાગ્યે શામાટે
 કહ્યું? કોઈવાર સાબુનો ખપ પડે છે તે વેચાતો લાવવો
 પડે. સીકાગ કાઢવાને સાબુ નોધાયે. તો પેસાદાર અને
 ગરીબ બેહુ યોખાં વચ્ચે પહેરી શકે. આજમુ અને
 દુવડ ઝીંમી અને પુરૂપોનાં લૂગડાં જેલાં હોય છે
 જેલાં અને કાટાં લૂગડાં પહેરનારી ઝીંમીને આજમુ
 અને દુવડ જાણવી. તેમને લૂગડે પુષ્કળ જેલ, ગંધાત
 માથાવડી તથા તેજ હીચેવતા ગંધાત જેલાં લૂગડાં

કરાંનાં અને ભાખડાનાં લૂગડાં ધોવાનું ને સાંધવાનું તેમને
 ધોતાં અને સાં- ભાન નથી. ડોકરા અને ડોકરી ખંનએ લૂગડાં ધોતાં
 ધતાં શીખવું અને સાંધતાં શીખવું જોઈએ, ડોકરીઓએ તો જરૂર
 એમાં સુધ- શીખવું. બેલુએ એ વિષે સદા લક્ષ રાખવું. એમ કરનારા
 ડા છે. (ગરીબ અને ધનવંત) માનવંતા છે, અને નહિ કર-
 નાર નિર્લેજ છે, ધિકારને પાત્ર છે. સુધડતામાં માન છે.
 રૂપરૂપ અને સાત્તં લૂગડાં પહેરના, ઓઢવા અને પા-
 થરવામાં સુધડતા છે. (ઈત્યાદિ યોગ્ય વિસ્તારથી આ
 પાઠ મહેતાશુ અને મહેતીશુએ શીખવવો. ઉદાહરણ
 આપવાં.)

વનસ્પતિ શાસ્ત્ર. પાઠ ૩ જો.

પાંચમા અને છઠા ધોરણના વર્ગોને.

ગેધ. પૂર્ણ નોંધ. વનસ્પતિની આવરદા વિષે જાણતા હોય
 તેઓ હાય ઈચ્છા કરે.

પાઠ ૬ ની કુટલીક ભાગની માત્ર એક દિવસ જીવે છે. મૈ શું કહું!

૧. એવી એક જાતનું નામ મળુ છે. શું નામ છે ?

૨. શું ? અને આપણે દિનાયુ કહીએ તો ચાલે. દિનાયુ

કેનિ કહીએ ? કુટલીક માત્ર એક વરસ કે એક માસમ

જીવે છે. ઉદાહરણ, મર્ડ. એ શું ઉદાહરણ છે ?

તમારા જાનવામાં બીજાં ઉદાહરણો હોય તો કહો.

(૧) વર્ષાયુ. એવાનું નામ આપણે વર્ષાયુ પાડીએ. એવાનું શું નામ

પાડીએ ? ગ્રામટે ? કુટલીક બીજાં વર્ષે મરી જાય છે.

મૈ શું કહું ? એનું એક ઉદાહરણ મૂળા છે, બીજાં

(૨) દ્વિવર્ષાયુ. કામી. એમ ને વર્ષો જીવનારાને દ્વિવર્ષાયુ કહે છે. મળાં

વર્ષો જીવે એવા ઈંડ અને ઝાડો ગુજળ છે. ઉદાહરણ

ગુલાબ, કંદેણા, આંબા, લીમડા, વડ ઇત્યાદિ. એવાને

(૪) બહુવર્ષાયુ. બહુ વર્ષાયુ કહી ગયા.

૨ સર્વ દેશોમાં સ-
રખી ઊગતી
નથી.

વનસ્પતિ પૃથ્વીના બધા ભાગોપર ઊગે છે, પરંતુ
સઘળે કેટલાં સરખી હોતી નથી. જે જે આપણા
દેશમાં ઊગેછે તે બધા પૃથ્વીના સર્વ દેશોમાં ઊગતી
નથી. તેમજ ખીજ દેશોની તમામ વનસ્પતિ આપણા
દેશમાં ઊગતી નથી. આંખા, નાજિયેરી એ ઇંગ્લાંડમાં
ઊગતાં નથી. હિમાલય પર્વતપર અને કાશ્મીર દેશમાં,
નેપાલ, ભુતાન અને ટીબેટમાં જે જે ઊગેછે તે તે બધા
ગૃહસ્થાતમાં નથી ઊગતી. દશના ઉપજીતામાન, ભિજ,
જમીન વગેરેના બેઠો પ્રમાણે જાત અને કદમાં ફેર હોયછે.

૩ વનસ્પતિના
આકાર.

વનસ્પતિના જુદા જુદા આકાર તો તમે પણ કહી
શકશો. ઝાડ, છોડ, વેલા, ઘાસ, ધિવાળ એઆના રૂ-
પમાં બેઠ જોતાંવારેને સમજાવ છે. કેટલીકનાં
આકાર એટલા નાના છે કે સૂક્ષ્મદર્શક પંચથી માત્ર
સ્પષ્ટ જણાઈ શકે—લીલ અને ડુગ એ પ્રકારની છે.

૪ વનસ્પતિનો
ખોરાક.

વનસ્પતિ પોતાનો ખોરાક બે રૂપમાં લેછે—૧ પ્રવાહી,
૨ વાયુ; એ જે રૂપોમાં હોય છે તો લેઈ શકે છે.—

(૧) પ્રવાહી રૂપમાં. ઘનરૂપમાં તેનાથી લેવાઈ શકાતો નથી. તેનાં મૂળીઆં-

(૨) વાયુ રૂપમાં. માં ઝીણાં છિદ્રો હોયછે તેઓવાટે જમીનમાં વાયુરૂપે

અને પ્રવાહી રૂપે રહેલો ખોરાક તે શોષી લેછે. ત્યાંથી
એ ખોરાક યડમાં યઈ પાંદડાં સૂધી ચઢેછે. પાંદડાં
હવામાંથી કાર્બોનિકઆસિદ ગ્રાસનો ખાસ લેછે. પાં-
દડાંમાં એમ ખોરાક અને કાર્બોનિકઆસિદગ્રાસ ભગા
ધાયછે, અને સૂરજના પ્રકાશથી તેઓનો સંયોગ થઈ
સ્ટાર્ચ નામ નવો પદાર્થ બનેછે, પછી એ સ્ટાર્ચ જા-

મ્વાર્ય.

ધા ભાગોમાં પ્રસરી સર્વને પોપણ પૂરું પાડેછે અને
એમ ખોરાક મળવાથી તેઓ વધેછે. વનસ્પતિમાં પાણી
વધારે હોયછે તે પાંદડાંનાં છિદ્રોવાટે વરાળરૂપે બીડી
જાયછે. વળી મૂળીઆં જમીનમાંથી પ્રવાહી રૂપમાં
નૈત્રોજન લેછે, તેનો એ સ્ટાર્ચ બનેડ સંયોગ થવાથી

આશ્ચર્યમિતેડ.

આલ્બર્ટમિન્ટનામે પદાર્થ બનેછે તે પણ વનરપતિને વૃદ્ધિ પમાડે છે.

પુનરાવર્તન—સંક્ષેપનોધમાં લખેલા શબ્દો કાળાપાટીઆ ઉપર લખ્યા હાય તેઓને બૂંધી નાંખી પરીક્ષા કરવી.

બ્રિટિશ રાજ્યવંધારણ.

અમદાવાદની અને રાજકોટની ટ્રેનિંગ કોલેજોમાં ઇંગ્લાંડનો ઇતિહાસ શીખવવામાં આવેછે તેથી એ બંને કોલેજોમાં બહુનારા વિદ્યાર્થીઓને ત્યાંના રાજ્યવંધારણનું જ્ઞાન ઉપયોગી થઈ પડશે એમ જાણી તેની હકીકત ટૂંકમાં હેઠળ આપી છે. એ જ્ઞાન બીજા લોકોને પણ લાભકારી થઈ પડશે એવો આશ છે:—

ઇંગ્લાંડના ભૂપતિને અને પાર્લમેન્ટની બે સભાને—ઉમરાવોની સભાને અને આમની એઠલે લોકોના પ્રતિનિધિઓની સભાને—બ્રિટિશ અધિરાજ્યપર હકૂમત સ્થાપવાની સત્તા છે. એમ ત્યાંના રાજ્યવ્યવસ્થા મિશ્ર છે,—એકલા રાજાને, અથવા એકલા ઉમરાવોને, અથવા એકલી પ્રજાને હાથ તમામ અધિકાર નથી, પરંતુ એ ત્રણેનું મિશ્રણ છે. આ સંયુક્ત હક્કણમાં રાજ્યવ્યવસ્થાનું મુખ્ય બળ રહેલું છે. એ રાજ્યવ્યવસ્થામાં દરેક વર્ગના પ્રતિનિધિઓ છે અને દરેકના તમામ લોકોનું હિત પ્રદર્શિત થાયછે. જમીંદાર ગ્રામીણોની સત્તાનું ઉમરાવોની સભામાં ધટિત વજન છે. મોટા મધ્યમવર્ગના અને દ્રવ્ય ઉત્પન્ન કરવામાં તેઓને સહાય કરનારા ઉદ્યમી વર્ગના લોકોની સત્તા આમની સભામાં સર્વોપરિ છે. વંશપરંપરાની પ્રાચીન એકરાજસત્તા ભૂપતિમાં જળવાઈ રહી છે. એ ભૂપતિ રાજ્ય રૂપી મંદિરનું શિખર છે.

કાયદા કરવા અને રાજ્યકાર્યને અર્થ જોઈતાં નાણાંની મંજૂરી આપવી એ પાર્લમેન્ટની બંને સભાનું મુખ્ય કામ છે. કાયદા અમલમાં લાવવાનો અધિકાર એકલા ભૂપતિનો છે એવો નિયમ છે, પરંતુ વહીવટમાં ભૂપતિને નામે મંત્રીમંડળ તેનો અમલ કરેછે. એ મંત્રીમંડળને પાર્લમેન્ટની બંને સભામાંથી પસંદ કરવામાં આવેછે. એમ એ પ્રધાનમંત્રી રાજ્યનો કારભાર સ્થાપવાને પાર્લમેન્ટને જવાબદાર છે, અને તેમનાપરથી પાર્લમેન્ટનો

વિધાસ લેઈ લખછે તેવારે બૂપતિએ બીજું મંત્રીમંડળ પસંદ કરવું નોંધ-
વ્યે. એ રીતે પાર્લમેન્ટ વસ્તુતઃ સર્વોપરિ છે.

રાજ્યગાદી વંશપરંપરા છે, અને તેપર રાજા કે રાણી બેઠી શકે.
એ રાજા કે રાણી ઇંગ્લાંડના ધર્મસમાજના પ્રોટેસ્ટન્ટ માર્ગનાં હોવાં
નોંધવ્યે, એ રાજ્યકર્તાને વિગ્રહ કે સંધિ કરવાની, દોષવાન ફરેલા અ-
પરાધીને માફી આપવાની, પાર્લમેન્ટને જોડાવવાની, મુલતવી રાખવાની,
અથવા વિસર્જન કરવાની, શિક્ષા પાડવાની, અને મોટાં પદ કે હલકાળ
આપવાની સત્તા છે. પ્રત્યેક નવા કાયદાને ગાદીપતિની મંજૂરીની પણ
જરૂર છે. પરંતુ ઉપર કહ્યું તેમ તે વખતે જે પ્રધાનમંડળને હાથ કાર-
બાર હોય તે પ્રધાનમંડળની સલાહથી હમણા બૂપતિ એ અધિકારોનો
અમલ કરેછે અથવા બૂપતિને તાજે પ્રધાનમંડળ અમલ કરેછે.

ઉમરાવોની સભા અથવા પાર્લમેન્ટની વરિષ્ઠ કે ઉપલી સભા (અ-
પર હોસ) માં ધર્માધ્યક્ષો અને ઉમરાવો નીચે પ્રમાણે છે:—

ધર્માધ્યક્ષો.

ઇંગ્લાંડના મુખ્ય આચાર્યો (આર્ચ-બિશપો).....૨

ઇર્લાંડના આચાર્યો (બિશપો).....૨૪

૨૬

ઉમરાવો.

ઇંગ્લાંડના વંશપરંપરા અમીરો૨૮૭

સ્કોટ્લાંડના વંશપરંપરા અમીરો, જેઓ ઇર્લાંડના અથવા
વિદેશ અમીરો પણ છે.....૪૩

આયર્લેન્ડના વંશપરંપરા અમીરો, જેઓ ઇંગ્લાંડના અથવા
વિદેશ અમીરો પણ છે.....૭૮

સ્કોટ્લાંડના પ્રતિનિધિ અમીરો, દરેક પાર્લમેન્ટને માટે નીમાયત્તા...૧૬

આયર્લેન્ડના પ્રતિનિધિ અમીરો, જીવન પૂર્વત નીમાયત્તા.....૨૮

૪૫૨

ઉમરાવોની સભાના અધ્યક્ષને લાર્ડ ચાન્સેલર કહેછે. અને તેના
આસનને વુડસેક કહેછે. પાર્લમેન્ટ બદલાય છે તેવારે એ પ્રમુખ પણ
પરિભ્રમ્ય છે. એ ઉપલી સભા વ્યાપની સર્વોપરિ બોર્ડ છે અને નીચલી
મોરોપરની અપીલો ચૂકવે છે. હરજોઈ અમીર પ્રોક્સથી એટલે બખીન

પોતાનો મત આપી શકે. તેની ગેરહાજરીમાં એ મત કાયદાસર ગંભીર છે. નાણાં સંબંધી નવા કાયદાનાં ખરડાં (બિલ) સિવાયનો હરકોઈ નવા કાયદાનો ખરડો ઉમસવોની સભા કરી શકે.

આમની સભા એટલે પાર્લિમેન્ટની નીચતી સભા (લોઅર હૅસ) માં છઠ્ઠાંડ અને વેલ્સનાં, સ્કોટ્લાંડનાં, અને આયર્લેંડનાં પરગણાં, નગરો, અને યુનિવર્સિટિઓના મુખ્યતારો બેસેછે તેઓની વહેમણુ નીચે પ્રમાણે કરવામાં આવેછે:—

	છઠ્ઠાંડ અને વેલ્સ.	સ્કોટ્લાંડ.	આયર્લેંડ.	કુલ.
પરગણાંના સભાસદો.....	૧૮૭	૩૨	૧૪	૨૩૩
નગર અને કમ્યુના સભાસદો	૭૦૧	૨૧	૩૬	૭૫૮
યુનિવર્સિટિના સભાસદો....	૫	૨	૨	૯
એકંદર.....	૪૯૩	૫૦	૧૦૫	૬૪૮

નગરોમાં, બીજારીઓનું શુભચિન્તન મલાવવાને માટે કર લેવામાં આવે છે તે જોઈને આપણે પડેછે તેવા ધરધણી, અને વરસે દશ પૌંડના બાડની સરસામાન વગરની ચોરડીઓમાં બાર મહીના રહ્યા હોય તેવા બાડુતો; પરગણાંમાં, વરસે બે પૌંડની ઊપજના પોતાની જમીન હોય તેવા અને વરસે પાંચ પૌંડની આવકની બીજી જમીન (જેનું ગણોત આપણું પડતું હોય તે)ના માલિકો, તથા જમીનનું વરસે બાર પૌંડ (સ્કોટ્લાંડમાં ચૌદ પૌંડ) નું ગણોત ભરનાર એકુતો અથવા ધરનું બાકું ભરનાર બાડુતો; એ સર્વેને પાર્લિમેન્ટના સમજરોની ચુંટણીમાં મત આપવાનો અધિકાર છે. આમની સભાના અધ્યક્ષને સ્પીકર કહેછે, કારણ કે ભૂપતિની હંજૂરમાં જઈ તે તેમની વતી બોલનારો અથવા પ્રતિનિધિ છે. પ્રત્યેક નવી પાર્લિમેન્ટના આરંભમાં નવો સ્પીકર પસંદ કરવામાં આવેછે. પ્રધાને બદલાય છે તેવાંરે એ બદલાતો નથી. નાણાંપ્રકરણ (ભૂના કરવેરા લેવા અથવા નવા નાંખવા) સંબંધી કાયદાના ખરડા એકલી આમની સભા કરી શકે; અને જોઈતાં નાણાં આપવાની સત્તા પોતાને હસ્તક હોવાથી એ સભા ગાંધીપતિને પોતાનાં કક્ષામાં રાખી શકે છે.

અગત્યના બનાવો બને તે પ્રસંગે ઉપલી સભાપર પેણું તેનું મત હું છે; કારણ કે પ્રધાનમંડળને આમની સભામાં જંગરો ટેકો હાવે તેવા

અમીરોની સભામાં પોતાના પદના વધારે સમાસદો આવે તેટલા માટે જોઈએ એટલા તથા અમીરો બનાવવાની બુપતિને સલાહ આપી શકે. આ ઉપાવના ધમકીને લીધે અમીરોની સભાને આમની સભાની ધમકીને ધાર્ણકરીને આધીન રહેવું પડ્યું છે.

કાયદા કરવાની પદ્ધતિ નીચે પ્રમાણે ચાલે છે:—જે કાયદો કરવો હોય તે કાયદો મંજૂરી મળ્યાકેરે ખરડાના રૂપમાં એ બેમાંની હરકોઈ સભામાં રજુ કરવામાં આવે છે. પછી તે પહેલીવાર વંચાય છે તેવારે કોઈ મેમ્બર વિરુદ્ધ પડવો નથી, અને તેના વિગતોથી મેમ્બરોને જાણીતા કરવાને તેને છાપવાની આજ્ઞા કરવામાં આવે છે. પછી તેને મેમ્બરોમાં ફેરવે છે અને બીજીવાર વાંચવાનો દહાડો ઠરાવવામાં આવે છે. એ ખરડો બીજીવાર વાંચવાની મંજૂરી આપવી કે નહિ તે વિષે પહેલો વિવાદ ચાલે છે અને મત લેવાય છે. એ ખરડો બીજીવાર વંચાવવાનું મંજૂર થાય છે તો એ સભા ખરડામાંની ૫૩૬ ૫૩૬ કક્ષમ વિષે વિચાર કરી મત લેવા માંડે છે. એ કાર્યને અર્થે સભા કમિટી બને છે. સભાના બધા મેમ્બરો એ કમિટીમાં હોય છે; પરંતુ સભાના સ્પીકરને હાજર એ કમિટીનો અધ્યક્ષ હોય છે, અને સભામાં વાદવિવાદ કરવાના સત્ત નિયમો અને બહીષ્કારના પ્રકાર બહુજ દીઠા મુકવામાં આવે છે. એટલે સભામાં હરકોઈ મેમ્બર એકજવાર બોલી શકે, પરંતુ એ કમિટીમાં જોઈલીવાર બોલવું હોય તેટલીવાર બોલવાની તેને છૂટ છે. એ ખરડો કમિટીમાં મંજૂર થવા પછી તેના મુધારેલા રૂપમાં તેને વિષે સભાને રીપોર્ટ કરવામાં આવે છે અને ત્રીજીવાર વાંચવા માટે તેવાર થયો કહેવાય છે. તે ત્રીજીવાર વાંચવા માટે મંજૂર થાય એટલે પછી તેને અમીરોની સભામાં જાહેરવામાં આવે છે.

એ સભામાં પણ તેનાપર જરાબર એકાદ સંસ્કાર ચાલે છે; તે ત્રીજીવાર વંચાય છે અને બીજી તથા ત્રીજીવાર વંચાય તેના વચગાળે કમિટીમાં કાળજીથી તેની તપાસ કરવામાં આવે છે. એ સભામાં તેમાં મુધારો અથવા ફેરફાર કરવામાં આવે છે તો જે સભાએ એ ખરડો તેવાર કર્યો હોય છે તે સભાપર પાછો મેકનવામાં આવે છે. એ સભાએ મુધારા માન્ય કરે છે અથવા નથી કરેલી, અને મતમદનો નિકાસ કરવાને બીજી સભા જોઈ વિચાર કરવાની માગણી કરી શકે.

એ ખરડો છેવટે ખંને સભામાં મંજૂર થાય છે તેવારે તે કાયદો થતા પહેલાં તેના પર ભૂપતિના મંજૂરી લેવી પડે છે. એ મંજૂરી ભૂપતિ પંડે આપે છે અથવા કમિશનરી આપે છે એટલે પ્રધાનની માર્ગદર્શિત ક્લેવંડેવે છે કે એ કાયદો મેં મંજૂર કર્યો છે. સને ૧૭૦૭ ના સાલ પછી કોઈ પણ ભૂપતિએ પોતાની મંજૂરી નહિ આપ્યાનો અધિકાર બતાવવાની હામ ભીંડી નથી.

(અપૂર્ણ.)

આરોગ્યતા વધેક સુધારા વિષે ભાષણો.

ભાષણ ૫ મું.

હિંદમાં રોગ અને મરણ એાછાં થઈ શકે.—સત્તરમાં સૈકામાં આરોગ્યતા સંબંધી ઇંગ્લાંડની જે સ્થિતિ હતી તેને હિંદની આરોગ્યતા સંબંધી સ્થિતિ ઘણી બાબતોમાં મળતી આવે છે. દાકતર ટોમ્સન ઘણાંક ગામડાંની સ્થિતિનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે કરે છે:—

“આ દેશમાં હાતરો, બકડે લાખો બેટુનો જે સ્થિતિમાં દહાડા કહાડે છે અને મરણ પામે છે તે સ્થિતિ વિષે આપણે વિચાર કરીએ. જે સ્થળમાં પાછલા જમાનાના લોકોએ ઉત્પન્ન કરેલો ગંદવાડ મચી રહેલો હોય છે તે સ્થળમાં ગામ બહુધા ખીઓખીચ વસેલું હોય છે. બહુ દોગ ઉત્પન્ન કરનારી હા (મલરિઆ)નું મૂળ જે ગ્રીક અથવા ચાટું તળાવ તે ઘણું કરીને થડમાંજ હોય છે. આરોગ્યતાનું શી રીતે રક્ષણ કરવું તે ગામડાના લોકો સમજતા નથી અને તે વિષે દરકાર રાખતા નથી. દેખાવ નહિ એવી રીતે ઘણીજ અનુકૂળ જગ્યા પર પેશાબ કરવાની તેઓને ટેવ પડી ગયેલી હોય છે; એ બહુધા ગામના વસ્તોવસ્તુ ખેંચે થઈ ગયેલા વંડો અથવા ઝૂંપડું હોય છે. હરેક જાતનો પૂત્તો, ગંડું પાણી, કોહતી વનસ્પતિ, અને ટોરનું છાણ તેના આંગણાની થડમાંજ પડી રહે છે; અને ધરપણી કસરીઓ હોય છે તો બાળવા સાફ તડકામાં સૂકવવાને પોતાની બીંત ઉપર છાણાં પણ ધાપે છે. તેઓ પાસેનાં ખેતરોમાં ટ્રાક્ટરપેટ જાય છે ત્યાં મળેલાં પડી રહી હવાને બગાડે છે. એ બગડેલી હવા ગામમાં પ્રસરી લોકોનાં ફેફસાંમાં જાય છે. એ હવા અતિસારયુક્ત પિત્તજનક અથવા કોગળિયાનું ઝેર લેતી જાય છે. ફસાઈ, ખાટકી, અને ચામડીઆ

લોકો પોતાને મનગમની જગ્યામાં પોતાનો ધંધો ચલાવે છે, ખાડામાં ગંદું પાણી બરાઈ રહી છેવટે કૂવામાં જાય છે અને તેમાંનું પાણી બગાડે છે, જેમાં લૂગડાં ધોયલા અથવા લોકોના નાહેલા પાણીમાંનો મલ આસપાસની જમીનમાં મચે છે; જતાવરોનાં મુડાં તડકામાં પડી રહી સંઘાં કરે છે; અને છેલ્લે મુંડદાને ગામની યડમાં છાછરી કબરોમાં દાટે છે અથવા અડધાં પડધાં બાળે છે. આ અને બીજાં ઘણાંક કારણો વાંચનારને મૂઝે તેઓ ઉપલી હવાને અથવા નાચેની જમીનને બગાડે છે; અને ભાંયમાંથી નિરંતર નીકળતો બિજ અને હવા એ જમીનમાં હાથે તેથી ખંનેમાં સરખી હાનિ યાપે છે.

“અને તેનું ધર આપણે જોઈએ છીએ તો શું નજરે પડે છે? બહુ ધા નાનો વંડો હાઈ તેમાં પાણી બરાઈ રહેલું હોય છે, બળદ અથવા ઘોડાંક બકરાં બાંધેલાં હોય છે, અને ખૂણામાં ગંધાતો જાજર હોય છે. એ વંડો સુંપડાની ચોમર હોવાથી તાણે વા છૂટથી આવવા પામતો નથી. સુંપડાની જોતો કાદવની કરેલી હોય છે અને હવાની આવજા યવા સાફ ગોઠવણ કરેલી હોતી નથી. માથે છાપરાપર નાનાં પ્રાણીઓ, પક્ષીઓ, અને જીવડાંની ગંધાતી વિશા અને સડી જતાં મુડાં પડેલાં હોય છે. સ્વચ્છતા વિષે તેના વિચાર બૂલ બરેલા હોવાથી તે બહુ ધા અકવાડી આમાં એકાદવાર બાંધતણું લીધે છે, પરંતુ એમ કરવાથી છાણને રૂપે કેટલાક કોહેલા પદાર્થનો ઉપયોગ કરી તથા બાંધતણું બેજવાળું કરી નવા બપનો ઉત્તરો માત્ર કરે છે. રાતે દીવો બળે છે તેના ધૂમાડાએ કરીને સામાન્ય અસ્વચ્છતામાં ઉત્તરો યાય છે અને ધરધણી ધણીવાર બાંધતણે સ્પર્શ રહે છે તેથી ઝેરી હવા આસમાં લેવાના જોખમમાં વધારો કરે છે અથવા મોટે માથે કામજો ઓટી અને પોતાના અસ્વચ્છ ઉચ્છવાસનો ફરી ફરીને દમ લઈ એ જોખમ નક્કી માથે હારી લે છે. (બાપણ કરનારે પોતાના ગામમાં ને પ્રકારની ગંદકી હાથ તે વિષે આમાં ફરફાર કરીને કહેવું.)

“ગામડાં વિષે કહીએ છીએ, પરંતુ એમાંનાં ઘણાંખરાં જોખમ સહરોમાં અને કસ્ટામાં નથી હોતાં એવું કોણ કહી શકશે? અને આ અવસ્થાને લીધે સહરમાં કોગળિયું અથવા બીજાં એવી રોગ એકવાર ઉત્પન્ન થાય છે અથવા ચાલવામાં તેને ઉત્તેજન મળે છે તેવારે શું એનાથી વધારે જોખમ થતું નથી!”

સામાન્ય સ્થિતિ આવી હોવાથી ૨૫૪ છે કે આ બાબતમાં, ઘણા સુધારો થઈ શકે એમ છે.

હમણા ખિટિય હિંદમાં દરવરસે મૃત્યુ સંખ્યા દરહજાર માણસે ૩૪ થી અથવા ૬૮,૦૦૦૦૦ થી ઘણુંકરીને ઓછી આવતી નથી, અને ૧૩,૬૦,૦૦૦૦ માણસને રોગ યાયછે. એ સંખ્યા ઘટાડીને ઇંગ્લાંડમાં જેટલી મરણ સંખ્યા આવેછે તેટલી કરી શકાય તો મૃત્યુ સંખ્યા ૪૪,૦૦૦૦૦ અને રોગોઓની સંખ્યા ૮,૮૦,૦૦૦૦૦ થાય, વરસે ૨૪,૦૦૦૦૦ માણસના જીવ બચે અને ૪,૮૦,૦૦૦૦ માણસો મંદવાડથી બચે.

આરોગ્યતાની બાબતમાં સુધારો કરવામાં આવે તો હિંદના લોકો ઇંગ્લાંડના લોકોના જેટલી અથવા તેમનાથી વધારે તંદુરસ્તી ભોગવે, ઇંગ્લાંડમાં પૂર્વ દિશાનો ફંડો સખત પવન વાયછે તેને લીધે ક્ષય રોગ યાયછે અને ધરડા માણસો ફેફસાં સૂજી જવાથી મરણ પામીછે તેવો વાયરો અહીં નથી. અહીંની હવા જોકરાંને પણ વધારે માફક છે.

આરોગ્યતા સંબંધી જ્ઞાનનો અવરજવત—શરીરે આરોગ્ય રહેવા માટે જે જે બાબતોની ઘણીજ દખાલતી જરૂર છે તે તે બાબતોથી લોકો કેવળ અજાણ્યા છે. યૂરોપી પદ્ધતિઓની કાર્યસાધકતા વિષે તેઓના મનમાં સંદેહ હોયછે એ વાત નિઃસંશય છે. સ્વચ્છ હવા, ઓખ્યા પાણી, અને ગુણકારી ખોરાકની અવશ્યતા વિષે તેમના મનમાં ઉતારવાનું કરીએછીએ તેવારે ઘણાક લોકોને હસવું આવેછે. તેમના પૂર્વજો જે રીતે ચાલતા તેજ રીતે ચાલવું તેમના વિચારમાં યોગ્ય જણાય છે. તેમની પાડોશમાં રહેનારા હજારો લોકો હજારો મહામારીથી દરરોજ મરી જાયછે તેવારે કોઈ દેવીદેવીનો કોપ થયોછે એવું તે રોગનું કારણ માની ભોગ આપીને અને ક્રિયાઓ કરીને તેને તૃપ્ત કરીએ અને નિરાંતે બેસીએ. જે વાસ્તવિક કારણોને લીધે અસ્તાન લોકો મરણના ભોગ થઈ પડેછે તે કારણોથી તેઓ અજાણ્યા છે. એ કારણો ઘણુંકરી અટકાવી શકાય એવાં છે અને ઘણીકરે જા સાધારણ સાવચેતી રાખવાથી એ બંધકર રોગને પત ન કરતાં સુખમાં અને આરોગ્ય રહી શકાય તેની તેઓને ખબર નથી.

આરોગ્યતાને લગતા નિયમો રાજ્યકર્તાઓના મનના માત્ર તરંગો છે અને શિક્ષા ન થાય એવી રીતે તે તોડી શકાય તેવારે તોડવા એવું ઘણા લોકો માનેછે. ખરેખર તેઓ એ નિયમોને કોઈવાર એક પ્રકારનો જૂલમ

જાણે છે. એવો જૂલમ કરવાનો આરોપ નહારામાં નહારા હિંદુ અથવા મુ-
સલમાન સ્વેચ્છિક રાજને મોંધે આવ્યો નહોતો. એમાંના કિંયા લોકોએ
ગંધાતી મોરીએ વિષે વાંધો લીધો? સુખાકારી સંબંધી નિયમાના જ્ઞાનનો
પ્રસાર આરોગ્યતાવર્ધક સુધારાનું મૂળ છે. એ જ્ઞાન નહિ હોવાથી લોકોના
જનની ખુવારી થાય છે.

હવેકા દરજની સરકારી નોકરીમાં દાખલ થવાની હચ્છા રાખના-
રાએને આરોગ્યવિદ્યાનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ એવો સરકારે ઠરાવ કર્યો છે
તથા મુખ્ય નિયાજોમાં એ વિષય શીખવવામાં આવે છે. તથાપિ બધી
નિયાજોમાં દાખલ કરવાની જરૂર છે. તેમજ ને આગેવાન દશીએમાંના
કેટલાક સરકારી નોકરો છે, અને કેટલાક મ્યુનિસિપાલ કમિશનરો છે, અને
તેઓનો લોકોમાં એાછોવલો વફર છે તેઓને પણ એનાં મૂળતત્વોનું
જ્ઞાન હોવું જોઈએ.

જે નિયમો પ્રમાણે વનસ્પતિ, માનની વ્યવસ્થા થાય છે તેજ નિ-
યમો પ્રમાણે રોગની વ્યવસ્થા થાય છે એવું તેમણે પ્રથમ રૂપરૂ સમજવું
જોઈએ. કોઈપણ માણસ એટલો મૂર્ખ નથી કે ગરું, ડાંગર, અથવા રા-
ખનો પાક પોતાની મેજે યાવ એવું ધારે. એનાં બીજ પ્રથમથી જમી-
નમાં હોવાં જોઈએ અને તેવાં બીજ હશે તે પ્રમાણે પાક થશે. રોગો
પણ પોતાની મેજે ઉત્પન્ન થતા નથી, અને પ્રત્યેક રોગના સ્વરૂપનો
આધાર તેના કારણ ઉપર છે. હરેક એવી કે જીડતા રોગમાં તેનાં બીજ
હોય છે તેઓ જુદી જુદી જાતના ધાન્યના પોચા તેને ફરી ઉત્પન્ન કરે છે,

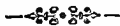
મરડીથી બચવાને માટે ને કિયાએ અને દવાના વરયોગપર જ્ઞાને
વિશ્વાસ રાખે છે તેઓ માત્ર સંકટમાં વધારો કરે છે તે વિષે હવે પછી
કહેવામાં આવશે.

જે નિયમોપર શરીરની સુખાકારીનો આધાર છે તે નિયમોનું જ્ઞાન
મળવું એ આપણું પહેલું કર્તવ્ય છે. બીજું કર્તવ્ય એ છે કે તે નિયમો
પ્રમાણે વર્તીને બીજને દર્શાવે આપણું. જોકરાં અને ચાકરો પાસે તે નિ-
યમો પગાવવા. છેવટે બીજ ને લોકોપર આપણું ચલણ હોય તેઓને
એ નિયમો સમજાવી તે પગાવવાનો બની શકે તેટલા પ્રયત્ન કરવો.

આરોગ્યવિદ્યાના નિયમો પ્રમાણે વર્તવાથી હિંદમાં ફરવરસે લાખો
માણસોના જીવ બચે અને વર્ષન થઈ ન શકે એવાં...

ડાનો. અરકાવ યાપ. મિસ નાઈટિંગેલ કહે છે કે “આ જગત્ ઉત્પન્ન થયું ત્યારથી હિંદમાં કોગળિયા વગેરે રોગો દર વરસે જોવામાં લાગ્યાનું સત્તાનાથ વાળે છે તેનાથી વધારે સત્તાનાથ ગુનેહગારોએ દેખાઈવું વાળ્યું નથી.

તંદુરસ્તી જળવવાના સામાન્ય નિયમો છે; પરંતુ અમુક રોગથી બચવાને માટે વિશિષ્ટ સાવચેતી રાખવી જોઈએ. એ બંને બાબતો વિષે વારાફરતી લખવામાં આવશે.

નિશાબોનાં ઇનામ પત્રક.

અમારી (ખાખરા) તાલુકદારો વિગેરે. ૩૨૧૧ ભાવનગર નં. ૩ જો. નામદાર મહારાજ સાહેબ. ૩૧૦) વરતેજ. વહીવટદાર સાહેબ ૩૧) કોળી. પાક. વહાલા લખમણ ૩૧૩) પ્રાગજી ફુલબ. ૩૧) ભાવનગર કન્યા. ૩૧) પરબસ મુનીરાજ. ૩૨) વડવા કન્યા. એજન ૩૨૧૧ મહારાજ સાહેબ ૩૩) ભીમોદા. પરી. દયાળજી પુરુષોત્તમ તથા કેશવ માવજી ૩૧) સીમરણ. વેકસીનેટર વર્તેજકરભાઈ ૩૧) તપાળ કન્યા. લલુ ભાઈ. દાસ ૩૧) મગનલાલ નારણ ૦) પોસ્ટમાસ્ટર ૦) લાખણી. મોરારજી જેથંકર ૩૨) કારીઆણી. બગવાન આંપસી ૩૨૧૧ પાક. કમિટિ ૩૧) ધોળા. કમિટિ ૩૨) ગઢડા. ગીંગા ધનજી ૩૧૧ નીંગાળા. મહાબન ૩૧) સાખાણકા. રાઓમી દાનસંગજી મોતીભાઈ વિગેરે ૩૧૧ પાંચતલાવડા. સ્કુલ કમીટી ૩૨) ભડલી. સ્કુલ કમીટી. ૩૧) પીંપળવા. રસનાળ પીંપળવાના આ. વહીવટદાર બીઆજી રામચંદ્ર ૩૩) ભાવનગર નં. ૨ જો. ભાવનગરના નામદાર મહારાજ સાહેબ. ૩૧૦-૨-૧ ભાવનગર નં. ૩ જો. ૩૫) કોળીપાક. ગામસોડો. પરબ મંડાળ્યું. વડવા કન્યા. કુંડ સ્વામી ૩૨) મહુવા નં. ૧ લો થેઠ મનજીભાઈ નયુભાઈ ૩૩) પરીખ. પોમાનંદ જીવણદાસ ૩૧-૧-૦ રાજુલા. મોદી પ્રાણજીવન પરસોત્તમ વીગેરે ૩૨૧ મહુવા કન્યા. થેઠ મનજીભાઈ નયુભાઈ ૩૩૧ તપાળ. વાળા કાપભાઈ સમુભાઈ ૩૧૧ બાદાંદ. મહેતા અગ્રુરભાઈ ભાઈચંદ ૩૧૧ વાવડી ગંગાભાઈની. વાવડી ના. આજનં તાલુકદાર. ૩૧) મોખડકા. ગામસોડો. ૩૧) સાહી. કુ. મારસીંહ વીજયસીંહજી. ૩૩૧ ભાવનગરવડવા. કન્યા. શ્રીવીરકૃષ્ણદાસ

(જગહીતાય. ૩૨) રોહીમાળા. યા. હગનલાલ પીડલ વગેરે. ૩૧) ઉમરાળા. શેઠ. રૂપડ પરસોતમ. ૩૧) લાખણુકાર. કુમારશ્રી દાનસંગજી (૩૨) પછેગામ. તાલુકદારો. ૩૨૦) લડલી. બડલીના તાલુકદારો ૩૨) બમોદ્રા. કેડાણનાં ગળેદરોં બાઈ માકબાઈ. ૩૧) ટાણા. ટાણાના આજમ થાણુદાર સાહેબ ૩૧) તલાળ. દોસી પરસોતમ બગવાનદાસ ૩૧) તલાળ કન્યા. મહુવાના શેઠ આજ [મજાબાઈ નયુબાઈ ૩૫) ખોટાદ કન્યા. બાવનગરના નામદાર મહારાજ સાહેબ ૩૨) ગામલોકો ૩૦) વળા. મહેતા કલ્યાણ મૂલજી ૩૫) લાઠી. બાંધકામના ઉપરી દાદાબાઈ વગેરે ૩૧) લડલી. ઠકર પવજી રતનજી ૩૧) વડવા કન્યા. મહેરબાન બાવનગરના દરબાર શ્રી ૩૩૩-૧૧-૦ બાસરી. ચમકલા ખેરાવાળા. ૩૨) પછેગામ. પોલીસપટેમ રણજીડલાલ ૩૧) બાબરા. આ. તાલુકા સ્કુલમાસ્તર રામચંદ ગણેશ ૩૪) બાવનગર મુખ્ય દયાઈ આજ પ્રસાદબાઈ સંતોકાંમ ૩૧૦) ભૂમલીની નિશાળ તથા કન્યાશાળા. ગામલોકો ૩૧) ત્રાપજ. ન. હગનલાલ મૂળજી ૩૧) જેસર. શેઠ. મોહનલાલ ત્રંબક ૩૧) લાઠીદડ. ગામના મુખ્ય પટેલ. અમરશી જોરાજ ૩૧ ખોટાદ. સંસ્થાન બાવનગરના મે. વસુલાતના અધીકારી. ૩૧) પીપળીઆ. મહેતા કાંતજી માધવજી ૩૧) હવીઆદ તાંબે વવા. મુંબાઈના મહેતા પરસોતમ સામળ ૩૧) કોટડાપીઠા. ઠકર હરજીવન કલ્યાણી ૩૨) પીંપળવા. શેઠ અંબાવીદાસ બેચરદાસ વિગેરે ૩૧૨)

પાલણપુર વિભાગ. નં. ૩૦૯ તા. ૨૬-૧૨-૮૮.

ઉણ. જાગીરદાર તરફથી ૩૫) તેરવાડા. તાલુકદારો. ૩૨) થરા. તાલુકદારો ૩૦) થરાદ. અવલકારકુન ગોતીબાઈ. ૩૧) દીયોદર. ઠાકોરો ૩૨) ધાનેરા. પરીખ શવજી કરસન ૩૧) પાલણપુર તાલુકા સ્કુલ. મે. પાલણપુરના દીવાન સાહેબ ૩૩૨) પાલણપુર કન્યા. એજન ૩૧૦) પાલણપુર. ઉર્ફુસ્કુલ. એજન ૩૧૨) મેતા. શીતળા ખાતાના આ. સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ મવારાંમરાબરામ ૩૧) ગામલોકો ૩૧) રાધનપુર તાલુકા સ્કુલ. મે. રાધનપુરના નવાબસાહેબ ૩૩૦) રાધનપુર કન્યા. એજન ૩૨૦) લોલાડા. સ્કુલ કમીટીના મેમ્બરો તથા સદગૃહસ્થો. ૩૨) વાવ. મહેતા રીખપચંદ નયુબાઈ ૧ મે. વાવરાણાજી સાહેબ. ૩૧) મહેતા સામજી ૩૧) દોસી બિમાચપુર ૩૧) મહેતા મગન ૩૧) ગામલોકો

૩૧) સાંતમપુર. ડાકોરો અને સ્કુલ કમીટી ૩૩)

ખેડા જીલ્લો. તા. ૧૦-૧-૮૯.

વિણા, કાથીરામ જોબાઈ. ૩૧) સાંતમપુર. પાનાચંદ પીતાંબરદાસ. ૩૧) બીડજ. રામદાસ ઉદેસીંગ, ૩૧) હીરંજ. જોટાલાલ સુથાલદાસ ૩૦) દેથલી. સ્કુલ કમિટિ ૩૨) તાજ. સ્કુલ કમિટિ ૩૩) પટેલ. વરજબાઈ નથુ. ૩૧) કરમસદ. પટેલ. કાળીદાસ મીઠા. ૩૧) ત્રીકમબાઈ દેસાઈ ૩૧) ભાલજ. પાદરી સાહેબ ૩૨) પીપલાવ. છગનલાલ રણજોડદાસ ૩૧) કૃપાચંકર પ્રભાચંકર ૩૨) ગુળચીદાસ લલુભાઈ ૩૧)

આલાવાડ પ્રાંત. નં. ૯૯૩ તા. ૧૧-૧-૮૯.

ધ્રાંગધ્રા કન્યા. વૈદ્ય હરીદેવજી ૩૫) નગરચેઠ મણુ હરી ૩૪) હળવદ. બળપંતરાવ રામચંદ્ર ૩૧) ધાંદીલા. પટેલ જસમત રાવ ૩૧) પંચાશીઆ. કુમારશ્રી કેસરીસીંહજી ૩૨) પાણુશીણા. ચેચર શીવરામ ૩૧) મુદામડા. તાલુકદાર ખવડ ખોડા ૩૧૫) મૂળો. પરમાર શ્યામભાઈ અમરસીંહ તથા જોસંગ મીઠાભાઈ ૩૧) જરવણા. પાટડી દરબારશ્રી સુરજમલજી ૩૨-૧૪-૯ દસાડા મુખ્ય. મલેકશી જોરાવરખાનજી ૩૨) જુવા મુંદરજી ૩૨) દસાડા કન્યા. મલેકશી જોરાવરખાનજી ૩૨) લોખીડા. તાલુકદાર જાલા ચંદ્રસીંહજી ૩૩) પાલીઆદ. આચર ચેલા ખોડા ૩૩) ખોડીપીપરડી. ચેઠ નુરચંદ હંસરાજ ૩૧) મેથાણુ. પરસોતમ ખોમચંદ ૩૧) ખાવળી. દરબારો તથા કમિટિ ૩૧) ધ્રાંગધ્રા કન્યા. મહારાજ સાહેબ ૩૧૦૩-૧૦-૯ મહેતીજીને ૩૧) પાના રા. પ્રભાચંકર મકનજી ૩૨) લીંબડી કન્યા. ડાકોર સાહેબ ૩૩) રાંધવી કુલા જોમલ ૩૯) રા. ટોકર ગોકળ ૩૧) પરજમ. હડાળા ચીફો-સ્ટેબલ તથા લેફો ૩૨) વઢવાણુ કન્યા. વૈદ્ય ઓધડ દયારામ ૩૧) દેવચંકર રામચંદ્ર ૩૧) ગુલાબ લકમચંદ. ૩૦) બાઈશી માંધીયા ૩૧૫) વીસાવડી. દસાડા દરબાર ૩૩) મહેતાજી ને ૩૧૦) યાન, દરબાર સાહેબ ૩૨) ગ્રેઠ નથુ મહાવજી ૩૩) પાલીઆદ. યાણુદાર તાલુકદાર તથા કામદાર સાહેબો ૩૨૫) ધ્રાંગધ્રા કન્યા. મહારાજ સાહેબ ૩૫) કુમડ. શા. જીવરાજ પુન્ન ૩૧) ધ્રાંગધ્રા કન્યા. મહારાજ સાહેબ ૩૯) શા. ગુનીલાલ કચરા ૩૨) પીપલીઆ. લુહાર શામજી ૩૧) મોતીચંદ નાગરજી ૩૦) રેમાનનુરા ૩૦) દેવપુરા. વઢીવઢદાર સાહેબ

તથા પોપટ હીરાચંદ ૩૩) શીયાણી કન્યા. રકુલ કમિટિના મેમ્બરો
૩૩) વઢવાણુ. વોરા મુંદરજી ધનજી ૩૩) સદર ખાં. નં. ૧ એનન.
૧. ૧) ગાંધી હિંદુ મુજચંદ ૩૧) સદર ખાં. નં. ૨ વોરા મુંદરજી ધ-
નજી ૩૧) સદર કન્યા. એનન ધનજી ૩૧) યાન. પ્રેમચંદ પુલચંદ તથા
નાગરદાસ જગનનાથ ૩૨) લીલાપુર ગામજીનો તરફથી ૩૧) સાપડા ક-
ન્યા. છગનલાલ ગોડીદાસ ૩૧) મુડા કન્યા. રકુલ કમિટિના મેમ્બરો
૩૧-૧-૮ દસાડા. દસાડાના દરબાર ૩.૧૪) દસાડા કન્યા. માણેકલાલ
મગનલાલ ૩૨) જીંજુવાડા. કરોતના રાણા મોતીભાઈ અગરભાઈ ૩૧) ૧
ઓફી. જીંજુવાડાના મેહરબાન કામદાર સાહેબ ૩૨-૧૧-૦.

દેવાકાંઠા પંચમહાલ.

ભદ્રામ. તલાટી નર્મદાચંકર કચવરામ ૩૩) પા. પુત્ર મનોર
૩૧) પા. જાલવ પુત્રાલ ૩૦) પા. નાગર ભગવાન ૩૦) પા.
પા. પુત્ર. ભોરામ ૩૦) પા. કારકુન લખપતરામ વિવનામ. ૩૦) પા. પોઠક
રણજીડ પેલા ૩૦) પા. દેવગઢ તા. રકુલ મહારાજ સાહેબ ૩૧) કોટડી.
દ. માણેકલાલ માધાભાઈ દ. મુનીલાલ મનમુખ ૩૦) નાંદુકલુ. રા. ગ.
લુપત નાયજી ૩૧) હાલોલ. માણેકલાલ અણુભાઈ ૩૧) માલવણ.
મહારાણા શ્રી પ્રતાપસીંગજી ૩૧) જંઝાલ. આંકલાવના મોસાંઈ ધવરગર
હંસંગર ૩૨) વલેચંકર બહેચર ૩૨) કાશીરામ નાયજી ૩૧) દેવગઢ
તા. રકુ. અને કન્યાશાળા. રાજજી સાહેબ ૩૫) મ. દેવાકાંઠાના પો.
એનન્ટ સાહેબ ૩૨) ખરેલી. બળવંતરાવ અમરતરાવ ૩૧) દેવગઢ. કન્યા
શ્રીમાનસીંગજી મહારાજ ૩૧) મહેતાજીને જાંબુધોડા. ૩૨) મ. કા-
ઠોર સાહેબ ભાલોદ કન્યા. ગીરધરલાલ હરીવલવ તથા પીતાંબર જગ-
જીવનદાસ ૩૧) વાંકાનેર. જીભાઈ લલુભાઈ ૩૧) ભાલોદ કન્યા. રા.
મુસુવંત લક્ષ્મીરામ, ગોપાલ વૈકુંઠ, કચવલાલ મોતીલાલ મુનીલાલ ત્રીભો-
વન વિગેરે ૩૨) ભાદરવા. કાઠોર સાહેબ ૩૩) બડોલી. હસનઅલી
મુલતાનઅલી તથા અંબાલાલ મોતીરામ ૩૧) લુણાવાડા. મહારાણા
સાહેબ ૩૫૦-૧૪-૦ નાંદોદ નં. ૨ પરી. ફુલભજી હરજીવનદાસ ૩૧
કાંસોલ. મ. કલકટર સાહેબ ૩૫) વેળલપુર. મ. કલકટર સાહેબ ૩૨)
રેડીઆવાડા. મ. પો. મુ. સાહેબ ૩૨) છોટાહાલેપુર. મ. કલકટર સાહેબ
૩૨) ભાદરવા. મ. પો. એ. સાહેબ ૩૨) તથા મહારાજા કૃતેસીંગજી ૩૨)

જાહોર ખામુર

૧ જાહોર-આસા અને લખનોર લાખી સરકારે મંજૂર કરેલી ઉર
આપડી નોએ સહી કરનારને સાંધી મળશે ૦-૧-૬ ઉર પહેલી ૦-૧-
ખીજી ૦-૨-૬ ત્રીજી ૦-૩-૦ ચોથી ૦-૨-૬ બાકરણ ૦-૮-૦ ચંદાના
૧-૨-૦ આખિયાક કાપી.

તા ૧૨-૩-૮૮ સુરત હરીપરા ધી કોટઃ વમનાદાસ ભગવાનદાસ જુકસેલ

હિંદુસ્તાનની રાજ્ય પદ્ધતિ.

પવિલક સરવરાની ચેકેન્ડ અને ચર્ડ રોડ. પરીક્ષાના ઉચ્ચદારોને
આસે ઉપયોગને માટે ઉપલુ પુસ્તક ઉચ્છેદમાં અને યુગરાતીમાં તેમાં
કેકે છે. કીર્મત આઠ આંતો પોરેજ સાથે.

અમદાવાદ, હાઇસ્કુલ.

મહદાર, બીકાજ બેલસરે.

રસમ, અદ્ભુત પ્રસાવળી, અને ૧૦૦ વગસાનું પંચાંગ.

આ નોમના ગુજરાતી પુસ્તકોની કીર્મત ૨૧) અગાઉથીજ લેવાનું
રાખી છે. આ લોકો પયોગી પુસ્તકનો વખાણ કરવાનીજરૂર નથી. પુસ્તકો ઘરા
ચરે તોજ હપાયે નહીંનો નાણાં ખાઈ મળે. પોરેજ માફ. વસકીય
નાણાં ચેકની મરાફ સાચો. આ પુસ્તક પાછળથી મળશે નહિ.

સૈયદપરાની બોરડીયરી. સુરત.

કીલોવન વમનાદાસ.

સેડેજુ રાસનુંને ઉપયોગી છે. દેશીનામાની પદ્ધતી ત્રીજી આગતિ.

રસનાર પ્રેમચંદ કરગચંદ. હે. મા. ફિ. રૂ. ધો. રાજકોટ. કીર્મિ
મ આના. પોરેજ હ પાઈ પણ પ. નંગડી માફ. ૧૦થી ૧૦. ૧૫થી ૧૫
૨૦થી ૨૦. ૨૫થી ૨૫. ટેકા કમીલન. રાજકોટમાં કપા. ૬૦ યુઆઈમ
લાઈબ્રેરીનાજા રામદેર ઉપરદાસ (કલકત્તાની રહેતે રામચાડી ખરે) સુરત
જુકસેલ. બીજોવન ગોપાળદાસ. (કે. વામો તત્તોપ) ખાસેલી મળશે.

પાસ ચકુલોષ તો લો. — હું બલ અમથ, બનાઉરિમથ તથા કાલિઓના અંગેક
અને લોલચ કરના અંગેક અમિતમાંના તથા ૧૮૫૪-૮૧ સુધીના સંદેશ્યુર
ચત. પરિણામો રાવાલમાંના, ધોમરા સાથે. પરસુરણ — અવરસા હાખા
કીર્મિઓમાં સેડેજુ કિ. ૩૦ના — ગરુક્યુવચન, અને પ. સંધિ
પરિણામોના ઉચ્ચદારો તથા યુગરાતી સુખના વિદ્યાથી મારે—
પ્રસિદ્ધતા પરસુરાસે નાગરદાસ.

જુ. ભદ્રગ

ગુજરાતશાળાપત્ર.

પુસ્તક ૨૮. સું.

જીવ.

૧૮૮૯.

અંક ૬ ઠો.

માપ વિષે.

પાઠ ૧૭૦.

પહેલાં પોરણના વર્ગને ગજ દેખાડી તથા તેમના હાથમાં આપી પૂછવું કે આ શું છે ? નિશાળીઓ-એ લાકડી છે. શિક્ષક-એ શા કામની લાકડી તે જાણો છો ? એ માપવાની લાકડી છે. એ શું છે ? એનું નામ જમન આવડતું હોય તેમણે હાથ ઊંચા કરવા. હાથ ઊંચા કરનારમાંથી એકને, તમે કહો. જ.-ગજ. શિ.-બીજા કોઈને, તમે એ ગજથી આ ઝોરડાને માપો. (ન આવડે તો સીખવવું.) કેટલા ગજ લાંબો થયો ? હવે આમ માપો. કેટલા ગજ પહોળો થયો ? બીજાને, વાર તમે આ ઓકરાને માપો. કેટલો ઊંચો છે ? એક ગજ ઉપર કાંઈ વધારે છે. ઠીક. જુઓ એ ગજ ઉપર કાપા પાડેલાં છે તે શું છે ? એને તમુ કહે છે. એને શું કહે છે ? તમુ જેવો લાકડીનો કકડો બનાવી આ નાનો કકડો તમુ છે. એ શું છે ? તમારી સ્લેટ બરી જુઓ કેટલા તમુ છે. તમારી ઓપડી બરો. હવે આ ગજને તમુથી માપો. કેટલા તમુનો ગજ થયો ? જ.-૨૪ તમુનો. ૨૪ તમુનો ગજ તો અર્ધો ગજ કેટલા તમુનો ? બાર તમુનો. એ ખરું છે કે ખોટું તે તમે બરી બતાવો. પા ગજના કેટલા તમુ ! ગજ શું માપવામાં કામ લાગે છે ? લૂગડાં માપવામાં. મેં શું કહ્યું ? એવો ગજ તમે કોઈની પાસે જોયો છે ? એક જોરો-હા, દરજીની પાસે. શિ.-ખરી વાત. બીજા કોણ રાખે છે ? કાપડ વેચનારા. મેં શું કહ્યું ? વળી બીજા કોણ ગજથી માપે છે ? ઈસાદિ. પાકું આવડે પછી પ્રનરાવવન.

પાઠ બીજો.

ગજ, તસુ, કુટ, અને વાર વર્ગની આગળ રાખી તથા હાથમાં આપી પૂછવું કે કાપડ વેચનારામાંના ઘણાક હાલ બીજા ક્યા માપથી બેરહે તે કોઈ જાણે? નથી જાણતા તો હું તમને કહું છું. આ તસુને ઇંગ્રેજ બોલીમાં શું કહે છે તે જાણો? ઇંચ કહે છે. કોને ઇંચ કહે છે? કંઈ બોલીમાં? એક તસુના કેટલા ઇંચ? એક ઇંચના કેટલા તસુ? બાર ઇંચનો એક કુટ થાય છે. જ' શું કહ્યું? જુઓ આ એક કુટ છે. લોક હાથમાં લઈને જુઓ, એ શું છે? એમાં કેટલા ઇંચ છે તે ગણો. અર્થે ગજ અને એક કુટમાં કેટલો રો? કાંઈ નહિ. અર્થે ગજ મોટો કે એક કુટ મોટો? બે બરોબર. કેમ વાર? તો કેટલા કુટનો એક ગજ થાય? બે કુટનો એક ગજ. આવો બરી બતાવો. ત્રણ કુટના માપને શું કહે છે તે જાણો? ત્રણ કુટનો વાર થાય છે. જ' શું કહ્યું? જુઓ આ વાર છે. એ શું છે? ઘણા કાપડીઆ વારવડે લૂગડાં બેરહે. જ' શું કહ્યું? એક વાર કેટલા ગજની બરોબર? દોઢ ગજની બરોબર. એ વારવડે આ ચોરડો બરો. હસાદિ પાકું કરાવવું. ખજી પુનરાવર્તન.

તોલ વિષે.

પાઠ ૧ લો.

પહેલું ધોરણ બાણનારા વર્ગની આગળ સોનું તોળવાનો કાંટો દેખાડી પૂછવું, એને શું કહે છે? જવાબ ન આવડે તો કહેવું, કાંટો. એ શા કામમાં આવે છે? જ.-સોનું તોળવાના બીજું શું તોળવાના કામમાં આવે છે? જ.-રૂપું. સોનું રૂપું શાથી તોળાય છે તે જાણો? જ.-કાંટાથી. કાંટાથી બીજું શું તોળાય? જે તોળવું હોય તે તોળાય. આ કાંટાના કેટલા ભાગ છે તે કોઈ કહી શકશે? એને ચાર ભાગ છે. આ બેને પક્ષાં કહે છે. શું કહે છે? આને દોરી કહે છે. શું કહે છે? તમે પક્ષાં બતાવો. તમે દોરી બતાવો. આને દાંડી કહે છે. શું કહે છે? તમે દાંડી બતાવો. એમ ત્રણ ભાગ થયા. કેટલા થયા? આ ચોથા ભાગથી કાંટો બ્રહ્મવેળે, એ ચોથા ભાગને વચગાળે સળી છે તે દેખો? એ શા કામની છે તે જાણો? જાણતા તો હું તમને દેખાડીશ. વાર આ બે પક્ષાં શા કામનાં છે.

હોજો? એમાંના એકમાં જે તોળવું હોય તે મૂકવું. શ્રામાં મૂકવું? શું મૂકવું? અને બીજા પક્ષમાં શું મૂકવું તે આવતી કાલે સ્વીચવીશ.

પુનરાવર્તન—જોઈ વાર આજે સ્વીચવું તે તમને બરાબર આવડ્યું છે કે નહિ? (કાંટો હાથમાં રાખીને) મારા હાથમાં શું છે? ઇલાદિ.

પાઠ બીજો.

કાંટો, કાટલાં (રતી, વાલ, ગદીઆણા, અને તોલો) તથા કાંટાથી તોળી શકાય તેવી થોડીક નાની વસ્તુઓ વર્ગની આગળ રાખતી.

આ કાંટાને જે પક્ષાં છે તેમાંનું એક શા કામનું અને બીજાનું શા કામનું તે જાણો? જાણતા હો તેઓ આંગળી ઉઘાડી કરો. એમાંના એકમાં જે તોળવું હોય તે મૂકાય છે. એમાંના એકમાં શું મૂકાય છે? અને બીજામાં કાટલાં મૂકાય છે. બીજામાં શું મૂકાય છે? જુઓ આ કાટલાં છે. એ શું છે? એના નામ જમને આવડતાં હોય તેઓએ હાથ ઉઘાડી કરવા (થોડાં હાથ ઉઘાડી કરે તો તેમની કને ડેવડાવવાં અને તે વડે બીજાને સ્વીચવું.) અને રતી કહે છે. હો તમારા હાથમાં લેખને જુઓ. બીજાના હાથમાં આપો. અને વાલ કહે છે. એને શું કહે છે? હાથમાં લેખને રતીના અને વાલના બારમાં કાંઈ ફેર જણાય છે? એ બેને આપણે આવતી કાલે તોળીશું. હો જુઓ આ ગદીઆણા છે. એ શું છે? એને શું કહે છે? વાલ બારે લાગે છે કે ગદીઆણા? એ બેને પણ જોખીશું. અને તોલો કહે છે. એને શું કહે છે? તમે આમાંથી વાલ બતાવો. તમે રતી બતાવો. તમે ગદીઆણા બતાવો. તમે તોલો બતાવો. આ એક પક્ષામાં રૂપિયા મૂકી એને તોળીએ. બીજા પક્ષામાં તોલો મૂકીએ. એ બેનો બાર સરખો છે. કોનો બાર સરખો છે? આ તોલો કાટી લઈ ગદીઆણા મૂકીએ. રૂપિયાવાળું પહોં નીચું ગયું. શું નીચું ગયું? કાંટો તે જાણો? ગદીઆણાથી રૂપિયા બારે છે. રૂપિયા બહોની દાંડી નીચો નથી છે. શું થયું છે? વળી આ ગ્રાલવાનું છે તેમાંની સળી પણ રૂપિયા બહોની વળી છે. જો શું કહ્યું હવે આ કાગળને તોળીએ. એ કોની બરાબર થયો? ઇલાદિ. નિયાળીઆ પાસે પણ તોળાવું.

પાઠ ૩ નો.

કાંટો વગેરે બીજા પાઠમાં વર્ગની આગળ મૂક્યાં હતાં તે મૂકવાં.

જુઓ બાપુ આ એક પક્ષામાં વાલ મૂક્યું. એક પક્ષામાં શું મૂક્યું

છે? આ બીજા પક્ષમાં રતી મૂકું છું. બીજામાં શું મૂકું? કાંટાને ઉપાડું છું. વાલ બારે જણાય છે કે રતી? વાલ બારે છે એવું થાયી જાયું? એની સામેના પક્ષમાં બીજી રતી મૂકું છું. હજી દાંડી સીધો થઈ નથી. શું થયું નથી? નમ્મલી છે. કેવી છે? છેની બણી નમ્મલી છે? વળી આ આલવાની પટીની વચમાં સળી (કાંટો) છે તે પણ વાલ બણી નમ્મલી છે. મેં શું કહ્યું? જુઓ આ ત્રીજી રતી મૂકું છું. મેં શું કહ્યું? હવે આ દાંડી જુઓ. એવાંડી નમ્મલી નથી. કેવી નથી? અને આલવાની પટીની વચમાં સળી છે તે કયા પક્ષા તરફ નમ્મલી છે? જુઓ બધા, આ પક્ષામાં કેટલી રતીઓ છે? આ પક્ષામાં વાલ કેટલા છે? એક વાલનો બાર કેટલી રતીઓના બાર જેટલો છે? અને ત્રણ રતીઓનો બાર કેટલા વાલના બાર જેટલો છે? વાર આ રતીઓવાળા પક્ષામાં ૪ થી રતી ઉત્તરીએ તો આ દાંડી અને સળી કેટલી ગમ નમશે? જુઓ એક રતી ઉત્તરું છું. કયું પલ્લું ઊંચું ગયું? શા માટે? તો કેટલી રતીઓ બરોબર એક વાલ છે? એક વાલ બરોબર કેટલી રતીઓ છે?

પાઠ ૪ થો.

કાંટો, કાટલાં વગેરે વર્ગની આગળ રાખવાં.

આ કાટલાં પક્ષાં છે તેમાં ગદીઆણો લઈ આમાંના એક પક્ષામાં મૂકો. આણે શું મેલ્યું? શેમાં મેલ્યું? હવે બીજામાં એક વાલ મેલો. એક વાલથી ગદીઆણાવાળું પલ્લું ઉપડતું નથી. મેં શું કહ્યું? તો હવે બીજા વાલ મૂકો. બે વાલથી ગદીઆણો વધારે બારે છે. મેં શું કહ્યું? તો આ ત્રીજા વાલ મૂકું છું. હજી એ ગદીઆણો ઉપડતો નથી. તો એવો. વાલ મેલ્યો. આ પાંચમો મેલ્યો; કેટલા વાલ મેલ્યા? નોંધે ગદીઆણો તોળાતો નથી. શું નથી થતું? જુઓ છઠ્ઠો વાલ ઉત્તરું છું. આ સાતમો ઉત્તરું છું. આ આઠમો ઉત્તરું છું. તોપણ ગદીઆણો તોળાતો નથી. શું નથી થતું? હીક, તો બીજા આઠ વાલ ઉત્તરું છું. જોયું કે હવે શું થયું? બે પક્ષામાંનું એક નમેલું નથી. શું નથી? જુઓ આ દાંડી પણ નમેલી નથી અને આ સળી પણ નમેલી નથી. શું નથી? શા કારણથી? આ પક્ષામાં એક ગદીઆણો છે. શું છે? આ બીજામાં કેટલા વાલ છે? તો સાત વાલનો બાર એક ગદીઆણાની બરોબર છે. મેં શું કહ્યું? તો એક ગદીઆણા અને સાત વાલ એ સમતોલ છે. શું છે? સમતોલ એટલે સરખો કે બરોબર

બારે. સમનોત્ર એટલે શું? સોળ વાલ બરોબર શું છે? એક ગદીઆણાના
કટલા વાલ? ૧૯ વાલના કટલા ગદીઆણા?

પાઠ ૫ મો.

કાટલાં અને કાંટો વર્ગની આગળ રાખી પાઠ આપવો.

જુઓ આ ગદીઆણો એક પક્ષમાં મૂકુંકું. મેં શું કર્યું? આ બીજા
પક્ષમાં તોજો મૂકુંકું. બીજા પક્ષમાં શું મૂક્યું? હવે કાંટો જોત્યુંકું. તમને
વધારે બારે શું જણાયછે? તો બીજો ગદીઆણો ઉઘડુંકું. મેં શું કર્યું?
એક પક્ષમાં શું છે? બીજામાં શું છે? જુઓ કાંટાને ઉપાડુંકું. વધારે બારે
ક્યા પક્ષમાં છે? તો બે ગદીઆણા બરોબર શું થયું? એક તોલા બરોબર
શું થયું? તોલાના ગદીઆણા બે છે તો વાલ કટલા થાય? કેમ વાલ? ગદી-
આણાની રતીઓ કટલી? તોલાની રતીઓ કટલી? કટલી રતીઓનો તો-
લો? કટલા વાલનો તોલો? અર્ધા તોલા બરોબર કટલા ગદીઆણા આ
રૂપિઓ. એક પક્ષમાં મૂકુંકું અને બીજામાં એક તોલો મૂકુંકું? કહો એ
બેમાં વધારે બારે શું છે? આ અર્ધા રૂપિઓ કોની બરોબર થશે? જુઓ
હું તોડુંકું. આ પાવત્રી કટલી બારે થશે? લાવો તમારી પથ્થરપેન તોળી-
એ. એનો બાર કટલો છે? આ ચાકના કકડાને જોખીએ. કટલા થશે?
એમ કટલીક નાની વસ્તુઓ તોળી દેખાડવી. પછી કહવું કે લાવો તમારી
મ્લેટને તોળીએ, એ તો આ પક્ષમાં આતી નથી. તો મોટી વસ્તુઓ કેમ
તોળાય છે તે કાલે શીખવીય.

પુનરાવર્તનમાં રતી, વાલ, ગદીઆણો, તોલો, રૂપિઓ, અર્ધા અને
પાવત્રીના તોલ વિષે પ્રશ્નો પૂછી નક્કી કરવું કે આ વિષય પાઠો આવડ્યો
છે. પાઠો આવડ્યો ન હોય તો બીજો દહાડે ફરીને શીખવવો.

અનિજ કોયલા વિષે પાઠ. ભાગ બીજો.

પહેલો ભાગ જમને શીખવ્યો તેમને આ બીજો ભાગ શીખવવો.
સંક્ષેપ નોંધ આરંભ પ્રશ્નો.—એ કોયલા આણોમાંથી નાકળે છે તે
અનિજ કોય. તમે શીખ્યા. હવે એ આણો ક્યાં ખોદેછે, શી રીતે
લાની આણો. ખોદેછે અને કેવી હોય છે તે જાણનારા બીજા યાંઓ.
કોઈ નથી જાણતા તો હું શીખવુંકું. ધ્યાન આપો.

પુનરાવર્તન—કોયલાવાળું રચળ શાથી પ્રથમ જણાય? ત્યાં કોયલા છે એ નક્કી શાથી કરેછે? ને નક્કી થયા પછી પ્રથમ શું કરેછે? ઇત્યાદિ,

સૂચના—કોઈના મનમાં એમ શંકા થોડે કે ઉપલા વર્ગોનાં ધોરણોમાં પદાર્થો વગેરેના કથિત પાઠ શીખવવાનું કરમાવ્યું નથી તો આવા પાઠ શા કામમાં આવશે? એનો ખુલાસો એ છે કે વાંચનની ઉપલી ઓપડીઓમાં ઘણાક પદાર્થો વગેરેના ટૂંકા પાઠો છે તેઓને વિસ્તારથી સમજાવવાને આ પત્રમાં પ્રગટ થતા પાઠો ઉપયોગી થશે. ઉદાહરણ, એક ઉર્દુ સરકારી નિશાળમાં જમીનમાં તાંના પહેલા વર્ગને પત્થરના કોયલા વિષે તેમની વાંચનની ઉર્દુ ઓપડીમાં પાઠ હતો અને તે પાઠ ઓકરા શીખી ગયા હતા તે વંચાવ્યો અને અર્થ પૂછ્યા તેવારે વર્ગના એકેએક ઓકરાએ કહ્યું કે જમીનની અંદર કોઈ પહાડ બની ગયલો તે પહાડના પત્થરના એ કોયલા છે. એ પાઠ શીખવાનાર ત્રેનિંગકાલેજમાં ડા. કુક કૃત ભૂસ્તર વિદ્યા શીખ્યો હતો તે ભૂલી ગયલો જણાયું. વળી એ પાઠો ત્રેનિંગકાલેજમાં શીખવી શકાય. એડિટર.

વનસ્પતિ શાસ્ત્ર. પાઠ ૪ થો.

ભાગ ૧ લો.

પાંચમા અને છઠ્ઠા ધોરણના વર્ગને માટે.

સંક્ષેપનોંધ.

પૂર્ણનોંધ. વનસ્પતિના અવયવો બે પ્રકારના છે. ૧ પોષક, ૨ પુનરૂત્પાદક.

અવયવો.

પોષક અવયવો તેને ખોરાક પૂરો પાડવાનું કામ કરેછે.

૧. પોષક.

વનસ્પતિનો વંચ જારી રાખવાનું કામ પુનરૂત્પાદક અવયવો કરેછે.

૨ પુનરૂત્પાદક.

એ બે પ્રકારના અવયવો જુદા પાઠોથી શીખવવા.

પોષક અવયવો.

પોષક અવયવો.

(૧) મૂળીઆં.
તેઓનાં કામ
અને પ્રકારો.

એમાં પહેલાં મૂળીઆં છે. તેઓ ભાંધમાં ઉતરી વૃક્ષોને
ઊભાં રહેવાને શક્તિમાન કરેછે, તથા તેઓને છેડ
ઝીણા તંતુઓ હોયછે તેઓનાં છિદ્રોવડે ખોરાક લઈ
તેઓનું પોષણ કરેછે. વળી કેટલાંક મૂળિયાં ખોરાકનો
સંગ્રહ કરી રાખી જે ત્રુટ્ટમાં તે જમીનમાંથી લઈ શ-
કાતો નથી તે ત્રુટ્ટમાં પૂરો પાડે છે. મૂળિયાં ચાર પ્રકાર-
નાં છે. પહેલા પ્રકારનાં મૂળિયાં વિભાગ થયા વિનાં
જમીનમાં ઊડાં ઉતરે છે, તથા લાંબાં જાયછે. એઓને
(૧) ઊંડાં ઉતરનારાં મૂળિયાં કહેછે. બાવળ, આંબા,
લીમડાં વગેરે ધણાંખરાં મોટાં જાડેને એ જાતનાં
મૂળ હોયછે. એમાંનાં કેટલાંક વૃક્ષોનાં મૂળ એટલા જો-
રથી વધેછે ને જખરાં છે કે કંઠણ ખડકો અને મજબૂત
ધમારતોને ફાડી અંદર ધૂસેછે. ઉદાહરણ, શીખળાનાં
મૂળ એવાં હોયછે. (૨) તંતુવાળાં મૂળીઆં કેટલીક વ-
નસ્પતિને હોયછે તેઓ ભોંધમાં ઊંડાં ઉતરતાં નથી.
નાળીએરી, ઘઉં, વગેરે ધણાંને એવાં હોયછે. (૩) અં-
તરિક્ષ મૂળ, એ જાડનાં થડ અને ડાળાંમાંથી નીકળી
પ્રથમ લટકતાં રહેછે અને વધી જમીન સૂધી પહોંચે
છે તેવારે તેના અંદર ઉતરે છે. વડનાં મૂળ આ પ્રકાર-
નાં મૂળ યાયછે. (૪) ગાંઠિવાળાં મૂળ; એનું જાણીતું
ઉદાહરણ મૂળા છે.

(૨) થડ અને તેના મૂળીઆંની પેઠે થડ જાડને ઊભાં રહી શકવામાં ટેકો
પ્રકારો. આપેછે. મૂળીઆંએ લીધેલો ખોરાક થડમાં થઈ પ્ર-
થમ પાત્રાંમાં જાયછે. થડ ઉપર ડાળાં અને ડાળીઓ
ફૂટેછે, અને લાકડાનો મોટો જથ્થો થડમાં બંધાય છે.
ધણંકરને થડ જમીનની ઉપર હોયછે, પણ મોઢવ-
સોનાં થડો જમીનની અંદરે હોયછે; એવાંને અંતર્ગ-
તોનાં

મ કહે છે.

જમીન ઉપરનાં યડોના મુખ્ય ત્રણ પ્રકાર છે. (૧) સીધાં યડો, ઉદાહરણ, કેળ, તાડ, નાળીયેરી, આંબા, શર, આમલી આદિક ઘણાં યડોને એવાં સીધાં યડ હોય છે. કેટલાંક યડોનાં યડ વાંકાંચુકાં થાય છે, ઉદાહરણ, માલતીનું યડ એ પ્રકારનું છે. (૨) કેટલીક વનસ્પતિનાં યડો વેલારૂપ હોય છે. ઉદાહરણ, પોઈ, ગવકાં, કરણ ફૂલ વગેરેના વેલા.

અંતર્ભાગ યડોની આર જાતો છે—(૧) આંખોવાળા ગોળાકાર, ઉદાહરણ ખટેરા. (૨) ઘણાં યડો કે પાત્રાંતી બનેલી ગાંઠો, ઉદાહરણ, ડુંગળી, લસણ. (૩) કંદમૂળ, ઉદાહરણ, આદુ, હળધર. (૪) નક્કર ગાંઠો, ઉદાહરણ, અજવીની ગાંઠો, કે અલુખડાં.

(૩) પાંદડાં.

પાંદડાં (પાત્રાં) એ યડોમાં ફેફસાંનું કામ કરે છે તથા વધારાનું પાણી વરાળરૂપે નીકળી જવાનો એ માર્ગ છે. તેઓના આકાર, આડ ઉપરની ગોઠવણ અને રંગ ભિન્નભિન્ન છે. કેટલાંક ગોળ, કેટલાંક લાંબાં, કેટલાંક કાં-ગરાવાળાં, કેટલાંક માણસના હાથના પંજા જેવાં, કેટલાંક સારંગી જેવાં, કેટલાંક પક્ષીઓની પાંખોના આકારે ઇત્યાદિ. કેટલાંકને દોઠ હોય છે અને કેટલાંકને નથી હોતાં. કેટલાંક યડોને વિટલાવલાં હોય છે. ઘણાખરાનો રંગ લીલો હોય છે, પરંતુ કોઈનો લાલ કે પીળો કે ઘોળો હોય છે; વળી કોઈપર અનેક રંગ હોય છે; કોઈને ઉપર અને હેઠળ જુદા રંગ હોય છે. કેટલાંકના રંગ બદલાયાં કરે છે. આવી ભિન્નતાપરથી વનસ્પતિ શાસ્ત્રમાં તેઓના વર્ગ બાંધ્યા છે.

સુનીતિના પાઠો.

અપરાધ અને કાયદા.

ઓથા, પાંચમા, અને છઠા ખોરણોના વર્ગોને, અમદાવાદ પ્રાક્ટિ-

સિંગ * સ્કૂલ.

સંક્ષેપ નોંધ.

ચુલ્લુ નોંધ.

અપરાધ અને
કાયદા.

આરંભ પ્રશ્નો—અપરાધ અને કાયદા વિષે જેમના
જાણવામાં હોય તેમણે આંગળી ઊંચી કરવી. કહો
વાર તમે? ઇતિવાદિ.

કેદખાનું

કે જેલ.

અપરાધ કે

ગુનાહ.

કાયદા, દીવાની

તથા ક્રોડધારી.

પાઠ.—અમદાવાદમાં કેદખાનું ક્યાં છે તે તમે જા-
ણો છો? કેદખાનાને ઇંગ્રેજીમાં જેલ કહેછે. એમાં કોને
રાખેછે તે તમે જાણો છો? કોણ રાખેછે? શા વાસ્તે
રાખેછે? અપરાધ કે ગુનાહ વિષે થોડો વિસ્તાર તથા
કાયદાનો અર્થ અને તેનાં ઉદાહરણો, કાયદાની બે શા-
ખાઓ, દીવાની અને ક્રોડધારી, કાયદાનાં પુસ્તક નિ-
શાળીઆને દેખાડ્યાં. તેમાંનું કાંઈક વાંચવું.

નિયાળમાં બણેલા માણસોમાંના કોઈને સરકાર કે-
દમાં પૂરેછે કે નહિ? શા વાસ્તે પૂરેછે? તે માણસ એમ
વિદ્યાનાં જોડે બહુ બણેલો હું, વિદ્યાન હું તો તેને જોડીદ કે નહિ?
સુનીતિ જોઈએ. બહુતર કે વિદ્યાનાં જોડે સુનીતિ જોઈએ. કાયદો તોડ-
નાર બણેલો હોય તોએ સજા પામે. ન બણેલો હોય
કાયદો સર્વને તોએ સજા પામે. વાર કાયદો તોડનાર મોટો ધનવાન શક
મોટે સરખો છે. હોય તો તેને સજા થાય કે નહિ અને મોટો કે નાનો
સરકારી નોકર કે અમલદાર હોય કે જમીનદાર હોય કે
સાહેબ હોય તો તેને સજા થાય કે ન થાય? નરે અને
નારી એ બેમાંથી કોને થાય?

અમદાવાદને બદલે બીજી સ્થળે આ પાઠ આપવામાં ત્યાંનાં કેદ-
ખાનાનું ઉદાહરણ લેવું અને ત્યાં ન હોય તો બીજી રીતે આરંભ કરવો.
મતલબ બધે સરખી આવવી જોઈએ.

કાપદો અમલ. “કાપદો અમલમાં ન આવે” તેનો અર્થ, અને તેનાં માં ન આવે તેનાં પરિણામ, ઇતિહાસપરથી જાણવામાં આવ્યાં હોય તે પરિણામ. ઉદાહરણો. કાપદાનું જોર ક્યારે ન હતું? ન તેવારે શું બનતું, તેનાં પરિણામ કેવાં થયાં હતાં? તો કાપદાને જોર પર અમલમાં આણવાની થી જરૂર?

નિશાળના બે મોટા હેતુ છે. વિદ્યાનો પ્રસાર કરવો એ એક અને સુનીતિની વૃદ્ધિ કરવી એ બીજો. આજનો વિદ્યાની વૃદ્ધિ. વિષય આ બીજો હેતુ છે. અનીતિ એટલે ગુનાહ ઘટે તેમ સુનીતિ વધે. નિશાળમાં બહેત્રાં માણસોએ નિત્ય પાદ રાખવું કે તેમને બહાવવાની એક મોટી મતલબ એ છે કે તેમણે અપરાધ કરવા નહિ. તેઓમાંનું કોઈ ગુનાહ કરે તેથી તેમની કેળવણીને, અને તેમની નિશાળને લાજ લાગે છે. જીવન પર્વત આ મેંબારી વર્ધવું. ચિહ્નક આ બાબત વિસ્તારથી નિશાળોઆના મન પર ડરાવવી.

આરોગ્યતા વર્ધક સુધારા વિષે બાપણો.

બાપણ ૬ હું.

આરોગ્યતાતાં સામાન્ય સાધનો.

સ્વચ્છ વા (કે હવા).

વાતું બંધારણ—આ દુનિયામાં જન્મતાં વારને વાનો શ્વાસ લેવો એ આપણું પહેલું કામ છે, અને વાને બહાર કાઢવો (પ્રાણનું જવું) એ છેલ્લું કામ છે. જન્મથી મરણ પર્વત, જાગતાં કે ઊંઘતાં નિરંતર આપણો શ્વાસોચ્છવાસ આલ્યાં કરે છે. જેમ સમુદ્રનું તળિયું પાણીથી ઢંકાયેલું છે તેમ આખી પૃથ્વી વાતા મોટા સાગરથી ઢંકાયેલી છે અને માછલાં જેમ પાણીમાં ફરે છે તેમ આપણે તેને તળિયે ફરીએ છીએ. માછલાંને પાણીની બહાર કઢાડીએ છીએ તેવારે તે મરી જાય છે તેમ જા વિના આપણે મરી જઈએ.

આપણને વાતી ગરજ છે તે તો સર્વે જાણે છે, પરંતુ ગમે તેવો વા
ચાલ, એવું ઘણા લોકો ધારે છે તેથી સારો વા મળવાની તજવીજ કર-
વાનો શ્રમ તેઓ લેતા નથી. એથી હલકું, કેટલાક પ્રકારનો વા બહુ હા-
નિકારક હોય છે. દુનિયામાં ઘણી જાતનાં ઝેર હોય છે, પરંતુ જે ઝેરથી ઘણાં
માણસો મરી જાય છે તે બહુધા નશારો વા છે.

પૂર્વે લોકો ધારતા કે વા એ તત્ત્વ એટલે એક જ પદાર્થ છે. વિદ્વાન
માણસોને હમણા માલૂમ પડ્યું છે કે એ મુખ્યત્વે આક્રિસજન અને
નૈટ્રોજન નાંચે બે ગ્વાસોનો બનેલા છે. વામાંથી એ બે ગ્વાસો છૂટા પાડી
શકાય અથવા એ બેને ભેળાંને તે બનાવી શકાય. વાતા જે બાગપર
જીવનનો મુખ્ય આધાર છે તે આક્રિસજન છે. આક્રિસજન વિના દીવો
પણ બળે નહિ. પરંતુ વામાં બધો આક્રિસજન હોય તો આપણે ઝટ મરી
જઈએ; તે આપણને ઘણો સજ્જ પડે. એ કારણથી આક્રિસજનમાં
નૈટ્રોજન બળેલા છે. આક્રિસજનથી એ ઘણો જુદો છે, એ પ્રાણને આ-
ધારે આપી શકતો નથી અને તેમાં દીવો મૂકતાંનેવાર હોલવાઈ જાય છે.
આપણને શ્વાસ લેવાને અથવા વસ્તુઓને બળવાને જોઈએ તેવા હાલ
પ્રમાણમાં એ બે ગ્વાસો બળેલા છે. નૈટ્રોજનના ચાર બાગે થુમારે એક
બાગ આક્રિસજન છે.

વામાં બીજી બે વસ્તુઓ છે તેઓ પરિમાણમાં ઓછી છે, તથાપિ
ઘણી ઉપયોગી છે.

નર્વા કોયલાને કાર્બન કહે છે. આક્રિસજન અને કાર્બન બળવાથી
ગ્વાસ બને છે તેને કાર્બોનિક આસિડ ગ્વાસ કહે છે. વામાં ત્રીજી વસ્તુ છે
તે એ છે. એ ગ્વાસ બારે છે અને કોઈ કોઈવાર જીંડા ખાલી ફૂવાને ત-
ળિયે એકઠો યાવડે. એમાં મૂકવાથી દીવો હોલવાઈ જાય છે અને માણસ
તેનો દમ લે છે તો વુરત મરી જાય છે. પરંતુ વનસ્પતિનો એ મુખ્ય ઓ-
શક છે. એના વગર વનસ્પતિ જીવી શકે નહિ. વનસ્પતિ આખો દિવસ
તેનું પાન કરે છે.

સ્વચ્છ વામાં ૨૫૦૦ બાગમાં થુમારે માત્ર એક બાગ અથવા તેર
શિષ્યે એક પાઈ જેટલો કાર્બોનિક આસિડ ગ્વાસ છે. એટલા થોડા પ-

રિમાણથી આપણને હાનિ થતી નથી, પરંતુ તે ઘણા વધારે હોય આપણે નબળા અને માંદા પડીએ.

વામાં ઓથી વસ્તુ પાણીની થોડી વરાળ છે. એ ચારે વસ્તુઓ ખરાબર બળેલી હોય છે તેવારે વા સ્વચ્છ હોય છે અને આપણને સાબ અને મજબૂત રાખવાને લાયક હોય છે.

વા રી રીતે અસ્વચ્છ થાય છે.—વા પ્રાણધારણ કરવાને મુખ્ય ત્રણ રીતે અયોગ્ય થાય છે.

૧. શ્વાસોચ્છવાસ અથવા દમ લેવો અને મૂકવો.—આપણે શ્વાસ લઈએ છીએ તેવારે વાનો દમ લઈ તેને જ્યો ને તેવો પાછો કહાડતા નથી. ઉચ્છવાસની જોડે કેટલીક વસ્તુઓ આપણે બહાર કહાડીએ છીએ. એ વસ્તુઓ આપણે જે વાનો દમ લીધો તેમાં નહોતી. એખ્યા પાણીથી ગંદા વાસણને ધોઈએ છીએ તેવારે તે પાણી મેલું થાય છે. એજ રીતે જે વા આપણે શ્વાસમાં લઈએ છીએ તે આપણા શરીરના અંદરના બાગને નિરંતર ધોઈ મેલને સાફ કરે છે.

આપણે ઉચ્છવાસમાં જે હવા કહાડીએ છીએ તે નીચેની ત્રણ વસ્તુઓ પોતાની જોડે લેતી જાય છે.

૧. કાર્બોનિક આસિડ વાસ.—એખ્યા વામાં એનું માત્ર બહુ જ થોડું પરિમાણ હોય છે; ઉચ્છવાસમાં આપણે જે વા કહાડીએ છીએ તેમાં તેનાથી થુમરે સોગણું હોય છે. આપણે તેને જોઈ શકતા નથી, પરંતુ જે વતામાંથી જેમ ધૂમાડો નીકળે છે તેમ આપણા શરીરમાંથી એ નીકળે છે. થોડી જગ્યાવાળા ખંધીઆર એરડમાં ઘણા માણસોને ધૂંધી હોય તો તેમાંનો વા કાર્બોનિક આસિડથી બરાઈ જાય છે. ગયા સૈકામાં ૧૪૬ માણસને કલકત્તામાં અધારી કોટડી નામે નાના કેદખાનામાં એક રાત ગોંધી રાખ્યા હતા. એ કેદખાનને માત્ર બે નાનાં જાળીઆં હતાં. બીજે દહાડે સવારેમાં તેનું બારણું ઉઘાડ્યું તેવારે માત્ર ૨૩ જણા લયડીઆં આતા બહાર આવી શક્યા; બાકીના માણસો મરણ પામ્યા હતા. તેઓ શાથી મરી ગયા? ખરાબ હવાથી. આ બાપડાઓની જે એક રાતમાં થોડા માણસો મરે છે, તથાપિ ઘણા માણસો તાજે વા નહિ મળવાથી આખો જન્મભરો નબળા અને રોગી રહે છે.

૨. પાણીની વરાળ.—આપણે સ્પેટ ઉપર આસ મૂકીશું તો તે બી-
ની થશે તેપરથી જણાય છે કે ઉચ્છવાસમાં નીકળેલા વામાં પાણી છે.

૩ ગંદો નકામો પદાર્થ—ઉચ્છવાસમાં પણ કેટલોક કોહતો પદાર્થ
નીકળે છે તે જો શરીરપર રહે તો રોગ ઉત્પન્ન કરે. કાર્બોનિક આસિડ ગ્યાસ
નુકસાન કરે છે તેમજ એ કરે છે.

આ દેશમાં ઘણા લોકો બીજા માણસે ડૂબીને પાણી પીધેલા વાસ-
ણમાંથી પાણી પીવાની ના કહે છે, પરંતુ વાસેલા આરડાઓમાં તેઓ ખી-
ઓખીય બેસે છે તેવારે એકએકનાં ફેક્સમાંથી નકારો વા અને ગંદો પ-
દાર્થ નીકળે છે તેનો તેઓ વારે વારે દમ લે છે.

આપણી પેઢે દોર, બકરાં, કૂતરાં, અને બીજાં પ્રાણીઓ આસો-
રૂઝવાસ લે છે અને એજ રીતે હવાને બગાડે છે.

૨ બળવું—એમ પ્રાણુનો આધાર આક્રિસજન ઉપર છે તેમ દેવ-
તાનો આધાર આક્રિસજન ઉપર છે, વાસણમાં દીવો મૂકી તેને ઢાંકી દેશો
તો તે ઘુરત હાલવાઈ જશે, કારણ કે કાર્બોનિક આસિડ ગ્યાસ બનાવવા-
માં તમામ આક્રિસજન ખપી જાય છે. એમ દીવો દેવતા વાને અ-
સ્વચ્છ કરે છે.

કંકણમાં મુસલમાનોનાં છોકરાં ઘણાં મરી જાય છે તે વિષે આપણે
પાછળ કહી ગયા છીએ. જન્મ્યા પછી યોગ દિવસમાં ડાચું ખેંચાઈ જઈ
(દાંત બીડાઈ જઈ). ઘણાં છોકરાં મરી જાય છે. એજ શહેરમાં
વસનારા યૂરોપી લોકોનાં છોકરાંને એ રોગ યતો નથી. ખ્રિસ્તિ લોકોની સ્ત્રી-
ઓ જેટલી મરણ પામે છે તેનાથી મુસલમાનોની સ્ત્રીઓ બમણી મરે છે.
સુવાવડમાં એ સ્ત્રીઓને નાના આરડાઓમાં પૂરી રાખી તમામ બારી
બારણાં સંબાળથી વાધી રાખે છે; ત્યાં સગડી હવેશ બળ્યાં કરે છે; અને
તેમની સગીઓ તથા બેનપણીઓ તેમની આસપાસ દોડું વળાંને બેસી
રહે છે. માને અને બાળકને ખરાબ હવાનું ઝેર મેલે છે. છોકરાં મોટાં થઈ
પોતાનો ઘણો વખત ખુફી હવામાં ગાળે છે તેવારે મોતની સંખ્યા ઘણીજ
ઓછી થાય છે.

કોહવાણ—વા દિવસે બિલકુલ સ્વચ્છ રખાય છે, પરંતુ અધારા
આરડામાં સૂવેનું કિરણ આવવા દઈએ છીએ તો તેમાં અસંખ્ય રજકણો

સદા કરતા બાસે છે. એમાંના કેટલાક રજકણો માટી, રેતી, ધત્તાદિનું ખારીક કણ હોયછે, અને કેટલાક વનસ્પતિનાં બીજ હોયછે. સડેલા પદાર્થોના રજકણો ઘણાજ નુકસાનકારક છે.

વનસ્પતિ અથવા પાણી મરી જાયછે ત્યાર કુડ તે દુરત સડવામાં છે. તેમાંથી અતિ હાનિકારક વાસો નીકળે છે અને હવામાં તેના રજકણો ઊડી જાયછે.

આપણી આંખો આપણાં નાકના જોડા તીક્ષ્ણ હોય તો પુષ્કળ નાના રજકણોને કોહતા જનાવરમાંથી નીકળતા અને વામાં પ્રસરી જતા દેખી શકીએ. તેઓ આપણા શ્વાસમાં ઘસડાઈ આવેછે તેવારે તેઓનો સ્પર્શ આપણા નાકને ગંધરૂપે જણાય છે.

એમ લોકોનાં આંતરડાંમાંથી નીકળેલો ગંધાતો મળ ધણીવાર શ્વાસમાં જાયછે. મળ ખુલ્લો હવામાં પડી રહેછે; ત્યાં તે સૂકાઈ જાયછે અને તેના રજકણો હવામાં ઊડી જઈ શ્વાસમાં ખેંચાઈ આવે છે.

શાકનાં ઊંડાં અને બીજો કચરો ધરના થડમાં નાંખવામાં આવેછે તે હવાને ખગાડે છે. ખાટકીઆ, ચામડીઆ, અને રંગારા પણ પોતાનો ધંધો કરવામાં હવાને અસ્વચ્છ કરેછે. કચરેસ્તાનો અને મશાણો ધરની થડમાં રહેવા દેવાં ન જોઈએ.

જમીનમાંથી પણ ખાટ નીકળે છે. એમાં (જમીનમાં) વાં આછો વતો પેસેછે અને એ વા ઉપલી હવા જોડે ભળેછે.

જમીનમાં ભેજ હોયછે તેવારે કોહવાણ અતિશય ખરાબ હોય છે. તાવનું મુખ્ય કારણ કોહતી વનસ્પતિ છે એવું ધણુંકરીને ધારવામાં આવેછે. જે મુખ્ય ત્રણ પ્રકારે વા અસ્વચ્છ થાયછે તે શ્વાસોચ્છવાસ, દહન, અને કોહવાણ છે.

૩. વા શી રીતે સ્વચ્છ થાયછે.—વાને સ્વચ્છ કરવાના ઉપાય ન હોય તો ધૂત્તરી વણી શકાય નહિ એવી ઘોડા વખતમાં કાલ મુખ્ય ઉપાયો હકળ જણાયા છે.

(૧) ડાસો એક એક જોડે ભળેછે—પાણીમાં થોડું દૂધ રેડશે તો તે પાણી જોડે ભળી જશે. દેવતામાંનો ધૂમાડો દુરત હવામાં ફેલાઈ જાય છે તેથી તે દેખાતો નથી. આપણે ઉચ્છવાસમાં જે અસ્વચ્છ વા કઠાડીએ

છાંએ તેનું પણ એમજ ધાણ છે. તે આસપાસની સ્વચ્છ હવા નોડે બ-
ળે છે અને તે જેમ વધારે પાતળો થાય છે તેમ તે ઓછો હાનિકારક થાય છે.

(૨) વાયરો કે પવન.—પવન લગભગ હમેશા ઓછો કે વધો વાય
દે તેના કારણે વિષે તમે કદી વિચાર કર્યો છે? એક કારણ એ છે કે કો-
હતી વસ્તુઓમાંથી નીકળતી દુર્ગંધને ધસડી લઈ જવાને તેને પરમધર
મોકલે છે. હવા તાજી અને સ્વચ્છ રહે માટે ખુબકારક પવન વાય છે.

(૩) વનસ્પતિ.—આસોચવાસમાં પ્રાણીઓ આકર્ષિત થઈ જાય છે
અને કાર્બોનિક આસિડ ગ્લાસ બહાર કહાડે છે. પરંતુ દિવસે વનસ્પતિ
કાર્બોનિક આસિડ ગ્લાસને છૂટો પાડી કાર્બન લે છે અને આકર્ષિત થઈ જા-
વાર કહાડે છે. એથી વાને સ્વચ્છ રહેવામાં ધણી મદદ મળે છે. ખરું છે કે
રાત્રિએ વનસ્પતિ આકર્ષિત થઈ જાય છે અને કાર્બોનિક આસિડ ગ્લાસ
બહાર કહાડે છે, પરંતુ તે જેટલો આકર્ષિત થાય છે તેનાથી ધણી વધારે
બહાર કહાડે છે. તથાપિ જે ચોરડામાં ઊંડવા હોય તે ચોરડામાં મૂકું
સાફ નહિ.

ગ્લાસો એક એક નોડે બળવાથી, પવનથી, અને વનસ્પતિથી હવા
સ્વચ્છ થાય છે. વરસાદ પણ મદદ કરે છે. આપણે તેમને અટકાવવાનો
પ્રયત્ન ન કરતાં તેમને પોતપોતાનું કામ કરવા દેવું જોઈએ.

૪. તાજો વા રી રીતે મેળવવો.—હેઠલા નિયમો પ્રમાણે ચાલ-
વું જોઈએ:—

૧. તમારા ઘરની બહાર તાજો વા આવે એમ કરો.—જે ભાગમાં
ધરો ધણાંજ ખીઓખીય હોય તે ભાગમાં ખનતાં લગી રહેવું નહિ. ખતી
ચકે તો આસપાસ બધું પૂર્ણ સ્વચ્છ રાખવું. હવા ખગડે માટે કચરો કે
મોહતી વસ્તુઓ રાખવી નહિ; ગંધાતી મોરીઓ અથવા પાણી બરાબ રહે
એવા ખાડા રાખવા નહિ.

૨. તમારા ઘરની અંદર પુષ્કળ તાજી હવા આવવા દો.—ઘરમાં
વાંપરો પેથી હવાને ઓખી કરે માટે દિવસે બારી બારણાં ઉઘાડાં રાખ-
વાં. પરંતુ જેમ દિવસે તાજી વાની જરૂર છે તેમ રાત્રિએ પણ જરૂર છે.
એ વેળા ધોડીક બારી કે બારણાં ઉઘાડાં રાખી ન શકાય તો ફરેડીવાળી
બારીઓથી અથવા ઘરો એ મથાળા નીચે કહેલા ઉપાયોથી તે મળતા.

નો પ્રયત્ન કરવો. કેટલાક લોકો ધારેછે કે રાતની હવા નુકસાન કરેછે, પરંતુ ધરમાંની હવા કરતાં એ ઘણી વધારે સારી છે.

૩. માંદા માણસોને અને બાળકોને વિશેષે કરીને પુષ્કળ તાજાં વાનિ જરૂર છે.—સાજા માણસો કરતાં માંદા માણસો હવાને ઘણી વધારે ઉતાવળે ખગાડેછે. બાળકનું ચૈતન્ય નાના દીવાની જ્યોતની થોડે ઝટ જુઝાઈ જાયછે.

૪. વાને આપણાં શરીરમાં છૂટથી આવવા દેવો જોઈએ.—વાદળોને અથવા લૂગડાના કડકાને છૂટો ધરી રાખીશું તો તે ઘણું પાણી ચૂંચી લેશે. વાદળોને જેમ વધારે દાબીએછીએ તેમ તેમાં ઓછું પાણી માયછે. આપણાં ફેફસાં વિષે પણ એમજ છે. તેઓ જેમ ઓછાં દબાશે તેમ વધારે વા લેશે અને લોહી વધારે સ્પન્ધ ધશે. લખતી અથવા કામ કરતી વેળા માણસોએ વાંકા વળવું નહિ. એમ કરવાથી ફેફસાં દબાયછે, અને હવાને અંદર જતાં પ્રતિરોધ થાયછે. શરીરને સીધું રાખવાથી વધારે તંદુરસ્ત રહેવાય છે.

૫. કોઈ કોઈવાર ખુલા પ્રદેશમાં અથવા દરિયાકિનારે હવા ફેર કરવાથી તંદુરસ્તીને ઘણો ફાયદો થાયછે.—સૌથી ઓખી હવા દરિયાકિનારે હોયછે. એ કારણથી જ લોકો જૂમિપર માંદા હોય છે તેઓ ઘણીવાર દરિયાકિનારે રહેવાથી યોગ દિવસમાં સાજા થાયછે.

સરકારી મધ્ય શુક ડીપો.

મુંવાઈ.

નવા ધારા.

હમણાં સરકારે અમદાવાદની ડિસ્ટ્રીક્ટ અને તાલુકા ડીપો કહાડી નાંખી છે તેથી મહેતાજીઓને પુસ્તકો ખરીદ કરવાની અને વેચવાની પરવાનગી મળવાથી એ ધારા તેઓને ઉપયોગી થઈ પડશે એમ ધારી હેઠળ પ્રગટ કરીએ છીએ:—

શુકડીપો કોડના ૧ લા પ્રકરણના ૧૩મા નિયમને બદલે તથા આખા ૫ મા પ્રકરણને બદલે હેઠલા નિયમો ઠરાવ્યાછે. એ નિયમો સને ૧૮૮૪ના આગસ્ટ માસની ૧લી તારીખથી અમલમાં આવશે અને એ કોડની

સુધારેલી આવૃત્તિ છપાશે તેમાં દાખલ કરવામાં આવશે. એ ધારા કેળવણી ખાતાના કામદારોને, ડીપોના બીજા સરકારી અને ખાનગી ગ્રાહકોને, અને વેપારીઓને લાગુ પડશે.

જથાબંધ કામ.

૧. જથાબંધ કામ એટલે રૂપોનાં અને તેથી વધારે કીમતનાં પ્રસ્તકો મોકલવાની ફરમાય અથવા ખરીદી.

ટીપ—પુણા અને સુરત જિલ્લાના ખાંચ ડીપો હમણાં કહાડી નાંખી છે, તેથી ત્યાંના મહેતાશ્રીઓની બાબતમાં સામટી ખરીદી અથવા ફરમાયનો અર્થ બીજા હુકમ થતાં સુધી રૂપોનાં અને તે કરતાં વધારે કીમતનાં પ્રસ્તકોની ખરીદી સમજવી.

૨. સરકારી મધ્ય જુક ડીપોએ પ્રસિદ્ધ કરેલાં પ્રસ્તકો અને નકશાની સામટી ખરીદીપર છાપેલી કીમતોપર સેંકડે વીસ ટકા વટાવ આપવામાં આવશે. રૂપિઆના અપૂર્ણાકપર વટાવ આપવામાં નહિ આવે.

૩. જે પ્રસ્તકો અને નકશા સરકારી મધ્ય જુક ડીપોએ પ્રસિદ્ધ કર્યા નહિ હોય અને જે પ્રસ્તકો અને નકશા ધરાડેલી કીમતે વેચવાનાં હશે તેઓના સંગ્રહમાં ક્યુરેટરની હસ્તાક્ષરમાં આવશે તો સામટી ખરીદી કરવા રહે અને વટાવ આપશે.

૪. ક્યુરેટરના પત્રકમાં જે પ્રસ્તકો અને નકશા સરકારના માલિકીનાં અથવા હકસાધ સેધને વેચવા રાખેલાં જણાવ્યાં હશે તેઓપર વટાવ આપવામાં નહિ આવે.

૫. રવાને કરવાનો તમામ ખર્ચ ખરીદદારોએ આપવો પડશે અને રસ્તામાં ખોવાશે અને નુકશાન થશે તેનું સંપૂર્ણ નિષ્પત્તિ તેમને ખમવું પડશે. જરૂરશરત પડે તોવારે વાંધો ન લેડે તેટલા સાફ એક રૂપિઆ ઉપરાંતની કીમતની ચોપડીઓની દુપાલ માફતે મોકલેલી ખીંદડીઓ ખરીદદારને ખર્ચ હમણે રજિસ્ટર કરાવવામાં આવશે. મરજી હશે તો રેલવેને રસ્તે મોકલવાની ખીંદડીઓનો વીમો ઉતરાવવામાં આવશે.

૬. તમામ સામટી ખરીદી મુમાઈ માહેલી મધ્ય જુક ડીપોમાંથી કરવી જોઈએ. સર્વ પ્રકારના ખાંચ ડીપોને પ્રસ્તકોનું સામટું વેચાણ કરવાની મના છે.

૭. ઉધાર ખાતું રાખ્યું નહિ હોય ત્યારે જે ફરમાશ જોડે આવેજ મોકલ્યો નહિ હોય તેપર નિયમ તરીકે ધ્યાન આપવામાં આવશે નહિ. -

ટીપ—શુદ્ધ ડીપો કોડના ૪થા પ્રકરણનો જે ભાગ ૨૬ ક્રમાં નથી તે પ્રમાણે ઉધાર ખાતાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવેશે.

૮. સામટી ખરીદીપર વરાવ આપવામાં આવે તે લેવો હોય તો હ-મેશ અગાઉથી તાણાં મોકલવાં જોઈએ.

૯. જ્યાંબંધ ખરીદીની ચરતોએ પ્રસ્તાવે મોકલવાંની ફરમાશો જોડે પુરતોની કીમત, બીડવાનો તથા ટપાલ ખર્ચ (ખરીદીની ઓપડીનાં કીમત એક રૂપિઆથી વધારે હોય તો રજિસ્ટર કરાવવાની ફી), અથવા આગ-ગાડીનું નૂર એસે તે પૂરાં પડે એટલાં તાણાં મોકલવાં જોઈએ.

૧૦. ફરમાશ પ્રમાણે કરવામાં કાંઈ ચિત્રક રહેશે તો તે હમેશ માલિકને ખર્ચ પાછો મોકલવામાં આવશે.

૧૧. હુંડી, એક (તાણા મળવાનો રૂપતો), અને મુંબાઈ ધલાકા સિવાયના બીજા કોઈ ધલાકાની ચલણી નોટોથી વાજેલો આવેજ માલિકને ખર્ચ વરાવી રૂપાનાણું કરવામાં આવશે.

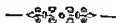
૧૨. ટપાલની ટીકીટો સિવાયની બીજી ટીકીટો આવેજને પેટ મોકલી હશે તો તે લેવામાં નહિ આવે; અને રૂપિએ એક આનાના દરે તે ટી-કીટો બદલાવી તાણા કરવાની હકસાર્થ પૂરો પડે એટલી ટીકીટો મોકલ-વી જોઈએ, નહિતો દર રૂપિએ એક આનાના દરે જે રકમ થશે તે બાદ કરી તેઓની કીમત ગણવામાં આવશે.

૧૩. બાંધણકામ (પાકિંગ) સાધારણ પ્રકારનું કરવામાં આવશે, એટલે (૧) ટપાલ અથવા રેલવે માર્ફત રવાની કરવા સારૂ કોરી મોસમમાં જાડો કાગળ અથવા ચોમાસાની ત્રણમાં મીણકપડ વીંટળવામાં આવશે; (૨) રેલવે માર્ફતે મોકલવાની ઓટી બીંદડીઓને સારૂ બધી ત્રણોમાં ફરમાશ પેટીઓને કાચર લગાડેલું કાચું સીંકાવવામાં આવશે (ફરમાશ કરવામાં આવશે તો ચીનાઈ પત્રાની પેટીઓ વાપરવામાં આવશે); અને (૩) નકશાને માટે—ચોમાસામાં હમેશ ચીનાઈ પત્રાની પેટીઓ.

૧૪. એકવાર વચેની ઓપડી વિગ્રહ કારણે સિવાય પાછી લે-વામાં નહિ આવે.

૧૫. મુંબાઈ મહિલા અને હિંદના હરકોઈ બીજા ભાગ માંહેલા

ખા.મંગી ચૌપડી વેચનારાઓ કનેથી અથવા દુકાનેથી પુસ્તકો ખરીદ કરી
મોકલી આપવામાં આવશે, અને તેપર ડીપો સેંકડે પાંચ ટકા કમિશન લેશે.
૧૬. નિયમ તરીકે પુસ્તકો વેલ્યુએબલ પાર્સનથી મોકલવામાં
આવશે નહિ.

નિશાળોનાં ઇનામ પત્રક.

કોઈ આ. ડાહ્યાબાઈ બેચેનર ૩૧૧૧ કમિટિના મેમ્બરો ૩૧) હાલોલ
કન્યા. મે. કલેક્ટર સાહેબ ૩૫) બાબુમોહા. રા. સોરાબજી દાદાબાઈ
૩૧૧૧— કાલોલ મે. કલેક્ટર સાહેબ ૩૧૨) દેરોળ. મે. કલેક્ટર
સાહેબ ૩૧) અગડીઆ. મુનસફ સાહેબ માધરરાવ બાશરરાવ ૩૧) કપલસાડો.
અગડીઆના ધાણાદાર વત્રવ ખાતીચંદ ૩૧) અગડીઆ
કન્યા. મે. રાજપીપજાના મુખા સાહેબ રણજીડભાઈ ગોવિંદરામ ૩૨)
મજાવ મે. કલેક્ટર સાહેબ ૩૧) આલોદ. કોઠારી હરજીવન ઝવેર ૩૨)
દે. રામજી હીરાચંદ ૩૧) રા. માહનલાલ લલુભાઈ રૂગા ડેડીઆવાડા.
કોઠારી સાહેબ બાપુરાવ રૂગનાયરાવ ૩૫) અપોધા. અગડીઆના ધાણા-
દાર વલવ ખાતીચંદ ૩૨) અગડીઆ પ્રમણાના તત્ત્વજીવદાર રૂગા
. પાલણપુર વિઆગ. નં. ૩૫૯ તા. ૧૨-૨-૮૯.

કુંવર મે. રાધનપુરના નવાળ સાહેબ ૩૪) કુંવારદ. મે. નરિઅમ્મી.
ખાનજી ૩૧) ગોતરકા. મે. રાધનપુરના નવાળસાહેબ ૩૨) અમરસી
માવજી ૩૧) દૂવડ. મે. ચુર્તુખાખાનજી ૩૩) દુધકા. મે. રાધનપુરના નવાળ
સાહેબ ૩૩) મુજપુર. મે. રાધણપુરના નવાળ સાહેબ ૩૫) રાધનપુર કન્યા,
મે. રાધનપુરના નવાળ ૩૧૫) રાધનપુર તા. રુક. રાધનપુરના મે. નવાળ
સાહેબ ૩.૩૩) લોહડા. રાધનપુરના મે. નવાળ સાહેબ ૩૩) ખોસરાના
કર તલકસી મનોરદાસ ૩૧) વારાહી. તાલુકદાર તથા ખીજ સદ્યદર્યો
૩૨) મહેતાજી ૩૧) આસિરકંઠને ૩૧) સાંતલપુર. કાકોર સાહેબ તથા
સદ્યદર્યો ૩૧૧— ચરાદ. વકીલ ઉત્તમરામ નારણ ૩૫) ડોસી ખીતાબર
નરસીહ ૩૨) મોરવાડા. ચરાદના મે. કાકોર સાહેબ ૩૩) વાવ. મે. રા-
ણાજી સાહેબ ૩૩) મુહમ્મદના કાકોર સાહેબ ૩૩) મહેતા નેમજી
મલુકચંક ૩૧) મહેતા કુમર નયુમી ૩૧)

હાલાર પ્રાંત. નં. ૧૩૪ તા. ૧૩-૨-૮૯.

સલાયા. રા. નારણજી બાણજી ૩૧— ઠા. પાલજી દેવજી ૩૧
ખડખા. સ્કુલ કમિટી ૩૧) જોડીઆ. ઠા. બીમજી ૩૧) આમરાણુ. રેવી-
ન્યુ અધીકારી રા. જીવાભાઈ આધવજી ૩૨) દુધે. મહે. દેવચંકર વસરામ
૩૧) મોરખી ધાંચ. બાઈચી મોઘીબા ૩૩) ટંકારા. લક્ષ્મીદાસ મુખચંદ
૩૧) રાજકોટ તાલુકાસ્કુલ. જ. ઠાકોર સાહેબ ૩૮) રાજકોટ ધાંચ. જ.
ઠાકોર સાહેબ ૩૬) સરધાર. ઉપાધ્યા લાલજી નંદરામ ૩૧) નવાનગર
કન્યા નં. ૧ મણીચંકર સુંદરજી ૩૨) કાલાવાડ કન્યા. નં. ૧
મહારાજ જામસાહેબ ૩૧) ધ્રોલ કન્યા. કથાણજી અમીચંદ ૩૨)ા
મોરખી કન્યા. બાઈચી મોઘીબા. ૩૧) મોવૈયા કન્યા. જ. ગોં-
ડલ દરબાર સાહેબ ૩૧)ા— નવાનગર પાઠશાળા. વેદ મણીચંકર
ગોરીંદજી ૩૧૬) કંડોરણા. પારેખ મુજજી વસનજી ૩૭) બેડ. જ. મીસીમ
મેકલીલેન્ડ ૩૧)ા મેવાસા. મહેતાજી કાબા કચરા ૩૧) ખંભાલીઆ.
શંઃ દામોદર નંદજી ૩૬) મોરારજીગોરીંદજી ૩૨) સલાયા. દામોદર નંદજી
૩૧)ા જોડીયા મુખ્ય. ઠા. ધનજી કેશનજી ૩૪) ટંકારા. ઠા. વમળદાસ
મુલચંદ ૩૧)ા મેધપુર. સ્કુલ કમિટી ૩૧) દેરડી. રેવન્યુકમિશનર ૩૧) ધો-
રાજી મુખ્ય. જ. ગોંડલ ઠાકોર સાહેબ. ૩૨)ા ધોરાજી ધાંચ. જ. ગોંડલ
ઠાકોર સાહેબ ૩૩)ા ધોરાજી પાઠશાળા. જ. ગોંડલ ઠાકોર સાહેબ ૩૨)ા
ધોરાજી ઉર્દુ. જ. ગોંડલ ઠાકોર સાહેબ ૩૧)ાઆ મોટીમારડ. દેવચંદ જૂઠા
૩૧) બાયાવદર. સ્કુલકમિટીના પ્રેસીડેન્ટ ૩૧)ા સરધાર. શંઃ સાકરચંદ
ખેતચી ૩૬) ધ્રોલ મુખ્ય. જ. ઠાકોર સાહેબ ૩૨) મહેતાજીને ૩૫) આસી-
ચંદને ૩૫)ા વીરપુર. મહેરબાન ઠાકોર સાહેબ ૩૧)ા ઠા. માધવજી
૨૫જી ૩૧) સાપુલડ. પ્રાક્ષના ઇનચાર્જ કોનરેબલ ૩૧)ા નવાનગર કન્યા.
નં. ૧ જ. મીસીમ મેકલીલેન્ડ સાહેબ ૩૧૬) નવાનગર કન્યા. નં. ૨
જ. મીસીમેકલીલેન્ડ સાહેબ ૩૧)ાઆ કંડોરણા કન્યા. શંઃ હરીદાસ
૨૫જી ૩૬)ા ખંભાલીઆ કન્યા. શંઃ દામોદર નંદજી ૩૨)ા ધોરાજી કન્યા.
જ. ગોંડલના ઠાકોર સાહેબ ૩૬)ા ધ્રોલ કન્યા. ધ્રોલના જ. ઠાકોર સાહેબ
૩૧૫) મોવૈયા કન્યા. ગોંડલ દરબાર સાહેબ ૩૧) કંડોરણા. (જામ) નવા-
નગરના જ. રેવન્યુકમિશનર સાહેબ ૩૧) ધુંવાવ. ખોજા હીરાઅલીદાની

ખેડી. મે. મીસીસ મેક્ટ્રીલેન્ડ સાહેબ ૩૪) ભાડજા, નવાનગર-
ખા. મે. ડે. કમીયનર સાહેબ ૩૫) કુદૈ. મહેતા ઝીણા ખીમજી ૩૬)
ખંભાલીઆ. શેઠ મારારજી ગોવીંદજી ૩૭) સતાપુર. રા. માધવભાઈ હર-
જીવન તથા મહાનકારી સાહેબ ૩૮) ખડભા. જાડેજીશ્રી અમરસીંગ ગ-
ગજીભાઈ ૩૯) જેતપુર. શેઠ પ્રાણજીવન લાલચંદ ૪૦) અધોઈ. મે. દ-
રબાર સાહેબ ૪૧) મેથપુર. કામદાર દયાજી પ્રસોતમ ૪૨) ધુતડ.
મે. ઇવેન્સ્ટીસાઈડ સેન્સર સાહેબ ૪૩) મીતાણું. લખમજી કેશ ૪૪)
કોલીપડ. ગોંડલના મે. પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ ૪૫) કોલકી વહી-
વરી કારકુન ૪૬) ગણોદ. ગણોદ ભાયાત ૪૭) લાક. વેપારીઆપ્પે ૪૮)
માલીઆ. મે. હાકોર સાહેબ ૪૯) મહેતાજીને ૫૦) આસીરદંટને ૫૧)
વાધરવા. ભાગીદારો ૫૨) મોવેયા કન્યા. નામદાર દરબાર સાહેબ ૫૩) આ

સુરત વિભાગ. નં. ૮૦૪ તા. ૨૬-૨-૮૯.

સુરત. નં. ૭ મે. બાપા ભિરવ ભારથી ૩૮) સમીન કન્યા. જમીન-
તરોમ દલપતરામ ૩૯) ઓરપાડ કન્યા. દાકતર દલપતરામ ઉમેદરામ
૪૦) વાલોડ. મી. મુનીલાલ હાકોરદાસ ૪૧) મુખા. ખુમા ગોસાંઈ વિગેરે
૪૨) અમ્મીઆ કન્યા. જલાલપુરના મામલતદાર સાહેબ ૪૩) વરંડી. દ-
યાથંકર વિધનાય ૪૪) પટેલ આસમાજજી સુલેમાનજી ૪૫) મુસાજી સુલે-
માનજી ૪૬) મુજામ દાવજી ૪૭) ફકીરા કેથવ ૪૮) ગોવિંદ મેરજી ૪૯)
વાલોડ કન્યા. હાકોરદાસ નરસીદાસ ૫૦) આમકારી કમીયનરના કલાર્ક.
૫૧) દેસાઈ પેલાભાઈ નારણદાસ ૫૨) દે. લક્ષ્મીસંકરે હરીવલવ ૫૩)
કેશવરામ વજેરામ દેસાઈ ૫૪) પ્રાણજીવનદાસ તુલસીરામ ૫૫) પોસ્ટમા-
નર ૫૬) મીખલી કન્યા. દેસાઈ હરભાઈ બાપુભાઈ ૫૭) ગાના વસનજી
હાદાભાઈ ૫૮) ખરવાસા. અંબારનાના પટેલ રણછોડ ખુશાલ ૫૯)
હરીઆ. દે. હરભાઈ બાપુભાઈ ૬૦) બોધાન. લીલા વીરજી ૬૧) અ-
લયાણા. મારારજી માહનભાઈ ૬૨) અગેદ. શેઠ બીઆભાઈ નવરોજજી
પાલનજી તથા દાદાભાઈ કાવરાજી ૬૩) ભેદલી. મે. આસી. કલેક્ટર
સાહેબ ૬૪) મગોદ. આસી. નીજાલાલભાઈ ૬૫) ભેસાણુ. સદ્ગુહરથો
૬૬) સરસ. ૬૭) વરાછા. દે. હરભાઈ બાપુભાઈ ૬૮) ઓરપાડ.
દે. મણીલાલ લલુભાઈ ૬૯) ઓરપાડ ઉર્દુ. જી. આબેદ જોર અબ્દુલ
ખુદા ૭૦) રાવલા. મે. ભેંઈટ સાહેબ ૭૧) ગામના લોમો ૭૨) વાંક-

ના પટેલ નારણ મોરાર ૩૧) ઉધનાના પટેલ વસનજી સવર-
 ઠઉ. શેઠ દામોદર તાપીદાસ માતીરામ ગોકલદાસ તથા શેઠ બેરામજી
 જીજીભાઈ મળી રૂ. ૧૦ આર. મા. જેમ એકરૂસ સાહેબ રૂ. ૧૦ સી. ખત્રી
 કન્યા. વંદ્રાવતદાસ તુલસીદાસ રૂ. ૧૦

પાલણપુર વિભાગ. નં. ૪૦૩-૪૧૮

ગોતરકા. જે રાધનપુરના નવાળ સાહેબ રૂ. ૧૦ મહેતાજીને રૂ. ૫૦
 થરાદ. પારેખ વિરચંદ રામચંદ ૩૨) સુજપુર. જે. રાધનપુરના નવાળ
 સાહેબ સાકર શ્રે ૧૦ મહેતાજીને રૂ. ૫૦ સમી. એજન સાહેબ રૂ. ૨૦)
 મહેતાજીને રૂ. ૫૦ આસીરંદોને રૂ. ૧૦ ઉલુ. તાલુકદાર સાહેબો રૂ. ૧૦ મહેતા-
 જીને રૂ. ૨૦ હીસાદાઉન. જે. તેસીલદાર સાહેબ રૂ. ૨૦ દીવોદર. ખારોટ.
 ગંભીર દય. રામ રૂ. ૧૦ પાલણપુર કન્યા. પાટણ વિ. ના. ડ. એ. ધ. ના કલાર્ક
 કલ્યાણ રૂ. ૧૦ પાલણપુર તાલુકા સ્કુલ. જે. વડોદરાના નવાળ સાહેબ. રૂ. ૧૦

કચ્છની નિશાળોનાં ઇનામ.

નળીઆ. શે. ગો. તે. સ્કુલ. કુલાયના ઠ. તુલસીદાસ તથા બાણજી
 નરસીંહ રૂ. ૩૫) મહેતાજીને રૂ. ૩૦ આસીરંદોને રૂ. ૧૦ માનદોરોને રૂ. ૧૦
 પરાવાળાને રૂ. ૧૦ નાઈટ સ્કુલ એજન વિદ્યાર્થીએને રૂ. ૫૦ શેઠ ચામજી મે-
 ધરાજી રૂ. ૧૦ શેઠ ધનજી લખમચી રૂ. ૧૦ શેઠ દામજી અરજણ રૂ. ૧૦
 શેઠ માલિક મેધરાજ રૂ. ૧૦ નળીયા કન્યા. કુલાયના ઠ. તુલસીદાસ તથા
 બાણજી નરસીંહ રૂ. ૨૦) મહેતાજીને રૂ. ૩૦ આસીરંદોને રૂ. ૧૦ ખાવડ. ગા.
 નથુ મુળજી તથા મુળજી ખીમજી રૂ. ૧૦ શેઠ દેવજી રામજી રૂ. ૧૦ પટેલ વિ-
 સનજી પુનસીંહ રૂ. ૨૦

અધૂરું.

બુક ડેપો અને જનરલ એજન્સીની મોટી દુકાન.—બુક ડેપોની
 ખોટ પૂરી પાડવા તથા બધી જાતની એજન્સી કરવા દુકાન કાઢી છે, તેમાં
 નિશાળો, રૂઢિલો અને કોલેજોમાં ચાલતાં ગ્રં. ઇ. સં. ઉર્દુ. પ્રશ્નકો, કોપીબુકો,
 મિનીગણુકો તથા નકશાઓ, અને તે સિવાય કાવડા તથા બીજાં પ્રશ્નકો રોકઢી
 એકજ બાગથી મળશે. કમિયન વિ. નો ખુદાસો રૂ. ૨૫ અગર પચવી પચી.
 અમદાવાદ જુમ્મામસજીદ સામે દુકાન સિ. દારકાંદાસ મોતીલાલ એન્ડ કો.

મના વડાન્ય દરજત કાપા ૫૨૩૮૩૧
જા મુખાઈ કિતાબની નિયાળોમાં ચતારતાના
હુકમ ક્યા છે.

આદરેલ કાવસેલ આરતેની.

ચુલસાતી તથા બાળબોધ કોની શુભ.

(છંદશ્લોકો)

પેટા અરમનો તથા ધોણ વખતનો તથા પછી મહેનતનો બોન આપી
બનાવવામાં આવેલી.

આવ સુધી નહિ થયેલી તથા આજુબા નિમ.

ભેતી બાટે દુનિ.

કેમવણી ખાતાના સર્વ કલમેકર સાદિઓએ તથા હોદ્દાઓએ

કેમવણી તથા ચુલસાતી સર્વ લેહરખતોએ

કેમવણી કેમવણીમાં લખીના સર્વ શુકરશાએ

એક ગવાલે ફરી છે.

લુગો કોપીશુકોના પુરો ઉપર તેઓના સરિફીકટો.

આખરી પાસે લાલ એટલી સરિફીકટો એકી થઈ છે. કે પુરા ઉપર

શુકરો નો બીજકલ જગો નથી.

આખરી અને આટલી સરિફીકટો આવ સુધી કોઈની કોપીશુક મળતી

નથી અને આટલી સરિફીકટો આવ દીનેસુધી નોકતી નથી.

દરજતસિકક કોપીશુકો ઉપર નીચલી સરતે

સરિફીકટ આપવામાં આવશે.

સરિફીકટ રખતો મુનાહના ખરીદવાને સરિફીકટ રંદકા કિસ્કાઉન્ટ મળશે.

સરિફીકટ રખતો દેશવરખતે સરિફીકટ રખતો કિસ્કાઉન્ટ મળશે.

સરિફીકટ રખતો મેશાવવાનો (પોરેલ સરિફીકટ) સર્વ અરએ અરોહવાને માથે

૪૨૦૦ થી ચોલી નકલ સાલેક ખાસગો મળશે નહિ.

સરિફીકટ રખતો આગથી પોતાના એન્ટ મારકને માલ સંગામે

તે થઈએ ઉપર ફરિકટ કાડ લખી અમત ખખર કરેલી અને

તે માલ બંદાર ગામ લખકે તે વિને તેઓએ અમારી સંપાદારક આપતી

કોપીશુક પછી તે સાર પછી આવ આવવામાં આવશે. સરિફીકટ

કોપીશુક લખી ખાલ સંપાદાર તે એન્ટનીલ કરવ છે.

માલ મોકલાયા પછી તે રમતામાં લતા કોઈ વિને રમતામાં લખ

તથા તે માલને મોકલાવ મુગે તેના નિખમદાર માલ મંગાવવાર છે.

તેનો પ્રેમ જુદાસો માલ મંગાવનારે લખી જણાવવો.

૯ હુંડી મોકલાવનારે ખરોખર કેટલું લખવું.

૧૦ ગુજરાત તથા કાઠીઆવાડના સર્વે જુદાસોનો નવા જોડાણને
જાણવાનું કે "દરકત શિક્ષક" કોમીયુઝોની સાથે અમેજો બીજી કોઈ
ગુજરાતી તથા અમેજી જુદો સંકેત ૨ ટકા કમીયનથી મોકલી આપ
શેવણ કરી છે. ચક્રાંગમાં આજો ખરચ પાપ તેમ કરીશું. (જેમોની
અમેજો મરજી હોય તેઓએ નીચરે શરનાગે લખવું.)

૧૦ પિનતિપૂવક સર્વે હેડમારેતરોને જણાવવામાં આવે છે કે "દર
શિક્ષક" ના કોમીયુઝો વાપરવાથી જોકે આજોના દરકતમાં આંગણી
લાલની કોમીયુઝો કરતાં સુધારો થાય છે કે નહિ તે વિષે ચોતાનો અ
નામ સાથે લખી જણાવવો કે જેથી પુરતી જોગવાઈએ તેનો પછાંધર
ઉપયોગ કરવામાં આવે.

૧૧નારપેટ કાગળો લીધામાં આવશે નહિ.

આદરજી કાવસજી ખાસ્તર.

૨૨

દરકતશિક્ષક પ્રમદકર્તા.

સોનીતમાન મુંબઈ.

પુરૂષ પરીક્ષા.

મૂળ સંસ્કૃત સહિત શુદ્ધ અને સરસ

ગુજરાતી જાણનાર.

આ પ્રતિપાષેત્રી પ્રાચીન પુસ્તકમાં પૂરો કેવા તથા કેટલા પ્રકારનો
છે, અને તેના લક્ષણો તથા પરીક્ષા શી છે, વગેરે વર્ણન એવું તો સરસ
રીતે કરેલું છે કે તે પુસ્તક એક વખત હાથમાં લીધા પછી પાઠ્ય-પુસ્તક
મન થવું નથી. તેમાં આવેલી કથાઓ એવી તો રસીતી તથા જોષ
હારક છે કે વાંચતી વખતે રમીક વાંચનારનું અંતઃકર્ણ આનંદથી પ્રક્રમિત
થઈ પિના રહેતું નથી. આ પુસ્તકની લગ્નર નકલોમાંથી ૭૦૦ સાતસો
નકલ ઉપડી ગઈ છે અને માત્ર ૭૦૦ વળસો બાકી રહી છે. માટે જેને
જોઈએ તેણે મલ્લર મંગાવી લેવી. કિં. દર ૧ પોરેજ આંગો દોઢ મુદ્રા
જાગનગર. સાચી સરિવસીતો ગોવિંદજી.

વિનાહવિધિ એ નામનું પુસ્તક છપાઈ બહાર પડ્યું છે.

કીમત ૮-૮-૦ મોડે ૮-૮-૧

અમદાવાદ: દુનિયાસેવામાં મળશે.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER

JULY 1889.

પુસ્તક ૨૮ રૂ. ગુણર્થ. ૧૮૮૯. અંક ૭ મો.

જાતાછ અતુ ગોઠું જુલ, નામ તેમ છે કામ;
કર ખતે મન હેતવી, ખરી ખેતી ખરી હામ.

અનુક્રમણિકા. પૃષ્ઠ. CONTENTS:

તોલ વિષે.....૧૪૫	Object-lessons: Measures ..	145
ખનિજ કોમ્પોઝિટ.....૧૪૬	Mineral Coals ..	146
સુખીતિના પાઠો.....૧૪૮	Moral Lessons ..	149
વનસ્પતિવાસ્તુ.....૧૫૦	A Lesson on Botany ..	150
બ્રિટિશ રાજ્યવંધારણ.....૧૫૨	British Rule ..	162
આરોગ્યના વધેક સુધારા વિષે બામણ.....૧૫૫	A Lecture on Sanitary Reform ..	156
સરકારી જાહેર ખબરો.....૧૬૧	Notifications ..	161
નિગાહોનાં ધનામ પત્રક.....૧૬૪	Prizes distributed in Schools ..	161

(દેવગણી ખાતાના સુક્રમણી).

અમદાવાદમાં

મામાના હરખીમધે કુનાઈડે પ્રિન્ટિંગ અને જતરમ જીવજીતી કંપની
"બિબિડે"ના પ્રેમમાં રજુકોડમાસ મંદારામે જાણી પ્રગટ થયું.

સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.

પૃથ્વી રૂપિયા એક અગાઉથી.....પોટેલ માફ

૭૨૬ નંબર ૧) ના આના બે અર્થો આના

સ્કુલ માસ્તરો વીગરને ઉપયોગી.

ધી ગુજરાત પ્રાવીડન્ટ સોસાયટી લીમીટેડ.

ઈંગ્લીશ કમ્પનીઝ એક્ટ પ્રમાણે રજીસ્ટર થઈ છે.

આ મંડળીના મેમ્બરોના સંખ એવો છે કે તેમનાંમાંથી હરકોઈ
મેમ્બર બ્યારે યુજરી જાય ત્યારે તેના વારસને બાકીના સમજા હવા
મેમ્બરો નાણાની મદદ કરે, અને તેથી કરીને આ મંડળીના દરેક-મે-
મ્બરના વારસને નાણાની મોટી રકમ મળશે. દરેક માણસ પોતાની વધા-
નકિત પ્રમાણે મદદ કરવાનું પસંદ કરી શકે તેને માટે એક રૂપીઆથી તે
એક આના મુખીના છ વર્ગ કરેલા છે. દરેક હાથમંત્ર છે માટે- આવા
સંખમાં સામીલ થવું યોગ્ય છે. મેમ્બર થવાની ખરજ હશે તેમને અંધા
આનાની ટપાલની ટીકટ માકલેથી સોસાયટીના મુખ્ય નિવેશની મોપડી
તથા મેમ્બર થવાની ખરજના શેર્મ મફત માકલવામાં આવશે.

ઓફીસ—અમદાવાદમાં રીચીરોડ ઉપર રતનપોળને નાકે
ગ્રીન્વલ્ડવદાસ યુજચંદ વકીલ, સેક્રેટરી તથા મેનેજર.

જાહેર ખાખર.

૧ જાહેર-આગ્રા અને લખનૌર વાળી સરકારે મંજૂર કરેલી ઉરફ
મોપડી નાચે સહી કરનારને ત્યાંથી મળશે ૦-૧-૬ ઉરફ પેટલો ૦-૧-૬
બીજી ૦-૨-૬ ત્રીજી ૦-૨-૭ ચોથી ૦-૨-૯ બ્યાંકરણ ૦-૬-૦ શાહનામું
૧-૨-૦ આખખાક કાચી.

તા ૨૨-૭-૮૮ સુરત હરીપરા થી કાટે. જગનાદાસ ભગવાનદાસ બુકસેલર.

રમણ, અદ્ભૂત પ્રભાવળી, અને ૧૦૦ વંશનાં પંચાંગ.

આ નામના ગુજરાતી પુસ્તકની કીમત રૂ. ૩૧) અગાઉથી જ લખાની
રાખી છે. આ લેકોપયોગી પુસ્તકનાં વખાણ કરવાની જરૂર નથી. પુસ્તકનાં ધરાકર્તા
થયે તેજ છપાયે. નહીં તો નાણાં ખાજાં મળયે. પોરેજ માફ, જલદીથી
નાણાં મોકલી ધરાક યાચો. આ પુસ્તક પાછળથી મળશે નહિ.

ગૈલવપરાની જોરડીચરી. સુરત

ત્રીમોજન જમનાદાસ.

સહેલું સરવુંને ઉપયોગી રહેતી વાતની પદ્ધતી ત્રીજી આવૃત્તિ:—

ગુજરાતશાળાપત્ર.

પુસ્તક ૨૮ મું.

ગુલાઈ,

૧૮૮૯.

અંક ૭ મો.

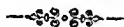
તેલ વિષે.

પાઠ ૬ થો.

વર્ગની આગળ કાંટો, ત્રાજવાં, તોલો, રૂપિયા, શેરી અને પાંચશેરી તથા સોનું તોળવાના કાંટાથી ન તોળાય એવી વસ્તુઓ પ્રથમથી જોખીને રાખવી. એક પાંચ શેર અને એક શેરની એવી બે રાખેથી માનશે.

પાઠ. કાંટો હાથમાં લઈને પૂછવું કે આ મારા હાથમાં શું છે? જ. કાંટો. સ. એ શા કામનો છે? જ. તોળવાના કામનો. સ. તો. આ સ્વેદને એમાં તોળો. જો. એતો એમાં ન માય. શિ. આ ધડને તોળો. જો. એ પણ નહિ માય. શિક્ષક. ઠીક, એવી મોટી જાણસો આવા ત્રાજવામાં તોળાય છે. શમાં તોળાય છે? શા માટે? ત્રાજવામાં શું તોળાય છે? કાંટામાં શું તોળી શકાય? આવો બાઈ તમે આ ત્રાજવાના એક પદ્મામાં આ ધડો મેલો. જોખો, વાર એ કેટલો ભારે છે. હવે એને તોળવાને આ સામા પદ્મામાં શું મૂકશો? એક રૂપિયા મૂકો. નથી તોળાતો. બીજો રૂપિયો મેલો; ત્રીજો મેલો; ચોથો મેલો; નથી તોળાતો. વાર બીજા પાંચ મૂકો. નથી તોળાતો. ત્રાજવામાં તોળવા જોગ મોટી કે ભારે વસ્તુને તોળવાને ભારે કાટલાં હોય છે. જ. શું હું? જુઓ એવાં કેટલાંક તમને દેખાડવાને હું લા-
બોધું. એક જોકરો મહેતાજી મારા ઘરમાં એવાં છે. શિક્ષક—એમ કે, તો કહો, (પાંચશેરી હાથમાં લઈને) આને શું કહે છે? જો. પાંચશેરી પિ. ઠીક. એ પાંચશેરી આ સામા પદ્મામાં મૂકું. જુઓ હવે ધડો ઉપડ્યો અને તોળાયો. શિક્ષક. ધડો કાઠી લઈ આ લાડો મૂકું, ને ત્રાજવું.

સૂચના.—ગામમાં બનેલા ગુનાહનાં ગુનેહગારોનાં નામ સંહિત ઉદાહરણ સેવાં નહિ કેમકે તેથી ટંટો ચલાવો સંભવ છે. વિષયને ખૂબ અરચાવીને દરેક બેકરાના મનમાં ઠસે એમ કરવું, અને પછી એ વિષે નિબંધ લખાવવો. ઉપર લખ્યું છે તેવા ઉપર નિશાળીઆ આપી શકાય એમ નહીં નથી. વળી કોઈ ખોટા જવાબ પણ દે. માટે બહુનારાને જે ન આવડે તે શિક્ષક યુક્તિવટ શીખવવું. પાઠમાં લખ્યું છે તેટલે સૂધી બધા ધર્મોના એક મત છે, પણ કોઈ નિશાળીઆ એવો પ્રશ્ન કરે કે પરમથ-
ર શી શિક્ષા કરે છે તો તેનો ઉત્તર બધા ધર્મોનો એક સરખો નહિ આવે માટે એ ધર્મનો ખાસ વિષય છે માટે મહેતાજીએ તેનો ખુલાસો કરવાનું કામ માયે ન સતાં કહેવું કે એનો ઉત્તર તમારા ધર્મગ્રુહ પાસેથી કે વડીલથી મેળવવો. બહુનારાની સુનાતિ વિષે સમજવાની અન પોતાની મેળે અરી વિચાર કરવાની શક્તિ વધે એ ઉપર નજર રાખી વર્તવું. પરંતુ જે વિષય તેમનાથી સમજી શકાય નહિ કે તેમની શક્તિ ઉપરાંત છે તેવાની અર્થ સ્થાપવી નહિ.

વનસ્પતિ શાસ્ત્ર. પાઠ ૪ થો.

ભાગ ૨ જો.

પુનરુત્પાદક ધન્દ્રિયો.

સંક્ષેપનોંધ.

પૂર્ણનોંધ. કુસાત્પતિની ધન્દ્રિયો કૂલમાં હોય છે અને તેઓ બે છે. (૧) પુંકેસર અને સ્ત્રીકેસર, (૨) એ મન બહારની બાજુનાં આચ્છાદનો.

કુસાત્પતિની ધન્દ્રિયો.

કૂલમાંના એ બે કેસરોને ફરતાં બે પ્રકારનાં આચ્છાદનો છે, —એક બાહ્યઆચ્છાદન અને બીજું અંતર-આચ્છાદન. બાહ્યઆચ્છાદનનું બીજું નામ પુષ્પ કોશ છે, અને તે કૂલની બહારની બાજુનું ઢાંકણ છે. ગુલાબ

(૧) પુંકેસર અને સ્ત્રીકેસર. કમળાદિક કૂલમાં એ ઢાંકણ લીલા રંગનું હોય છે. ગલગુરા, વછનાગાદિકમાં કૂલની પાંખડીઓ જેવાં

(૨) એકસરોનાં હોય છે. અંતરાચ્છાદન એ ફૂલની પાંખડીઓ છે. માથાચ્છાદનો એના રંગ બિજ બિજ હોય છે. ફૂલની શોભા અને સુગંધ એ પાંખડીઓમાં હોય છે. એ પાંખડીઓના આકાર અને કદ જુદાં જુદાં હોય છે. ધણાંકની પાંખડીઓ નરમ અને નાજુક હોય છે.

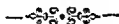
બીજની ઉત્પત્તિ. બીજની ઉત્પત્તિ પુંકસર એટલે નર જાતિની ઇન્દ્રિય અને સ્ત્રીકસર એટલે નારી જાતિની ઇન્દ્રિયથી થાય છે. એ બંને કેસરો ફૂલની પાંખડીઓના મોઢે ન પાસે હોય છે. કોઈ ઝાડ કે જોડનાં ફૂલોમાં એ બે બહુ ઇન્દ્રિયો ભેડે હોય છે, ઉદાહરણ ગુલાબનું ફૂલ, ભસુદીનું ફૂલ, બીજનું ફૂલ, કોઈને જુદાં જુદાં ફૂલોમાં હોય છે, એટલે એક ફૂલમાં પુંકસર અને બીજમાં સ્ત્રીકસર એમ હોય છે, ઉદાહરણ એરંગ અને નાળીએરી. વળી કોઈમાં જુદાં જુદાં ઝાડપર થાય છે, ઉદાહરણ, પોપૈઆ, આરબી અજુરી. કોઈ પોપૈઆ નર હોઈ તેના ફૂલમાં પુંકસર થાય છે; કોઈ નારી જાતિ હોઈ તેના ફૂલમાં સ્ત્રીકસર થાય છે. અજુરીને પણ તેમજ છે.

પુંકસરનાં બે ભાગ પુંકસરમાં બે ભાગ હોય છે (૧) નરતંત્ર, (૨) પરાગ-
(૧) નરતંત્ર (૨) કોથ. નરતંત્ર ઘણું કરીને રંગે ધોળા અને સૂતરના તાંતણા જેવા હોય છે અને તેઓને છેડે પરાગ કોથ હોય છે. પરાગકોથમાં પરાગ હોય છે. ફૂલોમાંથી હળધર જેવી બૂટ્ટી ખરે છે તેજ પરાગ છે. એ પરાગ બિયાને ઉત્પન્ન થવામાં મદદ કરે છે. એક ફૂલમાં ઘણું કરીને ચારથી સાત જેટલા નરતંત્ર હોય છે. બંને કેસરો વચ્ચારે એક ફૂલમાં હોય છે. આટલે સ્ત્રીકસરની આસપાસ નરતંત્ર હોય છે. નરતંત્રના આકાર બિજ બિજ હોય છે. કોઈ જાતના ફૂલના પરાગ કાંટા જેવા, કોઈના અંગાકાર, કોઈના ગોળ અને કોઈના ચોરસ હોય છે, પણ નરી આંખે એ આકાર ભેદ થકાતા નથી, સૂક્ષ્મદ્રષ્ટક પંચથી દેખાય છે.

પરાગની ઉપર અતિ પાતળું પડ હોય છે, અને એ પડની અંદર બહુ ઝીણી ભૂકી હોય છે. કલ. ખીલે ત્યારે એ ભૂકીનાં રજકણો સ્ત્રીકેસર ઉપર પડે છે, અને સ્ત્રીકેસરના મધ્ય ભાગે નળી હોય છે તેમાં થઈ ખીજ કોથમાં ભય છે. અહિ તેનો ખીજના અંકુર જોડે સંયોગ થાય છે તેથી ખીજ ઉત્પન્ન થાય છે અને કુળ બેસે છે. એક જ કુળમાં પુંકેસર અને સ્ત્રીકેસર ન હોતાં જ્યુદ્ધાં જ્યુદ્ધાં ફૂલોમાં કે નોખાં ગ્રાડોનાં ફૂલોમાં હોય છે તે વારે પરાગ પવનથી ઊડી સ્ત્રીકેસર પર ભળેને ખીજ અને કુળ ઉત્પન્ન થવામાં સહાય કરે છે.

સ્ત્રીકેસરના ભાગો. સ્ત્રીકેસરમાં મુખ્ય ત્રણ ભાગ છે (૧) ખીજકોથ (૨) ખીજઅંકુર, (૩) નળી, (૪) નળીનું મુખ. ખીજકોથ એક અથવા વધારે હોય છે. ખીજઅંકુર એટલે નળી (૪) નળીનું મુખ. ખીજકોથમાં બહુ ઝીણા ગોળાકાર પદાર્થ હોય છે તેઓ એ ખીજઅંકુર કે ઇંડાં છે. એમાં ખીજ પેદા થાય છે, તેઓ ખીજ કોથના ઊંચા ભાગને ચોટલાં હોય છે. નળી ખીજકોથની ઉપર ભાગેલી છે. એ નળીની ટોચે તેનું મુખ છે અને તે પર ચીકણા રસ હોય છે. પરાગના કણ તે ઉપર પડી ચોટે છે અને આરતે આરતે નળીમાં ઘૂસી ખીજકોથમાં પેસે છે.

સૂચના—આ વિષય જો નમૂના દેખાડી શીખવવામાં આવે તો મનોરંજક વધારે લાગે.

બ્રિટિશ રાજ્યવંશનું બોટુ

(૫ મા અંકના ૧૧૨ મા પ્રકારી પ્રકર.)

ધણા ભના વખતથી ભૂપતિના સમ્રાટકારોને પ્રિયકૌન્શિય કહે છે.

એના મેમ્બરોને રાષ્ટ્ર એનરેબલનો માનવંતો ઇતિહાસ આપવામાં આવે છે, પરંતુ એ કૌન્સિલમાં એટલા બધા મેમ્બરો હતા અને તેઓ એટલા તો છેટે છેટે રહેતા કે નિયમસર કામ થતું નહિ. વળી એમાં બિન બિન પક્ષના અને વિરુદ્ધ મતના માણસો છે. એ કારણથી સને ૧૯૮૮માં રાજ્યની હેથલપાયલ થઈ ત્યાર પછી કાબિનેટ એટલે મંત્રીમંડળને નામ પ્રિવીકૌન્સિલની કમિટીને રાજ્યનો કરબાર સોંપવાનો રિવાજ પડ્યો. પરંતુ હમણા પ્રિવીકૌન્સિલમાંથી મંત્રીઓ પસંદ ન કરતાં પાર્લમેન્ટમાંથી પસંદ કરવામાં આવે છે અને તેઓ પાછળથી પ્રિવીકૌન્સિલના મેમ્બરો થાય છે.

પ્રધાનમંડળના આગેવાનને મુખ્ય દીવાન કે મુખ્ય વજીર (પ્રીમિયર) કહે છે. પહેલાં રાજ્યકર્તાની ઇચ્છા અથવા કૃપાથી તેને દીવાનનો આહો મળતો, પરંતુ હમણા પાર્લમેન્ટમાં તેને પ્રુટિ આપનારા મેમ્બરોના બરોસાને લીધે તેને એ આહો મળે છે. આમની સભામાં તે વખતે જે રાજકીય પક્ષના મેમ્બરો વધારે હોય છે તે પક્ષના માન્ય ચહેરા આગેવાનને બુપતિ પોતાનો મુખ્ય દીવાન નામ છે, અને તેને પ્રુટિ આપનારા મેમ્બરોમાંથી મંત્રીમંડળ બતાવવાનું કામ તેને સોંપે છે.

મુખ્ય મંત્રીઓની મંડળાને કાબિનેટ કહે છે અને એ કાબિનેટ પોતાની સામાન્ય રાજ્યરીતિ તથા પાર્લમેન્ટમાં મુકવાનાં કામ કરાવે છે. મંત્રીમંડળમાં અવશ્ય કરીને હેઠલા મેમ્બરો હોય છે:—

૧. મુખ્ય દીવાન (કે મુખ્ય વજીર) અથવા ત્રીજેરીનો પહેલો લોડ.
૨. લોડ ચાન્સેલર.
૩. જમાખંદી ખાતાનો ચાન્સેલર.
૪. રત્તેશ ખાતાનો સેક્રેટરી.
૫. પરદેશ ખાતાનો સેક્રેટરી.
૬. સંસ્થાન ખાતાનો (કોલોનીઓનો) સેક્રેટરી.
૭. હિંદ ખાતાનો સેક્રેટરી.
૮. ત્રિશલ ખાતાનો સેક્રેટરી.
૯. પ્રિવીકૌન્સિલનો પ્રમુખ.

નીચે લખેલા મંત્રીઓને પણ જુદે જુદે વખતે કાબિનેટમાં ગણે છે; તો કાબિનેટમાં ગણેલા મંત્રીઓને પણ જુદે જુદે વખતે કાબિનેટમાં ગણે છે;

નોકાસૈય ખાતાનો પહેલો લોડ.

આપારની બોર્ડનો પ્રમુખ.

બીખારીએને લગતા કાયદાની બોર્ડનો પ્રમુખ.

લોડ પ્રિન્સીપલ,

આપનાંડનો મુખ્ય સેક્રેટરી.

પોસ્ટ મારેતર જનરલ.

લાંકાસ્ટરની ડચીનો ચાન્સેલર.

કુળવણીના કૌન્સિલની કમિટીનો ઉપપ્રમુખ.

મંત્રીમંડળ ઉપરથી આમની સભાના વિશેષ બાગતા મેમ્બરોનો વિશ્વાસ બીડી જાય છે તેવારે તેણે રાજીનામું આપવાનો દસ્તાવેજ છે. એ વેળા ભૂપતિ વિરુદ્ધ પક્ષના આગેવાનને મંત્રીમંડળ બનાવવાનું કામ સોંપે છે. પરંતુ મોતાના મતને અનુકૂળ હોય એવા મેમ્બરોનો વધારે બાગ મુખ્ય તારો નામનારા લોકો યુટી કહાડે એવી આશાથી હારખાઈ ગયેલું મંત્રીમંડળ રાજીનામું ન આપતાં પાર્લિમેન્ટને વિસર્જન કરી નથી પાર્લિમેન્ટ બોલાવવાની સલાહ ભૂપતિને આપી શકે. એને ‘પ્રજનને અપીલ કરી’ કહે છે.

પાર્લિમેન્ટની દરેક સભા પોતાની બેઠો રોજ રોજ મુલતવી રાખી શકે, મંત્રીમંડળના સલાહથી ભૂપતિ પાર્લિમેન્ટને એક સેશનથી બીજા સેશન લગી મુલતવી રાખે છે; અને નથી પાર્લિમેન્ટ પસંદ કરવાની હોય છે તેવારે તેને વિસર્જન કરે છે. ભૂપતિ મરણ પામે છે તેવારે પણ પાર્લિમેન્ટ વિસર્જન થઈ જાય છે. પાર્લિમેન્ટની મુદત કાયદાથી સાત વર્ષની ડરાવી છે, પરંતુ એ કાયદો સને ૧૭૧૬માં મંજૂર થયો ત્યાર પછી કોઈપણ પાર્લિમેન્ટ છથી વધારે વરસ લગી રહી નથી. મહારાણીના અમલમાં પાર્લિમેન્ટની સરાસરી મુદત પાંચ વરસની અંદર આવે છે.

ઇંગ્લેન્ડનાં તાબેદાર સંસ્થાનોની અને કોલોનીઓનો અંદરનો રાજ્યકાર્યનાર ગવર્નરો અને કૌન્સિલો અધાપે છે. એ ગવર્નરો અને કૌન્સિલોની નીમણૂક ગારીપતિ કરે છે અને લંડન માંહેલો કોલોની ખાતાનો સ્ટેટ સેક્રેટરી તેઓપર અમલ કરે છે. એ સ્ટેટ સેક્રેટરી કાબિનેટનો સલાસદ છે. વધારે વસ્તીવાળાં અને જૂનાં કોલોનીઓને બનતાં લગી સ્થાનિક સ્વ-રાજ્યના પાયાપર મૂક્યાં છે. એટલે પ્રત્યેકમાં લોકે પસંદ કરેલા મેમ્બરોની કાયદા બાંધનારી સભા હોય છે.

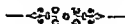
કાનડા હલાકાને રજાભય અલાયનારે સંસ્થાનનું હજારો લોક શકાય. હલાકાપર પ્રિવી કૌન્સિલની સહાયતાથી ગવર્નર-જનરલ અમત્ર અલાય છે. ગવર્નર-જનરલની અને કૌન્સિલના તમામ સભાસદોની નીમણુક ગાદીપતિ કરે છે. કાયદા બાંધનારી સભાની બે મંડળી છે—સેનેટ અથવા એક મંડળી, અને આમની સભા. સેનેટમાં ગવર્નર-જનરલ-હત-કૌન્સિલ નીમેલા સિતોતેર સભાસદો છે, અને આમની સભામાં પાંચ વરસને માટે લોકોએ પસંદ કરેલા બસે સભાસદો છે. સ્થાનિક કાર્વોને અર્થે પ્રત્યેક પ્રાંતમાં સક્રેટન્ટ-ગવર્નર અને કાયદા બાંધનારી સભા છે. એ સભામાં ઘણું કરીને બે મંડળીઓ હોય છે.

આસ્ટ્રેલિઆનાં સંસ્થાનોની સરકાર એને બહુજ મળતી છે, ફર માત્ર એટલો છે કે કાયદા બાંધનારી સભા અથવા એક મંડળીના મેમ્બરોની નીમણુક ઘણું કરીને ગાદીપતિ કરે છે. ન્યૂઝીલેન્ડ, ન્યૂઝેલેન્ડ વેલ્સ, અને ક્વીન્સલેન્ડ, એ પ્રત્યેકમાં ગાદીપતિએ નીમેલા ગવર્નર અને ચાર કે પાંચ સભાસદોની કાબિનેટ અથવા અમત્ર અલાયનારી મંડળી છે; કાયદા બાંધનારી કૌન્સિલ છે તેમાં પંદરથી ત્રીસ સભાસદો હોય છે તેઓની નીમણુક પણ ગાદીપતિ કરે છે; અને કાયદા બાંધનારી સભા અથવા નીમણી મંડળી છે તેના સભાસદોને લોકો પસંદ કરે છે. સાય આસ્ટ્રેલિઆમાં કાયદા બાંધનારી કૌન્સિલ છે તેના સભાસદોને એક પ્રાંત તરીકે મત આપી આખું કોલોની પસંદ કરે છે; ટાસ્માનિઆમાં અને વિક્ટોરિઆમાં એસેમ્બલીના મેમ્બરોને ઉપજા અને દ્રવ્યપાન લોકો પસંદ કરે છે, પરંતુ બીજી બાબતોમાં પાકોચના કોલોનીઓમાં જેવી ગોઠવણો છે તેવીજ ગોઠવણો ત્યાં છે.

હિંદ એ દ્વિતિય રાજ્યકર્તાના પ્રતક્ષ અધિકાર નીચે હજી સુધી રહેલા સંસ્થાનનું ઉદાહરણ છે. એની રાજ્યવ્યવસ્થા વિષે આપણે પાછલા અંકોમાં વિસ્તારથી કહી ગયા છીએ તેથી અહીં કહેવાની જરૂર નથી.

સિંહવદ્વીપ કે લંકા એ કોલોની તરીકે હિંદથી સ્વતંત્ર છે. જે સરકારમાં સ્થાનિક અને વરિષ્ઠ સરકારનાં તત્વો ભગાં મળેલાં છે તેનું એ ઉદાહરણ છે. પરંતુ વરિષ્ઠ સરકારનાં તત્વોની સલાનું પ્રાબલ્ય વધારે છે. ગવર્નરની અને પાંચ મેમ્બરોની અમત્ર અલાયનારી કૌન્સિલની નીમણુક ગાદીપતિ કરે છે. કાયદા કરનારી કૌન્સિલમાં પંદર મેમ્બરો છે તેઓમાંના પાંચ

અમલ ચલાવનારી કૌન્સિલના મેમ્બરો છે, ખીલ ચાર મેમ્બરો પણ ...
રકારો કામદારો છે, અને સરકારી ઓફિસની રૂઢિ નીમાયતા મેમ્બરો માત્ર છે.

આરોગ્યતા વર્ધક સુધારા વિષે માવણો.

માવણ ૭ મું.

સ્વચ્છ પાણી.

પાણીની ગરજ.—પ્રત્યેક પ્રાણી અને વનસ્પતિને પાણીની જરૂર છે. પાણી ન હોય તો એ બંને મરી જાય.

આપણા શરીરનો વધારે ભાગ પાણીનો બનેલો છે. કોઈ માણસનું વજન ૭૫ શર હોય તો તેના અંગમાંનું પાણી વજનમાં ૫૬ શર થાય. આમ હોવાને સારાં કારણો છે. આપણે ખોરાક ખાઈએછીએ ત્યારે તેનો જરૂરમાં પ્રથમ કાંજીના જેવો પદાર્થ બને છે. એમાંના કાંઈક દૂધના જેવા ઉપયોગી ભાગનું લોહી બને છે, અને નકામો ભાગ બહાર નીકળી જાય છે. લોહી નાની નળીઓને રહેતે શરીરના તમામ ભાગોમાં તેઓના પોષણને માટે જાય છે. લોહીમાં નોંધાયેલ તેટલું પાણી ન હોય તો તે એટલું ધાતું ધઈ જાય છે નાની નળીઓમાં તે વહી શકે નહિ. એમાંના ઘણાં નળીઓ વાજથીએ ઘણી ખારીક હોય છે. આપણે પાણી પીએછીએ તે લોહીમાં મળે છે, અને એમ શરીરના દરેક ભાગમાં જાય છે. પાણી ખરાબ હોય તો આપણી તંદુરસ્તી બગડે.

આપણાં શરીરનો જન કોઈ નાંખવા માટે પણ પાણી અપડું છે. આપણે પાણીથી નાહીએછીએ ત્યારે શરીરપરનો જન ધોવાઈ જાય છે એટલું જ નહિ, પણ રાત રહાડો આપણી આમડો માંદેમાં કાપો નાનાં છિદ્રોવાટે તે પરોવા રૂપે ઘોડે ઘોડે બહાર નીકળે છે.

વરસાદ વનસ્પતિને નવાડે છે અને જન પૃથો પાડે છે; તે જમીનપર વહી તેપરનો ગંદતાડ ધસડી લઈ જાય છે.

પાણીની આવકનાં મૂળ.

૧. વરસાદ.—પાણી પૃથ્ પાડનારું મુદ્દું મૂળ એ છે. ચંપના તાપને

હીને પાણીની વરાળ થઈ તે લેવે ચોટે છે અને તેની ઝાકળ, વરસાદ, બરફ બને છે.

વરસાદ વરસે છે તેનું પાણી લગભગ સ્વચ્છ હોય છે. એ પાણી કોઈ વાર ધરનાં છાપરાંપરથી લોકો ગ્રીસ છે. વિશેષ કરીને છાપડું ચપટું (અ-ગાથી) હોય છે, તો તેપર ધળ, પક્ષીઓની હગાર, કાગડાંએ નાંખેલાં હાડકાં, ઇલાદિ પડેલાં હોવાથી તે પાણી થોડુંક બગડે છે. વરસાદનું પાણી જમીનપર વહે છે તેવારે તેમાં કાદવ અને કોઈની વસ્તુઓ બને છે.

૨. નદીઓ.—ધણીપરી મોટી નદીઓમાં સાફ પાણી હોય છે. મોઢાસામાં વરસાદના પાણી નેડે માટી ધસડાઈ આવ્યાથી નદીનું પાણી ડહોળાયલું હોય છે. એ પાણીને થોડી વાર ઠરવા દીધાથી તે નીતવું થાય છે, અથવા થોડી ફરકડી નાંખવાથી અથવા પ્રખ્યાત નિર્મળીના ફળથી ઝટવારમાં નીતવું થાય છે.

નદીઓમાં લગડાં ધોવાથી અને ટોરને નવડાવ્યાથી તેઓનું પાણી બગડે છે. લોકો ધણી વાર નદી કિનારે અથવા પાનમાં ઝાડેઝપડે બેસે અને વરસાદની નેડે તે મેલું નદીમાં ધસડાઈ જાય છે. મુડદાંને, કોગળિયાથી કે શીતળાથી મરણ પામેલા લોકોનાં મુડદાંને પણ, કોઈવાર નદીઓમાં નાંખે છે, તેમજ કાંઈ બાળેલાં મુડદાંની રાખોડીને પણ નદીમાં વહેવડાવે છે. નદીઓને ધણીવાર મેલું નાંખવાનું સ્થળ પણ કરવામાં આવે છે.

મોટી નદીઓમાં પણ એ રીતે બગાડ થાય છે. પરંતુ ધણીવાર જિવામાં આવે છે તેમ નદી બહુજ નાની હોય છે અને તેનું વહેણ ભાગ્યે હોય છે, તો ધણી વધારે ખરાબી થાય છે. વહેતું પાણી હળવે હળવે વાથી મોખ્ખું થાય છે.

૩. સરોવરો અને પચપચી જમીન—કેટલાંક સરોવરોનું પાણી ઉત્તમ હોય છે, પરંતુ એવાં સરોવરો હિંદમાં બહુજ થોડાં છે. પચપચી જમીન અને જંગલમાંનું પાણી સ્વચ્છ દેખાય છે, તથાપિ તેમાં ધણું કરીને કોહતી વનસ્પતિ હોય છે તેથી તાવ ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે.

તળાવો.—તળાવોનું પાણી બાંધ્યું હોવાથી તે ઝટ બગડે છે, તોપણ તેઓને સ્વચ્છ રાખવામાં ધણી જગ્યાએ બહુ બેઝીકરાઈ રાખવામાં આવે છે. તળાવોમાં લોકો નહાવ છે, દાંતણપાણી કરે છે, અને ઘુંકે છે, પીતાનાં લગડાં ધૂએ છે, રાંધવાનાં વાસણો માંજે છે, કોંઈ જાજર જઈ

ધસડાઈ જાય અથવા જાંઘમાં યધન તેઓમાં હતરે એવી રીતે તેમના યડમાં કોઈપણ જાતનો ગંદવાડ થયા દેવો ન જોઈએ.

પાણી પીવાને માટે રાખેલાં તળાવોની ધણુંકરીને સંભાળ લેવાની જરૂર છે. એમ સંભાળ લેવામાં ન આવે તો તે બગડે.

બની શકે તો નહાવા પોવાને તથા ઢોરને માટે બીજું મોટું તળાવ ખોદાવવું. એમાં પણ સાફ પાણી હોવાની જરૂર છે. ગંદા પાણીમાં પો-
પણાં લૂગડાંથી ઇજા થાયછે. સ્વચ્છ પાણી માણસને તેમજ ઢોરને શુભ-
કારી છે. ખરાબ પાણીથી ઢોરને કૃમિ અને બીજા રોગ થાયછે.

નદીઓની અને તળાવોની ધડમાં વરીડા ખોદવાથી ધણીવાર સાફ પાણી મળી શકેછે. તે પાણી જમીનમાં યધન આવતાં સ્વચ્છ થાયછે.

કૂવા.—કૂવાને થાણું કરવું અને તેના આસપાસ જમીન બહારની તરફ એવી ઢળતી રાખવી કે ઢોળાયેલું પાણી દૂર વહી જાય. કૂવાની આ-
સપાસ થોડી હોખંધ કરવાથી ધણી ક્ષયદો થાયછે. કૂવા ઉપર લોકોને નહાવા દેવા નહિ અથવા લૂગડાં પોવા દેવાં નહિ. કૂવા ઉપર ત્રાડ ઝૂંમતાં હોવાં ન જોઈએ, કારણ કે તેનાં પાંદડાં પાણીમાં પડી કોહેછે. કૂવાને ઢાંકણું કરવાથી તેનું ધણું રક્ષણ થાય છે.

પાણી કઢાડવામાં મોખ્ખા ઘડા અને દોરડાં વાપરવાં જોઈએ. કૂવામાં બાગેશા ઘડાનાં ઢીકરાં અને કચરો પડ્યો હોય તે કઢાડી નાંખવાને તેઓને વખતે વખતે મળાવવા જોઈએ.

ઘોરિઓ અને ખાળકૂવાનો ગંદવાડ વિશેષે કરીને હાનિકારક છે. કૂવા પાસેના ખાળકૂવા સાફ કરી પૂરી નાંખવા જોઈએ. કૂવા પાસેનો ત-
મામ ગંદવાડ હાનિકારક છે. પાણી નદારા વાસને ચોષી લેછે.

જો વાસણોમાં પાણી ભરી રાખવું હોય તે વાસણોને દરરોજ માંજવાં જોઈએ. એ વાસણોને માંજવામાં ન આવે તો તેઓની બા-
જીએ ચીકણો પડાઈ. (લીલા) બાજી.

કોઈ માણસને બળિયા નીકળ્યા હોય અથવા બીજાં એવી રોગ થયો હોય તેવારે પીવું, નહાવું પોવું. વગેરે હરકોઈ ધરકામને માટે વાપર-
વાના કૂવાની ધડમાં અથવા તળાવમાં તેને નહાવા દેવો નહિ અને પો-
તાનાં લૂગડાં પોવા દેવાં નહિ.

પાણીને સ્વચ્છ કરવું.—જની શકે ત્યાં લગી સ્વચ્છ પાણી મળવું

અને તેને સ્વચ્છ રાખવું. કાદવવાળી નીચી જગ્યામાંથી પાણી લેવું નહિ. પાણીની સ્વચ્છતા વિષે અંદરો હોય તો તેને સારી ધોઈ ઉકાળવું. ઉકાળાથી રોગ ઉત્પન્ન કરે એવું જરૂરે તેમાં હોય છે તે નાથ પાત્ર છે. તાવ અથવા બીજા કોઈ રોગનો વાવર હોય તેવારે વિશેષે કરીને પાણીને ઉકાળવાની જરૂર છે. ગળણાં ખરાબર બનાવો એખખાં રાખ્યાં હોય છે તો તેઓ ઉપયોગી છે; પરંતુ તેઓ ગંદાં હોય છે તો પાણી વધારે અસ્વચ્છ યાય છે.

સાધારણ ગળણાં આ પ્રમાણે બને છે: લાકડાની તિરપાઈ પર ત્રણ માટલાં એક ઉપર એક મૂકવાં, અને દરેક માટલાપર કાણાવાળું ઢાંકણું ઢાંકવું. ઉપલાં બે માટલાંને તળિયે નાનું કાણું પાડી તેમાં રૂનો દીલો ડાઠો મારવો અને તેમાં એખખી રેતી અને કોયલા નાંખવા; એ ત્રણમાંના છેક નીચલા માટલામાં પાણી ગળાઈને ટપકશે, રેતી અને કોયલાને વારેવારે બદલી નાંખવાં અને માટલાંને ધોઈ સાફ કરવાં. તાજી રેતી ઝટ મળી શકે તેમ નહોય તો તેને ખૂબ તપાવ્યાથી તે પાછી ઉપયોગમાં લેવાને લાયક થઈ શકે. માટલાંમાં માખીઓ, કસ્ટર, વગેરે ન પડે માટે ઢાંકણાં હંમેશા ઢાંકી રાખવાં.

પીવાની સર્વોચ્ચ વસ્તુ પાણી છે. એથી તરસ છીંપે છે અને હાનિ પતી નથી. કેટલી દારૂઓથી ભૂંડી તરસ ઉત્પન્ન યાય છે. તેઓ જેમ વધારે પીવામાં આવે છે તેમ તે વધારે પીવાની ઇચ્છા યાય છે; દારૂ પીવાથી ઘણા માણસોની ખરાબી થઈ છે. તેઓને કદી અડાશે ન જવું એ ઘણું વધારે સારું છે.

બહેર ખબર.

આથી ખબર આપવામાં આવે છે કે “શ્રીધર્મપ્રકાશ” નામે પુસ્તક નિયાયોમાં વહેંચવા સારૂ આ ખાતાએ પસંદ કર્યું નથી અને કોઈ પણ કારણથી ઇનામ તરફિ તે આપવું નહિ અથવા હરકોઈ પ્રકારે નિયાયોમાં તેનો ઉપયોગ થતા દેવો નહિ.

ધ. બાઈડસ.
એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર.
ઉત્તર બાગ.

હાઈ અને સ્પેસિઅલ સ્કૂલોમાં સરકારી સ્કોલરશિપો.

ઉત્તર ભાગ.

જાહેર ખબર.

૧. આથી ખબર આપવામાં આવે છે કે સને ૧૮૮૮ ના એપ્રિલ માસની તા. ૫ મીના મુંબાઈ સરકારના ડેક્રેટને ૩૨૪ જે પાને પ્રસિદ્ધ કરેલા નિયમોની રૂઢિએ ઉત્તરભાગના પ્રત્યેક જિલ્લામાં ત્રણ સરકારી સ્કોલરશિપો આપવા માટે નીચે લખેલાં મધ્યસ્થળોએ સને ૧૮૮૬ ના સપ્ટેમ્બર માસની તા. ૨ જીને સોમવારે અને તે પછીના દિવસોએ સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષા લેવામાં આવશે:—

અમવાવાદ.

સુરત.

નડીઆદ (એડા જિલ્લા).

ગોધરા (અંચલ જિલ્લા).

બરુચ.

વાણા.

૨. એ ત્રણ સ્કોલરશિપોમાંની એક સ્કોલરશિપને માટે બધા જે ગોળે સ્પર્ધા કરવાની છૂટ આપવામાં આવશે, એક સ્કોલરશિપ ઉમેદજી કેળવણીમાં પછાત રહેલા વર્ગો એટલે જેની-ઈસ્ટાઈલો, કણબીઓ, અને કણબીઓથી વધારે પછાત રહેલા વર્ગોમાં સ્પર્ધા કરવા સાથે રાખવામાં આવશે, અને એક સ્કોલરશિપ મુસલમાનોને માટે રાખવામાં આવશે.

૩. દરેક મધ્ય સ્થળમાં કમિટીઓ એ પરીક્ષાઓ લેશે. પરીક્ષામાં દાખલ થવા માટેની અરજીઓ ઠરાવેલા છાપેલા નમૂના (નિયમોના પરિશિષ્ટ બ) માં કરવી જોઈએ, અને ઉમેદવાર જે જિલ્લાનો હોય તે જિલ્લાની પરીક્ષા કમિટીના પ્રેસિડેન્ટને તે મોકલવી જોઈએ. તા. ૩૧ મી આગસ્ટ શનિવાર સુધી કમિટી અરજીઓ અને દાખલ થવાની ફી લેશે. તે તારીખ પછી કોઈપણ અરજી લેવામાં નહિ આવે. પરીક્ષા કમિટીના પ્રેસિડેન્ટની કનેથી અથવા નીચે સહી કરનારની કનેથી અરજીના ઠરાવેલા નમૂનાની નકલો મળી શકશે.

૪. ઉમેદવારોની ઉંમર, પરીક્ષાના વિષયો, સ્કોલરશિપોની ફીમત અને સુદત, ખર્ચવાની ફી, ઇત્યાદિ સંબંધી તમામ વિશેષ હકીકત નિયમો વાંચવાથી મળશે. નિયમોની નકલો નીચે સહી કરનારને અથવા પરીક્ષા કમિટીના પ્રેસિડેન્ટને અરજી કરેથી મફત મળશે. ઉત્તર ભાગની સરકારી અને મદદ

સેનારી તમામ આંગણેવનામકુલર સ્કૂલોનાં જાહેરખબર ચોટવાનાં પાટીઆં-
પર પણ એની નકલો ચોટવામાં આવી છે.

અમદાવાદ. } ઈ. જાહેરિસઃ
તા. ૮ મી જુન સને ૧૮૮૯ } એન્જીકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉત્તર બાગ.

નિમ્ન સ્કૂલ સ્કાલરશિપો.

ઉત્તર બાગ.

જાહેર ખબર.

૧. આથી ખબર આપવામાં આવે છે કે પ્રત્યેક મધ્યસ્થળમાં ત્રણ
નિમ્ન સ્કૂલ સ્કાલરશિપો આપવા માટે સને ૧૮૮૯ ના સપ્ટેમ્બરની તા. ૪
થીને બુધવારે અને તે પછીના દિવસોએ ઉત્તર બાગમાં. હેઠળ લખેલાં.
મધ્ય સ્થળોએ સ્પર્ધાથી પરીક્ષા લેવામાં આવશે:—

અમદાવાદ.

સરત.

નડીઆદ (એડા નિલો).

ગોધરા (પંચમહાલ).

બામ.

માણા.

૨. એ ત્રણ સ્કાલરશિપોમાંની એક સ્કાલરશિપને માટે બધા વર્ગોને
સ્પર્ધા કરવાની છૂટ આપવામાં આવશે, એક સ્કાલરશિપ ઈંગ્રેજ કેળવણી-
માં પછાત પહેલા વર્ગો એટલે એની-ઈસ્ટાબ્લિશ્મેન્ટ, કલબીઓ, અને કલુ-
બીઓથી વધારે પછાત રહેલા વર્ગોમાં સ્પર્ધા કરવા માટે રાખવામાં આ-
વશે, અને એક સ્કાલરશિપ મુસલમાનોને માટે રાખવામાં આવશે.

૩. પ્રત્યેક મધ્ય સ્થળમાં કમિટી પરીક્ષા લેશે. ગોધરા સિવાય બીજાં
મધ્ય સ્થળોએ સરકારી હાઈસ્કૂલનો હેડમાસ્તર એ કમિટીનો પ્રેસિડેન્ટ
થશે. ગોધરામાં ડેપુટી એન્જીકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર પ્રેસિડેન્ટ થશે.

૪. સ્પર્ધા કરવાની પરવાનગી મેળવવા માટેની અરજીઓ દરાવેલા
છાપેલા નમૂનામાં કરવી જોઈએ, એ નમૂનાની નકલો નીચે સહી કરનારની
કતેથી અથવા પરીક્ષા કમિટીના હરકોઈ પ્રેસિડેન્ટની કતેથી મફત મળશે.
ઉમેદવાર જે જિલ્લાનો હોય તે જિલ્લાના મધ્યસ્થળનો કમિટીના પ્રેસિડેન્ટને
અરજીઓ કરવી જોઈએ, એ કમિટી તા. ૨૧ મી આગસ્ટને ચતુર્થ
લગી અરજીઓ અને ફી લેશે, તે તારીખ પછી કોઈપણ અરજી લે-
વામાં નહિ આવે.

હાઈ અને સ્પેશિઅલ સ્કૂલોમાં સરકારી સ્કોલરશિપો.

ઉત્તર ભાગ.

જાહેર ખબર.

૧. આથી ખબર આપવામાં આવે છે કે સને ૧૮૮૮ ના એપ્રિલ માસની તા. ૫ મીના મુંબઈ સરકારના ગેઝેટને ૩૨૪ ને પાને પ્રસિદ્ધ કરેલા નિયમોની રૂઢિએ ઉત્તર ભાગના પ્રત્યેક જિલ્લામાં ત્રણ સરકારી સ્કોલરશિપો આપવા માટે નામે લખેલાં મધ્યસ્થજોએ સને ૧૮૮૮ ના સપ્ટેમ્બર માસની તા. ૨ જીને સોમવારે અને તે પછીના દિવસોએ સ્પર્ધાથી પરીક્ષા લેવામાં આવશે:—

અમવાવાદ.

સૂરત.

નડીઆદ (ખેડા જિલ્લા).

ગોધરા (મુંબઈ જિલ્લા).

બરુચ.

ધાણા.

૨. એ ત્રણ સ્કોલરશિપોમાંની એક સ્કોલરશિપને માટે બધા વર્ગોને સ્પર્ધા કરવાની છૂટ આપવામાં આવશે, એક સ્કોલરશિપ ઇંગ્લેન્ડ કેળવણીમાં પછાત રહેલા વર્ગો એટલે જેના-ઈન્સાઈલો, કણુબીઓ, અને કણુબીઓથી વધારે પછાત રહેલા વર્ગોમાં સ્પર્ધા કરવા સારા રાખવામાં આવશે, અને એક સ્કોલરશિપ મુસલમાનોને માટે રાખવામાં આવશે.

૩. દરેક મધ્ય સ્થળમાં કમિટીઓ એ પરીક્ષાઓ લેશે. પરીક્ષામાં દાખલ થવા માટેની અરજીઓ ઠરાવેલા છાત્રેલા નમૂના (નિયમોના પરિશિષ્ટ અ) માં કરવી જોઈએ, અને ઉમેદવાર જે જિલ્લાનો હોય તે જિલ્લાની પરીક્ષા કમિટીના પ્રેસિડેન્ટને તે મોકલવી જોઈએ. તા. ૩૧ મી આગસ્ટ શનિવાર સુધી કમિટી અરજીઓ અને દાખલ થવાની ફી લેશે. તે તારીખ પછી કોઈપણ અરજી લેવામાં નહિ આવે. પરીક્ષા કમિટીના પ્રેસિડેન્ટની કનેથી અથવા નામે સહી કરનારની કનેથી અરજીના ઠરાવેલા નમૂનાની નકલો સળી શકશે.

૪. ઉમેદવારોની ઉમર, પરીક્ષાના વિષયો, સ્કોલરશિપોની કીમત અને મુદત, બરવાની ફી, ઈત્યાદિ સંબંધી તમામ વિશેષ હકીકત નિયમો વાંચવાથી મળશે. નિયમોની નકલો નામે સહી કરનારને અથવા પરીક્ષા કમિટીના પ્રેસિડેન્ટને અરજી કરેથી મફત મળશે. ઉપર ભાગની સરકારી અને મદદ

લેનારી તમામ આંગણીવાનાં મુલત સ્કૂલોનાં જાહેરખબર ચોટવાનાં પાટીઆં-
પર પણ એની નકલો ચોટવામાં આવી છે.

અમદાવાદ. } ઈ. જાઈલ્સ:
તા. ૮ મી જુન સને ૧૮૮૬ } એન્જીયુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉત્તર ભાગ.

— ❦ —
મિડલ સ્કૂલ સ્કાલરશિપો.
ઉત્તર ભાગ.

જાહેર ખબર.

૧. આથી ખબર આપવામાં આવે છે કે પ્રત્યેક મધ્યસ્થળમાં ત્રણ
મિડલ સ્કૂલ સ્કાલરશિપો આપવા માટે સને ૧૮૮૬ ના સપ્ટેમ્બરની તા. ૪
થીને બુધવારે અને તે પછીના દિવસોએ ઉત્તર ભાગમાં, હેઠળ લખેલાં.
મધ્ય સ્થળોએ સ્પર્ધાથી પરીક્ષા લેવામાં આવશે:—

અમદાવાદ.	સરત.
નડીઆદ (ખેડા જિલ્લો).	ગોધરા (પંચમહાલ).
બરમ.	યાણા.

૨. એ ત્રણ સ્કાલરશિપોમાંની એક સ્કાલરશિપને માટે બધા વર્ગોને
સ્પર્ધા કરવાની છૂટ આપવામાં આવશે, એક સ્કાલરશિપ ઇંગ્લેન્ડ ક્લબ્સની-
માં પછાત પોલા વર્ગો એટલે ખેની-ઈસ્લામી, કણ્જીઓ, અને કણ-
ખીઓથી વધારે પછાત રહેલા વર્ગોમાં સ્પર્ધા કરવા માટે રાખવામાં આ-
વશે, અને એક સ્કાલરશિપ મુસલમાનોને માટે રાખવામાં આવશે.

૩. પ્રત્યેક મધ્ય સ્થળમાં કમિટી પરીક્ષા લેશે. ગોધરા સિવાય બીજાં
મધ્ય સ્થળોએ સરકારી હાઈસ્કૂલનો હેડમાસ્ટર એ કમિટીનો પ્રેસિડન્ટ
થશે. ગોધરામાં ડેપુટી એન્જીયુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર પ્રેસિડન્ટ થશે.

૪. સ્પર્ધા કરવાની પરવાનગી મળવવા માટેની અરજીઓ ઠરાવેલા
છાપેલા નમૂનામાં કરવી જોઈએ. એ નમૂનાની નકલોનીએ સહી કરનારની
કોપી અથવા પરીક્ષા કમિટીના હરકોઈ પ્રેસિડન્ટની કોપી મફત મળશે.
ઉમેદવાર ને જિલ્લાનો હોય તે જિલ્લાના મધ્યસ્થળની કમિટીના પ્રેસિડન્ટને
અરજીઓ કરવી જોઈએ. એ કમિટી તા. ૩૧ મી આગસ્ટને શનિવાર
લગી અરજીઓ અને ફી લેશે, તે તારીખ પછી કોઈપણ અરજી લે-
વામાં નહિ આવે.

૫. ઉમેદવારોની ઉમર, પરીક્ષાના વિષયો, મેકાલરશિપોની કીમત અને સુદત, ભરવાની ફી, ઇત્યાદિ સંબંધી તમામ વિશેષ દકીકા સને ૧૮૮૮ નાં મે માસની તા. ૧૭ મીના મુંબાઈ સરકારના ગેઝેટ, બાગ ૧, પૃષ્ઠ ૪૭૧ ને પ્રસિદ્ધ કરેલા “કામ ચલાઉ ધારા” વાંચવાથી મળશે. એ ધારાની નકલો નીચે સહી કરનારને અથવા પરીક્ષા કમિટીના પ્રેસિડેન્ટને અરજી કરેથી મફત મળશે. ઉપર ભાગની સરકારી અને મદદ લેનારી તમામ મુખ્ય વર્નાકુલર સ્કૂલોનાં જાહેરખબર ચોટવાનાં પાટી-આપર પણ એની નકલો ચોટવામાં આવી છે.

અમદાવાદ. } ઈ. જા.ઈ.સ.
તા. ૮ મી જુન ૧૮૮૯. } એન્જીકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર, ઉપર બાગ.

નિશાળોનાં ઇનામ પત્રક.

લાકડીઆ. કુંવરી શ્રીબાઈ રાજબા, રૂ. ૨૫ મહારાજા શ્રીહજીર સાહેબ રૂ. ૨૫ માઉ. સાકરચંદ હીરાચંદ રૂ. ૨૫ સાભરાઈ. શેઠ હેમરાજ રામજી રૂ. ૨૫ શેઠ કેશવજી રૂ. ૨૫ માંડવીના માછરેટ રા. રતનચંકર. બાઈ તથા કોળદાર સાહેબ દયાચંકરબાઈ રૂ. ૨૫ શેઠ દેવજી રામજી રૂ. ૨૫ તથા મહેતાજીને રૂ. ૨૫ સુધરી. શ્રી હજીરસાહેબ રૂ. ૨૫ શેઠ ત્રીકમજી લાધાબાઈ અને ભવાનજી દામજી રૂ. ૨૫ ભૂજ નં. ૨ દ્વારીકાનાયના અધીકારી શ્રી બીહારીદાસે રૂ. ૨૫ મહેતાજી રૂ. ૨૫ કોહોરા કન્યા. રા. રા. ઈંજનેર સાહેબ હાચીરામ ત્રીકમજી તથા કોહોરા કારભારી કુંવરજી પુરે-સોતમ રૂ. ૨૫ માધાપુર. કંટાકટર લાલજી માંડણ રૂ. ૨૫ જાજો કન્યા. અ. બડાસા વહીવટદાર સાહેબ રા. હાચીરામ રૂ. ૨૫ વિંઝણુ કન્યા. ડા. મથુરદાસ ચત્રભૂજ રૂ. ૨૫ મહેતાજીને રૂ. ૨૫ અંબા રૂ. ૨૫ મહારાજા શ્રી હજીર સાહેબ રૂ. ૨૫ વિંઝણુ. પોજલઈન્સપેક્ટર રા. રા. જગજીવન મકનજી રૂ. ૨૫ ભૂજપર. મહારાજા શ્રી હજીર સાહેબ રૂ. ૨૫ ગામના સદઅહરમે રૂ. ૨૫ કોહોરા શે. ગો. તે. સ્કૂલ. શેઠ ગોકળદાસ તેજપાળ શાળા કમીટીના સેક્રેટરી સાહેબ રૂ. ૨૫ જાડેજા કાયાજી રૂ. ૨૫ હુમરા. હુમરા હાજી આશ-મણ હાજી અમલુલા રૂ. ૨૫ મહેતાજીને રૂ. ૨૫ ગોસાઈ રેવાગરજી કુંવરગરજી ના મુનીમ ડા. દેવજી વલ્લભદાસે રૂ. ૨૫ મહેતાજીને રૂ. ૨૫ ભૂજ નં. ૧ વકીલ રેવાચંકર ખીમજીબાઈ રૂ. ૨૫ વોધ. મહારાજા કુંવરી શ્રીબાઈ રાજબા

સાહેબ ૩૧) નારાયણસચેવર. રા. રા. રેવેન્ચુ કમિશનર સાહેબ તથા રા. રા. પોલીસ કમિશનર સાહેબ ૩૧) કેરી. બારાપુરના જાલ શેઠ ઇબરાહીમ હાસમ તથા અબારખા હાસમની પત્ની શેઠ અબ્દુલ્લા હાસમખાં (અંચે ૩૦) ગોંડા. શા. જિરાજ ગોપાળજી ૩૨) મહેતાજીને ૩૧) આસીસ્ટન્ટ ૩૧) બચાઉ કન્યા રા. મુરારજી રાધવજી વહીવટદાર સાહેબ તથા રા. પ્રાણુચંદર પૂર્ણદાસ અતે ગામના સદગૃહસ્થો ૩૩) મહેતાજીને ૩૧) નળોઆ ગો. તે. ની. ચેરી. રુકુ. તથા કન્યાશાળા. શેઠ વચી કાનજી કોરી ૩૧૦૦) તથા કરાંચીના રહીશ શેઠ ડોસાબાઈ કલ્યાણજી કોરી ૧૭૫)

પ્રાંત હાજાર. બ. નં. ૮૦ તા. ૨૭-૪-૮૬.

ગુંદા પટેલ કાળા નારણ ૩૧) નંદાણા. ઠા. મુલજી કાનજી ૩૧) દુધે. વોરા વાલા ખાના ૩૧) જોધપુર. મહાલકરી કુમેર ગોકળદાસ ૩૨) ખાલયા. જ. પો. એલન્ટ સાહેબ ૩૧) જેતપુર. સોની સવજી બાણજી ૩૧) દોસી પાનાચંદ મૂલજી ૩૧) મેતા ત્રીણા વસરામ ૩૧) સોની કલ્યાણજી ૩૧) મેથપુર. ઝાલા કાવાજી સેસાંબાઈ તથા જિરસંગજી જોસીંગબાઈ ૩૨) ઝાલા ડુંગરજી બાપુજી ૩૪) મોવેયા. માંડ વળપાલ પાનાચંદ ૩૧) દેરડી. ગોંડલ કોરેટ ઓડીસર સાહેબ તથા દેરડી વહીવટદાર ૩૧) દડવા. રા. દયાલજી લીલાધર ૩૧) સુપેડી. ડુંગર કરસન વરતા ૩૧) ભાયાવદર. રુકુલ કમીટી ૩૧) છત્રાસા. રુકુલ કમીટી ૩૧) રાજકોટ પાંચ. વડીલ સવજી વાલજી તથા લક્ષ્મીચંદ વાલજી ૩૧૦) મીચી નારણ વાલા ૩૧) સરધાર. શેઠ અંદર દેવચી ૩૧) વીરપુર. જ. ઠાકોર સાહેબ ૩૧) આખરેચી. ઠા. દેવકરણ ગોવીંદજી વીરજી વાલજી અને ભગાન રાજચી ૩૧૩) મેંગણી. જ. મેનેજર સાહેબ કાળીદાસ રવીંદત ૩૧૦) ઠા. મોરારજી જોડા ૩૧) રાજપરા. શેઠ મગનલાલ કરમચંદ અને મોતીચંદ ૩૨) નવાનગર કન્યા નં. ૧ શેઠ નારાયણદાસ ઠાકરચી મૂલજી ૩૧૫) અંબાલીયાકન્યા. શેઠ ગોકળદાસ ડુંગરજી ૩૫) શેઠ દામોદર ઠાકરચી તથા મુલજીની પાંદી બાઈ નાથીબાઈ રુદ્રાન્ જોડીયા કન્યા જ. નવાનગર રેવન્ચુ કમીશનર સાહેબ ૩૧) ગોંડલ કન્યા. રાણીજી સાહેબ બાળાએને ૩૯૭ નોકરોને ૩૯૭) મીઠાઈ ૩૯) નવાનગરની. તમામ નિશાળેમાં ગુંબખનાં શેઠ સાહેબ દામોદર ઠાકરચી મુળજી ૩૮૨) કંડોરણા. મુંમર્ધના શેઠ સાહેબ દામોદર ઠાકરચી મૂલજી દરેક છોકરાને ૩-

માલ તથા મીઠાઈ બેડી. મ. એ. ઈ. સાહેબ ૩૧૧ અજમેર રૂઝ
કમીટીના ચેમબરો ૩૪) સલાયા. શેઠ લધા ડોસા ૩૧૧ વલબદાસ હરોદાસ
૩૫) કાલાવાડ. શેઠ દામોદર ઠાકરશી મૂલજી ૩૧૧ માલ તથા મીઠાઈ
દરેક બેડીને અલીઆ. શેઠ દામોદર ઠાકરશી મૂલજી ૩૧૧ વડાલોહના.
ગામલોકો ૩૧) મોરબી મુખ્ય. બા. શ્રી મોંઘીયા ૩૧) ધોરાજી. શેઠ પો-
પટ મોતીચંદ ૩૩૫) પાનેલી. મ. મહાલકરી સાહેબ તથા વેપારીઆ
૩૭) રાજકોટ આનંદ. મ. કુશાચંકર ગોકળજી ૩૧૧ કુશાચવા. બાવન-
ગર તથા કોલાપુર વીગેરના કુંવર સાહેબો ૩૧) સરધાર. આસી. પરસો-
તમ બોધા ૩૧) રાજકોટ સ્ટેશન. પ્રાંગધ્રાના કુમાર શ્રી. એ. ૩૧૧
કુંડોરણા કન્યા. મુંબઈના શેઠ સાહેબ દામોદર ઠાકરશી મૂલજી ધાધરાપાટ
તથા મીઠાઈ દરેક બાળાને બેડીયા કન્યા. ટંકારાના આસી. મુંદરજી
૩૧) કાલાવડ કન્યા. મુંબઈના શેઠ દામોદર ઠાકરશી મૂલજી ૩૧૧
ગોંડલકન્યા. મુંબઈના શેઠ ડોસાબાઈ કુરામજી ૩૫) રાજકોટ લાંગકન્યા.
મ. ડા. સાહેબ છોટ મોરબી વખતુબા ચેરી ટેબલ સ્કુલ. બા. શ્રી વખતુ
બા ૩૧૦) મોરબી કન્યા. બા. શ્રી વખતુબા ૩૧) નવાનગર શકતર સા-
હેબ દાદાબાઈ ૩૧૧-પડાણા. શેઠ દામોદર ઠાકરશી મૂલજી ૩૧૧ રાણુ.
શેઠ દામોદર ઠાકરશી મૂલજી ૩૧૧ રાજકોટ આનંદ. શા. અમુલખ મો-
તીચંદ ૩૩૧ રા. અમરશી પુરસોતમ ૩૧) બટ તલસી પુરસોતમ ૩૧૧
વીરપર. મ. ઠાકોર સાહેબ ૩૫) મેંગણી. સ્ટેટ તરફથી મ. મનેન્દર સા-
હેબ ૩૧૫) ગોંડલ કન્યા. મ. મીસ મર્નાંગ સાહેબ ૩૬) રાણુનાઈટ
મ. શેઠ સાહેબ દામોદર ઠાકરશી મૂલજી ૩૧) વેરાડ કન્યા. કન્ટ્રાક્ટર
કુંવરજી બોન્નણી ગામ લોકોએ. ૩૨)

પ્રાંત સોરઠ.

નં. ૧૩ તા. ૭ એપ્રિલ ૧૮૮૯.

જુનાગઢ તાલુકા સ્કુલ. ખુદાનંદ નવાબ સાહેબ ૩૧૩૮ જુનાગઢ
ખાંચ નં. ૧ મ. નવાબ સાહેબ ૩૩૭૧ જુનાગઢ ખાંચ નં. ૨ મ. નવાબ
સાહેબ ૩૩૮૧ જુનાગઢ પાકરમણા. મ. નવાબ સાહેબ ૩૩૫) જુ-
નાગઢ કન્યા. મ. નવાબ સાહેબ ૩૧૨૦) રાણુપુર. ખાનશી જોરા-
વરખાનજી તથા અનવરખાનજી ૩૧૨૧ દેસાઈ લક્ષ્મચંદ મોરારજી ૩૧)
કામદાર ત્રેમકરામ મુળચંકર ૩૧૧ જુનાગઢના મ. રૂપે દીવાન અરદસર

જીમસેદજી દસગુરુ ૩૧) વડાલો. ખુદાવંદ નવાખ સાહેબ ૩૧)—છોડ-
વડી. રા. હુમાબાઈ આગુબાઈ ૩૧)—વણુથણી. ખુદાવંદ નવાખસાહેબ
રહદાજી મહેતાજી તથા આસીગટ્ટોને ૩૧૦) સ્કુલકમીટીનાં મેમબરો ૩૨૧)
કોયલી. મજકુરના મહંત ૩૨૨) પાલાગામ. ખુદાવંદ નવાખ સાહેબ
૩૨૩) રવની. શેઠ ધર્મશી લલિતચંદ શામજી કરસનજી મુલચંદ ડાહ્યા
તથા સીપાઈ પીરખાં તથા પોલીસપટેલ હુસેનમીયાં વિ. ૩૨૪) ઝાંખોદડ.
વિપ્રકથવજી પ્રેમજી ૩૨૫) પટેલ ગાંગજીરામ ૩૨૬) શેઠ નેઠા દેવકરજી ૩૨૭)
શેઠ નુરમુહમદ રહીમબાઈ ૩૨૮) વેરાવળ તાલુકા સ્કુલ ખુદાવંદ નવાખ
સાહેબ ૩૨૯) પાટણ. પોલીસ કોન્સ્ટેબલ હરખજાલ વૃત્તસીદાસ ૩૩૦)
શેઠ રામચંદ પીનાંબર ૩૩૧) જમાદાર મહમદબાઈ ૩૩૨) સુઆપાઠ. આ.
પોલીસ મુખીનેટન્ડેન્ટ ૩૩૩) માલોઆ. શેઠ મંગલચંદ મોતીચંદ ૩૩૪) મે.
આસિમંદ દિવાન સાહેબ જુનાગઢ ૩૩૫) વેરાવળ કન્યા. ખુદાવંદ
નવાખ સાહેબ ૩૩૬) વઢવાણ દરબારઓના કુંવરીના ચિકંક ૩૩૭) પાટણ
કન્યા. જુનાગઢના મે. મહાલાયતી રજીસ્ટર કમીશનર ૩૩૮) સુઆપાઠ
કન્યા. આ પોલીસ મુખીનેટન્ડેન્ટ ૩૩૯) મહાલા રજીસ્ટર કમીશનરના
જમાદાર મહમદખાં ૩૪૦)

માંગરોલ તાલુકા સ્કુલ. મે. દરબાર સાહેબ ૩૪૧) માંગરોળ કન્યા. મે.
દરબાર સાહેબ ૩૪૨) લોએજ. સ્કુલ કમીટીનાં મેમબરો ૩૪૩) ઉના
તાલુકા સ્કુલ. ખુદાવંદ નવાખ સાહેબ ૩૪૪) ઝીણા ધર્મશી ૩૪૫) ભેરાધ.
કોટડી બાગદારો ૩૪૬) ઠકર ગોકળદાસ ૩૪૭) રોહીસા. ગામલોકો તથા
દે. બીઆ દયાલજી ૩૪૮-૩૪૯-૩૫૦ સામેતર. ગામલોકો તથા શામી મુક્તિ
ચેતન્ય દયાનંદ ૩૫૧) હેડાણુ. મહેતાજી પ્રેમચંદ નેચંદ ૩૫૨) દોણુ. ગામ-
લોકો ૩૫૩) ઉનાકન્યા. ખુદાવંદ નવાખ સાહેબ ૩૫૪) કુતીઆણા તા. સ્કુલ
ઠકર આણંદજી દામજી ૩૫૫) જુનાગઢના મે. દિવાન સાહેબ ૩૫૬)
હોદાણુ. જમાદાર ખોખર કોધમ ખોખર ૩૫૭) કુતીઆણા કન્યા. જુનાગઢ
ના મે. દિવાન સાહેબ ૩૫૮) મહીવારી. ગરેલના રહેવાસી ૬. ધનજી
મેધજી ૩૫૯) જાકાળાદ. શા. કુસુરદાસ જાદવજી ૩૬૦) જીવરાજ કહા-
નજી ૩૬૧) શેઠ કમલશી પ્રેમજી ૩૬૨) સાણાવાવ. મજકુરના આ. કુસુરદર
રા. મોતીલાલ માહેધર ૩૬૩) પાંટવા તા. સ્કુલ. માણાવરના મહંમખાન

શ્રી ગજન દરખાનજી ૩૧) મજકુરના દરબાર સાહેબો ૩૪૧૧૧ ખાંડવા
 મે. દરબાર બાળપુત્રીન ખાનજી ૩૨૪ માણાવદર. માણાવદર રોટ
 ૩૨૧૧૧ સાકર તથા ૩૪૧૧૧ મહેતાજી, આસીસટંટો તથા જોડરાઓને
 પાવડીયો તથા સાકર જેતપુર તાલુકાસ્કુત્ર. તાલુકા કોર્ટના મે. મેમબરો
 ૩૦) ન્યાયાધીસ સાહેબ ૩૬) રા. રા. વડીલ અમૃતલાલ ૩૧૧ જેતપુર પાંચ
 સ્કુત્ર. તાલુકા કોર્ટના મેમબર સાહેબો ૩૬૧૧૧ ન્યાયાધીસ સાહેબ
 ૩૩) લુતાર મોહનજી ૩૨) શેઠ અવમળ ૩૧) લુતાર પુરસોતમ ૩૧)
 જેતપુર પાઠશાળા. તાલુકા કોર્ટના મે. મેમબર સાહેબો ૩૩) જેતપુર ક-
 ન્યા તાલુકા કોર્ટના મે. મેમબર સાહેબો ૩૨૫૧૧૧૧ જેતપુર ન્યાયાધીશ
 ૩૩) બીલખા, શેઠ ત્રીભોવન કાનજી ૩૨) મેદરડા. વિષ જુઠા જીવન
 ૩૧૧ શેઠ જુગાનદાસ કેયવજી ૩૧)

આંધી ત્રીકમ હરજી ૩૧) વડીયા. કુબાર શ્રીવાળા બાવા જીવણ ૩૩)
 મહેતાને ૩૨) મે. વડીયા મેનેજર ૩૧) સોરઠ પ્રાંતના આ. પોલી એજ-
 ન્ટ મે. કેનેડી સાહેબ ૩૨) ચીત્ર. થાણાના પટાવાળા બાણજી ત્રીકમ
 ૩૧) મહેરખાન જેતપુર બાગદારો ૩૧૦) રોડુબાર. વિષ રામપ્રસાદ સર-
 વરીઆ ૩૧) મહેમવાળા બાણ ચાંપરાજની વિધવા બાઈ શ્રી સીતબાઈ
 ૩૨) લુણી. ધાંચી મીઠા સહુ ૩૨) દરબાર શ્રીવાળા કાળા બાણ ૩૨૭)
 બગસરા તા. સ્કુત્ર. મજકુરની ઇંગલીશ સ્કુત્રના માસ્તર લલિતચંદ વંદ્રા-
 વનદાસ ૩૧) આજમ બગસરા બાગદારો ૩૫૦) મે. વડીઆ મેનેજર
 ૩૧) ચરખા. મજકુર બાગદારવાળા દેવદાન મુકુ. ૩૨) રાધનપુર. શ્રી
 નારાયણી ખાનજી ૩૫૧૧૧ ચોપડીયો ૩૫૧ મીઠાઈ ૩૧૦) મામ્તોરોને.

જાહેરખબર.

હિંદુસ્તાનની બૂ. વિદ્યા આરંભિનીજી ૩૦-૩-૧ મોકલી મંગાવના-
 રને મુંમઈ. ઈ. બુગોળ; કાર્કિ. બૂ. કોટકાવળી; હિંદુસ્તાન, કાર્કિવા. ને
 મુંમઈ ઈ. નાનકયા મળી ફૂલ છ નંગ ૦-૧-૧ નાં નમુના દાખલ મંદત.
 મોકત્રયું. મમે નહીં તો પાછાં મોકલી કિંમત મંગાવી સેન્ને દરેક જાતનાં
 દય ઉપરાંત નંગ ખરીદો તો અર્ધ કિંમત લેધું.

વઠવાળુ.

ગોવિંદજી સદ્મીરામ દ.

૨૪થી ૨૦, ૨૫થી ૨૫, ૮૬ કમિયન. રાજકોટમાં કર્જા. ૪૦ મુંબઈમાં
 સામંત્રીવાળા દામોદર ધરદાસ (કાલકાદિની રહેતો રામવાડી પાસે) મુરત.
 પુસ્તકોને ત્રીંગોવન ગોપાળદાસ, (હિ. ભાગા તલાવ) પાસેથી મળશે.

વંધામણી-શાળોપયોગિ દેશનામું.

ગાયકવાડ સરકારની નિયામોના કાયરેક્ટર ઓફ વ. ઈ. સાહેબે
 રાવજાહાદુર હરગોવનદાસ દારકાંદાસ કાંટાવાળાએ કમીટીના અનુમતયી
 આ નામું મંજૂર કર્યું છે. તે સૌથી સરસ છે કે નહીં તે હવે અમારે ક-
 હેવું પડે તેમ નથી. હવે તેના કીંમત ચાર આના કરી છે. દસ નકલ સુધી
 રાખનારને વીસ ટકા અને વીસ સુધી રાખનારને પચીસ ટકા કમિયન
 આપવામાં આવશે. પોટેજ મગાવનારને માથે છે. ભૂગોળ એક રૂપિ-
 આની વીથ. પોટેજ માફ છે. વ્યવહાર પ્રકાશ દેશનામું છપાવ છે કી-
 મત ૦-૧૦-૦, પોટેજ ૦-૧-૦

રેલ્વેરી-વડોદરા-છગનલાલ લલ્લુભાઈ શાહ.

“વ્યવહારોપયોગિ નિવંધ સંગ્રહ”-૬માં ધોરણના અભ્યાસ માટે
 ધાતું સસ્તું ને ઉપયોગી પૂરતક બીજી આવૃત્તિ ધણીખરી ઉપડી ગઈ છે ૨૦૧
 કિ. પોષ્ટ માફ. પાંચ નંગથી રૂપિયે આનો, ને દસ નંગથી રૂપિય ૧૦૨
 ઉપયોગી નિવંધ પુસ્તક દાખલા દર્શાવ અને લખવાની પદ્ધતિ સાથે
 વર્ણવ્યા છે. કેળવણી ખાતામાં હતામ માટે મંજૂર છે. નાણાં મોક. ખર્ચ
 પ્રહાકગિર-રોકડેથી-મોહનલાલ જસિંગભાઈ પારોટ-લીંમડી-કાલીવાવાડ.

પુસ્તક ઉપો અને જનરલ એજન્સીની ગોઠી દુકાન.-પુસ્તક ઉપોની
 મોટ પૂરી પાડવા તથા બધી જાતની એજન્સી કરવા દુકાન કાઢી છે, તેમાં
 ગેસાળો, સ્કુલો અને કોલેજોમાં આમતાં, ગ્ર. ઇ. સં. હિંદુ. પુસ્તકો, કોપીબુકો,
 મિનીગ્રુપ્સ તથા નકલાઓ, અને તેસિવાગ કાવદા તથા બીજાં પુસ્તકો રોકડેથી
 એકત્ર બાવથી મળશે. કમિયન વિન્નો ખૂતાસો રૂબરૂ અગર પતથી થજ.
 અમદાવાદ જુઆમસજીદ સામે દુકાન. સિ. દારકાંદાસ મોતીલાલએન્ડકો.

૨૧૦૦) ના ઈનાસની જાહેર ખખર.

અમદાવાદ પ્રાર્થના સમાજના અધ્યક્ષને ૨૧૦૦) અંકે સો કોઈ
 ગૃહસ્થ તરફથી નામે પ્રમાણે ધર્મદર્શણ નામે ઈનામી ગ્રંથ રમાવવાને
 મળ્યા છે. ચારતો નામે મુજબ છે.—

૧ જીહ્વિપ્રકાશનાં પાનો જેવડાં શો પૃથ્વી એક ગ્રંથ ગાંડવો તમા
નાથે લખેલા મોટા આચાર્યનાં અને બેઠોનાં જન્મ ચરિત્રો અને મત
કે સિદ્ધાંતો તેમના પક્ષકારોએ લખેલા હોય તેઓપરથી સાર હોતારવો,
તેઓનાં મુખ્ય કૃત્યો અને અમલકારો લખ્યા પછી તેઓની વિરુદ્ધ કાંઈ
લખવું નહિ.

૧ મહાવીરસ્વામી, ૨ શંકરાચાર્ય, ૩ રામાનુજ, ૪ માધવાચાર્ય, ૫ વ-
લ્લભાચાર્ય, ૬ કબીર, ૭ નાનક, ૮ હરિશ્ચંદ્ર, ૯ મહમદ, ૧૦ રત્નામીના-
રાયણ, ૧૧ વૃકારામ, ૧૨ હર્ષદેવિપ્રસાદાચાર્ય (જેમ્સ હંટ પંથ અભ્યાસનાર),
૧૩ પાહબીમત રથાપનાર, ૧૪ સુધર, ૧૫ નરસી મહેતો, ૧૬ વૃક્ષસીદ્ધાર્થ,
૧૭ વામનાર્થનો કોઈ આચાર્ય યદ્યપિ હોય તે, માર્ગનું મત, ૧૮ રામમો-
હનરાય, ૧૯ સ્વામી દયાનંદ, ૨૦ બોળાનાથ (અમદાવાદ પ્રાર્થના
સમાજના મરહુમ અધ્યક્ષ), ૨૧ ઝરવૃક્ષ, ૨૨ જુહ, ૨૩ રામચંદ્ર, ૨૪ કે-
ળુ, ૨૫ મહાવિદ્યેશ્વરનાથ, ૨૬ જીહ્વાનંદ કેશવચંદ્રસેન.

૨ આ જાહેરખબરની તારીખથી એક વરસ સુધીમાં એ ગ્રંથ
અમદાવાદ પ્રાર્થના સમાજના મંત્રીને મોકલવો.

૩ જે પૃથ્વ ઉપર લખાણ હોય તેની પાછલી બાજુ મોરી રાખવી,
શુદ્ધ લેડણી, સારા અક્ષર અને વિરામ ચિન્હો સહિત લખાણ લેખકે.

૪, ટપાલખરચ મોકલનારને માથે, અને મુદતની અંદર ગ્રંથ મોક-
લવો. બંને શરતો તોડનારના ગ્રંથો રાખવામાં નહિ આવે.

૫. ગ્રંથ જોડનારે પોતાનું નામ કામ ગ્રંથ ઉપર ન લખતાં જુદા
પડખીડીઆમાં લખવું અને ગ્રંથ ઉપર તથા પડખીડીઆ ઉપર કાંઈ
કહેવત વગેરે લખવું. જેનો ગ્રંથ મંજૂર થયે તેનું પડખીડીયું માત્ર ઉ-
ઘાડવામાં આવશે.

૬. આપેલા ગ્રંથોમાં જેનો ગર્વોત્તમ તથા ઇનામને લાયક હશે તેનેજ
ઇનામ આપવામાં આવશે. પણ ગ્રંથમાં કાંઈ સુધારતા જેવું હશે તે સુ-
ધારી આપશે તોજ ઇનામ તેને મળશે.

૭ ઇનામ આપ્યા પછી ગ્રંથ પ્રાપ્તિવત્તા તથા પ્રસ્તાવના લખવાના
હશે અમદાવાદ પ્રાર્થનાસમાજના યથે. તા. ૨૦-૬-૮૬

નારોયણ હેમચંદ્રનાં તથા પુસ્તકો—જાહનગી વસ્ત્રની સાથે માનવ
પ્રકૃતિનો સંબંધ વિશે વિચાર પોરેજ સાથે ગા, જુહરેવ ચરિત્ર ગા, વિનાયકી મોહી ગા, જીવનપ્રમાત (નવમ કથા) ગા, પૌરાણિક
આખ્યાયિકા ગા, મહર્ષિ દેવેન્દ્રનાથ ઠાકરનો ઉપદેશ ગા, ચરિત્ર-
વર્ણિ ગા, વનવસિની ગા, અષ્ટાવક્રગીતા ગા)ના સર્વ મળીને
એક જ લીધાથી પોરેજ સાથે ૨૦ માં આગરની આજેની સુધી આપ-
વામાં આવશે. દ્વાસંદેશ દોષભાન ત્રિવાણી. અમદાવાદ.

ગુજરાત શાળા પત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER

AUGUST 1889.

પ્રસ્તાવ ૨૮ સુ. આગસ્ટ, ૧૮૮૯. અંક ૮ મો.

મિતાજી મહુ મુકુંદ રામ, નામ તેમ છે કામ;
હર ખેતે મન હવની, ખરી ખેતી ધરી હામ,

અનુક્રમણિકા, ૫૮. CONTENTS

લોભ વિશે.....	૧૬૬ Object-lessons Weights ..	169
મુનીશિના પ્રશ્નો.....	૧૭૧ Moral Lessons ..	171
પનરૂપનિશાન.....	૧૭૪ A Lesson on Botany ..	174
નિશાળી આપવાં પિયો.....	૧૭૫ School Homers ..	175
પાદ યોજાવની પેળા ઈશ્વરાના	Posture of Pupils ..	177
અંગનો રિયતિ.....	૧૭૬ Despatch from the Secretary	
મોકળાનાનાકરેકરેકરીનોખરીતોરોહ	of Sats ..	179
હિંદ સરકારનો હુકમ.....	૧૮૧ Constitution of the Government	
આગોમના પદકે સુધારા વિશે	of India ..	181
આપણો.....	૧૮૧ A Lecture on Sanitary Reform ..	181
વતેરે અપો.....	૧૮૫ Petitions ..	185
નિશાળીનાં પ્રશ્ન પત્રક.....	૧૮૬ Prizes distributed in Schools ..	187
અર્થ (કુતર) ખરીડી.....	૧૮૬ Examination in Arts ..	189

(ઈંગ્લેન્ડની ખાતાના હુકમથી).

અમેલોપાદમાં

ખાતાની હોલોમીમધ્યે પ્રતાકરેકરેકરીનોખરીતોરોહ અને અનરેલ એલેક્સાંડરની
પ્રશ્નપિરેકરેકરીના પ્રશ્નમાં રાજ્યોકાલ ગંગાદામ છાપી પ્રગટ કરે.

અર્થ હક સ્થાપને રાખ્યા છે.

૧૮૬૨ વર્ષનો રૂપિયો લોકે અગાધીત..... પોષ્ટિંગ માફ.

(૧૮૬૨ વર્ષ ૧) ના આપા એ..... આપા આપા.

જોડેશ્વર ખંબર

આપણા દેશમાં ખાજકોને (જોકરા અને જોડીઓને) આપવી વાતો આ એટલે :— માંખા પોતાનાં જોકરાને કહે છે તે આકર નોકરો વગેરે કહે છે તે અથવા તો ખાજકો પોત પોતાનાં વાતો કહે છે તેનો તથા એવાજ પ્રકારનાં ગીતો કે કહાણીઓને કરવાની જરૂર જણાયાથી જુજરાતના તમામ મહેતાજીઓ, આદિ સ્ત્રિ શિક્ષકો અને તે સિવાયના હરકોઈ બીજા માણસોને ખંબર પદમાં આવે છે કે જ્યાં નીચેનાં શરનામે તા. ૧-૧૧-૮૬ લખી મોકલશે તેઓને જુજરાતમાં ખાખનાં જાપનાં જાપનાં ૨૨ પૃષ્ઠ રૂ. ૨૧-૦-૦ લગી મળનામ આપવામાં આવશે. લખી મોકલનારે સાચવવું કે અનીતિ ભરેલું કે અનીતિના વળણવાળું લખવું નહિ. ની એક ખાજકોએ શુદ્ધ લખવું.

મહીપતરામ રૂપરામ.

એડીટર ગુ. શા. ખત.

સ્કુલ માસ્તરો વિગેરે ઉપયોગી.

ધી જુજરાત પ્રોવીડન્ટ સોસાયટી લીમીટેડ.

જુડીપત કમ્પનીઝ એક્ટ પ્રમાણે રજીસ્ટર થઈ છે.

આ મંડળીના મેમ્બરોના સંખ્યા એવો છે કે તેમનામાંથી જામખર જ્યારે જુજરી જાય ત્યારે તેના વારસને ખાજીના સપ્તજા મેમ્બરો નાણાની મદદ કરે, અને તેથી કરીને આ મંડળીના દરે મેમ્બરના વારસને નાણાની એટી રકમ મળશે. દરેક માણસ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે મદદ કરવાનું પસંદ કરી શકે તેને માટે એક રૂપીઆ એક આના મુખીના છ વર્ગ કરેલા છે. દરેક માણસને છે માટે સંપત્તિ સામીસરવું યોગ્ય છે. મેમ્બર થવાની મરજી હશે તેમને આનાની રપાલની ટીકટ માફકથી આ સોસાયટીના મુખ્ય નિયમોની પડી તથા મેમ્બર થવાની મરજીના કોર્મ મફત માફકતામાં આવશે.

એડીટર—અમદાવાદમાં રીચીરોડ ઉપર રતનપોળને પ્રીન્સિપલવદાસ મુજબંદ વડીલ. એડીટર તથા મેનેજર

શાળાપયોગી, શુદ્ધ, સરળ અને સૌંદર્ય પુરતક સૂચિતિ બાર

રચનારે માણેકલાલ નાગરદાસ તા. ૨૬ જા. મા. રાજકોટ. કેળા ૮૬ ના શાળાપદમાં ખંબર આપ્યા પ્રમાણે આ પુરતક તૈયાર થયે પૈસા પહેલાં આપી કે વેચાયેલા મંગાવો દરનંગની કી. આર આ. પોરટેજ છે. સામટાં નંગોનું એ ખંબર પ્રમાણે પણ ૧૦૦૦ થી વધુ ૨૫ ટકા કમિયન. એજ ખંબર મુજબ "દેશી નાનાનો સાર" આપ છે.

ગુજરાતશાલ્કાપત્ર.

પુસ્તક ૨૮ મું.

અગષ્ટ

૧૮૮૯.

અંક ૮ મો.

તોલ વિપે પાઠ ૭ મો.

વર્ગની આગળ ત્રાજનું, એક શેરીઓ, બે અચ્છેરીઓ, બે પાશેરીઓ, બે નચ્છાંડીઓ, બે અમોળીઓ, બે નોકા, એક ગડિઆણો અને એ દાટ-લાંથી તોળાય એવી (આગળથી તેણી ભેંચતી) વસ્તુઓ રાખવી.

ત્રાજનું હાથમાં રાખી શિક્ષક છેત્રા નિશાળીઆને પૂછેછે કે આ મારા હાથમાં છે તેનું નામ કહો, તમને ગયા પાઠમાં શું શીખ્યું હતું? નિ-ત્રાજનું. શિ-બીજ નિશાળીઆને, આ કટલાનું નામ તમને રાંખરે છે કે? નિ-હાજ. એનું નામ શેરીઓ શિ-ખરે. જવાબ છે. બધા નિશાળીઆ જુઓ હું આ શેરીઆને. એક પલામાં મૂકું છું, અને બીજામાં એનાથી હલકાં બે કાટલાં મૂકું છું અને તોળું છું. સાતમો નંબર. એ શેરીઆ કાની ખરેખર થયો? નિ-આ બેની ખરેખર. શિ-ફીક. અગીયારમો નંબર, તમે શેરીઓ કાઢી લેઈ આ બીજા પલામાંના એમાંના એક કાટલાને નેને હામે મૂકો. નિશાળીઆ તેમ ક્યું એટલે ત્રાજનું ઉપાડી શિક્ષકે પૂછ્યું એમાંનાં વધારે ખારે કયું છે? નિ-એ સમાન છે. શિ-ફીક, આખા વર્ગને એનું નામ બાજતા હો તેઓ ઉભા થાઓ. એક છેકરો ઉભો થઈ દહેડે, સાહેબ હું બાજું છું. શિ-તો. કહો, નિ-અચ્છેરી. શિ-ખડું. બધા છેકરા બેડે કહો. અચ્છેરી. શિ-એ. અચ્છેરાને ફરીને એક પલામાં મૂકું છું અને સામા પલામાં શેરીઓ મૂકું છું. મેં શું ક્યું? શિ-ત્રીજો નંબર, એક શેરીઆ ખરેખર કેટલા અચ્છેરા થયા? જ-એ. શિ-બધા સાથે બોલો શેરના અચ્છેરા બો. ૧૫ મો નંબર, શેરના કેટલા અચ્છેરા? ૫ મો નંબર, બે અચ્છેરાના કેટલા શેર? શિ-અચ્છેર. એટલે શું તે બાજનાર ઉભો થાય. ૧ હો નંબર ઉભો થાય છે. શિ-બોલો શું.

નજોડો? હા. —અચ્છર એટલે અર્ધોશર. શિ.—કાક, એણે કહ્યું તે બધા
 છોકરા જોડે કહો. શિ.—જુઓ એક પક્ષામાંથી અચ્છરો કાઢી લેઈ એમાં
 આ વાડકો મૂકી તોળું. એ વાડકામાં ફેટલો બાર છે ? કેમ નળ્યું ?
 બીજો નંબર, એક શેર ફેટલા તોલા બરોબર છે? જ. —૪૦. શિ.—૧૫ મો
 નંબર, તો અચ્છરના ફેટલા તોલા? જ. —૨૦. શિ.—બધા જોડે કહો અચ્છર-
 ના ૨૦ તોલા. ૧૭ મો નંબર, ૨૦ તોલાનો બાર ફેટલા રૂપિઆ જેટલો
 થાય? જ. —૨૦ રૂપિઆ જેટલો. શિ.—કેમ વાડ? જ. —કેમકે એક તોલા બરો-
 બર એક રૂપિઆ છે. શિ.—જુઓ હવે એક પક્ષામાં અચ્છરો મૂકું. મેં
 એમાં શું મૂક્યું? જ. —અચ્છરો. બીજામાં એથી બે નાનાં કાટલાં મૂકી
 જોઉં. વધારે બાર શેમાં છે? જ. —મેમાં સરખો છે. શિ.— હવે આ અચ્છર-
 રો કાઢી લેઈ તેને હામે સામા પક્ષામાં બે છે તેમાંનું એક કાટલું મેલું. એ
 બેમાં વધારેબારે કિયું છે? જ. —મેમાં સમાન બાર છે. શિ.—એનું નામ જેઓ
 જાણતા હોય તેઓ ઉમા યાય. બે ઉમા યયા. શિ.—બીજા કાઈ જાણતા
 નથી તો સાંભળો. કહો બાઈ, તમે બંને જોડે જોશો. જ. —પાશેરી. શિ.—
 તમે કેમ નળ્યું? જ. —સાહેબ, અમે અમારા બાપની દુકાને કાઈવાર જોઈ-
 એછીએ ત્યાં એ નળ્યું. શિ.—તમારો બાપ શેની દુકાને માંડે છે? જ. —ગાંધીની.
 શિ.—તો કહો અચ્છરના પાશેરા ફેટલા થયા? જ. —એ. બધા જોડે જોશો કે
 અચ્છરના પાશેરા બે. શિ.—બે પાશેરનો બાર ફેટલો? જ. —અચ્છર. શિ.—
 અચ્છરની બરોબર ફેટલા તોલા? જ. —વીસ. શિ.—પાશેરના ફેટલા તોલા?
 જમને આવડતું હોય તેઓ હાથ ઉઘો કરો. શું બધાને આવડે છે? તો ૨૦
 મો નંબર, તમે કહો. જ. —દસ તોલા. શિ.—ને ફેટલા રૂપિઆ બારનો પાશે-
 ર? ૧૫ મો નંબર કહે. જ. દસ. શિ.—જુઓ આ એક પક્ષામાં પાશેરો મૂ-
 કું. મેં બીજામાં એનાથી બે નાનાં કાટલાં મેલું. ૧ લો નંબર, કયા પ-
 ક્ષામાં બાર જોડો જણાય છે? જ. બેમાં બરોબર છે. શિ.—આ નાના કાટ-
 લાનું નામ જાણો? ૧ લો નંબર ઉઘો યાય છે. શિ.—તો કહો. જ. —એને
 નવટાંકી કહે છે. શિ.—બધા સાથે જોશો નવટાંકી. શિ.—નવટાંકના ફેટલા તો-
 લા? જ. —પાંચ. શિ. હવે એક પક્ષામાં એક નવટાંકી છે, અને બીજામાં
 તેથી નાનાં બે કાટલાં છે. એ બે બરોબર નવટાંક છે. એમાંના નાનાનું નામ
 જાણો? જ. —અધીલી. શિ.—અધીલીના ફેટલા તોલા? જ. —અડી. શિ.

એ આપણે અજમાવી જોઈએ. જુઓ આ અઢી તોડા એક પક્ષમાં મૂકું છું
ને બીજામાં એક અર્ધો મૂકું છું. ઈં અઢી તોડાને દામે આ નાની પવાલી
મૂકું છું. એનો ભાર કેટલો છે? એક છોકરો અધોળી. શિ.—ના અધોળી તો
આ કાટલાનું નામ છે. બીજો નંબર, એની બૂલ સુધારો. જ.—અધોળ કહે-
વાય ઈલાદિ.

સૂચના—આ પાઠ આજે એક વખતે બાળકને આપતાં વધારે વાર
યશો, અને તેઓનું ચિત્ત યાકને લીધે ઠેકાણે નહિ રહે. શીખનારની ઉંમર,
અને તેમના જ્ઞાનના પ્રમાણમાં યોગ્ય દીસે તેટલા ભાગ કરી શીખવેલો.
આ અને એવા બીજા પાઠો શિક્ષકે પડે મોટે કરી એમાં છે તેટલુંજ બોલવું
એવી ધારણા એ લખવામાં રાખી નથી. એમાં ઘણું ઉમેરવાનું છે. પાકું
કરાવવાને તથા રસિક લગાડવાને વસ્તુઓ તોળાવવી ને પાછળ શીખેલું
જરૂર પડે ત્યાં પૂછવું. આ તો માર્ગ દેખાડવાને લખેલું છે. એજ પાઠ અ-
ધોળથી આરંભીને પછી શીખવી શકાય. કદાચ તે બાળકને વધારે સહેલું
પડશે. એક અધોળથી શરૂ કરી શેર સૂધી જવું અને પછી શેરથી આર-
ંભી અધોળપર આવવું. એમ કરેથી પાઠ બહુ પાકો થશે. શેરની અચ્છેરી
એ, શેરના પાશેરા ચાર, શેરની નવટાંકી આઠ, શેરની અધોળી સોળ,
વગેરે ગોખાવવાની પધ્ધતિ જરૂર છે. નિરાળીઆની બાપા જવાબમાં શુદ્ધ
હોવી જોઈએ એ વાત પર ધ્યાન આપવું.

સુનીતિના પાઠો.

કાયદામાં ઠરાવેલા અપરાધો.

કાયદામાં કયાં કયાં અપરાધ (ગુનાહ) ગણ્યા છે એ પ્રશ્નનો આજે
ઉત્તર દેવાનો છે. બધા અપરાધ જોડે સંબંધ રાખનાર એક અપરાધ છે
તે પ્રથમ કહેવો જોઈએ. ૧ હરકોઈ અપરાધ કરવામાં મદદ કરવી, અપરાધ
કરવાની ઉરકેરણી કરવી, કોઇને અપરાધ કરવાનું કહેવું કે કોઈ પાસે અ-
પરાધ કરાવવો એ અપરાધ છે. માટે કોઈ છોકરાએ કે છોકરીએ, સ્ત્રીએ કે
પુરુષે પોતે અપરાધ કરવો નહિ એટલુંજ નહિ, પણ બીજા પાસે કરાવવો
એ નહિ અને અપરાધ કરવામાં અથવા અપરાધ કયાં પછી સહાય કરવી
નહિ. એ ગુનાહને માટે કાયદામાં સજા છે.

વનસ્પતિ શાસ્ત્ર પાઠ ૫ મો.

વનસ્પતિના બે વર્ગો.

સંક્ષેપનોંધ.

વનસ્પતિના બે વર્ગો.

(૧) સપુષ્પ.

(૨) નિઃપુષ્પ.

સપુષ્પ વર્ગના

બે ઉપવર્ગો.

(૧) દ્વિદલ.

(૨) એકદલ.

નિઃપુષ્પ વર્ગ.

પૂર્ણનોંધ.—વનસ્પતિના બે મુખ્ય વર્ગો ઠરાવવામાં

આવ્યાછે—૧. સપુષ્પ, ૨. નિઃપુષ્પ.

જે જે ટકા, છોડ, વેલા, વગેરેને ફૂલ આવે છે, અને

જેઓમાં નર અને નારી જાતિની રચના રૂપદેખાય છે

તેઓ સપુષ્પ વર્ગમાં ગણાય છે, અને જેઓને ફૂલ થતાં

નથી અને જેઓમાં જાતિભેદની રચના નથી તેઓ નિઃપુષ્પ

વર્ગમાં છે. સપુષ્પ વર્ગમાં બે ઉપવર્ગ છે.

જેનાં બિયાંમાં બે દાળ કે ફાટો હોય છે તેઓ

દ્વિદલ ઉપવર્ગમાં છે, ઉદાહરણ આંબા, આમલી, તુવેર,

ચણા, વાલ, વગેરે એ વર્ગના છે. એ જાતનાં પાંદડાંની

નસો અનિયમિત યુથાયલી હોય છે તેથી તેઓને (પાંદડાંને)

ફાડીએ છીએ, તેવારે વાંકાંચુકાં ફાટે છે. એ વર્ગનાં ફાટાનું

લાકડું બાલવર્ધક હોય છે—તે ગર્ભની આસપાસ બહારથી

વધે છે (જાડું થતું જાય છે). જૂનામાં જૂનું લાકડું ગર્ભ

અને નવામાં નવું લાકડું છાલની પાસે હોય છે. એવાં જ-

હોની છાલ લાકડાથી જુદી પાડી શકાય છે.

એકદલમાં બીજમાં બે દાળ કે ફાટો હોતી નથી,

ઉદાહરણ, ખાજરી, ધઉ, નાળિયેરી, પપૈયા, ગુલછડી, ઈ-

લાદિ જાતોને એ એકદલ બીજ હોય છે. એ વર્ગનાં પાત્રાંની

નસો સમાન્તર હોય છે તેથી તેઓ સીધાં ફાટે છે. એ ફાટો

અંતર્વર્ધક છે—એટલે ગર્ભ વધે છે. નવું જાતેલું લાકડું

વચમાં અને જૂનું બહારને પાસે હોય છે. એનાં યરો બહુ

જાડાં થતાં નથી અને લાકડાં તન્તુનાં જાતેલાં હોય છે. એનાં

મુજિયાં પણ તન્તુવાળાં હોય છે અને આંડાં ઊંડાં ઉત-

રતાં નથી.

નિઃપુષ્પ વર્ગની વનસ્પતિને ફૂલો આવતાં નથી તેથી

વંશ પુંકેસર અને સ્ત્રીકેસરથી વધતો નથી. તેઓનાં પક-

ખામાં ફરુગા ૪૨ છે તેઓને જુદા પાડી વાવવાથી તેઓ જોગે. નંગલી માહાડ, અને શેવાળ એ વર્ગનાં ઉદાહરણ છે. તેઓ શીર્ષવર્ધક છે. ગર્ભ કે બહારની તરફ ન વધતાં તેઓ માંમાંબધી જાંઘામાં વધે છે. એમાંની કેટલીક વનસ્પતિનાં ઘડા અને પાંદડાં જુદાં દેખાય છે, અને કેટલીકમાં એ બેદ સ્પષ્ટ જણાતો નથી.

વનસ્પતિ શાસ્ત્રનો આ ઘણો દૃઢ સાર છે. એ મનોરંજક વિદ્યામાં ખીજું જાણવાનોગ ધણું છે, માટે વિદ્યાર્થીને એ વિષેનાં પુસ્તકો વાંચવાની તથા જાતે અવલોકન કરવાની બહામણ કરવી.

નિશાળો બાંધવા વિષે તથા તેઓમાં પ્રકાશ અને હવાની છૂટ રાખવા વિષે.

ઉત્તર વિભાગના એજ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર સાહેબે પ્રાથમિક નિશાળોનાં મકાનો કેવાં બાંધવાં તથા તેઓમાં પ્રકાશ અને હવાની છૂટ કેવી રાખવી તે સંબંધી કેટલાક સાદા નિયમો બાંધ્યા છે તે હેઠળ પ્રગટ કર્યા છે—

જે મકાન વિષે વિચાર કરવાનો છે તે પચાસ છોકરાની નિશાળનું એક જ ઓરડાવાળું મકાન સમજવું. અહીં જે ખીજરૂપ નિયમો કલા છે તેઓ મોટા મકાનને પણ સરખા લાગુ પડે છે, પરંતુ ગામડાંની નિશાળોનાં મકાનો ધણું કરીને પચાસ છોકરા માથે એવડાં હોય છે.

વાંચણી.

નિયમ ૧. અંદરને પાસે ચોખ્ખા ૩૦ ફુટ×૧૬ ફુટનો ઓરડો થાય એવડું મોટું મકાન હોવું જોઈએ. એ ઓરડાની જાંબરણી જોઈએ એટલી થાય માટે ઘોડીઆટનો નીચલો ભાગ ભોંયતળિયાથી ૧૦ ફુટ હોવો જોઈએ.

નિયમ ૨. જાંબરને ધણું કરીને બેવડાં નળિયાં ચડાવવાં, કારણકે એકવડાં નળિયાં ચડાવ્યાથી સૂર્યના તાપથી જોઈએ તેવું રક્તણ થતું નથી.

નિયમ ૩. નિશાળના મકાનનું પ્લિંથ ભોંયની સપાટીથી ૧ ફુટ ૬ ઇંચ કરતાં ઓછું જાયું રાખવું નહિ. નાણાની સંવદ હોય તો પ્લિંથ વધારે જાયું રાખવું.

નિયમ ૪. નિશાળના ઔરડામાં છટ અને કાદવની ગાલરી કરી ચૂનાથી સાંધી પૂરવી, અથવા નાણાં હોય તો છટ અને ચૂનાની ગાલરી કરવી અને છાકરાંને બેસવાને તેપર સાગવાનનાં પાટિયાં બડવાં. ઔરડાની આખી લંબાઈ જેવડી ગાલરી લાંબી કરવી.

નિયમ ૫. એ ગાલરીથી નિશાળનો પૃષ્ઠ ભાગ શુભારે અડધો રોકવો. પ્રત્યેક બેઠક ૨ ફુટ ૯ ઇંચ પહોળી હોય એવી ત્રણ બેઠકો કરવી. એટલે ગાલરી એકંદર ૮ ફુટ ૩ ઇંચ પહોળી થશે. દરેક બેઠક ૧૦ ઇંચથી ૧ ફુટ લગી જામી રાખવી એટલે એકંદર ઊંચાઈ શુભારે ત્રણ ફુટ થશે.

પ્રકાશ અને દવાની છૂટ.

નિયમ ૬. નિશાળનું મકાન ઉત્તરાતું આંધવું. એથી સવારે અને સાંજે તડકો નાંહ આવે.

નિયમ ૭. છાકરાંએ ઉત્તરબણી મ્હોં રાખીને ગાલરીપર બેસવું. જે નિશાળ સવારે સાતથી દશ અથવા આઠથી અગીઆર વાગતા લગી બેસે. છ તેમાં પ્રકાશ છાકરાંની જમણી બાજુએ અને કાંઈક પછવાડે પડશે. પાછલે પહોરે બેથી પાંચ અથવા ત્રણથી છ વાગતા લગી નિશાળ બેસતી હોય તેવારે પ્રકાશ ડાબીબેર અને કાંઈક પછવાડે પડશે.

નિયમ ૮. જે ગામમાં દિવસના દશથી ચાર અથવા અગીઆરથી પાંચ વાગતા લગી નિશાળ બેસતી હોય અને બપોરે એકથી બે સૂધી રમવાની છૂટી મળતી હોય ત્યાં પ્રકાશ મુખ્યત્વે પાછળથી પડશે. એમ હોય તો છાકરાંથી બારીએ એટલી જામી રાખવી કે તેમનાં માથાંનો પડબોયો તેમની ચોપડીઓપર અથવા રહેટો પર પડે નહિ.

નિયમ ૯. ઔરડામાં બારીઓવાટે પ્રકાશ આવે એવું કરવું હોય તો દરેક છેડે એક એક બારી મૂકવી અને તેની લંબાઈ પહોળાઈ ૩ ફુટ x ૩ ફુટથી ઓછી રાખવી નહિ, તથા નિશાળના મકાનની પછીતમાં એટલીજ લાંબી પહોળી ત્રણ બારીઓ મૂકવી. એવા મકાનમાં ઉત્તરબણી પ્રકાશ બારણાંમાંથી આવશે. બારણાં બેથી ઓછાં ન રાખવાં, અને મધ્યમાં એક બારી મૂકવી અથવા જો એકજ બારણું હોય તો તે બારણું મધ્યમાં રાખી બે પડખે એક એક બારી મૂકવી.

નિયમ ૧૦. એ બારીઓને લાકડાનાં બારણાં અને વાછંટીયાં કરવાં. કાંઈ પણ કારણથી કાચની બારીઓ કરવી નહિ, કારણ કે કાચ ઝટ બાગી

જાયછે અને કાચની ભાજેલી તપ્પીઓને કામે નવી તપ્પીઓ સહેકાર્યાંથી બેસડાવાતી નથી.

નિયમ ૧૧. બારીઓને બદલે નિશાળની દીવાલના ઉપલા ભાગમાં હવાની આવજા થવા માટે જસતની જાળીઓ (જસતનાં કાણાં પાડેલાં પત્રાં) મૂકવી ધણીવાર ફીક પડેછે. એ જાળીઓને મજબૂત લાકડાના ચોક્કામાં જડીને (ધાંખલા ઉપર છાપડું ઢોઝું હોય તો) ધાંખલાની વચ્ચે દીવાલને ઉપલે પાસે બેસાડવી. એ જાળીઓની ઊંચાઈ ૧ ફુટ ૬ ઇંચથી ઓછી ન રાખવી અને નિશાળના મકાનને ચારે પાસ ફરતી બેસાડવી. જસતની જાળીઓ ધણી ટકાઉ છે અને બારીઓ કરતાં એથી લાભ એ છે કે વરસાદ વરસેછે અથવા ધણે પવન વાયછે તેવારે બારીઓનાં બારણાં ધણીવાર વાંચી દેવાં પડેછે, તેથી નિશાળના યોડા ભાગમાં બિલકુલ અજવાળું આવતું નથી. એથી ઉલટું પવનની આવજા થવા માટે મૂકેલી જસતની જાળીઓ છાપરાની પાંખની છાયાની નીચે હોવાથી બારીઓમાંથી જેટલું અજવાળું આવેછે તેટલું તેઓમાંથી આવતું નથી.

નિયમ ૧૨. ઉપર બતાવેલા કદની જસતની જાળીઓ મૂકવાથી હવાની છૂટ હમેશા જોધએ એટલી રહેછે. બારણાંવાળી બારીઓ પસંદ કરવામાં આવે તો મકાનમાં પવનનો પ્રવાહ આદ્યાં કરવા માટે જોધએ એટલાં બારણાં ઉઘાડાં રાખવાની હમેશ સંભાળ રાખવી જોધએ.

પાઠ શીખતી વેળા છોકરાંની અંગસ્થિતિ.

નિશાળમાં પાઠ શીખતી વખતે છોકરાંએ શી રીતે બેસવાથી લાભ યાય એ અગત્યના પ્રશ્ન વિશે બર્મિંગહામની સ્કૂલ બોર્ડની બવરધાપક મહાશય સંભાળથી તપાસ કરેછે. એ તજવીજ કરવામાં બર્મિંગહામની ક્વીન્સ હાસ્પિટલના કન્સલ્ટિંગ ઓફિસિયલ સર્જન અને પ્રખ્યાત નેતૃત્વ નામે મિ. પ્રીસ્ટલી સ્મિથની ફીમતી મદદ તેમને મળી છે અને તેની સૂચના અને સલાહથી એ કમિટીએ એવો નિર્ણય કર્યોછે કે પાઠ શીખતી વેળા અંગની ખરાબ સ્થિતિ રાખવાથી, ઉદાહરણ નમવાથી અને વાંકા વળવાથી, છાતી અને પીઠને હાનિ થાયછે, પરંતુ વિશેષે કરીને દૃષ્ટિને ધ્મન થાયછે. એ કારણથી મિ. પ્રીસ્ટલી સ્મિથે નક્કશો તૈયાર કર્યોછે તેને વિદ્યાર્થીના બોધને

માટે તથા શરીરને બધુની ખોડ આવે એવી સ્થિતિમાં તેમને બેસવા નહિ દેવાની શિક્ષકને એતવણી દાખલ નિશાળામાં ટાંગવાની સૂચના કરી છે. એ નકશાનું ઉપયોગીપણું તાબડતોબ રવીકરી રફૂલ ખોડ કમિટીએ તે છપાવી તેની નકલો પ્રત્યેક નિશાળામાં ટાંગવાનો હુકમ કર્યો છે.

એ નકશામાં વિદ્યાર્થીને આ પ્રમાણે આચાર કરી છે:—“(૧) સીધા બેસો, ટટાર બેસો; (૨) તમારી આંખો તમારી ચોપડીથી કે કાગળથી ઓછામાં ઓછા બાર ઇંચને છેટે રાખો; (૩) ઢળતા મેજપર લખો, સપાટ મેજપર લખશો નહિ; (૪) તમારી ચોપડી બરાબર જાચી રાખીને વાંચો; તેને નીચે સપાટ મૂકવી નહિ; (૫) ઝીણી છાપવાળી ચોપડી વાંચવી નહિ; (૬) પ્રકાશ બરાબર આવતો ન હોય ત્યાં વાંચવું લખવું નહિ; (૭) લખેલું તમારાથી બરાબર દેખી શકાય નહિ તો તમારા શિક્ષકને કહો.”

મિ. પ્રીસ્ટલી સ્મિથ શિક્ષકને આ પ્રમાણે કહે છે:—“નીરોગી આંખનો ચોગ્ય ઉપયોગ કર્યો હોય તો હાનિ થયા વિના તે ઘણું કામ કરી શકે, પરંતુ ખોટો ઉપયોગ કર્યાથી આંખને ખેંચવી પડે અને તેને સદાનુજ્ઞે નુકસાન પહોંચે. વાંચતી લખતી વખતે તંદુરસ્ત સ્થિતિ રાખવાનું પહેલેથી બાળકને શીખવવું જોઈએ, અને હેઠળ લખેલા નિયમો પાળવામાં આવે તો એ મુશ્કિલ નથી:—વાંચવાની ચોપડી અથવા લખવાના કાગળપર સારો પ્રકાશ પડે અને સામેથી આવતા પ્રકાશથી જાંખ ન વળે એવી રીતે બાળકને રાખવું જોઈએ; મુખ્ય પ્રકાશ ડાબે પડેલો આવવો જોઈએ. લખતી વખતે તેની કાપીબુક અથવા કાગળ તેની સન્મુખ ઢાળપર અને જમણીબેર જરાક ત્રાંસો મૂકવો જોઈએ અને એક બાજુએ મરડાઈને અંધેલા વાંકા વળીને ન બેસતાં ટટાર અને સીધા બેસવાનું શીખવવું જોઈએ. વાંચતી વેળા ચોપડીપર વાંકા વળી ન શકાય માટે તેને પોતાની સન્મુખ ઠીક જાલવી અથવા મૂકવી. બહુ ઝીણી છાપ અને બારીક ટાંકા જેવી વસ્તુઓ મુશ્કિલીથી જોઈ શકાય તેપર એકી વખતે ઘણીવાર લગી જોયાં કરવું નહિ. બાળક ઘટિત અંતરેથી લખા કે વાંચી શકે નહિ તો તેની તેનાં માખાપને બજાર કરવી કે દાક્તરકને તેની આંખ બરાબર તપાસાવે.”

(મુંબઈ એજ્યુકેશનલ રેકૉર્ડ.)

મહીને રૂ ૧૦૦) થી ઓછા પગારવાળા

નોકરોને હક્કની રજા.

મહીને રૂ ૧૦૦) થી ઓછા પગારવાળા નોકરોને હક્કની રજા આપવા-
થી સરકારને વધારે ખર્ચ ન થાય એ શરત અદાપિ અમલમાં આવતી
હતી તેપર લક્ષ ન આપતાં તેઓને જ્યાર મહીને એક મહીનાની હક્કની
રજા આપવાનો સરકારે હાલમાં ઠરાવ કર્યો છે તેની મહેનત અને લાપક,
તથાપિ નમ્ર સરકારી નોકરોનો મોટા વર્ગ કદર જાણુશે. કેળવણીખાતાનો
નીચલા વર્ગના નોકરો એની ઓછી બૂજ જાણુશે નહિ.

મહેર ખુખર.

સને ૧૮૮૪ ના એપ્રિલ માસની તા. ૨૬ મીનો આ સાથે ટાંગિલો
(વસૂલાત ખાતાનો) સરકારનો ઠરાવ નં. ૧૬૭૫ કેળવણીખાતાના નોકરોની
જાણને મારે તથા તે પ્રમાણે વર્તવા સાર પ્રસિદ્ધ કર્યો છે.
પુણ તા. ૪ થી મે સને ૧૮૮૫.

ટી. કુક.

આક્ટિંગ ડિરેક્ટર આર્ પબ્લિક ઈન્સ્ટ્રક્શન.

નં. ૧૬૭૫.

વસૂલાત ખાતું.

જન્નિરે મુંબઈ, તા. ૨૬ મી એપ્રિલ સને ૧૮૮૬.

હિંદ સરકારના હોમ ખાતા (સરકારી) પર મુંબઈ સરકારના વસૂલાત
ખાતાના મુખ્ય સેક્રેટરીએ સને ૧૮૮૬ ના માર્ચની તા. ૯ મીએ લખેલો
પત્ર નં. ૯૩૫.

હિંદ સરકારના હોમ ખાતા, સરકારી, ના ઓર્ડિનિસેટિંગ અન્ડર-
સેક્રેટરીનો સને ૧૮૮૬ ના એપ્રિલ માસની તા. ૫ મીનો લખેલો પત્ર નં. ૭૦૬:-

"હુકમથી લખવાનું કે ગયા માસની તા. ૯ મીનો આપનો કાગળ
નં. ૯૩૫ પહોંચ્યો છે અને તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે દિનાન્દિશમ્બલ કો-
ની સુધારેલી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે એવું ધારી નામદાર મહા-
રાણીના સ્ટેટ સેક્રેટરીના સને ૧૮૮૮ ના એપ્રિલ માસની તા. ૫ મીના
હુકમો અમલમાં લાવવા, પરંતુ એ હુકમો પાછલા વખતને લાગુ પાડવા નહિ."

કરાવ.—હિંદ સરકાર તરફથી આવેલા પત્રની તથા સને ૧૮૮૮ ના એપ્રિલ મહીનાની તા. ૫ મીના હિંદ ખાતાના રેટ સેક્રેટરી તરફથી આવેલા (વસૂલાત ખાતાનો) ખરીતો નં. ૮૯ ની નકલો સેક્રેટરિઅટનાં તમામ ખાતાં તરફ તથા કચેરીઓના હુકમીઓ તરફ તેમની જાણને માટે તથા તે મુજબ વર્તવા સાર મોકલવી.

જે. ડી. સી. એટ્કિન્સ.

આક્રિએ અંડર-સેક્રેટરી નિરખત સરકાર.

હિંદ ખાતાના રેટ સેક્રેટરીએ હિંદસરકારપર મોકલેલો તા. ૫ મી એપ્રિલ સને ૧૮૮૮ નો (વસૂલાત ખાતાનો) ખરીતો નં. ૮૯.

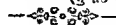
“મહિને ૩૧૦૦) થી ઓછા પગારવાળા કામદારોને હક્કની રજા આપવા સંબંધીનો આપનો તા. ૨૧ મી ફેબ્રુઆરીનો પત્ર કોન્સિડરમાં મેં લક્ષમાં લીધો છે.

“૨. સને ૧૮૮૭ ના જુલાઈ માસની તા. ૨૮ મીના મારા ખરીતો નં. ૧૯૬ માં હક્કની રજા આપવાથી સરકારને વિશેષ ખર્ચ ન થાય એ શરતનો એવા કામદારોને રજા આપવાની બાબતમાં હમણા અમલ કરવામાં આવે છે તેની સખ્ત ઓછી કરવાનું મેં હરાબું હતું, પરંતુ હક્કની રજા એકઠી કરવાની જે કામદારની ઇચ્છા હોય તેની બાબતમાં સદરજુ શરતની સખ્ત ઓછી કરવી નહિ એ શરતથી છૂટ આપી હતી.

“૩. બીજા બેલોમાં, સરકારને ખર્ચ થવાનો પ્રશ્ન લક્ષમાં ન લેતાં મહિને ૩૧૦૦) થી ઓછા પગાર મળતો હોય એવા કામદારને વાર્ષિક તહેવાર દાખલ એક માસની હક્કની રજા આપવાની હું સત્તા આપું છું; પરંતુ એવા કામદારની ઇચ્છા ત્રણ માસ લગી હક્કની રજા એકઠી કરવાની હોય તો રજા આપવાથી સરકારને વિશેષ ખર્ચ ન થાય એ શરતે હમણા રજા આપવામાં આવે છે તેમ આપવી.

“૪. હક્કની રજા એકઠી કરવાનો જે કામદારોને હક્ક આપેલો છે તેઓને હક્ક લેઈ લેવાની મારી ઇચ્છા નથી, પરંતુ માફ મત એવું છે કે જે વર્ગના કામદારોને એ હક્ક આપવામાં આવ્યો નથી તેઓને એ હક્ક આપવો નહિ, અને જે શરતોએ એવી રજા એકઠી કરવા દેવામાં આવે છે તે શરતો રદ કરવી નહિ.”

(મુખાઈ એજ્યુકેશનલ રેકૉર્ડ.)

હિંદની કેળવણીની સ્થિતિ વિષે હિંદ સરકારનો ઠરાવ.

સને ૧૮૮૭-૮૮ ની સાલની હિંદની કેળવણીની સ્થિતિની હકીકત વિષે હિંદ સરકારે ઠરાવ બહાર પાડ્યો છે, તેમાં લખ્યું છે કે એ હકીકતપરથી સંતોષકારક વધારો થયાનો પુરાવો મળે છે અને જણાય છે કે એ વરસમાં સરકારી કેળવણી ખાતાનું કામ ખર્ચ કરીને કાર્યસાધક રીતે ચલાવવામાં આવ્યું હતું. એ ઠરાવને અંતે આ પ્રમાણે લખ્યું છે:—“પ્રાથમિક કેળવણીની વૃદ્ધિ પ્રત્યે જે લક્ષ આપેલું જણાય છે તે જોઈને ગવર્નર-જનરલ-ઈન્ડિયન-કોન્સિલ ખુશી યાચે અને આશા રાખે છે કે એ બાબતમાં રચાનિક સંસ્કારોના પ્રયત્નો નિરંતર વધતા જશે અને ટકાવી રાખવામાં આવશે.” કેળવણીની સ્થિતિની હકીકતની એવીજ તપાસ દર વરસે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે, અને ખગાળાના સરકારી કેળવણી ખાતાના ડિરેક્ટર સર આર્ચરડેકોર્કે સને ૧૮૮૫-૮૬ ની સાલનો હિંદની કેળવણીનો સામાન્ય રીપોર્ટ કર્યો છે તેના ધોરણે કેળવણીની વૃદ્ધિ વિષે વધારે સંપૂર્ણ સામાન્ય રીપોર્ટ અને ઠરાવ દર પાંચ વરસે કરવામાં આવશે.

(મુંબઈ એન્સુકેશનલ રેકૉર્ડ.)

આરોગ્યતા વર્ધક સુધારા વિષે માપણો.

માપણ ૮ મું.

સારો ખોરાક.

ખોરાકનો ઉપયોગ.—ખોરાકથી કેટલાંક કામો સરે છે. આપણે પ્રત્યેક શબ્દ ખોલીએ છીએ, પ્રત્યેક ડગલું ચાલીએ છીએ તેને લીધે આપણા શરીરને થોડો ધસારો પડે એ છે. આરોગ્યવાસ, હૃદયનું ધડકતું, ઈલાદિ વિષે પણ એમજ છે. એ ધસારો આપણે ખોરાક ખાઈએ છીએ તેવડે પૂરો પડે છે. ખોરાકથી આપણા શરીરમાં ઉષ્ણતા ઉત્પન્ન થાય છે. આપણા હૃદયમાં થોડા કેવતાની પેઠે બળે છે, પરંતુ તેનો બડકો થતો નથી. પાણીનો મોટો દેગ બકળે એટલી ગરમી દરરોજ આપણા અંગમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ખોરાકથી આપણા શરીરમાં કામ કરવાનું બળ આવે છે. રેલવેના એન્જિનમાં લોકડાં અથવા કોયલા જે કામ કરે છે તેજ કામ એ આપણા શરીરમાં કરે છે.

ખોરાકના પ્રકાર.—મનુષ્યનો ખોરાક ભિન્ન ભિન્ન દેશોમાં અને તેની તેજ દેશના જુદા જુદા વર્ગના લોકોમાં ધણો જુદો જુદો હોય છે. ઉત્તર ભૂમિના મૂલકોમાં વનસ્પતિ લીગતી નથી લાંના લોકો કેવળ માંસ ખાઈને જીવે છે. ધણા હિંદુઓ એકલું અન્ન ખાઈને રહે છે. ધણાખરા યુરોપીઓ ભિન્ન ખોરાક ખાઈને રહે છે.

ખોરાકની બનાવટ.—ખાવાના પદાર્થોના બે મોટા વર્ગ પામ્યા છે. ૧. ખનિજો. ૨. ઉદ્ભિજ અથવા પ્રાણિજ પદાર્થો.

ખનિજોમાં પાણી, મીઠું, સૂતો, લોહું, અને કટલીક ખીજ વસ્તુઓનો સમાવેશ થાય છે. સૂતો હાડકાં બનાવવાના કામમાં આવે છે, અને લોહાને લીધે લોહીનો રંગ રાતો થાય છે.

માંસ અને ઉદ્ભિજ ખોરાકના પણ મુખ્ય બે પ્રકારમાં ભાગ કરી શકાય, માંસ બનાવનારો, અને ઉજ્જ્વલતા તથા બળ આપનારો ખોરાક.

આપણે પાછળ કહી ગયા છીએ કે હવા એ આકિસજન નામે એક ગ્યાસના એક ભાગના અને નેટ્રોજન નામે ખીજ ગ્યાસના ચાર ભાગના ભિન્નજની બનેલી છે. માંસ બનાવનારા ખોરાકમાં નેટ્રોજનનું પરિમાણ વિશેષ હોય છે.

વટાણા, દાળ, અણા, ઈલાદિ કઠોળમાં માંસ બનાવનારા ખોરાક સાથી વધારે પ્રમાણ હોય છે, ગરૂં, જીવાંર, બાજરી, અને મકાઈમાં સંકરે જટલું પ્રમાણ હોય છે તેનાથી બમણું હોય છે. સઘળાં અનાજમાં ચોખ્ખાં માંસ બનાવનારા પદાર્થનું પ્રમાણ સાથી એકાં હોય છે. ગરીબ માણસો દ્રવ્યવાન માણસની પેઠે ચોખ્ખાં અને ધી ખાઈને રહેવાનું ઇચ્છે છે; પરંતુ તેનો પોતાનો ખોરાક ધણો વધારે પુષ્ટિકારક છે. માંસ બનાવનારો પદાર્થ જટલો ચોખ્ખામાં છે તેનાથી લગભગ એગણો માંસ અને માછલાંમાં છે.

નેટ્રોજન વિનાના ખોરાકના મુખ્ય બે પેટાવિભાગ કરી શકાય. (૧) ચરબી અને તેલ, (૨) સાકર અને સ્ટાર્ચ. ચોખ્ખા મુખ્યત્વે સ્ટાર્ચના બનેલા છે, આરોગ્યમાં સ્ટાર્ચ શુદ્ધરૂપે હોય છે. આ બંને વર્ગનો ખોરાક શરીરને અવશ્યનો છે, પરંતુ અતિશય ખાધાથી ઈર્ષ થાય છે.

દૂધથી ખોરાક તરીકે બાળકની બધી ગરજ સરે છે. એ કાર્યને માટે જોઈએ એવી એક જ વસ્તુ માત્ર દૂધ છે.

શું ખાવું અને શું ન ખાવું.—અતિ નિર્ધન લોકોને ઘણીવાર : જે કાંઈ મળી શકે તે ખાવું પડે છે; પરંતુ પશુખરા લોકો કાંઈક મોતાની મરજી માફક ખાય છે. બિનબિન જાતનો ખોરાક ઉત્તમ છે. સંભાળ લેવાની જરૂર છે. જરૂર ઘણા રોગોનું દાર છે.

આપણા ખોરાકમાં માંસ બનાવનારા પદાર્થોનું જોઈએ તેટલું પ્રમાણ હોવું જોઈએ. બંગાળીઓનો મુખ્ય ખોરાક ચોખા છે તેઓની જોડે શીખ મોકો મુખ્યત્વે ગરૂ ખાઈને રહે છે તેઓનો મુકાબલો કરો. જાડો ગરૂનો આટો પરસુદી (મેદા) કરંતાં વધારે પુષ્ટિકારક છે. ચોખામાં દાળ બેળ વાપી તે ઘણા વધારે પૌષ્ટિક થાય છે.

દૂધ વિષે વિશેષ સંભાળ લેવાની જરૂર છે. ખરાબ વાસથી એ બગડવાનો ધણો સંભવ છે. દૂધ વેચનારા કોઈ કોઈવાર દૂધમાં ખરાબ પાણી ભેળે છે. એથી કોઈવાર બહુ ખરાબ જાતના તાવ ઉત્પન્ન થાય છે.

જે લોકો ધી અને મીઠાઈ વધારે ખાય છે તેઓ જાડા થાય છે અને કામ કરી શકતા નથી. તેઓને જીવાનીમાં પળીઆ આવે છે અને ઘણા રોગ થાય છે.

શાકભાજી બહુ પૌષ્ટિક તો નથી, પરંતુ તેમાં દાર હોય છે તેને માટે તે ઉપયોગી છે. તે બેરા બફાવવી જોઈએ. તાજી શાકભાજી નહિ ખાધાથી ખૂબાસીઓને સ્કર્વા (નાવિક રક્તપિત્ત) નામે રોગ થવાનો સંભવ છે.

પૂરો પાકેલાં ફળ ખાવામાં ઉત્તમ છે. પરંતુ કાચાં અથવા ઉતરી ગયેલાં ફળ નુકસાનકારક છે. એ ખાવાનો સૌથી સારો વખત સવારમાં અથવા બપોરની દાંજરી વેળાએ છે. રાંધેલો ખોરાક ઘણીવાર રાખ્યાથી અવશ્યજીવકારી થાય છે. હરકોઈ પ્રકારનો કાહેલો ખોરાક કદી ખાવો નહિ.

કોગળિયાનો અથવા મરૂડાનો રોગ ચાલતો હોય તેવારે ખોરાક સંબંધી સંભાળ રાખવાની બેવડી જરૂર છે. ખીજ વેળાએ જેથી ઈજા ન થાય તે એવા વખતમાં મંદવાડ અને મૃત્યુ આવે. કાચાં ફળ ન ખાવાં, શાક બહુ ન ખાવું તથા નહિ પચે એવા તમામ પ્રકારના ખોરાકથી દૂર રહેવું, તેમજ આખી રાત રાખેલો વાસી જાત સવારમાં ખાવો નહિ.

મસાલા વગેરે મધ્યમસૂર ખાધાથી ગુણ થાય છે, પરંતુ અતિશય ખાધાથી જરૂરને ઇજા થાય છે.

આ દેશમાં પાન સોપારી ચાવવાની રીત સાધારણ છે તે ગંદી : નુકસાનકારક છે. એથી દાંતને હાનિ પામશે; અને કોઈવાર એથી વિ (ચાંદી) પડે છે. એમાં વખત અને પૈસા ઘણા નકામા જાય છે માટે તેન દૂર રહેવું.

કેટલાક રોગોપર તમાકુ પીવાની દાકતરો બલામણુ કરે છે, પરંતુ એ દેવથી ઘણીવાર તંદુરસ્તીને હાનિ પહોંચે છે. એમાં ખરચેલા પૈસાનો ખ કામમાં ઘણો વધારે સારો ઉપયોગ કરી શકાય. તમાકુ પીવો એ જી માણસોને વિશેષે કરીને હાનિકારક છે. એ દેવ કદી પડવા દેવી નહિ : તેની ગરજ કદી પડશે નહિ. અશીષુ અથવા ભાંગેનો ઉપયોગ : નુકસાનકારક છે.

ખરાખર નહિ રંધાયેલો ખોરાક અવગુણુકારી છે. રંધવાનાં વાસણુ ના તાંબાના કે સીસાના ઝેરથી લોટા કોઈવાર માંદા પડે છે. એ વાસણુ સ્વચ્છ રાખવાં જોઈએ અને વખતે વખતે તેમને ક્લાઈ દેવડાવવાની ભાજ રાખવી જોઈએ.

ખોરાકની વ્યવસ્થા કાંઈક અંશે શરીરની પ્રકૃતિ પ્રમાણે કરવી જોઈ : ઈંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે “એક માણસનો ખોરાક બીજા માણસને ઝેર છે અર્થાત્ એક માણસને જે ખોરાકથી ગુણુ થાય તે બીજાને અવગુણુ : ક :

શી રીતે ખાવું.—હીઓ ચોખ્ખા રાંધે છે તેવારે તે તપેલામાં સાગ ઝોરે છે. રહી રહીને ઝોર્યા કરે તો તે ખરાખર બધાય નહિ. આપણા ખોરા પણુ એમજ છે. આપણે ઠરાવેલે વખતેજ જમવું જોઈએ, અને બીજાજ જમ્યા અગાઉ પહેલીવારનું ખાધેલું પચાવવાને જઠરને વખત મળવો જ ઇએ. ખોરાક પચવાને ઘણું કરીને ત્રણથી પાંચ કલાક લાગે છે. કેટલાક દાર્વ બીજા કરતાં વહેલા પચે છે. ભાતને પચવાને ઘણું કરીને આશરે એ કલાક લાગે છે; માંસને ત્રણ કલાક લાગે છે.

જો ખાવાનો પદાર્થ વિશેષે કરીને સખ અથવા ચિન્વડ હોય તો તે ગળી ગયા પહેલાં સારી પેઠે ચાવવો જોઈએ. ચાવવાથી તે યુક જોડે મ છે. યુકમાં અમુક ગુણુ છે. પચવામાં તે મદદ કરે છે અને ખોરાકને વધે પાષ્ટિક કરે છે. જમતાં માત્ર થોડું પાણી પીવું. યુકવતી ખોરાકને ભીંજવવો જોઈએ અગાઉમાં ખરાબ કાચે જતા પચેલાં ઝોર આપણી ગરીબમાં કાચ

આવેછે અને તાવ આવતો અટકાયવામાં મદદ મળેછે. બની શકે તો બપોરને શુભારે સાંઝે ઉતું ભોજન જમવું. કેટલાંક છોકરાંને પોતાને ઘેર આવી શકાય નહિ એટલે છોટે નિશાળે જવું પડેછે. એવું હોયતો તેમણે નિશાળે જતાં પહેલાં પેટ ભરીને નાસતો કરવો જોઈએ. જૂને પેટે કામ કરવું પડે તો ઘણી હાનિ થાય. છોકરાંએ પેટપૂર ખાધું હશે તો તેઓ પોતાના અભ્યાસમાં વધારે સારી રીતે આગળ ચાલશે. દરેક નિશાળીઆએ બપોરે થોડો નાસતો કરવો જોઈએ. એમ કરવામાં નાત જાતના વહેમોની નડતર થવા દેવી ન જોઈએ. છોકરો નિશાળેથી ઘેર આવે ત્યારે પણ તેને થોડું ખાવાનું આપવું જોઈએ. સાંજે સાત વાગતાં શુભારે સાંઝે ભોજન જમવું. રાતે થોડું જમવાથી દૂર રહેવું. પૂર્ણ ભોજન જમ્યા પછી થોડો આરામ લેવો ગુણકારી છે.

દુનિયામાં થોડું ખાવાનું મળવાથી જોટલાં માણસો મરેછે તેના કરતાં ઘણું ખાધાથી સોવસા વધારે માણસો મરેછે. શ્રીમંત લોકો ઘણીવાર અતિશય ખાયછે, ગરીબ લોકોને યહું કરીને જોઈએ તે કરતાં એણું ખાવાનું મળેછે તેથી જ્યારે વધારે ખાવાની જોગવાઈ મળેછે તેવારે અતિશય ખાધાથી કોઈવાર માંદા પડેછે. જરૂરને ભારે પડે એટલું આપણે કદી ખાવું ન જોઈએ. એથી હેરાન થવાય છે.

જમતા પહેલાં આપણે પ્રભુની પાસે માગવું કે તે આપણા ખોરાકને સુખદાયક કરે અને ખાઈ રહ્યા પછી તેની કૃપાને માટે તેનો પાઠ માનવો.

જાહેર ખખર.

આથી ખખર આપવામાં આવેછે કે હલકા દરજ્જાની સરકારી નોકરીમાં દાખલ થવાની પરીક્ષા સને ૧૮૮૯ ના સપ્ટેમ્બર માસની તા. ૨૩ મીને સોમવારે અને તે પછીના દિવસોએ ઉત્તર ભાગમાં હેડળ લખેલાં મધ્ય રથજોએ લેવામાં આવશે.

અમદાવાદ.

ભરૂચ.

નડીઆદ.

સુરત.

ગોધરા.

રાજકોટ.

સને ૧૮૮૮ ના એપ્રિલ મહીનાની તા. ૫ મીના સુબાઈ સરકારના ગઝેટનાં પૃષ્ઠ ૩૨૭-૩૩૦ નાં છપેલા નિયમો પ્રમાણે એ પરીક્ષા લેવામાં આવશે. એ નિયમોનું ભાષાંતર સને ૧૮૮૮ ના જુલાઈ માસના શાળાપત્રનાં પૃષ્ઠ ૧-૪ માં પ્રસિદ્ધ કરેલું છે.

ઉમેદવારોએ પોતાના મધ્યસ્થતાના પ્રેસિડન્ટ તરફ આવતા આગર મહીનાની તા. ૧લીએ અથવા તે મહિના પોતાની અરજીઓ મોકલવી.

અમદાવાદ. } ઈ. ૧૧૪૬સ.
તા. ૬ દી જુલાઈ ૧૮૮૮. } એન્જ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર, ઉત્તર ભાગ.

જાહેર ખખર.

વર્નાક્યુલર મહેતાજીએને લગતા ધારા સંગ્રહના આઠમા પ્રકરણની સાતમી કલમની રૂઢિએ નીચે લખેલા સખસોની આજ મુધીની નોકરીની મુદત અને તેમનાં કરેલાં કામ નીધામાં લેછ ઉત્તર ભાગના મહેરબાન એન્જ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર સાહેબ બહાદુરે પોતાના અગ્રેજી પત્ર નં. ૧૬૪૭ તા. ૫ મી જુલાઈ ૧૮૮૮ માં તેમને નીચે પ્રમાણે રેફ આપેલા છે.

નામ.

હેદો

રેફ.

જયરામ રતનજી.	રાણપુરના મહેતાજી	૨૫
બાપુજી દ્વારકાદાસ.	બરવાળા	૨૦
જયશંકર મહાશંકર.	પાટડી	૨૦
મનસુખરામ આત્મારામ.	અગલજ	૧૫
જુલાખી યાવરજી.	અસારવા.	૧૫
લાલજી પીતાંબર.	દેહેમીઈ	૧૫
રણુછોડ લલુભાઈ.	કુખડચલ	૧૫
લક્ષ્મીશંકર પુરસોતમ.	બદરખા	૧૫
મુળજી પ્રેમજી.	ચલતેજ	૧૫
મોહન વીંદલ.	વાગડ	૧૨
મોરલીધર અગધારામ.	સાંચલ	૧૨
મોતીરામ શેવકરામ.	ઝોગાણુ	૧૨
છોટાલાલ રૂપશંકર.	ચોસર	૯
ગોવીંદજી પુરસોતમ.	આંખારેલી	૯
વલ્લભરામ ગણુપતરામ.	વદાડ	૯
ધોરીદાસ વસ્તાભાઈ.	વાંચ	૯
હરીલાલ મનસુખરામ.	જેતપુર	૧૨

જાહેર ખખર ૧૯૧૮ તા. ૧૩-૭-૮૯ માં મે. એ. ઈ. સાહેબ જણાવેછે કે તા. ૨૩ મી અગષ્ટ ૧૮૮૮ લગી પરીક્ષામાં બેસવાની અરજીઓ લેવી.

મજલાદ મુળજી.	દેદરા	”	૯
માળગોવીંદ મહાશંકર.	પીસાવાડા	”	૯
હમીયાશંકર પ્રાણજીવન.	મહીજડા	”	૯
મીરાંજીદીન અમીરોદીન.	ધોળકાના મુનશી		૧૫
અંબાશંકર નરભોરામ.	સરસપુરના મહેતાજી		૧૨
હરીવલ્લભ દયાશંકર.	ધધુકા કન્યા.	”	૧૨
સેવદમીયાં એહમદમીયાં.	અમદાવાદ નં.૧ના મુનશી		૧૫
ગુલસીદાસ કાશીદાસ.	મોડાસા કન્યા. મહેતાજી.		૧૨
નરસીલાલ ઉત્તમરામ.	અમદાવાદ નં.૪ના મહેતાજી		૧૫
પ્રાણુશંકર ગવરીશંકર.	અમદાવાદ નં.૬ના મહેતાજી		૧૫

ઉપર મુજબ આ લોકના રૂંક સુકરર કરવામાં આવેલા છે અને હવે પછીથી સરદારીકટવાળા મહેતાજીઓને ટૂંનિંગ કોલેજના જેજે ધારા લાગુ પડશે તે ધારા આ લોકોને પણ લાગુ પડશે.

તા. બુધવાર ૧૮૮૯

(Signed) REVASHANKER A. Bhatt,

એડિટ. ડે. એ. ઇ. અમદાવાદ વિભાગ.

—૦૦૦૦૦૦—

નિશાળોનાં ઈનામ પત્રક.

ભરૂચ વિભાગ.

અંકલેશ્વર કન્યા. ભરૂચ હાઈસ્કૂલના હેડમાસ્ટર ઈબ્રામજી સેયાણીનાં ધણીઆણી ૩૧)—અમલેશ્વર પા. ભગવાન ઈચ્છારામ ૩૫) પા. મંજારામ અમધારામ ૩૪) પા. પ્રાણજીવન ઉકા ૩૩) રાજ કાભાઈ સોમ ૩૧) પા. મ. નોરબાઈ હરીભાઈ ૩૧) પા. હરીશંકર નરભોરામ ૩૧) પા. ભગાભાઈ કલ્યાણ ૩૧) વકીલ ત્રીકમલાલ દાજીભાઈ ૩૫) પા. ઓધવ વનમાળી ૩૪) ભટ ભા. ઈશંકર દેવશંકર ૩૨) પા. બાપુ દુલા ૩૧) દેવરામ નારાયણ ૩૧) એચરસંગ રામસંગ ૩૧) પા. હરીભાઈ હરજીવન ૩૧) પા. દેવજી આતમારામ ૩૫) કલ્યાણસંગ પ્રભાતસંગ ૩૩) પા. ઈચ્છા નારણદાસ ૩૧) રાજ નાનસંગ કશનસંગ ૩૧) પા. ઓધવજી કાકુજી ૩૨) પા. દામોદર દેવજી ૩૧) રાજ રાજસંગ નગતસંગ ૩૦—ઓભા પા. દુલા કશવ ૩૧)—પુરસા સોની નાથાભાઈ મોરાર ૩૧)—સારણુ રા. જીવાવા બીખાજી ૩૨)—કાહાનવા.

નારણુરાવ કૃષ્ણ મુનશી ૩૧) — કાલા ગામના સદગૃહસ્થો તરફથી ૩૪) — દં
 મરહુમ પોલીસ પટેલ કાલા જીવાની વીધવાએ પરબ બેસાડી વાસણો :
 પ્યાં — અણોર ઉધરાતદાર ખુમા જેસંગ ૩૦) જેકાલાલ દામોદર ૩૧)
 નરોત્તમ હરજીવન ૩૦) — ભરથાણુ પા. અમથા જેરામ ૩૫) બાપુ દરે
 ૩૫) ભૂખણુ દાજી ૩૩) બાઈ લાલા ૩૪) બાઈ બાનજી ૩૫) કાભાઈ ગો
 ૩૫) ઈશ્વર જવેર ૩૨) પા. હરી મનોર ૩૨) શુભાળ વેણીભાઈ ૩૧) ભ
 ઓધવ ૩૧) ભૂખણુ ભગતી ૩૧) સોની કાશીભાઈ કાનજી ૩૧) પા. :
 હોડ ધનજી ૩૧) સોની મનોર ૩૧) — પોલુદ્રા પા. હંમિત હરી ૩૧) :
 મહેતાજીને પાધડી દુપટો ભડકોદરા પા. વલીભાઈ અસમાલ તથા પા. :
 આદમજી ૩૫) — ખુમ્મા પા. નાયાભાઈ મુળભાઈ ૩૧) — ભરથાણુ અ
 ભાઈ જેરામ ૩૧) રાજરામ આત્મારામ ૩૧) બાપુભાઈ દરભાઈ :
 ઠંકારીઆ. મે. મામલતદાર સાહેબ પધારતાં ઇસક્રમક્રમદ આદમ ઉગર
 દાર ૩૧) ઉમરજી આદમ ૩૯) ઈસમાલજી વલીઆદમ ૩૭) અભાં
 વલીઆદમ ૩૪) પા. બાપુજી અમનજી ૩૪) અભરામ અમનજી ધોઈ
 ૩૩) પા. આદમ અમીજી વલી ૩૨) પા. અમદ આદમ ૩૨) પા. અમર
 આદમ ૩૨) ઈસમ મદમદવલી ૩૧) પા. મદમદ આમજીજસર્ગા ૩
 પા. મદમદ ઈસમાલ ઉમરજી ૩૧) ઈઆમ અમીજી અકુજી ૩૧) મદ
 અસમાલ ભાઈજી ૩૧) સીમલીઆ. સદગૃહસ્થો ૩૧) આમોદ. વક્ર
 લક્ષ્મીરામ જમીઅતરામ ૩૪) સદગૃહસ્થો ૩૪) કોમનાડ પા. શુભાળ હં
 ભાઈ ૩૨) પા. કાલીદાસ રાયજી ૩૨) પા. ઓધવ બેદેશ્વર ૩૨) પા. વિ
 બાપુજી ૩૨) અમજેશ્વર. પા. મંહારામ અમયારામ ૩૧) અંકેશ્વર દન
 શેઠ પેસતનજી દાદાભાઈ ૩૧) મુજેલ, નરોત્તમ ગીરધર ૩૧) પા. ગાંધવ
 જવેર ૩૧) પા. નાયા વીડલ ૩૧) પા. રણુછોડ ત્રીકમ ૩૧) પા. ના
 કાળા ૩૦) કેરવાડા. મે. હાકોર સાહેબ તથા કારભારી સાહેબ ૩૪)
 કનગામ. વેદ અમૃતલાલ વિદ્યારામ ૩૨) કાંટીઆળલ. સદગૃહસ્થો ૩:
 વેરરીઆ. પા. મુરો દસુ ૩૧) જ્ઞાનરત્નચુડી કારકુન માજેકલાલ રંગસા
 ૩૦) દરમાડ. મે. રા. સા. મામલતદાર સાહેબ જંબુસર ૩૧) તથા
 મગનલાલ ભાઈરાંકર ૩૧)

મુંદરીઆણા તાંબે ધંધુકા વિશ્વવદાસ જોડા ૩૧)

ખાંસીમોરા. શેઠ મન્નિરજી એદલજી ૩૩)

સને ૧૯૧૯ ના એપ્રિલ માસમાં ગુજરાત ટ્રેનિંગકોલેજ અમદાવાદમાંથી હુનરની

બીજી પરીક્ષામાં ને ઉમેદવારો બેઠેલા તેમની પરીક્ષાનું પરિણામ.

રો.નં.	અટક સાથે નામ.	પરીક્ષાનું પરિણામ.									
		મોકલેલાં પ્લેટની પરીક્ષા.				પ્રશ્ન પત્ર					
		પ્લેટ ઉપર મોકલેલો કૃત્ય થી કોટેજી ફીલ્ડિંગ	પાસ ૧૮૮૮	સાફ ૧૮૮૮	પાસ ૧૮૮૮	પાસ ૧૮૮૮	કર્તવ્ય ભૂમિતિ	રેખાચિત્ર દર્શન.	પ્રોફેડ. મોડલ. માર્ક. રીમાર્ક	ભૂમિતિ માર્ક. રીમાર્ક	રેખાચિત્ર દર્શન માર્ક. રીમાર્ક.
૧	આપાલાલ વીરચંદ પટેલ.	પાસ ૧૮૮૮	સાફ ૧૮૮૮	પાસ ૧૮૮૮	પાસ ૧૮૮૮	પાસ ૧૮૮૮	સાફ ૧૮૮૮	સર્વોત્ત મ. ૧૦૦ ૧૮૮૮	૬૮ ૧૮૮૮	૬૮ ૧૮૮૮	૧૮૮૮ માર્કિંગે ઉનામ મળ્યું છે નેહાલ બધા વિષયોમાં પ્રાપ્ત થવાથી સરદી પ્રીક્ટ મળશે.
૨	દરીભાઈ ભગવાનદાસ પટેલ	પાસ	નાપાસ	પાસ	નાપાસ	નાપાસ	નાપાસ	—	—	—	—
૩	મણીશંકર ઇચ્છારામ ભટ.	પાસ	નાપાસ	નાપાસ	નાપાસ	નાપાસ	નાપાસ	—	—	—	—
૪	છેટાલાલ નરભરામ દવે.	"	નાપાસ	નાપાસ	નાપાસ	નાપાસ	નાપાસ	—	—	—	—
૫	ભાવિવસંગભગવાનસોમરાજ	"	નાપાસ	નાપાસ	નાપાસ	નાપાસ	નાપાસ	—	—	—	—

ફરેડ એન્ડ વ્યાર્ટ.

સને ૧૮૮૯ ના વ્યપ્રેલ મહિનાની ૧ લી તારીખે શુનરાત દેનિંગ કોલેજ અમદાવાદમાંથી ને ઉમેદવારો દુખરની ૧ લા એડની પરીક્ષામાં બેઠલા તેની પરીક્ષાનું પરિણામ.

નંબર.	અટક સાથે નામ.	પરીક્ષાનું પરિણામ.				શેરો
		વિષય.				
		સાદુ ક્રીડેન્ડ રાઇંગ.	સાદુ ગ્રીડેન્ડ અને ગ્રીડેન્ડ રાઇંગ.	કર્તવ્ય ભૂમિતિ.		
			માર્ક.	રિમાર્ક.		
૧	અમીરમીયાંદમદુમીયાશેખ.	સાફ.	હીક પાસ.	૯૦	સર્વોત્તમ.	સરદીશીકેટ મળશે.
૨	રણુછોડલાલમનમુખરામકુ.	નાપાસ.	નાપાસ.	૧૦૦	"	૧૮૮૯ માં પદ
૩	યુમુદઅમદુલરહેમાનપોળી.	હીક પાસ	—	૯૦	"	દામાંબેદાન
૪	મગનલાલ હીરજી દવે.	"	નાપાસ.	૯૦	"	
૫	લલુભાઈ છવાભાઈ પટેલ.	નાપાસ.	હીક પાસ.	૯૫	"	
૬	લલુભાઈ તળધીભાઈ પટેલ.	હીક પાસ.	હીક પાસ.	૯૫	"	સરદીશીકેટ મળશે.
૭	મગનલાલ ભાઈજી શાહ.	"	નાપાસ.	૭૦	હીક પાસ.	
૮	પરચોતમ ત્રીકમભાઈ પટેલ.	"	હીક પાસ.	૯૦	સર્વોત્તમ.	સરદીશીકેટ મળશે.
૯	નારણજી લાલભાઈ દેશાઈ.	"	નાપાસ.	૯૦	સાફ.	
૧૦	રણુછોડજી કશ્યાણજીદેશાઈ.	"	હીક પાસ.	૮૫	સાફ.	સરદીશીકેટ મળશે.
૧૧	ગીરજાશંકરમહારાજકર ત્રીવે.	"	હીક પાસ.	૮૦	સાફ.	
૧૨	નીમજીભાઈ ભાઈશંકરભટ.	નાપાસ.	નાપાસ.	૭૫	સાફ.	
૧૩	મોહનલાલજગજીવનત્રીવેદી	સર્વોત્તમ.	હીક પાસ.	૯૦	સર્વોત્તમ.	સરદીશીકેટ મળશે.
૧૪	રણુછોડજીખુશાલભાઈ દેસા.	હીક પાસ.	નાપાસ.	૯૦	"	
૧૫	મગનલાલ તલકઠી શાહ.	નાપાસ.	હીક પાસ.	૮૫	સાફ.	
૧૬	જિજ્ઞાભાઈ બાપુજી પટેલ.	"	હીક પાસ.	૧૫	હીક પાસ.	
૧૭	શીવલાલરણુછોડભાઈમેદતા	"	"	૯૦	સર્વોત્તમ.	

મોતીલાલ ધનેશ્વર જોશી.	—	—	૬૦	હીક પાસ.	૧૮૮૯માં ગેરહાજર.
૧૯ ત્રીકમલાલ મોતીલાલ અ.	—	—	૮૫	સાફ.	"
૨૦ ભાઈલાલ ત્રીકમભાઈ પટેલ.	હીક પાસ.	નાપાસ.	૮૦	"	"
૨૧ હરીભાઈ અવણુજી દેસાઈ.	નાપાસ.	"	૮૫	સાફ.	"
૨૨ હરજીવન કલ્યાણુજી શુક્લ.	"	હીક પાસ.	૬૦	હીક	"
૨૩ જગલાલ ધનજી શાહ.	સાફ.	"	૭૫	સાફ.	સરડીપીકેટ મળશે.
૨૪ વીરચંદ જયશીંહ શેઠ.	નાપાસ.	હીક પાસ.	૮૦	"	"
૨૫ રામદાસ રણછોડદાસ પટેલ.	"	"	૮૦	"	"
૨૬ ત્રિભોવન અમુલખ પઠાની.	હીક પાસ.	નાપાસ.	૭૫	"	"
૨૭ દલસુખ પુંછરામ દવે.	—	—	૮૫	"	૧૮૮૯ માં ગેરહાજર.
૨૮ મણીશંકર રતનજી પાધ્યાય	હીક પાસ.	નાપાસ.	૯૦	સંવોત્તમ.	"
૨૯ નારણશંકર ખુશાલભાઈ ત્રી	નાપાસ.	હીક પાસ.	૬૦	હીક પાસ.	"
૩૦ જુલાભાઈ ગીરધરભાઈ પટેલ.	નાપાસ.	નાપાસ.	૮૦	સાફ.	"
૩૧ રેલાભાઈ તુળશીભાઈ.	નાપાસ.	"	૯૦	સંવોત્તમ.	"
૩૨ હિમેશભાઈ લલુભાઈ પટેલ.	"	હીક પાસ.	૬૦	હીક પાસ.	"
૩૩ કાલાભાઈ હરચંદ શાહ.	હીક પાસ.	નાપાસ.	૭૫	સાફ.	"
૩૪ મણીલાલ દુર્લભભાઈ શુક્લ.	—	—	૬૫	હીક પાસ.	૧૮૮૯ માં ગેરહાજર.
૩૫ મણીશંકર નીમજીભાઈ ભટ.	નાપાસ.	નાપાસ.	૭૫	સાફ.	"
૩૬ હિસાભાઈ મુલેમાન પટેલ.	"	"	૯૫	સંવોત્તમ.	"
૩૭ કરમસી નેણુરતી શાહ.	—	—	૭૫	સાફ.	૧૮૮૯ માં ગેરહાજર.
૩૮ જનાભાઈ ગગલભાઈ પટેલ.	હીક પાસ.	નાપાસ.	૮૦	"	"
૩૯ ચમનલાલ લાલજી પંડ્યા.	નાપાસ.	"	૭૫	"	"
૪૦ વીરચંદ લક્ષ્મીચંદ શાહ.	—	—	૬૦	સ્વચ્છ.	૧૮૮૯ માં ગેરહાજર.
૪૧ મયાશંકર નંદુરામ વ્યાસ.	—	—	૮૦	સાફ.	"
૪૨ વીંદલાભાઈ મીડાભાઈ પટેલ.	નાપાસ.	નાપાસ.	૬૫	હીક પાસ.	"
૪૩ હજીભાઈ અવણુજી નાયક.	નાપાસ.	હીક પાસ.	૬૦	"	"
૪૪ રણછોડદાસ જોરદાસ પટેલ.	હીક પાસ.	નાપાસ.	૯૦	સંવોત્તમ.	"
૪૫ હસન મહમદ પટેલ.	—	—	૭૦	હીક પાસ.	૧૮૮૯ માં ગેરહાજર.
૪૬ ગુરજુભાણુકચંદ શેઠ.	નાપાસ.	નાપાસ.	૬૦	"	"
૪૭ મુતલાલ વીંદલાસ પટેલ.	હીક પાસ.	"	૯૦	સંવોત્તમ.	"
૪૮ મણીશંકર ભીખાશંકર ભટ.	નાપાસ.	"	૯૦	"	"

નંબ. ૧૮૮૯						
૪૯	રતનજી દુર્લભભાઈ લાડ.	સંયોત્તમ.	હીક પાસ.	૭૬	સાફ.	સરરીશીકે મળશે.
૫૦	નરશીભાઈનાગરભાઈઉપા.	નાપાસ.	નાપાસ.	૫૪	નાપાસ.	
૫૧	મહમદ ઉમરજી શેખ.	"	"	૭૬	સાફ.	
૫૨	રસુલબેગહીરામબેગમુગલ	"	"	૬૨	હીક પાસ.	
૫૩	રતનજી ખંડુભાઈ દેસાઈ.	"	"	૬૪	હીક પાસ.	
૫૪	ડાલાભાઈદુર્લભભાઈપારેખ	"	"	૭૫	સાફ.	

ફર્સ્ટગ્રેડના ઉમેદવારોને સૂચના.

- અ જે ઉમેદવાર એક બે વિષયમાં પાસ થયા પછી સાર પછીની બીજી પરીક્ષા વખતે ગેરહાજર હશે તેમને બધા વિષયોની ફરીથી પરીક્ષા આપવી પડશે.
- બ જે માણસ દર વરસે પરીક્ષા વખતે હાજર હશે તેને ફક્ત જે વિષયમાં નાપાસ હશે તેનીજ પરીક્ષા આપવી પડશે.
- ક જે મહેતાજી પરીક્ષામાં એકાદ વિષયમાં નાપાસ હશે તેણે રહેલા વિષય ખાનગી રીતે તૈયાર કરી દર વરસે એપ્રિલ મહીનાની પહેલી તારીખે પરીક્ષા આપવા ચૂકવું નહીં કેમજે નહીંતો પાસ થયેલા વિષય રદ નશે.

સેકન્ડગ્રેડના ઉમેદવારોને સૂચના.

- અ નાપાસ થએલા મુંબાઈ મોકલવાના નમુના તારી. ૧૫ મી માર્ચ પહેલાં પ્રિન્સિપાલ સાહેબને પહોંચે તેવી રીતે તૈયાર કરી મોકલવા સાર પછી તે લેવામાં નહિજ આવે.
- બ કોઈ મહેતાજીથી કોઈ વિષય પોતાની મેળે તૈયાર ન થઈ શકે તેવો હોયતો તેણે પોતાને જોખમે રજા લેઈ મોકલવાના નમુના કે હરેક બીજો અભ્યાસ કોલેજમાં રહી તૈયાર કરવો.
- ક સેકન્ડગ્રેડ પરીક્ષા દર વરસના એપ્રિલની તારીખ ૨-૩-૪ માં પૂરી થઈ જશે.
- ડ જે માણસને પરીક્ષામાં બેસવું હોય તેણે દર વરસના માર્ચ મહીનાની ૧ લી તારીખે પ્રિન્સિપાલ સાહેબને ઉપરના નમુના પ્રમાણે નામ લખી મહિતનો રિપોર્ટ કરી મોકલવો. સેકન્ડગ્રેડની પરીક્ષા આપવા ઈચ્છનારે એજ તારીખે પોતાના રિપોર્ટ સાથે મુંબાઈ મોકલવાનાં પ્લેટ મોકલવાં.

(Signed)

Mahipatram Rupram,
Principal, G. T. College.

મહેર ખબર.

૧ લાહોર-આગા અને લખનોર વાળી સરકારે મંજૂર કરેલી હરફ
 યોગેડી નામે સહી કરનારને ત્યાંથી મળ્યું ૦-૧-૬૬ હરફ પેટેથી ૦-૧-૬
 ખીજી ૦-૨-૬ ત્રીજી ૦-૩-૦ ચોથી ૦-૨-૬ બાકરખાં ૦-૬-૦ શાહનામું
 ૧-૨-૦ આખલાક કાગી.

તા ૧૨-૭-૮૮ મુરત હરીપાં થી કોટે. જમનાદાસ ભગવાનદાસ બુકશેલર.

સહેલુ સસતું ને ઉપયોગી દેરીનામાની ચદતી ત્રીજી આવૃત્તિ—

૨૨માર પ્રેમચંદ કરમચંદ. હે. મા. ફિ. ટે. કો. રાજકોટ. શ્રી મત
 પ. આના. પોસ્ટેજ ૭ પાઈ. પણ પં. જંગમી માફ. ૧૦થી ૧૦, ૧૫થી ૧૫,
 ૨૦થી ૨૦, ૨૫થી ૨૫. ટકા કમીચન. રાજકોટમાં રૂ. ૫૦. મુંબઈમાં
 લાલપ્રેરીવાળાં રામોદર હથરદાસ (કાલકાદેવીને રહે સમતાડી પાસે) મુરત.
 બુકશેલર ત્રીજીવન ગોપાળદાસ (રે. બાગા તલાન) પાસેથી મળ્યું.

બુકેડો અને હાતરલ એજન્સીની મોટી દુકાન—બુકેડોની
 જોડે પૂરી પાડવા તથા બધી વાતની એજન્સી કરવા દુકાને કાઢે છે, તેમાં
 નિયાળો, શુભો અને કોલેજમાં આવતાં, ગ્ર. ઇ. સો. ફર્ક. પુસ્તકો, કોપીજુકો,
 મિનીગેજુકો તથા નકશાઓ અને તેસિંચાય કાંચદા તથા બીજાં. પુસ્તકો રોકેટથી
 એકજ બાવધી મળશે. કમીચન વિગનો ખૂસાસો રૂબરૂ અગર પડેથી થયું.

અમદાવાદ જુમામસજીદ સાગે દુકાન. લિ. દારકાંદાસ મોતીલાલ એન્ડ કો.

કળવણી ખાતાની વડાએ “દસ્કેત કોપી પેસ” દફરી.

આખા મુંબઈ ઇસાકાની નિયાળોમાં ચલાવવાનો
 હુકમ થયો છે.

આદરજી કાવસજી માસ્તરની.

ગુજરાતી તથા બાળબોધ કોપી જુકો.

(૭ અંકમાં)

મોટા ખરચેનો તથા ઘણાં વળતનો તથા ઘણી મહેનતનો બોગ આંખી
 બનાવવામાં આવેલી.

આજ સુધી નહિ થયેલી તથા વખાણવા બોગ
 નેની બારે શુનિ

કળવણી ખાતાના ઈન્ચેક્ટર સહેલોએ તથા હોદદારોએ

મુંબઈ તથા ગુજરાતનાં સર્વે જ્વહેરખતોએ

દેખની કળવણીમાં જાણીતા સર્વે ગૃહસ્થોએ

એક અચાને દરી છે.

જુઓ કોપીજુકોના પુંડા ઉપર તેઓની સરિફીક્ટો.

અમોરી પાસે હાલ એટલી સરિફીક્ટો એકઠી થઈ છે કે પુંડા ઉપર

મુકવાની ખીમકુસ જમી નથી.

આવી અને આટલી સરિફીક્ટો આજ સુધી કોઈની કોપીજુકે કળવી
 તથા અને આટલી સરતી કોપીજુકો આજ દીનસુધી નીકળી નથી.

દસ્કતશિક્ષક કોપીયુકો ઉપર નીચલી સરતે

ડીસ્કાઉન્ટ આપવામાં આવશે.

૧. રોકડે રૂપિયા ખુલાખા ખરીદનારને સેક્ટર ૨૦ ટકા ડીસ્કાઉન્ટ મળશે.

૨. રોકડે રૂપિયા દયાવર ખાતે સેક્ટર ૨૫ ટકા ડીસ્કાઉન્ટ મળશે.

૩. માલ મંગાવવાનો (પોસ્ટેજ સહિત) સર્વ ખર્ચ ખરીદનારને મળે.

૪. ૨૦૦ થી વધારી નક્કી માલેક પોસેથી મળશે નહિ.

૫. જે ધણી બહાર ગામથી પોતાના જોગવાઈ મારફતે માલ મંગાવે

તે ધણીએ હમારા ઉપર ડિરેક્ટ ક્રોડ લખી અખતે ખર્ચ કરવી. અને

તે માલ બહાર ગામ જાય છે તે વિષે તેઓએ અમારી સંતોષાવર આ

ત્રી કરી આપવી પડશે. જે સંસ્કર પછીના માલ આપવામાં આવશે.

રોકડા રૂપિયા બરી માલ લેઈ જવો તે જોગવાઈના કરના છે.

૬. માલ જાડવાવા પછી તેરતામાં જતાં કોઈ રીતે ખરાબ થાય

તથા તે માલને નુકસાન પુગે તેના લેખમદાર માલ મંગાવનાર છે.

૭. જ્યાં રેલવે નહિ હોય ત્યાં ગાલ કોરમ્પ્ટ અને ક્યાં સોકલાવમે

તેનો ખર્ચો ખુલાસો માલ મંગાવનારે લખી જણાવવો.

૮. હુડી મોકલાવનારે ખરીદનારે ક્યાં લખવું.

૯. ગુજરાત તથા કાઠીઆના સર્વે કુકરોલરો તથા માત્રાત્રીને જ

ખુલાખાનું કે "દસ્કત શિક્ષક" કોપીયુકોના સાથે અમારો ખીજો કોઈ પણ

ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી બુકો સેક્ટર ૨ ટકા કમીશનથી મોકલી આપવાની

ગોઠવણી કરી છે. પર્કોમાં આજી ખર્ચ યામ તેમ કરીશું. (તેઓની એ

પ્રમાણે મરંજ હોય તેઓએ નામસે અંતે લખવું.)

૧૦. વિનિતિપૂર્વક સર્વે હુડીઓના જણાવવામાં આવે છે કે "દસ્કત

શિક્ષક" ની કોપીયુકો વાપરવાથી જોગવાઈના દસ્કતમાં આગવી તથા

હામની કોપીયુકો કરતાં ગુજારો વાપરે કે નહિ તે વિષે ગોતાની અભિપ્રાય

નામ સાથે લખી જણાવવા કે જેથી પૂરતી જોગવાઈ તેનો પણ પરિત

ઉપયોગ કરવામાં આવે.

૧૧. નાટક કાગળો લેખમાં આપી નહિ.

આદરણ કાવંસણ માસ્તર.

દસ્કતશિક્ષક મેગેટક્ટી.

ધોનીતલાવ ખુલાખ.

બહાર ખાખર.

જનમનજીરવાનો પંડિત જાનનામાઈ તરફથી સ્વીકાર નામનું જા!

અત્યંત નીચરે પુરજક થોડી સુદતમાં બહાર પડશે.

સુકામ જાનનગર. રહિતા જનનામાઈ.
જેવાકોઈ જોગવાઈની ભૂગોળવિદ્યા મેં રેવાકોઈની નિશાજોન
ખીજા અને ત્રીતા સોરણના પિદ્યાવિજ્ઞાન સાર, કુદ અને સોરજ વહી
સંહિત જુન આખરે બહાર પડશે. માટે આકેક ક્યારે પોતાના મહેત
જની મારફતે નાગેને શિરનાજ લખવું. સોવલ સોવલ પેછ પૂછ ૩૬, કીમ
રહે—૧—૬. દસ નકલ પોટેજ માફ.
સોજેશર નાનકેશર બદ મહેતાજ કાંબીઆ. તા. જુલાય ૧૯૬૬

ગુજરાતશાસ્ત્રપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER
SEPTEMBER 1889.

પુસ્તક ૨૯ સુ. સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૯, અંક ૯ મો.

મતાહ બહુ મોટું ગુણ, નામ તેમ છે કામ;

કર અંતે મન સુવર્ણ, ખરી એતી ધરી હામ.

વ્યવસ્થામણિકા.

૫૮.

CONTENTS:

તોમ વિશે.....	૧૯૩	Object-lessons: Weights	193
અનિર્જ પદાર્થો.....	૧૯૪	Minerals	194
સુમિતિના પાઠો.....	૧૯૫	Moral Lessons	195
મહામહાદેવ મંજરા આભ્યાં ..	૧૯૭	Visit of the Lady-Superintendent.	197
સમય.....	૧૯૮	Time	198
નિવાસોના ઓરડામાં પ્રકાશ તથા હવાની છૂટ રાખવા વિશે.....	૨૦૩	Ventilation & Lighting of School-rooms	202
આરોગ્યના વર્ધક ગુણો વિશે બાંધણી.....	૨૦૫	A Lecture on Sanitary Reform	205
સરકારી સંદેશ અવરો.....	૨૦૬	Departmental Notifications	206
નિવાસોનાં ઇનામ પત્રક.....	૨૧૧	Prizes distributed in Schools.	211

(ઠેકવણી ખાતાના દુકમચી).

આગદાવાદગો

મામાની હોબીમધ્યે કુતાહટડ પ્રિન્ટિંગ અને જનરલ એલન્સી કંપની

પ્રિન્ટિંગના પ્રેમમાં રજાજોડામ ગંગાશામી છાપી પ્રગટ કર્યું.

સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.

વર્ષનો રૂપિયો એક અગાઉથીજ પોટેજ માફ..

૧૯૮૬ નવેમ્બર ૧) ના આખી જે..... અંકો આપી.

સ્કુલ માસ્તરો વિગેરેને ઉપયોગી. ધી ગુજરાત પ્રોવીડન્ટ સોસાયટી લીમીટેડ.

ઈંડોપત્ર કમ્પનીએ એક પ્રમાણે રજીસ્ટર થઈ છે.

આ મંડળીના કમ્પરોને સંપન્ન એવો છે, કે તેમનામાંથી હરકોઈ કમ્પર બ્યારે મુજરી જાય ત્યારે તેના વારસને બાકીના સમગ્ર હયાત કમ્પરો નાણાની મદદ કરે, અને તેથી કરીને આ મંડળીના દરેક કમ્પરના વારસને નાણાની મોટી રકમ મળે. દરેક માણસ જોનારી યથાશક્તિ પ્રમાણે મદદ કરવાનું પસંદ કરી શકે. તેને માટે એક રૂપીઆથી તે એક આના મુદ્દાના છ વર્ગો કરેલા છે. જેમાં સૌથી મોટું આઠ આના સંપત્તિ સામીલ થવું યોગ્ય છે. કમ્પર થવાની મરજી હશે તેમને અર્ધા આનાની ઠપાલની ટીકડે મોકલેથી આ સોસાયટીના મુખ્ય નિયમોની મોપડી તથા કમ્પર થવાની મરજીના કોમ મફત મોકલવામાં આવશે.

ઓફીસ—અમદાવાદમાં રીચીરીડ બપોર ૨૦ મિનિટ પોળને નાકે શ્રીજીવસવદાસ મુળચંદ. વકીલ. સેક્રેટરી તથા મેનેજર.

શાખાપોગી, શુદ્ધ, સરળ અને સોંધુ પુસ્તકોની ભૂમિતિ ભાગ ૧ લો. રચનાર માણિકલાલ નાગરદાસ તા. ૨૬ મ. આ. રાજકોટ. કેપુઆરી ૮૯ ના શાખાપત્રમાં અગ્ર અગ્રા પ્રમાણે આ પુસ્તક તૈયાર થયું છે. પૈસા પહેલા આપી કે વેચુપેચલ મંગલોઈ દરનંગની કી. ચાર આના ને પોસ્ટેજ છ પૈ. સામગ્રી નંગોનું એ અગ્ર પ્રમાણે પણ ૧૦૦ થી વધુ નંગોનું ૧ ટકા કમિશન. એજ અગ્ર મુજબ “દેશી નામોનો સાર” તૈયાર થાય છે.

જાહેર અગ્ર.

જાહેર અગ્ર. ૧ જાહેર—આગ્રા અને લખનૌર વાળી સરકારે મંજૂર કરે. ઉરડુ મોપડી નીચે મંહી કરનારને ત્યાંથી મળે ૦-૧-૬ ઉરડુ પેટલો ૦-૧-૫ બીજી ૦-૨-૬ ત્રીજી ૦-૩-૦ ચોથી ૦-૨-૬ બાકરણ ૦-૮-૦ શાહાના ૧-૨-૦ આખલાક કાચી.

તા ૧૨-૦-૮૮ સુરત હરીપરા ધી કોટે. જમતાદાસ ભગવાનદાસ ખુકસેજર.

સહેલું સસત્રું ને ઉપયોગી દેશીનામાની, પદ્ધતી ત્રીજી આવૃત્તિ:—

રચનાર પ્રેમચંદ કરમચંદ. હે. મા. કિ. દે. જો. રાજકોટ. કીંગન ૫ આના, પોસ્ટેજ છ પાઈ. પણ ૫ નંગથી માફ. ૧૦ થી ૧૦, ૧૫ થી ૧૫, ૨૦ થી ૨૦, ૨૫ થી ૨૫. ટકા કમિશન. રાજકોટમાં કપા. ૪૦. મુખ્યાર્થમાં લાલબેરીવાળા ધમોદર હમરદાસ (અલકાદેવીને રહેતે રામવાડી પાસે) સુરત. ખુકસેજર ત્રીભોવન ગોપાળદાસ. (દે. ભાગા. તલાવ) પાસેથી મળે.

ગુજરાતશાલાપત્ર.

પુસ્તક ૨૮ મું.

સપ્ટેમ્બર.

૧૮૮૯.

અંક ૯ મો.

તોલ વિષે પાઠ ૮ મો.

૧, કૌંસ ત્રેફલ અમદાવાદ.

વર્ગની આગળ શેરીઆ છે, એક બશેરી, એક પાંચ શેરી, દશેરી, અષમણીઆ, અને મણીઆ, તથા ત્રાજવાં રાખવાં. એ કાટલાંથી તેણીની એવી જાણીએ પણ રાખવી અને દોઢ વસ્તુ તેઓથી તોળાય પણ ત્રાજવામાં માપ નહિ તેવી રાખવી.

શિક્ષક—આખા વર્ગની સાથું જોઈને ૧૧ મો નંબર આ કાટલાંમાંથી શેરીઆ દેખાડો, અને તેને આ ત્રાજવામાં મૂકો. નિશાળીઓ તેમ કરેછે. શિક્ષક—૧૭ મો નંબર આથી આમાંથી બીજી શેરીઆ બોળી કાઢી ત્રાજવામાં મૂકો. નિશાળીઓ તેમ કરેછે. શિક્ષક—આખા વર્ગને કહેછે, આ એક પદ્ધતિમાં બે એક શેરીઆ છે. ૧૫ મો નંબર, મેં શું કહ્યું? નિશાળીઓ ખરો જવાબ દેછે. શિ.—આખા વર્ગને જુઓ આ સામા પદ્ધતિમાં હું એક કાટલું મેલી સાજું છું. પાંચમો નંબર, તમે કહો કયા પદ્ધતિમાં વધારે બારછે? નિ.—બેમાં સરખો છે. શિ.—૧૮ મો નંબર તમે કહો તો આ મોટું એક કાટલું કિંમતી થયું જવાબ બેશેર. શિ.—એનું નામ જાણતા હોય તેમજે હાથ ઊંચા કરવા. પહેલો નંબર તમે કહો. જવાબ બશેરી. શિ.—સિક, બધા જુઓ એ બશેરીને આ બે શેરીઆની જોડે મૂકું છું, અને આ ખાલી પોતા પદ્ધતિમાં આ મોટું કાટલું મેલી તોજું છું. ૧૨ મો નંબર, તમે કહો એ કેટલા શેર છે? નિ.—ચારશેર છે. શિ.—આ પાંચશેરી તમને એક પાટમાં દેખાડી દતી. એ પાંચ-શેર જે કે નહિ તે આજે લોળીને પહેલા નંબર તમે બતાવો. નિશાળીઓ

તેમ કરી દેખાડે છે. શિક્ષક બીજી જણસો તોળાવી પાઠને પાઠ કરાવે છે, તથા દશશેરી, અધમણીઓ, દેખાડી સમજાવે છે. પછી બીજા નંબરને કહે છે કે આ ખુરશીને તોળો. નિશાળીઓ—એ ત્રાન્વામાં નહિ માય. શિ.—ખરૂં કહોછો. બીજો બધા, એ ખુરશી ને જોડે ટેબલ પર તોળાય એવો મોટો લાકડા તોળવાનો કાંટો છે તે દેખાડું. તેમાં તમને પણ હું તોળી શકીશ. આખો વર્ગ કાટલાં જોડે લેઈ લાં જાય છે. શિક્ષકે ખુરશી તોળી. પછી ૧ લા નંબરને કહ્યું, આવો તમે એક પલામાં બિચા રહો, હું તમને તોળું. તમારી નોટમાં તમારું તોલ લખી લેજો. ૧ લા નંબરને તોળ્યા પછી વર્ગના પ્રત્યેક જણ તોળવવાને આતુર જણાયાથી શિક્ષકે વારા ફરતી દરેકને જોખ્યો અને તેથી નિશાળીઓ બહુ આનન્દ પામ્યા, અને જે તેમને શીખવ્યું તે બહુ સાફ આવડ્યું, અને મોટા કાંટા જેમણે જોયા હતા તેમણે સંભારી કલા.

સૂચના—આ પાઠ શીખવવાને એવી રીતે આપના જોઈએ. જે નિશાળને એ ન મળી શકે તેમાં એ આખી નહિ શકશે. પાઠશાળામાં જ્યાં મળી શકે ત્યાં વર્ગને લેઈ જવો અને નજરે દેખાડી તથા તોળીને શીખવવો. ખાળકો પડે તોળાવાથી ખુશી થશે, અને દરેકનો ભારે બિન હાવાથી પાઠનો વિષય સારો સમજશે.

અનિજ પદાર્થો.

સામાન્ય લક્ષણો—કેટલાંકે લક્ષણોએ કરીને અનિજોના બેદારખાણી શકાય છે. પ્રત્યેક જાતના અનિજનું વિરોધ વર્ણન કરતી વેળા તેનાં તે વર્ણનવારે કહેવાં ન પડે માટે એમાંનાં જે લક્ષણો અતિ અગત્યનાં છે તેઓનું સ્પષ્ટિપ્તિ જ્ઞાન અહીં કરવું ઠીક પડશે.

ચળકાર—ધણક અનિજોમાં મસ ચળકાર હોય છે. લક્ષણ તો એ ચળકારનાં જોણ વધતાંજણ કરતાં તેની જાત વધારે અગત્યની છે. અતિ અગત્યના બેદો નીચે પ્રમાણે છે—

ધાતુ જેવો ચળકાર,	ઉદાહરણ	સીસાપેનનો છે તેવો.
કાય જેવો ચળકાર,	ઉદાહરણ	કાચમણી કે કીચાપત્થરના
રાગ કે લાખ જેવો,	ઉદાહરણ	કેરનો કે તુણમણીના જે
મોતી જેવો,	ઉદાહરણ	સફેદ મુરખ જેવો.

જે ખનિજોમાં ચોટા ચળકાટ પણ નથી હોતો તેઓ ઝાંખા કહેવાય છે.

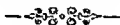
રંગ.—ખનિજોને રંગ બહુ તરેહના હોય છે, અને ધણીવાર એમ બનેછે કે એક ખનિજ બિન્ન બિન્ન રંગવાળો હોય છે; ખીજા પદાર્થોના મળવાથી એમ બનેછે, માટે ખનિજ પારખવામાં કે ખનિજના ભેદ પાડવામાં રંગ એ બહુ ઉપયોગી લક્ષણ નથી. પણ ધાતુચળકાટની જોડે જે રંગ હોય તે એ અર્થે કામ લાગેછે, કેમકે તે વધારે નક્કી છે, ઉદાહરણ કાચું સીસું (જેમાંથી ખીજા પદાર્થો કાઢી નાંખેલા નહિ એવું સીસું) એનો રંગ સદા ઘેરો ઘોળો હોય છે.

રંગ સંબંધી ખાસ દેખાવથી કેટલાક ખનિજો ઓળખી શકાય છે.

જેઓમાં ધાતુચળકાટ છે તેઓમાંના કેટલાકને મેઘધતુખ્યતા જેવા રંગ હોય છે, ઉદાહરણ, કાચું તાંબું; કેટલાકના અંદર દૂધના રંગનો પ્રકાશ હોય છે.

કઠણાશ—જુદા જુદા ખનિજોને તેઓના જડ ગુણોથી પારખવાની કસોટીઓમાં ધણી સહેલી કસોટી તેમની કઠણાશ છે. ખનિજોમાં એક એકથી વધારે ઝોલા કઠણુપણમાં ધણો ભેદ છે, તથાપિ હરકોઈ એક જાતના ખનિજની કઠણાશ ધણુંકરીને સદા એક સરખી છે. એ માટે ખનિજોને ઓળખવાને તેઓનું કઠણુપણું બહુ ઉપયોગી છે. એક ખનિજ ખીજા ખનિજને જેમ સહેલથી કે મુશ્કેલીથી ખોતરી શકે તે ઉપરથી તેની કઠણાશ જાણી શકાય. મુકાબલો કરવાનું માપ કે ધોરણ નીચે પ્રમાણે છે:—

૧ તાલક, ૨ ચાક, ૩ રાકસાઈ, સિંધવ, ૪ કાલકરપાર, લાખરપાર, ૫ કુબરપાર, ૬ આટાઈટ, ૭ ફેલ્સપાર, ૮ ચક્રમક, ૯ પોખરાજ, ૧૦ કોરો.

સુનીતિના પાઠો.

કાયદામાં ઠરાવેલા અપરાધો.

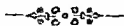
મયા અંકમાં આ વિષેના પાઠમાં બજામણ કરવામાં આવી છે કે જેમાં એક માણસે કાયદાનું સાધારણ જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ. એ બજામણનું ના મેળવે કારણ એ છે કે કાયદો તોડનાર માણસ ન્યાયની કચેરીમાં એમ કહેછે

કે હું કાયદા જાણતા નથી તો ન્યાયાધીશ તે બહાનું સ્વીકારી તેને મારી દેતા નથી, કેમકે કાયદાથી અજાણપણું યુનેક્લગારને બચાવે નહિ એ કાયદાનું અને ન્યાયનું એક મૂળતત્વ છે. એ સુનીતિનું મૂળતત્વ પણ છે. સુનીતિના નિયમોથી અજાણ્યું માણસ તેનાં દુષ્ટ કર્મોને માટે સજા પામે છે. તેમજ સદિના નિયમો ભંગ કરનાર મનુષ્ય તે નિયમોથી અજાણ્યો છતાં સજા પામે છે. એ માટે સુનીતિના અને સદિના નિયમોનું તથા કાયદાનું સામાન્ય જ્ઞાન મેળવવું એ માણસનું કર્તવ્ય છે, અને કેળવણીનો મોટામાં મોટો હેતુ છે. આ સત્ય મહેતાંજીએ નિરાળીઆના મનમાં પૂરું ઉતારવું જોઈએ.

બહુધા સુનીતિને આધારે કાયદા રચાયલા હોય છે, માટે સુનીતિનાં મૂળતત્વો જો મનમાં પાકાં હશ્યાં હોય તો કાયદાની મર્યાદામાં રહેવું કઠણ નથી. અસત્ય (જૂઠું), આળસ, અતિક્રોધ, કૃપણતા, દ્રોષ, અદેખાઈ, ક્રોધ, નિર્દયતા, અભિમાનાદિક દુર્ગુણો યુનાદ કરાવે છે. દરકોઈ સરકારી ખાતાના નાના મોટા નોકરો જો સુનીતિનો ભંગ ન કરે તોજ તેઓ પોતાની દરજે કાયદા પ્રમાણે બચવી શકે, અને તમામ રીઝતને પણ એજ લાગુ પડે છે.

ખોટી સાહેદી (સાક્ષી) આપવી, ખોટા પુરાવા બનાવવા કે આપવા એ મોટા અપરાધ છે અને તેઓને માટે કાયદામાં ભારે સજા છે. ખોટાં ખતો કે ખીજા દસ્તાવેજો બનાવવા, કોઈ લેખમાં દરકોઈ રીતે કપટી ફેરફાર કરવો, યુનાદ છુપાવવા, તેઓ વિશે અમલદારોને ખોટી ખબર આપવી, કોઈ મીલકત સરકાર જપ્ત થતી હોય અથવા હુકમનાનું બચાવવામાં લેવાની હોય તેને દગલખાણથી ખસેડવી કે સંતાડવી કે તેપર જૂઠો દાવો કરવો, કોઈને નુકસાન કરવાને જૂઠો વેપ કે જૂઠું નામ ધારણ કરવું, અપરાધી પકડાય નહિ, કે સજાથી બચે માટે પોતાના ઘરમાં રાખવો, કે કોઈ ખીજે ઠેકાણે સંતાડવો, કે નસાડી મૂકવો, કેદીને ગફલતથી કે જાણીને નાશી જવા દેવો, કે નાસવામાં સહાય કરવી, નાશી ગયેલા કેદીને ઘરમાં રાખવો કે દરકોઈ પ્રકારે મદદ કરી તે પાછો પકડાય નહિ તેવા ઇલાજ કરવા; સરકારી દફતરમાં, અને સર્વિટ્રિક્ટમાં ફેરફાર કરવો, કોઈની જૂઠી સહી કરવી, જાણીબુજીને કાયદા વિરુદ્ધ હુકમ કરવા, રિપોર્ટ કરવા, કોઈ નિરપરાધીને કેદ કરવો કે ખીજા કોર્ટમાં ઈસાફને માટે કમિટ કરવો, પકડવાની દરજા છતાં આરોપીને કે અપરાધીને પકડવો નહિ. તોલમ-

દાર કે ગુનેહગાર તેને કાયદેસર પકડનારની સામે ચાપ કે હરકત કરે, ગયવા તેને પકડતો અટકાવવો કે પકડ્યા પછી છોડાવવો, ઈ-સાફ કરનાર ખમણદારનું અપમાન કરવું, કે તેના કામમાં હરકત કરવી, એ સર્વ ગુનાહ છે, અને તે કરનારાને કરવાની બુદ્ધિ બુદ્ધિ સમજાવો છે.

મહમ સાહેબ મળવા આવ્યાં.

પરણેલી સ્ત્રીઓને અને મોટી ઉમરની કન્યાઓને બચાવનાર મહમ સાહેબે તેમને સુધરૂતાઈ તથા શુનીતિની કૃણવણી આપવાનો વિચાર ક્યો તેવારે એમ મુજબ કે પ્રથમ મારે એમની એ વિષે અવસ્થા જાણવી જોઈએ. તેમની ખામી જાણી તે ખસેડવાને કરેલો બોધ કાંઈ અસર કરશે. સામાન્ય નીતિના પાઠો વાંચનની ચોપડીઓમાં છે તેઓ ત્રીશોક વર્ષોથી શીખવવામાં આવેછે, તથાપિ કાર્યસિદ્ધિ થયેલી દીસતી નથી, એનો પુરાવો તેના જોવામાં ચોતરફ આવ્યો. અમદાવાદ, નડીઆદ, ભરૂચ, સુરત, મુંબઈ ભાવનગરદિક શહેરોમાં તથા સંકડો ગામોમાં કન્યાશાળાઓ ધણી વરસોથી સ્થાપન થયેલી છે, અને હજારો કન્યાઓ ચોથી, પાંચમી, છઠ્ઠી અને સાતમી ચોપડીઓ બણી હોઈ જઈ માતાઓ યજ્ઞો છે તેઓની દીકરીઓ, અને દીકરા મોરોનાં અને હોળીનાં પર્વોમાં વગર બહેલી નારીઓની છોડીઓ અને છોકરાની પેડે કુધારે પતેછે. બહેલી જનેતાઓનાં બાળકો સુધરેલાં જણાતાં જોઈએ તે જણાતાં નથી. માની શીખામણ જેવી દીકરીને અસર કરે તેવી બીજા કોણની કરે નહિ, અને દીકરાના કામજ મન પર પણ ગાનો બોધ ઓછો દસતો નથી. એ કામમાં બાપના સદ્ગુણદેશની અને માબાપના સદાચરણ રૂપી દર્શનની પ્રુથિની તથા ગુરૂથી મળતી સારી કૃણવણીની જરૂર છે. કન્યાશાળાઓમાં અને છોકરાની નિશાળોમાં પરીક્ષામાં પાસ કરાવવા ઉપર નજર રાખી શિક્ષકો બચાવે છે, અને પરીક્ષામાં પાસ થવાને માટેજ મોટી ઉમરના નિશાળીઆ બહેણે. નોકરી મેળવવી એ હેતુ માત્ર છોકરાનો છે. છોકરીઓ નોકરીની દરકાર રાખતી નથી. પરીક્ષકો પણ ભાગ્યેજ જોડા ઉતરી વાસ્તવિક કૃણવણી આપવામાં આવેછે કે નહિતેની તપાસ કરેછે. એનું માફું પરિણામ ~~જે~~ યશું છે કે નિશાળોમાંથી બણી હોઈ

મોટી થયેલી સ્ત્રીઓ તથા મોટા થયેલા પુરુષો ઘણુંકરીને કેળવણી પામેલાં જણાતાં નથી. નહિ બહેલા અને બહેલાની વચ્ચે જે ભેદ હોવો જોઈએ તે દેખાતો નથી. વિદ્યા ઉપર, મારા ગ્રંથો ઉપર, હરકાઈ પ્રકારે સદ્ગુણ સંપાદન કરવા ઉપર જે પ્રેમ નિશાળેથી બણી ઉઠેલામાં હોવો જોઈએ તે જણાતો નથી એટલુંજ નહિ, પરંતુ તેઓનાં આચરણ, તેઓની કરણી, અને રહેણી સંસ્કાર પામેલી માફક પડતી નથી. તેઓમાંના યોડાનાજ વિચાર સુધરેલા છે, અને યોડાજ સુશિક્ષાનાં લક્ષણો દાખવે છે. જેવી દૃઢતા નિશાળોમાં ગૂંજરાતી કે અંગ્રેજી નહિ બહેલાં સ્ત્રી પુરુષો પોતાના મતને વળગી રહેવામાં દર્શાવે છે તેવી દૃઢતા બહેલાંમાં જોવામાં આવતી નથી. વગર બહેલાં બહેલાંને ધસડી જાય છે. આતું હોવાનાં મુખ્ય કારણોમાં મહેતાજીઓના અને મહેતીજીઓના શિક્ષણની નબળાઈ છે એમાં સંદેહ નથી. એમાંના આગલા સાથે મારે સંબંધ નથી, પણ પાછલાંને માટે મારાથી જોઈ જતી શકે તેટલું કરતું એ માફ કર્તવ્ય છે. હું એમને ઉપલક્ષ્ય શીખામણ દઉં છું તેની છાપ તેમના મનપર ઊડી પડતી નથી. મારે એમની જોડે વધારે ગાઢો સમાગમ કરવો જોઈએ, એમના સંસાર વહેવારનું અનુભવી જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ, અને તે મેળવવાને તેમને ઘેર જઈ તેમનામાં બળવું જોઈએ. તેઓ અને તેઓના પડોશીઓ, અને નાતીલાઓ જે જે કહેછે તે નજરે જોવું જોઈએ, અને જોવે છે તે કાને સાંભળવું જોઈએ. આ હેતુ પાર પાડવાને મારે મારા હાથ તળે બાથુનારી નાની મોટી પ્રત્યેક જાહને ઘેર જવું, ક્યારે જવું, ઓચિંત્તા જવું કે આગળથી ખગર કરીને જવું, ક્યે પહેરવેશે જવું, મારા દેશની રીત પ્રમાણે પહેરેલે લૂધડે (મડમને પોશાકે) કે સાડી, કાંચળી અને ચણીઓ પહેરી, એનો મારે પ્રથમ વિચાર કરવો.

— ❧ —

વચ્ચત.

કેટલાક માણસો પોતાનું દ્રવ્ય ખૂટી જાય છે ત્યાં લગી તેની કીમતનો વિચાર કરતા નથી અને ઘણા લોકો પોતાના વખતનું પણ એમજ કરેછે. કમવધેના વગર કલાકના કલાક ગુંગેલી દેછે અને પછી બ્યારે આવુખ્ય ઉ-

તાવળે ઝોલું ધાયછે ત્યારે તેનો વધારે ઉદ્ધાપણથી ઉપયોગ કરવાની ફરજ તેમ-
ની યાદ આવે છે. પરંતુ એપરવાઇ અને આળસની ટેવ દૃઢ થઈ ગઈ હોય
છે અને જે બંધનોથી તેઓ હાથે કરીને બંધાયા હોયછે તે બંધનો તોડવાની
તેઓમાં શક્તિ હોતી નથી. ગુમાવેલી દોઢત ઉદ્યોગથી, વીસરેલું જ્ઞાન અ-
ભ્યાસથી, બગડેલી તંદુરસ્તી મિતાહાર અથવા ઝોસડથી ફરી પ્રાપ્ત થઈ
શકે, પરંતુ ખોળેથી વખત સદાવડો જતો રહેછે.—સ્માધદ્વસ કૃત “આત્મ-
સહાય” (સેઃ૬-૯૬૫).

તા. ૨૦ મી જાન્યુઆરી સને ૧૮૮૯.

“આપણે આ વર્ગની જોગવાઈઓનો સારામાં સારો ઉપયોગ શીરીતે
કરી શકીએ” ? એ પ્રશ્ન જે પંદર દિવસપર તમને પૂછ્યો હતો. અને જે
કશું હતું કે એનો ઉપાય નિયમ અને ઉત્સુકતા છે તે આપણે સર્વે ગ્રહણ
કરીએ તો લાભ થાય. જવની કેટલીક સાધારણ જોગવાઈઓ વિશે, તેમાં
વિશેષે કરીને (૧) વખત, (૨) દ્રવ્ય, (૩) સ્વાસ્થ્ય સત્તા, (૪) આરોગ્યતા,
(૫) ગમત, (૬) મનન, એ ૭ બાબતોના ઉપયોગ વિશે વધારે વિસ્તારથી
જોતવાનો આજે મારો વિચાર છે. આપણે વખત વિશે પ્રથમ વિચાર કરી-
એ; એટલી બાબત આજે જાણ થશે.

જેને આપણે વખત કહીએછીએ તે આ સંસારને સાર માત્ર છે.
એ સંસારવડે આપણે નાશવંત અસ્તિત્વનાં મર્યાદિત કાર્યો દર્શાવીએછીએ.
એ સ્વાભાવિક નિયમિત ક્રમ હોઈ આપણા જીવનની નિયમિત ક્રમ પ્રમા-
ણે વ્યવસ્થા કરવામાં સહાય કરેછે. પરંતુ જે વ્યવસ્થાઓએ કરીને આપણા
મરણાધીનતાની હદ ધાયછે તે વ્યવસ્થાઓને લીધેજ અવકાશ અને વખત-
ની મર્યાદા ધાયછે. જ્યાં—ઉદાહરણ, પરમેશ્વરને—એવી મર્યાદા નથી, ત્યાં
આદિ નથી અને અંત નથી, ત્યાં વખતનો આભાસ હોઈ શકેજ નહિ. કા-
રણ કે વખતને અંત છે, અને પરમેશ્વર અનંત છે. વખત આ સંસારને
માટે અને આ સંસારને માટેજ માત્ર છે. જેમ આપણી પૃથ્વી અગાધ અ-
વકાશમાં માત્ર ટપકું છે તેમ વખત એ અનંત કાળરૂપી અપાર સાગરમાં
ની જોળ કાપી કહાડેલું માત્ર નાનું જિંડુ છે. હિંદુઓનાં અને પ્રાચીન પુસ્ત-
કમાં યુગોના જે લાંબા, લગભગ અનકંઈ કાળોંનરમાં ભાગ કરેલા છે તેઓમાં
આ વિચારનો આભાસ છે એમ મને લાગેછે. કહેછે કે સત્યયુગ સત્તર લાખ

પીસ દહ્મર વર્ષ ચાલ્યો હતો; ચેત્રયુગ ખાર લાખ છત્ર દહ્મર વર્ષ ચાલ્યો હતો; હાપર યુગ આઠ લાખ ચોસક દહ્મર વર્ષ ચાલ્યો હતો; અને કલિયુગ ચાર લાખ બત્રીસ દહ્મર વર્ષ ચાલવાનો છે તેમાંનાં શુભારે પાંચ દહ્મર વર્ષ ગયાં છે. આ અતિશય લાંબા કાળાંતર સૃષ્ટિના આરંભની જેમ વધારે ખાસે જાય છે તેમ વધારે લાંબા થતા જાય છે તેઓ ઇશ્વરના સરજવેલા પદા-યોમાં વખતનો કાંઈ અર્થ નથી એ સત્યના જ્ઞાનને લીધે કયાં દસે એમાં કાંઈ શક નથી. ઇશ્વરને તો એક દહ્મર વરસ એક દિવસની બરાબર અને એક દિવસ એક દહ્મર વર્ષની બરાબર છે.*

પરંતુ આપણે તો વખતનો અર્થ છે અને તે મોટો છે. જે બીજી દુનિયામાં વખત નથી તે દુનિયામાં આપણને લેઈ જવાર આ બવનું માપ અને ઉગ્રાઈ એ એનો અર્થ છે. બરાબર ખાજવામાં આવે તો બવની જે વ્યવસ્થા અને વિભાગ—બ-વની અવસ્થાઓ અને જોગવાઈઓની વ્યવસ્થા અને વિભાગ—મનુષ્ય માત્રને પોતાનાં કર્તવ્યો કરવામાં સદાય કરે છે તે એનો અર્થ છે. શું આપણે આપ-ણા વખતનો યોગ્ય ઉપયોગ કરીએ છીએ ? શું આપણે વિચારપૂર્વક અને સંબાળથી તેનો વિશ્લેષ કરીએ છીએ ? મનુષ્ય પ્રત્યેના અને ઇશ્વર પ્રત્યેના આપણા ધર્મ જન્મવવામાં આપણે શું બધેજ વખત કઢાડીએ છીએ ? આ પ્રશ્નો અગત્યના અને ગંભીર છે, અને તેઓના ઉત્તર આપવામાં વિવ્ર-ન કરવો ન જોઈએ. આપણે ઉત્તર આપીએ તેવેશ પછી પગે ચાલી જાય- છે, લાભકારી કૃત્ય કરવાનો વખત ચાલ્યો જાય છે; દરેક પગ આપણી કનેથી કાંઈક લેતી જાય છે, જીવંતરનો કાંઈક ભાગ, જોગવાઈનો કાંઈક ભાગ લેતી જાય છે, અને આપણને અનંતકાળ બણી પસડી લેઈ જાય છે.

વખતના ઉપયોગનું અત્યંત, સંતત મહત્વ વિચારી, દરરોજ પ્રાતઃક્ર-મના સાંત સમયે પથારીમાંથી ઉઠતાંજ હું આજનો દિવસ સારામાં સારો ગીરીને ગાળીશ ! એ પ્રશ્નનો પ્રત્યેક જન્મ પોતાના મન જોડે ગંભીરપણે વિચાર કરવામાં યોગ્ય પગ કઢાડે તેના કરતાં તેઓનો વધારે સારો ઉપયોગ આપણે કરી શકવાના નથી એ, આરા મિત્રો, તમે ખગીન મનજો.

* એની જોડે જણાવેલા દિવસ સરખાવે. જણાવેલા એક દિવસ એક દહ્મર 'કલિયુગ' અથવા ૪૩,૨૦,૦૦૦૦૦ (નેતાળીસ કરોડ ત્રીસ લાખ) વર્ષનો છે.

પ્રત્યેક ક્ષણ અંતરૂપ છે; અને પ્રત્યેક ક્ષણને પોતાની ફરજ, પોતાની જોગવાઈ છે. દરેક ક્ષણ કુમાર્ગે ગુમાવ્યાથી કાંઈક જતું રહે છે; અને પાછું ન મળે એવું કાંઈક નાશ પામે છે, કારણ કે તે તક પાછી આવી શકતી નથી. એ કારણથી આપણને વખત હોય તેવારે વખતની મોટી જવાબદારી આપણે માથે હોઈ તેનો હિસાબ પરમેશ્વરને આપવો પડશે એવું જાણી આપણે પ્રવૃત્ત અને ઉદ્યોગી થવું જોઈએ. મનુષ્ય સંપૂર્ણતાને પહોંચી શકતું નથી; અને એક પણ ક્ષણ ગુમાવવી નહિ—આપણા ઊંઘવાના, જાગવાના, સુમાફરી કરવાના, ખાવાના, કામ કરવાના, અને રમતગમતના વખતના એવા બાગ કરવા કે એક ક્ષણ પણ નકામી જાય નહિ, આપણે આપણું દરેક કૃત્ય અતિ ઉત્તમ રીતે કરી શકીએ.—અર્થાત્ પાપ કર્યા વગર આપણે આપણું જીવન કદાહીએ—મનુષ્યથી ન થઈ શકે એવી રહેણીથી ચાલીએ. તથાપિ એ આપણામાંના દરેકનું લક્ષ્યસ્થાન હોવું જોઈએ અને તે પ્રાપ્ત કરવાનો આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ; અને જે માણસ એ લક્ષ્યસ્થાનની સાથે વધારે સમીપ જાય છે તેજ માણસ સધળાં સ્થળોમાં અને સધળા જાનામાં શ્રેષ્ઠ ગણાશે.

આપણે એ ઉદ્દેશ પ્રમાણે શીરીતે વર્તવું ? આમ કરો, કે તેમ કરો એમ કહીને હું તેનો ઉત્તર આપી શકું એવો એ પ્રશ્ન નથી. પરિપૂર્ણતાને રાજમાર્ગ નથી તેમ કોઈ સાધારણ આડીવાટે નથી, એકજ આચરણ સર્વેને માટે સદા યોગ્ય હોતું નથી અને પ્રત્યેક જણની અવસ્થાપર તેનો ધણો આધાર રહેશે. હું તમને એક સામાન્ય શીખામણ—મેં મારા પ્રથમના બાપણમાં જે શીખામણ આપી હતી તેજ માત્ર આપીશકું—પરમેશ્વરનું પવિત્ર સંનિધાન મનમાં લાવવાનો સદા પ્રયત્ન કરો; અને તેનું કામ કરી તેની દૃષ્ટિમાં તમારું આયુષ્ય ગાળવાનો પ્રયત્ન કરો; અને એ પ્રયત્નમાં તમે જોટલા પાર પડશો તેટલે સુધી તમારું જીવન સાર્યક થશે એમ તમારે નકો માનવું. તથાપિ હું તમને ખીજા ચોડાક વ્યવહારોપયોગી વિચારો સૂચવું છું તેઓ પણ જે નિયમ રાખવાની ટેવ વિશે મેં તમને પંદર દિવસપર જણાવ્યું હતું તે ટેવ વિશે હું તમને સંબંધ રાખે છે.

તમારા દિવસના બાગ કરી જેમ જાને તેમ નિયમસર રહેણી રાખજો. મારા કહેવાનો બાવાર્ય સમજાવવા માટે એક મદાપુરપના દર્શાવતી સદાય આપું છું. એ મદાપુરને પડે તમે એ દત્તિદાસ વાંચવો હોય તો તમે વાંચી શકો.

પીસ હજાર વર્ષ ચાલ્યો હતો; ત્રેતાયુગ બાર લાખ છત્રી હજાર વર્ષ ચાલ્યો હતો; દ્વાપર યુગ આઠ લાખ ચોસક હજાર વર્ષ ચાલ્યો હતો; અને કલિયુગ ચાર લાખ બત્રીસ હજાર વર્ષ ચાલવાનો છે તેમાંનાં શુભારે પાંચ હજાર વર્ષ ગયાં છે. આ અતિશય લાંબા કાળાંતર સૃષ્ટિના આરંભની જેમ વધારે પાસે જાયછે તેમ વધારે લાંબા યતા જાયછે તેઓ ઇશ્વરના સરળવેદાપદ-ચોમાં વખતનો કાંઈ અર્થ નથી એ સત્યતા જ્ઞાનને લીધે કયાં દશે એમાં કાંઈ શક નથી. ઇશ્વરને તો એક હજાર વરસ એક દિવસની બરાબર અને એક દિવસ એક હજાર વર્ષની બરાબર છે.*

પરંતુ આપણે તો વખતનો અર્થ છે અને તે મોટો છે. જે ખીજી દુનિયામાં વખત નથી તે દુનિયામાં આપણને લેઈ જનાર આ બવનું માપ અને ઊંડાઈ એ એનો અર્થ છે. બરાબર પાળવામાં આવે તો બવની જે વ્યવસ્થા અને વિભાગ—બવની અવસ્થાઓ અને જોગવાઈઓની વ્યવસ્થા અને વિભાગ—મનુષ્ય માવને પોતાનાં કર્તવ્યો કરવામાં સદાય દરેકે તે એનો અર્થ છે. શું આપણે આપણા વખતનો યોગ્ય ઉપયોગ કરીએછીએ ? શું આપણે વિચારપૂર્વક અને સંભાળથી તેનો વિશ્લેષ કરીએછીએ ? મનુષ્ય પ્રત્યેના અને ઇશ્વર પ્રત્યેના આપણા ધર્મ બજાવવામાં આપણે શું બધોજ વખત કદાદીએછીએ ? આ પ્રશ્નો અગત્યના અને ગંભીર છે, અને તેઓના ઉત્તર આપવામાં વિલંબ કરવો ન જોઈએ. આપણે ઉત્તર આપીએ તેવેળા પણ પછો ચાલી જાય છે, લાભકારી કૃત કરવાનો વખત ચાલ્યો જાયછે; દરેક પળ આપણી કનેથી કાંઈક લેતી જાયછે, જીવતરનો કાંઈક ભાગ, જોગવાઈનો કાંઈક ભાગ લેતી જાયછે, અને આપણને અનંતકાળ બણી ધસડી લેઈ જાયછે.

વખતના ઉપયોગનું અર્થાત, સંતત મદત્વ વિચારી, દરરોજ પ્રાતઃજાળના શાંત સમયે પધારીમાંથી ઊઠતાંજ દુઃ આજનો દિવસ સારામાં સારો શીરીને માગીશ ? એ પ્રશ્નનો પ્રત્યેક જન્ય પોતાના મન જોડે ગંભીરાઈથી વિચાર કરવામાં થોડા પળ કદાડે તેના કરતાં તેઓનો વધારે સારો ઉપયોગ આપણે કરી શકવાના નથી એ, મારા મિત્રો, તમે ખચીત માનજો.

* એની જોડે જ્ઞાનો દિવસ સરખાવો. જ્ઞાનો એક દિવસ એક હજાર 'કલિયુગ' અથવા ૪૩,૨૦,૦૦૦૦૦ (તેંતાળીશ કરોડ ત્રીસ લાખ) વર્ષનો છે.

નિશાળના ઓરડામાં પ્રકાશ તથા હવાની છૂટ રાખવા વિશે. ૨૦૩

અંગના બાગમાં "સારા પ્રકાશ અને હવાની છૂટ" રાખવાની એ ખાતાના નિયમો પ્રમાણે જરૂર છે (કોડ, પ્રકરણ ૧ હું, કલમ ૫). એ પ્રત્યેક વિષય સંબંધી લક્ષમાં લેવાની મુખ્ય બાબતો હેઠળ આપેલી નોંધમાં દર્શાવી છે.

પ્રકાશ.

૧. નિશાળના અથવા વર્ગના ઓરડામાં સારા પ્રકાશ આવે તેનો આધાર (૧) નોંધએ તેટલો પ્રકાશ, અને (૨) પ્રકાશની અતિ લાભદાયક વહેંચણુ અને ઉપયોગ, એ બે ઉપર છે.

૨. પૂરતા પ્રકાશની બાબતમાં સામાન્ય નિયમ એ છે કે પ્રકાશ આવવાનાં બાકાંનાં કદ જે ઓરડામાં પ્રકાશ આણુવો હોય તે ઓરડાના ભોંય-તળિયાના પૃષ્ઠ બાગના ફેની લગભગ બરાબર હોવાં નોંધએ. ૨૦ ફુટ લાંબા અને ૨૦ ફુટ પહોળા ઓરડામાં શુભારે ૮૦ ચોરસ ફુટ પ્રકાશની જરૂર છે. બીજી ગણતરી એવી છે કે દરેક નિશાળાના માટે ૨૦૦ ચોરસ ઇંચ પ્રકાશ નોંધએ, પરંતુ મકાનની સ્થિતિ અને મુખ ઉપર કાંઈક આધાર છે, અને ઓરડામાં નોંધએ તેટલો પ્રકાશ આવે છે કે નહિ તે ધણું કરીને સદન જણાય છે.

૩. પ્રકાશનો ઉપયોગ કરવાની બાબતમાં છોકરાંને પેલાની આંખો જરૂરે ખેંચવી ન પડે એ બાબત લક્ષમાં રાખવાની છે. અતિશય પ્રકાશને લીધે અથવા નોંધએ તે કરતાં ઓછા પ્રકાશને લીધે આંખને ખેંચવી પડે છે. આજ તેજમાં અને અતિશય તેજમાં વાંચવા લખવાથી સરખી હાનિ થાય છે. વધારેમાં વધારે છોકરાં હાથે જડખેથી અને બનતાં લગી ઉપલી મેરથી આવતા પ્રકાશમાં વાંચી લખી શકે એવી રીતે તેમને બેસાડવાં જામણી મેરથી પ્રકાશ આવે એ તેનાથી ઉતરતું કથ્થાકારક છે, પરંતુ પછવાડેથી પ્રકાશ આવે તે નુકસાનકારક છે, કારણ કે વાંચવાની ચોપડી અથવા લખવાના કાગળ ઉપર શરીરનો પડછાયો પડે છે. છોકરાંના મોંપર સન્મુખથી પ્રકાશ આવે એ સર્વ કરતાં ખરાબ છે. એ ધણું જ હાનિકારક છે, અને એ રીતે પ્રકાશ ન આવે એમ સદા કરવું. જ્યાં ઢળતા મેંજનો ઉપયોગ કરવામાં આવે ત્યાં બારીના ચોકકાતું હેલ્ડું લાકડું ઢળતા મેંજથી જાણું રાખવું, કારણ કે નીચેથી પ્રકાશ આવવાથી ગજરામણું થાય છે અને કદ પડે છે. જરૂર જણાય તેવારે સૂર્યનાં સીધાં કિરણ ન આવે તેટલા માટે બારીઓને બારણાં હોવાં નોંધએ. વિશેષ કદી રાત્રાઈ કે જે નિશાળ રાતે બેસતી.

“ખરેખર પ્રકાશ-મીઠો છે અને તડકો જોવાથી આંખને આનંદ થાય છે.” પાંજરામાંના પક્ષીને ગાતું અટકાવતું હોય તો તે પાંજરાને લૂગડાના ઢાંકી દો. પક્ષીઓ જ્યારે સુખમાં હોય છે સારે જ માત્ર ગાય છે અને અધારાથી તેમનો ઉદ્ધાસ જતો રહે છે. દિવસ અધરાયજો હોય છે તેવારે આપણને જોડો આનંદ લાગે છે તેના કરતાં પ્રકાશિત દિવસે વધારે આનંદ લાગે છે. મંદવાડ ખાઈને જોલા માણસોને પ્રકાશમાંથી શક્તિ મળતી હોય એમ જણાય છે.

અધારાવાળું ઘર સદા રોગી હોય છે. કહેવત છે કે “જે ઘરમાં અજવાળું ન આવી શકે તે ઘરમાં વેધને આવતું જ પડે.” તડકો ઘરને સ્વચ્છ કરવામાં મદદ કરે છે. એથી મંદી વસ્તુઓ જણાઈ પડે છે અને તેઓને ચોખ્ખી કરવાનું લોકોને યાદ આવે છે. પ્રકાશથી સાથ અને જીવાત નાથી જાય છે. જોઈએ એટલા પ્રકાશ અને હવા વગર સ્ત્રીઓને જનનામાં પૂરી રાખવાનો રિવાજ નહારે અને ઘાતપી છે. તેઓની પોતાની અને તેમનાં સંતાનોની તબિયત બગડે છે.

પરંતુ પ્રકાશ સારો હોવા છતાં ખૂબ તપેલા તડકામાં જવાથી માંદગી પડાય. તડકામાં દોડવાથી છોકરાંનાં માથાં ઘણીવાર દુખે છે. જે લોકોને ખેતરમાં કામ કરવાની ટેવ પડેલી હોય છે તેઓને ઇંજ ન થાય, પરંતુ બીજા લોકોએ તાપમાં બહાર જતી વેળા માયાનું સારી પેટે રક્ષણ કરવું અને ઇત્રી રાખવી જોઈએ.

અંગની સ્વચ્છતા અને નદાવું.

આમલી.—આમલી એ સર્વજન અર્પડ ઢાંકણ હોય એમ આંખને દેખાય છે, પરંતુ તે વસ્તુતઃ નાનાં છિદ્રોથી ભરપૂર છે. તેઓ એટલાં બધાં છે કે એક રૂપિયા જેટલી જગ્યામાં એ હજાર કરતાં વધારે હોય છે. તેઓની સંખ્યા શુભારે ત્રીસ લાખ છે. એ છિદ્રોમાંથી નાની નળીઓ અંદરની મેર જાય છે. એ તમામ નળીઓને સાંધી દઈ લાંબી કરીએ તો તેઓ શુભારે અઠાવીસ મીલ લાંબી થાય.

આ છિદ્રો અને નળીઓનો હેતુ હોવો જોઈએ. તેઓ નકામો પદાર્થ લેઈ જવાની મોરીઓ છે. મોરીઓને સાફ કરવાની સારામાં સારી રીત

એ છે કે તેઓમાં પાણીનો પ્રવાહ માટે, જ્યાં લગી શરીર તંદુરસ્ત હોય છે ત્યાં લગી આમડી માંદેલાં એ છિદ્રોની વાટે પાણી છૂટી નીકળે છે, એ પાણી ધણું કરીને દેખાતું નથી, કારણ કે તે વરાળ રૂપે હવામાં ભેડી જાય છે. આપણે સખ્ત મહેનત કરીએ છીએ તેવારે હમેશ કરતાં વધારે પાણી નીકળી તેનાં આમડીપર ટીપાં બાએ છે. એને આપણે પરસેવો કહીએ છીએ. મોટે સીસો બરાબ એટલું પાણી માથુસના આમડીમાંથી દરરોજ નીકળે છે. કોઈવાર ધણું વધારે નીકળે છે. જે પાણી નીકળે છે તે ચોખ્ખું હોતું નથી. એ પાણીની જોડે દરરોજ આરાદે અડધો તોથો નકામો એરી પદાર્થ નીકળે છે.

આમડીને ઘોવાથી એ નાની મોરીઓનાં યુગ્મ ઉઘાડાં રહે છે. કચરાથી તેઓ પૂરાઈ જાય છે; નકામો પદાર્થ બરાબર નીકળી શકશે નહિ; ધણીવાર ખસ અને ખીજ રોગ થાય છે. આમડીને સ્વચ્છ કરવામાં સાચું ધણી મદદ કરે છે.

આમડીમાંથી જે નકામો પદાર્થ નીકળે છે તે પહેરવાનાં લૂગડાં, પથારી, વગેરેને વળગે છે. આમડી જોડે ઘસાવાથી તે અંદર જાય છે, અને આરોગ્યતા બગડે છે. એ કારણથી શરીર સ્વચ્છ રાખતું તેમજ લૂગડાં અને પથારીઓ પણ સ્વચ્છ રાખવાં.

નહાવું.—નહાવાના ફળનો આધાર તેની રીત ઉપર છે. દાકતર ટોમ્સન કહે છે કે “હિંદુઓ તળાવ અથવા કૂવાની યડમાં માપાકૃતાર નહાતા જોવામાં આવે છે તેવા સ્નાનથી અંગ સ્વચ્છ થવા કરતાં તાવ અને છાતીના રોગ નિયમ તરીકે વધારે ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે. ઠંડી ત્રસ્તમાં ઘોડીવાર સખ્ત પવનમાં ઉઘાડા બિના રહેવાની અને પછી હવાપક્ષાં અને બીનાં વચ્ચે પહેરવાની આજ્ઞા ધણી બાધિ યાય છે.” નાહીને બીને લૂગડે, તડકામાં આવીને ઘેર જવાનો રિવાજ સારો નથી.

સાચા માથુસોએ, બાવડાઓએ અને ખાપડીઓએ, બની શકે તો રોજ નહાવું. ધણું કરીને નહાવાનો સીધો સારો વખત સવાર છે; પરંતુ જે મહેનતુ લોકોનાં શરીર કામ કરવાથી ગંદાં થાય છે તેમણે સાંજે નહાવું. જમ્યા પછી તુરત નહાવું સાઈ નથી; એથી પાચનક્રિયાને દરકત થાય છે.

નહાવામાં ચોખ્ખું પાણી વાપરવું. એવું ધારવામાં આવે છે કે ગંદ

પાણીએ નહાવાથી વાળો શરીરમાં પેસેછે. ગાગર કે ઘડો લેઈ તેમાં પાણી માથાપર રેડીને નહાવાની રીત ઉત્તમ છે. પાણી ઘડામાં ટાકું ધાયછે, અને તેને ઊંચકવામાં અને રેડવામાં જે મહેનત પડેછે તે ક્ષાયદાકારક છે. તરવાનાં હમામખાનાં પણ બહુ સારાં છે, પરંતુ તેઓ ધણીવાર મળી શકતાં નથી.

બની શકે તો શરીરે સાબુ ચોળીને નહાવું અને તેને સારી પેઠે ઘોઈ નાંખ્યા પછી બૂછરાવાળા રૂમાલ વતી લૂંછીને કોઈ કરવું. સોંધા સુગંધીવાર સાબુ કરતાં સાદો સાબુ સારો છે. શરીરને લૂંછવું અગત્યનું છે. એથી આમડી તાજી ધાયછે. અંગુઠા સ્વચ્છ હોવા જોઈએ, નહિતો નહાવાનો ક્ષાયદો ધણે દરજે જતો રહેશે.

બુવાન અને જખરા માથુસોને ટાકું પાણી સર્વોત્તમ છે. ખાધને તુરત ટાકા પાણીએ નહાવું સાઈ નથી; એથી પાચનક્રિયાને અડચણ ધાય છે. તેમજ ઘણો યાક લાગ્યો હોય અથવા ઝાડો યયો હોય તેવારે પણ ઠંડે પાણીએ નહાવું નહિ. જે માથુસો તાવમાંથી સાજા થયા હોયછે તેઓ ટાકે પાણીએ નહાવું જોઈએ તેની બહુ વહેલા નાહેછે તેથી તેઓને કાઠવાર તે રોગ પાછો ધાયછે.

આમડીને સારી પેઠે લૂંછ્યા છતાં ઠંડે પાણીએ નાહ્યા પછી શરીર ઠંડું રહે તો તેપરથી હુકાળું પાણી વધારે સાઈ છે એમ જણાયછે. પરંતુ મનની ઇંદ્રિય જે મગજ તે ઠંડા પાણીથી મજબૂત ધાયછે તેમ કાકરવા પાણીથી થતું નથી. કેટલીક વખતે જાને પાણીએ નહાવાથી ક્ષાયદો ધાયછે.

રાતે સૂતા પહેલાં નાહીને આમડીને સારી પેઠે લૂંછવાથી સારી ઊંઘ આવેછે.

નાહેલા પાણીને ધરની જમીનમાં ખરવા દેવું નહિ. એથી તાવ અને સંધિવા ઉત્પન્ન ધાયછે. તે કૂવામાં વહી ન જાય તેની પણ સંભાળ રાખવી.

પોશાક.

લૂગડાંનો ફરફાર તરત પ્રમાણમાં નવો. ઉત્તર હિંદમાં જનાણામાં અને શિયાળામાં જેટલો ફરફાર તેમજ હેતુ હોવો જોઈએ નથી. બંગાળામાં ઘણા માથુસો શિયાળામાં મરી જાય છે. શરીરને સાદું કપડાં જોઈએ તેટલાં

ગરમ હોતાં નથી. તેમનાં અંગ પર ઠંડા પવન વાંચે તેથી તેમને તાવ આવે છે. અંગરખાની તથા ક્લેનલનું બદન પહેરવાથી ઘણું રક્ષણ થાય છે.

માથું અને આંતરડાં એ બે શરીરનાં અતિ નાજુક અંગ છે. સારી પાઘડીઓ સૂર્યના તાપથી માથાનું રક્ષણ કરે છે. વિશેષ કરીને રાતે પેઠની આસપાસ લૂગડાના થોડક આંટા વીંટાળવાથી મંદવાડથી ઘણો બચાવ થાય છે. ક્લેનલનો પટો એજ કામ સારે છે. ડોગળિયાનો વાવર હોય તે વખતમાં એને જીવ બચાવનાર કહે છે.

ત્રસ્તુઓ બદલાય તેવારે વિશેષ સંભાળ રાખવાની જરૂર છે. તાપ અને ઠાંડના દિવસ ઘણીવાર એક એકની પાછળ આવે છે. શરદીથી મંદવાડ આવવાનો સંભવ છે. નળજાં છોકરાં ઠાંડથી ઘણીવાર માંદાં પડે છે. એથી ઉશ્કેડું ધણું કપડાં મંદવાડનું કારણ થઈ પડે.

સઘળાં કપડાં સ્વચ્છ રાખવાં જોઈએ. શરીરની સુખાકારી રહેવાને એ જરૂરનું છે.

દિવસે પહેરેલાં લૂગડાં રાતે કઢાડી નાંખી બે. જાતાં નાંખવાં જોઈએ. એથી શરીરમાંથી તેજોને લાગેલો પરસેવો સૂકાઈ જશે. થોડો વખતે બીનાં લૂગડાં પહેરવાથી નુકસાન થાય છે.

શરીરના અવયવો અને જુદી જુદી દ્રવિયો પોતાનું કામ સહેલથી બજાવી શકે એવી રીતે કપડાં પહેરવાં જોઈએ. તંગ બંડીઓ પહેરવાથી જાતી સાંકડી થાય છે અને તેથી તંદુરસ્તી બગડે છે.

છોકરાંને માટે સોના રૂપાનાં ધરેણું પાછળ કરોડો રૂપિયા ખરચાય છે. એથી જ પેસાનો સારો ઉપયોગ થઈ શકે તે નકામા જાય છે. એથી છોકરાં પર માડી અસર થાય છે. તેઓ અભિમાની થાય છે. અને તેઓને સખ મહેનત કસ્ટી ગગતી નથી. વળી ધરેણું લીધે દર વરસે ધણું છોકરાંનાં ખૂન થાય છે. આ માડી ચાલ છોડી દેવી જોઈએ.

જનહર ખબર.

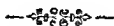
કાઠીઆવાડ મધ્યે લીમડીના રહેનાર અને રાજકોટ ટ્રેનિંગ કોલેજના ખીન્ન વર્ષના વર્ગના સ્ટોકર પોપટ ગુલામચંદ શાહ ઉપર તેની લેખી કબૂલાતથી તેના સાથી નિવાર્યાના પેસા ચોરવાની કોશિશ કર્યોનો ગુનોડ સાબીત

થયાથી તેને કોલેજમાંથી ઉધારોછેક કહાડી ગૂંચો છે અને કાકીઆવાડ-
કેળવણી ખાતામાં તેને નોકર રાખવામાં આવશે નહિ.

ઈ. જાઈદસ.

એજ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર.

ઉત્તર ભાગ.

જાહેર જાગરો.

અમદાવાદ મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજની આ વર્ષની પ્રવેશક પરીક્ષા તા.
૧ લી નવેમ્બર ૧૯૮૯ ને શુક્રવારે તથા તે પછીના દિવસોએ ટ્રેનિંગ કો-
લેજના મકાનમાં લેવામાં આવશે.

૨. ઉમેદવારોની પરીક્ષા ઉમેશ મુજબ ગૂંજરાતી છઠ્ઠા ધોરણના વિ-
ષયોમાં લેવામાં આવશે, પરંતુ મુસલમાન ઉમેદવારો ઉર્દૂ નિશાળોનાં ધોર-
ણોમાંના છઠ્ઠા ધોરણના વિષયોમાં પરીક્ષા આપી શકે.

૩. ઉમેદવારોની ઉંમર સત્તર વર્ષની ઉપર અને બાવીસ વર્ષની અંદર
હોવી જોઈએ, તેઓની કને ત્રીજા દરજ્જાનાં અથવા જૂના પીજી દરજ્જાનાં
પબ્લિક સર્વિસ સર્ટિફિકેટ હોવાં જોઈએ, અને તેઓ સરકારી નોકરીને માટે
લાયક છે એવી ધારૂં ખાતાના યોગ્ય અધિકારીએ મંજૂરી આપવી જોઈએ.

ઉત્તર ભાગના એજ્યુકેશનલ
ઈન્સ્પેક્ટરની આશીસ.
અમદાવાદ તા. ૨-૮-૮૯

ઈ. જાઈદસ.
એજ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર.
ઉત્તર ભાગ.

જાહેર જાગરો.

ખખર આપવામાં આવેછે કે—રાજકોટ ટ્રેનિંગ કોલેજની આજ
સાતની પ્રવેશક પરીક્ષા તા. ૩૦ મી માહે સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૯ સોમવારના
રાજ સવારની દસ વાગે અને તે પછીના દિવસોએ રાજકોટ ટ્રેનિંગ કોલે-
જના મકાનમાં લેવામાં આવશે. આ પરીક્ષા છઠ્ઠા ધોરણમાં લેવાશે. માટે
જોમણે છઠ્ઠા ધોરણનો અભ્યાસ કરેલો હોય અને એ પરીક્ષા આપવાને
લાયક હોય તથા તેમની કોલેજમાં દાખલ થવાની મરજી હોય તેવા વિ-
દ્યાર્થીઓએ હાજર થવું.

સને ૧૮૮૦ ના સપ્ટેમ્બર માસના શાળાપત્રમાં નમુનો છપાયો છે તે મુજબ મહેતાજીઓએ સર્ટિફિકેટ આપવાં કે ઉમેદવારની ઉંમર સતર વરસથી વધારે અને બાવીસ વરસથી ઓછી છે. બાવીસ વરસથી વધારે ઉંમરના ઉમેદવારોને ખાસ મહેરબાન ઉત્તર. વિ. ના એ. ઈ. સાહેબ બહાદુરની મંજૂરી હશે તોજ દાખલ કરવામાં આવશે. તેમજ કાંઈ ખોડખાં પણ નથી અને ચાલચલકત સારી છે એમ ખસુસ લખવું. ચાલ ચલકતની બાબતમાં ખાસ તપાસ કરી મહેતાજીઓ પોતાની ખાત્રી કરીનેજ સર્ટિફિકેટ આપવું.

જે ઉમેદવારે પરીક્ષા પહેલાં બાર માસમાં એક કરતાં વધારે મહેતાજી પાસે અંબ્યાશ કર્યો હોય, તેણે તે સધળાનાં સર્ટિફિકેટ લાવવાં. ચાલચલકતની બાબતમાં તો પરીક્ષા પહેલાં એક માસ અગાઉનુંજ સર્ટિફિકેટ ખાત્રી લાયક ગણાશે.

પરીક્ષા થઈ રહ્યા બાદ લાયક ગણાયતા ઉમેદવારોને શરીર સંબંધી તપાસ માટે મે. હકતર સાહેબ પાસે મેક્કલવામાં આવશે, તેથી તેમને વધારે વખત રોકાવું પડશે.

તા. ૧૫-૮-૮૯
ચુ. રાજકોટ.

R. L. Khambati
પ્રિન્સીપાલ ડે. કોલેજ રાજકોટ.

નિશાળોનાં ઇનામ પત્રક.

જેડાજો. તા. ૬-૬-૮૯.

તોરણા. તા. ૬૫૩૧. મહેતા. ત્રીભોવન અમયાલાલ. રજા—લમુંદા. પંડિત સામંતદાસ વિશ્વનાથ રૂ. ૧૧ વિજ્ઞા. હુસેનભાઈ જમાલભાઈ રૂ. ૪) શા. જોડાભાઈ કદાનદાસ રૂ. ૧૧ પા. બીખાભાઈ શામલ રૂ. ૧૧ સલુણુ. પા. બૂલા બાઈ જોરાભાઈને મથુર જોર્સીંગભાઈ રૂ. ૭) કેસર. રકુલ કમીટી રૂ. ૪-૧૩-૧. ચીખોદરા. રકુલ કમીટી રૂ. ૧૧ પલુજોરા. બાળમુકંદ ગીરજશંકર રૂ. ૧) ઓડ. લલુભાઈ જોર્સીંગભાઈ રૂ. ૫૫ ઉમેદા. રોડ. સ્વરૂપચંદ હમનભાઈ રૂ. ૨) રોડ. કુતાભાઈ મગનભાઈ રૂ. ૨) આંકલાવ. પા. અણુભાઈ ગીરધરના.વીધવા રૂ. ૨) અસોરસા. ભટ. હમનલાલ આદીતરામ રૂ. ૧) જેડાસા. મટ. વિશ્વનાથ પ્રાણનાથ રૂ. ૧) વિરસર. રા. સા. જીવેરભાઈ નાયાભાઈ રૂ. ૨)

બોધાસણા, દરજોયન કેવલદાસ તથા હસનદાસ કાશીદાસ ૩૧) દેહેવાણુ,
દા. ખુમાનસીંગજી ફતેસીંગજી ૩૧).

અમદાવાદ વિભાગ, નં. ૧૫૯ તા. ૧૮-૬-૮૯.

કુદા. મોતીચંદ વદાલચંદ સાહ. ૩૨) બાવેળા, રા. બલાબાઈ ના.
થાબાઈ માતરના, ૩૧૨) નરોડા. કેવલદાસ મુલચંદ તથા રતનચંદ માળે-
ઠચંદ ૩૧૩ ગામડી, ઠંપા. પા. રખુછોડ સાહજબાઈ. ગઢવાડના પાણુદાર
૩૧) ગાંગડ ઠંપા. ખા. બદાદુર. મે. બમનજી એલજી ૩૧) આમલીઆ-
રા. ઠંપા. એનન સાહેબ તથા પા. મુનદાસ પરજોતમ ૩૧૩ વિસમપુર,
સદમદરયો ૩૨૩૩ મખીઆવ લોહીદાસ સીવરાજ તથા નાનચંદ દાલજી
કડીના ૩૧૧૩

કુદા. મંમલભાઈ ગોર્ધાદભાઈ પટેલ. ૩૧) ચોરવડોદરા. મુખી વિગેરે
સદમદરયો ૩૪૩ બાકરોલ. દરીકીરાન બગવાનદાર. ૧) ઉવારસદ ઠંપા.
બાઈચંદ કરમચંદ ૩૧) દોદમુખ્ય. કાશીદાસ વદાલજી ઝીરે ભુરા સુતાર,
૩૧૩ પામતગાણુ. રકુત કમીડીના મેખરા ૩૧) રહેમાલ. કાશીદાસબાઈ
દયાબાઈ ૩૧) કુદા ઠંપા. કુદાના પાટીદારના પગ ૩૪૩ ઉવારસદ બાઈ.
ચંદ કરમચંદ સાહ. ૩૪) કુદા ઠંપા. રા. પીનાંબરદાસ ત્રીભોવનદાસ
લીલેચુના માજી એડીટર. ૩૫) રાખુપુર. સદમદરયો ૩૨૮) બરરખા.
ગામ લોકો રવાન બીરમયા. કાશીદાસ બેહેચરદાસ સાહ. ૩૧) ડહામુ.
નરોત્તમ પરસોત્તમ તથા અમરસોદ મુરચંદ ૩૧૩ ચોરવડોદરા. સદમદરયો
૩૩૩ વાચુકદ, હાવાજુરાય જુઠાબાઈ વડીવટદાર સાહેબ. ૩૫) ગાંગડ ઠંપા
—મદારાખા નાના ગયુબા રવાન રેથમ મે. કલેક્ટર સાહેબ બદાદુર ૩૧)
જરામખ. ગયુબાજી બાજીબાઈ ૩૧) નાનાકિખડા. બટારાંકર ફતેરે તથા
શો વાલજી ગાંગજી ૩૧) મીજુલ મુખી પતેરે સદમદરયો ૩૪) બીરમયા.
હમનવાલ દરીબાઈ ૩૧) ઉમડી. રકુત કમીડીના મેખરા ૩૧) બીઆદ
સદમદરયો ૩૫) પોરેસાલેચ નં. ૨. દકમચંદ ઝાઝાબાઈ. ૩૩૩ ગાંધી.
દરખાર સાહેબ તથા યંદરાવ માજીરેટ ૩૨૫) પોરેસા મુખ્ય. ઠંપા. રા. રા.
ને સેચો. ત્રીભોવન જોડાબાઈ. ૩૧૩ અમલકામી. બલાબાઈ પ્રામજીબાઈનાં
મિત્રાચવલી બાઈ પાંતલી આ ૩૩૩ રેથોચ. મે. મમનવાલ મેર્લીંગમ

અવસારકુલ. વિરમગામ ૩૧) પીપળી. તાલુકદાર નાથાભાઈ કરસનસંગલ
૩૧) મોઘસા કન્યા. મે. રેવન્યુ કમીશનર સાહેબ ૩૧૦૧૧૬ રોજકા. સુ-
ઠાસમા કાકાભાઈ મદારસંગ ૩૧) ઉચ્છી. સદ્યદ્વયો ૩૨) કોઠ. જોશગ-
ભાઈ દીપચંદ ૩૧) ગાંગડ. મદારાણા શ્રી નાનાભા ગણુભા ૩૮૧૧૬૧
નાતીબોર. ઉત્તેલીઆ દરબાર ૩૨) કુહા. ભાષણ વજેરામ વિગેરે ૩૨)~

આલાવાડ પ્રાંત.

જા. નં. ૧૪૦૯ તા. ૩૦-૩-૮૯

માલણ. મદારાણા શ્રી ચંદ્રસીંહજી ૩૧) મહેતાજીને ૩૨) યજ્ઞા.
ગામલોકો ૩૧) મેથાણા. મોહનલાલ ખીમચંદ, પરસોતમ ડોસા અને
દોસી હરી દલા ૩૨) સરવાળ. ગામ લોકો ૩૧) હળવદ મુખ્ય. વોહોરા
ચાંદભાઈ દાડકજી ૩૧૧૧ વાંકોતેર અંગ્રેજી. મે. દરનલ નટસાહેબ બહાદુર
૩૧૧૧ ખોડુ. ભગવાન દેવરાજ ૩૨) વણા. મે. તાલુકદારો ૩૧) સાયલા
મુખ્ય. મે. હાકોર સાહેબ ૩૧૨૧ સાયલા કન્યા. મે. હાકોર સાહેબ
૩૬-૧૪-૬ મુડા મુખ્ય. વસરામ પુરસોતમ ૩૧૧ બળાણા મુખ્ય. દરબાર
શ્રી ૩૨૨) મહેતાજીને ૩૧૦) આસીસટીને ૩૫) બળાણા કન્યા. દરબાર
શ્રી ૩૧૪) મહેતાજીને ૩૬) દસાડામુખ્ય. દરબારશ્રી ૩૧૨) કલાડા. શા.
નાગર લવજી ૩૧) વડગામ. મહાનન ૩૪) દસાડા કન્યા. દરબારશ્રી ૩૫)
ઝીંઝુવાડા મુખ્ય. મે. તાલુકદાર સાહેબ ૩૨૫-૯-૬ આદરીઆણા.
ગામલોકો ૩૧) ધામા. ઝીંઝુવાડા નામે કામદાર સાહેબ ૩૩૦) સુરેલ.
મોતીલાલ ઉમેદચંદ ૩૨) ઝીંઝુવાડા કન્યા. મે. તાલુકદાર સાહેબ ૩૬૧~
ઓટીજા. તાલુકદાર સાહેબ ૩૧૨) હુમડ. શા. કુલચંદ દયા તથા જીવરાજ
પુંગ ૩૨૧૧ પ્રાગંધા કન્યા. મહારાજા શ્રીરાજસાહેબ ૩૩) વાંદાવદર.
હુંગરશી નાગજી ૩૧) દીકકર. ગંગારામ હંસરાજ ૩૧૧૧ પાણુસીણા.
ત્રીકમ કરસન ૩૧૧૧ ખોડુ. સોની પનજી હરી જીવા, નારણ ભાવજી, અરજણ
મોથા, માલા ઉકા, નયુ મુળા, પીતામ્બર જીવા તથા માધાભાઈ ૩૭) પરબ
મંડાવા. કુહાડા. કુમારશ્રી જીવણસંગજી ૩૧૧ બાપોદરા. દેશાઈ વર્ધમાન
રતનશી ૩૩૧ વઢવાણુ કન્યા. મે. હાકોર સાહેબ ૩૧૪) મુડા કન્યા. મે.
હાકોર સાહેબ ૩૬-૫-૩ મુળી. મે. હાકોર સાહેબ ૩૧૮) બળાણા શ્રી

દરબાર સાહેબ ૩૩) થાન. ગાંધી ઝવેર નારણુ ૩૧૧ ભોઈકા. ફોનદાર
બળવંતરાય ૩૧) ધ્રોંગધ્રા મુખ્ય. બેશી ખુશાલ કરશન ૩૪) મેંધાણુ.
મહેતાણ ગંગારામ ત્રીભોવન ૩૧ વાંકોનેર મુખ્ય. સ્ટેટ તરફથી ૩૩૦
વાંકોનેર એગ્રેજ. સ્ટેટ તરફથી ૩૮-૨-૬ વાંકોનેર કન્યા. સ્ટેટ તરફથી ૩૧૪)

પાલણપુર વિભાગ.

નં. ૯૭ તથા ૬૬ તા. ૨૪-૬-૮૯ તથા ૨૫-૫-૮૯.

થરા. સાંતીરામ સાંકળચંદ ૩૧) ખીમત. મે. પાલણપુરના દીવાન
સાહેબ. ૩૫૧ પાલણપુર કન્યા. એજન સાહેબ ૩૧૫૧ પાલણપુર ઉર્ફુરકુલ.
એજન સાહેબ ૩૭૧ તથા વડોદરાના નવાબ સાહેબ મીર. ગુરદીન હુસેનખાં
૩૧૫) રાધણપુર તાલુકા સ્કુલ. મે. નાદેઅલીખાન ૩૫૬૧૧ શીશકોને
૩૧૦) પોથાવાડા મે. પાલણપુરના દીવાન સાહેબ ૩૩) ગઢ એજન
સાહેબ ૦૧૧૩ ચંડોસર. એજન સાહેબ ૩૫) પાલણપુર કન્યા. મે. વિ-
વ્યથાકર ઝારીશંકર ૩૧૦) તથા મે. રાધનપુરના કારબારી સાહેબ ૩૧૦)
રાધણપુર તાલુકા સ્કુલ. મે. રાધનપુરના કારબારી હરીલાલ અમૃતલાલ
૩૪) મોટી ચંદુર. શેઠ. મુળચંદ નયુરામ ૩૧) તોરોલ. રાધનપુરના શેઠ.
દલમુખરામ સરપચંદ. ૩૧)

નં. નં. ૨૭૭ તા. ૧૧-૭-૮૯.

ઝાલાવાડ.

લાવળી. રાણાશ્રી મેરબા ૩૧) વાંકોનેર ઉર્ફુ. દાક્ટર મુલામ મોતી
૩૧) અંકેવાળીઆ. કુમાર શ્રી મુરલમલ ૩૧૪) ચોપડીઆ ૩૨) સાકર
૩૧ આસીરટોને ૩૩ મહેતાણને તાલુકદાર બોમસીંદ ૩૨) ખોડુ. ગામ
સોડો ૩૧) રામપુરા. ચતુરબજા કુમેર ૩૧) વઢવાણુ કન્યા. વોરા મુંદર ૩
ધન ૩૨) કુકડા. શા. લદગીચંદ મુળ ૩૨) ધાંધલપુર. પાલીઆદના મે.
ધાણુદાર સાહેબ તથા તાલુકદાર ૩૧૦) પાલીઆદ કન્યા. ધાણુ દારકુલ
દેવચંદભાઈ ૩૨) ધ્રોંગધ્રા કન્યા. મદારામખીરાજ શ્રી રાજ સાહેબ ૩૧૪)
માલવાણુ. રાણા શ્રી રઘુનાય સિંદે ૩૧) મેંધાણુ. દેશી ગંગારામ નાન-
૩૧) ગજેરા મોતી અને પોપટ કુમેર ૩૧૧ ઝાલા શ્રી બનેસીંગ ૩૭)
લીંબડી. નં. ૧. વોરા ઉમર ગમા ૩૧૧ દેશી માનસંગ ઝવેર ૩૧૧

મહુકચંદ નરસરાજ ૩૧) લીંગડી નં. ૨. શેઠ. મનચેરછ જમેસદછ ૩૧)
વઢવાણુ કન્યા. શા. હીરાચંદ રધુ ૩૧) સાયલ્લ. ગુલાબચંદ હમન તથા
સુનીલાલ આપુછ ૩૨) ખીમચંદ વર્ધમાન ૩૧) નારીઆણા. દરબાર શ્રી
તરફથી. ૩૧) ચાચકા. રાણાશ્રી સામતસીદછ ૩૨) ધાન. શા. નાથા
ગોરધન ૩૧) પાલીઆદ કન્યા. યાણુદાર સાહેબની પત્તિ મંગળા કુંવરબા
૩૧) રાજપર. કુમારશ્રી ખાનસીદછ ૩૬) ધળા. મેયાણાના વહીવટદાર
મયાશંકરભાઈ ૩૨) આપળી. સુકલ કમીટીના પ્રેસીડેન્ટ તથા મેમબર
૩૧) દેવળીઆ, પટેલ ખોડા જીવરાજ ૩૧) દીડકર. સંઘવી ડાહ્યા ડામર
૩૨) વ્યાસ વિશ્વનાથ નથુ ૩૧) નાગનેશ. કંદોઈ દેવચંદ નથુ ૩૧) રામ-
પુરા. વહીવટદાર નાથાભાઈ મંગળદાસ ૩૧) દુધરેજ. તાલુકદારો ૩૪) વઢ-
વાણુ કન્યા. હસરાજ માવછ, ખવાસ હીરછ ગોવીંદ તથા પોલીસ સીપાઈ
બહાંગીર ૩૩) ગુડાકન્યા. મ્યુનિસીપાલિટી ૩૩) કુકડા. પોલીસ પટેલ શીવશં-
કર દહુરામ તથા ગામલોડો ૩૧) પાલીઆદ મુખ્ય. ખાયર બોધક બોદા ૩૨)
પાલીઆદ કન્યા. મે. યાણુદાર સાહેબ. ૩૩) સાયલા કન્યા, મે. કામ-
દાસ સાહેબ. ૩૧) સાયલા મુખ્ય. મે. કામદાર સાહેબ ૩૩).

પાલણપુર વિભાગ.

ભ. નં. ૧૪૦ તા. ૧૨-૭-૮૯.

કુઆ. દરબારો તરફથી ૩૩) ધાનેરા. મે. પાલણપુરના દીવાન સા-
હેબ ૩૧) દીમા. જાગીરદારો ૩૨) યરાદ. મે. દરબાર સાહેબ ૩૧૨)
ગામ લોડો ૩૧) ભોરોલ. હાકેર તરફથી ૩૧) વાવ. મે. રાણાજી ૩૧૩
તથા મજુર દરબારના કારબારી સાહેબ નયુભાઈ ડુંગરજી ૩૮) મુર્દગામ
મે. હાકેર સાહેબ ૩-૬૧.

— ❧ ❧ ❧ —

રૂપીઆ ૫૦૦) નું ઈનામ.

બાળમિત્ર.

આ દવા બાળકોનું જીવન છે. બાળકને થતા તાવ, ઉપરસ ઝાડો,
શીર્ષાગળી જવું, ખીજું પડવું, પેટનું વધવું વિગેરે દરદોને દૂર કરી
બાળકને હજુ પુષ્ટ બનાવી નિરોગી રાખે છે, લોહી સુધારે છે, ખરું કાવત
આપી, બાંધાને મજબુત કરી બાળકને આસાદ કરે છે. આ દવાની ગોળી
૧૦૦ નો પ્રથમ ૩.૨ લેવામાં આવતો હતો. પણ ઘણા મનુષ્ય તરફથી

સ્કુલ માસ્તરો વિગેરેને ઉપયોગી. ધી ગુજરાત પ્રોવીડન્ટ સોસાયટી લીમીટેડ.

મંડળીના કમ્પનીઝ એક પ્રમાણે રજીસ્ટર થઈ છે.

આં મંડળીના કમ્પનીઝોના સંપ એવો છે કે તેમનામાંથી હરકોઈ કમ્પર બ્યારે ગુજરી જાય ત્યારે તેના વારસને બાકીના સંપના હવાલે કમ્પરો નાણાની મદદ કરે, અને તેથી કરીને આ મંડળીનાં દરેક કમ્પરના વારસને નાણાની મોટી રકમ મળે, દરેક માણસ પોતાની યથા-શક્તિ પ્રમાણે મદદ કરવાનું પસંદ કરી શકે તેને માટે એક રૂપીઆથી તે એક આનાં મુખીના છ વર્ગ કરેલા છે. દરેક હજારનું છે માટે આના સંપમાં સામીલ થવું યોગ્ય છે. કમ્પર થવાની મરજી હશે તેમને અર્ધા આનાની ટપાલની ટિકટ મોકલેથી આ સોસાયટીના મુખ્ય નિયમોની મો-પડી તથા કમ્પર થવાની મરજીના કોઈ મફત મોકલવામાં આવશે.

ઓફીસ—અમદાવાદમાં રીચીરોડ ઉપર રતનપોળને નાકે શ્રીજવલવદાસ મુળચંદ વકીલ, સેક્રેટરી તથા મેનેજર.

સહયુક્ત સમિતિને ઉપયોગી દેશીનામાની પદ્ધતી ત્રીજી આવૃત્તિ:—

રચનાર પ્રેમચંદ કરમચંદ. હે. મા. ફિ. ટ્રે. કો. રાજકોટ. કીર્તીનાથ આના. પોસ્ટેજ છ પાઈ. પણ પ નંગથી માફ. ૧૦થી ૧૦, ૧૫થી ૧૫, ૨૦થી ૨૦, ૨૫થી ૨૫, ૩૦ કમીશન. રાજકોટમાં કર્તા. ૪૦ મુંબઈમાં લાલખેરીવાળા દામોદર ધરદાસ (કાલકાદિવીને રહેતે રામવાડી પાસે) મુરત, બુકસેલર જીઓવન ગોપાળદાસ. (ટે. બાગા તલાવ) પાસેથી મળે.

મહેર ખખર

વિદ્યા બાલુનાર બાલુવનારને અતિ ઉપયોગી.

પુસ્તક.

નિબંધ રીતિ.

રા. રા. નવલરામ લક્ષ્મીરામ કાદિયાવાડ ટ્રેનિંગ સેલેજના માણ પ્રિન્સિપાલ ફૂત.

આ પુસ્તક મે. ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન સાહેબે નિશાળોમાં ઉનામ અને લાલખેરી સાર મંજૂર કર્યું છે અને વિદ્યાન વર્ગને પસંદ પડતું હોવાથી ટૂંક વખતમાં તેની બે આવૃત્તિ ખપી જવાથી ત્રીજી આવૃત્તિ હમ-ણાંજ બહાર પાડવામાં આવી છે. આરે જોને જે પુસ્તકો ખરીદ કરવાની ઇચ્છા હોય તેમણે નીચે લખેલી જગોએથી મંગાવી લેવાં,

સામટી પ્રતો લેનારને કમીસન આપવામાં આવશે.

દર પ્રતની કીંમત આના. ૦-૧-૦ ટપાલ ખરચ બહુ.

ડેકાથ—મુંબાઈ.—કાલકાદિવી રોડ પડિત જ્ઞેશ્વરામ મુકુંદજી બુકસેલરને ત્યાં.

બહારકોટ અગીયારી સ્ટ્રીટ, અસેમ્બલી લેનમાં.

દાકતર મુનીલાલ ગોરધનદાસના મકાનમાં.

હરીશાસ વલ્લભરામ.

ગુજરાત સાળાપત્રના માણ મલેજર.

મુંબાઈ.

૨૮-૮-૮૮.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

પુસ્તક ૨૮.મું.

અષ્ટોત્તર.

૧૮૮૯.

અંક ૧૦ મો.

સ્થાનિક પદાર્થો.

સામાન્ય લક્ષણો—ગયા અંકમાં કંઠણાશ સુધી લખવામાં આવ્યું હતું, પણ એ લક્ષણ વિષે કહેવાનું બાકી રહ્યું હતું. કંઠણાશની કસોટીને માટે ગયા અંકમાં તે ખનિજોનાં નામ આપ્યાં છે તેઓની જેડે સરખાવી બેવાથી બાકીનાનું કંઠણપણું નક્કી કરવામાં આવે છે. ઉદાહરણ, જે ખનિજ ફ્લુઅર સ્પારની. ઉપર (નંબર ૪ થી ઉપર) ધસરકો પાડી શકે, પરંતુ તેના પોતાના ઉપર *આપાટાઈટ ધસરકો પાડે તો તેની કંઠણાશ ૪, ૫, એ પ્રમાણે બીજા ખનિજોનું સમજાવું. પહેલાં નંબરના ખનિજો ઉપર આંગળીના નખવડે ધસરકો પાડી શકાય છે. બીજા નંબર પર નખથી લીસોરો સહેલથી પડી શકતો નથી, પણ તે નંબરના ખનિજો ત્રાંબાના શિક્કાને ખણી શકતા નથી. ત્રીજા નંબરવાળા ત્રાંબાના શિક્કા ઉપર ધસરકો પાડી શકે છે અને ત્રાંબાથી તેઓ ઉપર પાડી શકાય છે. એમની કંઠણાશ લગભગ સરખી છે. ૪ થી નંબરને ત્રાંબાનો શિક્કો ખણી શકતો નથી, તથાપિ કાચ ઉપર ધસરકો પાડી શકે એટલી કંઠણાશ તેનમાં નથી. પાંચમા નંબરથી છઠ્ઠા મુશકેલીથી એ ઉઝરડી શકાય છે, અને ચાકુ તેને સહેલથી ખોતરી શકે છે. ૬ થી નંબર વડે કાચ પર ઉઝરડો સહેલથી પાડી શકાય છે, અને ચાકુ તેને મુશકેલીથી ખોતરી શકે છે. ૭ થી નંબર પર ચાકુ ખણી શકતો નથી અને તીક્ષ્ણ કાનસ તેને મુશકેલીથી ઉઝરડી શકે છે. નંબર ૮, ૯, અને ૧૦, નંબર ૭ માંથી એટલે અકબકથી વધારે કંઠણ છે. સાથી વધારે કંઠણ હોય છે, અને તે માટે

* ગયા અંકમાં “આપાટાઈટ” છે તે ભૂલ છે, “આપાટાઈટ” બેઈએ.

કામને કાપી શકે. કામ બીજા કરાથી કાપી શકાતો નથી. પહેલ નહિ પાડેલી હીરાકણીને સ્વાભાવિક અણી કે ધાર હોય તે વડે કામને કાપવામાં આવેછે. કૃત્રિમ ધારથી, એટલે હુનરે કરેલી ધારવડે એ કામ કરતાં તે હતાવળે ઘસાઈ જાયછે. વીંટીએ જડેલા પાસાદાર હીરાથી કામ ઉપર ચીરા પાડતાં હીરા બગડે છે.

ભાર, કે વિરોધ ગુરુત્વ—અનિજોના ભારને, અને વસ્તુતઃ તમામ ધન અને પ્રવાહી પદાર્થોના ભારને વિદ્વાનો પાણીના ભારને ધારણ કે એકમ કરી તેની જોડે સરખાવે છે, અને તે વિરોધ ગુરુત્વ કે વિરોધ ભાર કહેવાય છે. ઉદાહરણ, ગંધકનો ભાર પાણીથી આશરે બમણો છે, ચક્રમકનો ત્રણ ગણો છે, ઈલાદિ. આ વિશે સ્પષ્ટ સમજણ પાડવાને પ્રયોગ કરી દેખાડવાની જરૂર છે. કોઈ વસ્તુને પ્રથમ તોળી તેનું વજન નક્કી કરવું અને પછી તેને પાણીમાં રાખીને તોળવાથી તેનો ભાર ઘટેલો માલૂમ પડશે. પછી કાંટા સંમતોલ બતાવે તેટલું વજન તે વસ્તુ બણીની દાંડી ઉપર ઉમેરવાથી ભાર કેટલો ઘટ્યો તે માલૂમ પડશે. આ પ્રયોગનું વર્ણન અને ચિત્ર પદાર્થ-વિજ્ઞાનનાં પુસ્તકોમાં હોયછે. તે વર્ણન પ્રમાણે કરી દેખાડવાથી વિદ્યાર્થીઓના ધ્યાનમાં આ સત્ય ઉતરશે. આ વિશે પ્રયોગ સહિત જુદો પાઠ આપવો જોઈએ, વિશેષ ભારનું યાન મનોરંજક અને ઉપયોગી છે.

ધારો કે એક સોનાના નાના કકડાનું તોલ હવામાં ૧૯ રતી છે. કાંટે વતી તોળી આની ખાતરી કર્યા પછી તે કકડાને પાણીમાં તોળતાં તેનું વજન ૧૮ રતી થાયછે. એમ એક રતી પૂર તેનો ભાર ઘટ્યો. તેના કદ જેટલા પાણીના ભાર બરાબર આ ઘટ છે; માટે તેટલા પાણીનો ભાર એક રતી છે. સોનાનો પોતાનો ભાર ૧૯ રતી છે તેથી તેના કદ જેટલા પાણી કરતાં તેનો ભાર ૧૯ ગણો છે. સોનાનું વિરોધ ગુરુત્વ ૧૯ છે, એમ કહેવાનો અર્થ આ છે. એ કકડાનો આકાર બદલવાથી તેના વિશેષ ગુરુત્વમાં ફેર પડતો નથી. તથા-પિ કોઈ આદમી આથલુને વાસ્તવિક નર્મ સુવર્ણને બદલે તેના જેવી દેખીતી કોઈ બીજી ચીજ, કે કોઈ બીજી ધાતુના ભેગવાળું સોનું આપે તો તેને પાણીમાં તોળતાં તે તેના કદના જેટલા પાણીથી ૧૯ ગણું નહિજ ઘવાનું. આ ખિમીદીસ નામે બેહજાર વર્ષોપર યજ્ઞ-ગયત્રા વિદ્વાને પદાર્થોના આ વિશેષ ગુરુત્વ કે સાપેક્ષ ઘનતા જાણવાની આ રીત શોધી કાઢી હતી. સયરામયુસ

નગરના રાજા હિંચેશએ સોનાનો મૂગટ ધરાવ્યો હતો અને તે માટે કેવળ ચોખું સોનું સોનીને તોળી આપ્યું હતું. સોનીએ ધણો સુંદર મૂગટ ધડી લાવી તોણે મેળવી આપ્યું, પરંતુ રાજાના મનમાં સંદેહ ઉત્પન્ન થયો કે તેણે એમાં રૂપું ભેળા કેટલુંક સોનું ચોરી લીધું છે. પરંતુ આનો નિશ્ચય કરવાનો તેને કાંઈ રસ્તો સૂઝ્યો નહિ. આ અડચણ દૂર કરવાને તેણે આર્ખિમીડીસને તોડાવ્યો. તે પંડિત આ વિષે વિચાર કરતો હતો તેવામાં એક દિવસે તે કાંઈ હાથપાયામાં નહાવા ગયો. ત્યાં નહાતાં નહાતાં તેણે આ શોધ કરી. એવી ક્યાછે કે જો એ શોધનો ખ્યાલ તેના મનમાં ઉત્પન્ન થયો તેવાજ તે અતિ હર્ષમાં સ્નાન કરવાની ઠાંડીમાંથી નીકળી પોતાની બોલીમાં “યુરેકા, યુરેકા” (એટલે મને જાણ્યું) એવા શબ્દો બોલતો પોતાને ઘેર દોડ્યો. એ વેળા તે નવજો છતાં તેનું તેને જ્ઞાન ન હતું. ઘેર જઈ લૂધડાં પહેરી તેના ધરમાં શુદ્ધ સુવર્ણ હતું તેને વામાં તોળી તેનો ભાર નક્કી કરી કરીને તેને પાણીમાં તોળ્યું તો તેનો એક-એકાગણીસાંશ ભાર એટલો માલૂમ પડ્યો. એ ઉપરથી તેને જાણ્યું કે સરખે કદે પાણીથી સોનું ૧૯ ગણું ભારે છે એ પુરાવો રાજાને દેખાડી તેના મૂગટને પાણીમાં તોળતાં માલૂમ પડ્યું કે તેના ભારમાં એક એકાગણીસાંશથી વધારે ઘટ પડી, અને તે ઉપરથી સાબિત થયું કે તે સ્વચ્છ સોનાનો ખનાવેલો નહતો. આ ચોરીને માટે રાજાએ સોનીને ચોખ્ખું સજા કરી. હાજના સમયમાં વરાળના સ્વચ્છ પાણીના સરખે કદે ભાર જોડે સરખાવતાં કેટલાક પદાર્થોનાં વિશેષ ગુણ નક્કી કરવામાં આવ્યાં છે તેનાં યોગ્ય ઉદાહરણો.—

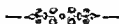
વરાળનું પાણી, ઉષ્ણતા ૪૦ સેન્ટીગ્રેડ...	૧-૦૦
સોનું.....	૧૯-૩૬
ખાદીનમ.....	૨૨-૦૭
રૂપું.....	૧૦-૪૭
સીસું.....	૧૧-૩૫
ત્રાંચું.....	૮-૮૭
લોહું.....	૭-૭૮
જસદ.....	૬-૮૬
હીરો.....	૫-૫૩

પારો.....	૧૩-૬૦
ગંધકનો તેલજ.....	૧-૮૪
દૂધ (સ્વચ્છ દૂધ).....	૧-૦૩
સમુદ્રજળ.....	૧-૦૨
વરાળનું પાણી ઉષ્ણતા ૦ સેન્ટીગ્રેડ.....	૦-૯૯
કેસેરેટ દારૂ.....	૦-૯૯
તરપેન્ડાઈનનું તેલ ...	૦-૮૭
શુદ્ધ મધસાર (અલ્કોહોલ).....	૦-૮૦
કપર.....	૦-૭૨

એ મિલકત માટે પ્રતિજ્ઞા ઉપર જૂઠું બોલ્યાતું પાપ મારે કરવું અને મારાં આત્માની ખરાબી કરવી એ મને ગમતું નથી. હું તો વગર પ્રતિજ્ઞાએ પંથ જૂઠું બોલતો નથી. મારા ઘરના માથુસો મારી કને અસલ બોલાવવાની હા કરેછે. મિત્રે કહ્યું તું કહે કે “મેં” અસલ નહિ બોલાવવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે માટે મિલકત જમ કે પ્રાણ જમ પણ જૂઠું નહિ બોલું.” તે તરફે તે પ્રમાણે કર્યું. ધન્ય છે એને । આ કલ્પિત વાત નથી, સાચી છે.

ફાજલારી કાયદામાં જૂઠી સાહેલી, જૂઠાં ખત વગેરેના અપરાધોની પછીના અપરાધો વર્ણવ્યા છે તેઓ ખોટા શિક્ષા, સ્ટાંપ તથા કાટલાં અને ત્રાપ સંબંધી છે, અને તેઓ પણ અસલનાં સંતાન છે. સલ પાળનાર ખોટા શિક્ષા કે જૂઠા સ્ટાંપ બનાવે નહિ અને બનાવવામાં મદદ કરે નહિ. જે ખોટા શિક્ષા બનાવે કે તે બનાવવાની ક્ષિયામાં કાંઈ પણ બાબતે તેને સાત વરસ સુધીની સજા કેદની તથા તે ઉપરાંત દંડની સજા ફરમાવી છે. એ બનાવવાનાં ઓળસ કે ઓડી જેઓ ધડી આપે, કે વેચે, વેચાતાં હો કે પાસે રાખે તેને પણ એવી બારે શિક્ષા થાયછે. ખોટા શિક્ષા છે એમ જાણ્યા છતાં ચલાવે તે પણ એવી સજાને પાત્ર થાયછે.

મહેસૂલના દારણુ સર સરકારે સ્ટાંપના કાગળો, ટીકીટો વગેરે બનાવેલાં છે તેવા ખોટા સ્ટાંપો જે બનાવે તેને દશ વર્ષની સજા કેદ કે છવે સાં સુધી કાગે પાણીએ (સમુદ્રપાર) મોકલી કેદ રાખવાની સજા ફરમાવી છે. એ કામમાં જેઓ હરકોઈ પ્રકારની મદદ કરે, ઓડી બનાવી આપે, વેચે, પાસે રાખે તથા એ સંબંધી હરકોઈ પ્રકારનું કપટ કરે તેને બારે સજા છે. ખોટાં કાટલાં તથા ત્રાપ બનાવનારને, બનાવવામાં મદદ કરનાર તથા વાપરનારને એક વરસ કેદની તથા દંડની સજા છે.

મડમ સાહેબ મળવા આવી.

જવાના વખત વિશે વિચાર કરતાં મડમ સાહેબને એમ લાગ્યું કે શનિવારે પાછલે પોહોરે જવું હીક પડશે. તેમ આગળથી ખચર આપીને જવા કરતાં ઓચિન્તી જવાથી ધારેલી મતલબ પાર પડવાનો સંભવ વધારે છે. એ તવણી આપવાથી તૈયારી કરી રાખશે તેથી રોજ જેવી ધરાદિકની રિયત નહિ હોય. મુરોપી કે દેશી સ્ત્રીને પોશાકે જવા સંબંધી વિચાર કરતાં હાથ તો

સત્તાનાં દમેશનાં મુરોપી લૂધડાં રાખ્યાનું પસન્દ ક્યું. કન્યાશાળાથી કેટલેક છેટે શેરી હતી તેમાં સરકારી નિશાળ હતી તેના મહેતાજીનું ઘર તેજ ગરીબાં હતું અને તેની દરોક વરસની દીકરી કન્યાશાળામાં બધુંવા આવતી. છોડી સુધક, ચપળ, અને ચીકબોલી હોવાથી મડમ સાહેબ તેને કાષ્ટકા-ધવાર પોતાની કને બોલાવી ઉત્તેજન આપતાં અને તેના વર્ગની તપાસ કરવા જતાં ત્યારે તેના અભ્યાસ ઉપર વધારે લક્ષ આપતાં. છોડી પોતાના માખાપને મડમ સાહેબની માયાની વાત કહેતી. એ મહેતાજીનું નામ મદારાંકર ત્રવાડી હતું. એમને ઘેર મધ્યમ જતું ઠીક પડશે એમ લાગ્યું.

મડમ સાહેબના હાથ નીચે કેટલીક મહેતાજીઓ અને કેટલાક મહેતાજીઓ આસિરદાનું કામ કરતાં તેઓમાંથી હેમ્મા આસિરદાનું મહેતાજી રણછોડજી જ્વની નામે હતા. એને તેર રૂપિયાનો પગાર મળતો અને જજમાનોમાંથી વરસે સો સવાસોની ઉપજ હતી. એનો દીકરો કુંવારો હતો. મદારાંકર ત્રવાડી અને રણછોડજી જ્વની એક નાતના હતા, અને મદારાંકરની વહુની મરજી પોતાની કન્યાને રણછોડજીના દીકરા વેરે પરણાવવાની હોવાથી તેણે માથું ક્યું. રણછોડજી જ્વનીએ હશે રૂપિયા રોકડા, ત્રણસેનું કન્યાને પદ્મ, અને સો રૂપિયાની વરતી દાટે સોનાની કંઠી એમ કુલ એક હજાર રૂપિયા માગ્યા. મદારાંકર અને તેની પત્નીએ મનસુબો કર્યો કે મડમસાહેબનો પ્રેમ આપણી દીકરી ઉપર છે, અને રણછોડજી જ્વની તેમના હાથ નીચે નોકરી કરેછે તેથી આપણે મડમ સાહેબની ખાસે જઈ અરજ કરીએ કે તે વચમાં પડી જોછે રૂપિએ આપણું કામ કરી આપે. એમ વિચારી સોમવતી અમાસે પોતાની અને મડમ સાહેબની નિશાબોમાં રજા હોવાથી મડમ સાહેબને ઘેર છોકરીને જોડે લેઈ મદારાંકર મહેતાજી અને તેમની પત્ની મળવા ગયાં.

જંગલે આત્મા એટલે પટાવાળાએ અટકાવી કહ્યું કે મડમ સાહેબ ખાનાપર બેઠાં છે તેથી હમણા અંદર નહિ જવાય. પટાવાળાને કાંઈ આશા દસે તેથી કે ખીજ કારણથી તેણે તેમને બેસવાની જગ્યા બતાવી નહિ અને જંગલના આરણ્યા આગળ બેઠા રહેવાએ દીધાં નહિ. જંગલની આસપાસ ફરવાડી હતી તેમાં તેઓ દરવા લાગ્યાં છોકરી બાપને કહેછે, જુઓ બાપા, આ કયો મજાનો જામ છે! બિજ બિજ રંગોનાં ખીલેલાં પૂંછે કેવાં સુંદર દેખાયછે! અને મંદ મુગધ આવેછે તે કેવી સારી વાત છે! એવાર મડમ

સાહેબે અંગને ડૂલો વિશે પાઠ શીખવ્યો હતો તે વેળા સ્ત્રીકેસર અને પુકેસર દેખાડ્યાં હતાં; તેઓ આમાંનાં કોઈ ડૂલોમાં હશે, હાડો તેઓને નોંધ્યો. મહેતાજી કહે, બાપુ તે હીક યાદ રાખ્યું છે. બાળમિત્રમાં “દ્રાક્ષનું થડીયું,” એ મથાળાં નીચે વાડીનું વર્ણન કર્યું છે તે વાંચવા નેમ છે. આ તારી માની ચેડે નિશાળમાં બેસેલું બૂધી જતી મા અને નવરાશના વખતમાં રોજ વાંચવાની ટેવ રાખી નિશાળેથી જીક્યા પછી પણ તારા જ્ઞાનમાં વધારો કર્યો કર ને. એ સાંભળી છોડીની મા કહે, મને વાંચવાની ચોપડી ક્યારે લાવી આપો છો કે હું વાંચું. મહેતાજી કહે તું પાડોસણો જોડે વાતો કરતી ક્યારે પરવારે છે કે તને વાંચવાની કુરસદ મળે. તું વાંચે તો હું તો કહે એટલાં પુસ્તકો આણી આપું; મારી નિશાળની લાઇબ્રેરીમાં પણ કેટલાક વાંચવા જેવા ગ્રંથો છે. આપણા ઘરમાં ચોપડીઓ છે તે પણ તે ક્યાં વાંચી છો એ બધી ધૂળ ખાતી પડી છે; તેઓને ઝાપટીને સાફ નથી કરતી તો વાંચવાની વાત શી કરવી ! લોટા માંજ છે, કેમકે તેમ કરવાનો જૂનો આલ છે, પણ પુસ્તકોની સંભાળ સેતાં કોઈએ શીખવ્યું નથી તેથી તેઓ ખરાબ થાય છે. છોડીની મા,—તે તમે શીખવ્યું હોત તો તે પણ કરત. મહેતાજી,—એમાં શીખવવાનું શું હતું. આ છોડીને ગયે વરસે ઈનામમાં રસીકું “બાળમિત્ર” પુસ્તક મળ્યું હતું; તે તે કોઈ દિવસે ઉઘાડીને જોયું છે ? એનું નામ “બાળમિત્ર” છે, પણ મોટી ઉમરના માણસોને વાંચવા નેમ છે. ઘરમાં બાગવતનો ચોપડો છે તેમાં તો માકણ (માકડ) બરાબા છે !”

એમ વાતો કરતાં ફરે છે તેવામાં એક છોડની ધાસે આવ્યાં, તેના ડૂલમાં સ્ત્રીકેસર અને પુકેસર બંને હતાં તેઓને છોકરીએ માને બતાવ્યાં, અને તેઓ વડે બીજા ધીરીને યામ છે તે મહેતાજીએ સમજાવ્યું. ફરતાં આશરે એક કલાક થયો, અને મહેતાજી ઘરડા થવા આવ્યા હતા તેથી યાકયા ને બેસવાની જગ્યા શોધવા લાગ્યા. આ છોડીની મા એમની બીજી વારની વધુ હોવાથી જુવાન હતી અને મહેતાજીને પોતાને વસ્ત્ર રાખી સકતી. આસપાસ જોતાં કોઈ બેસવાનું સ્થળ નજરે પડ્યું નહિ તેવારે મહેતાજી કહે હાડો આપણે ફરીને પટાવાળાને પૂછીએ કે પેલા જટલને પૂછીએ. શું કલાક સૂધી મડમ સાહેબ જમ્યાંજ કરતાં હશે ! ત્રણે જણે જમણા બાણી જવા માડ્યું એટલામાં બારીએથી મડમે તેમને જોયાં અને તુરત તેમને બોલાવવાનો હુકમ નોકરને

કર્ચો. તેઓ બંગલાના બારણા આગળ પહોંચ્યાં તેવામાં ટ્રાઇ સાહેબ અને મડમની બગીચાં આવી અને તેમણે કાંઈ આપ્યું તે લઈ પટાવાળો બંગલામાં દોડ્યો. મડમ સાહેબે તેને દુરમાયુ ક્રે આ કાંઈવાળા સાહેબ અને મડમને અંદર આવવા દો અને પેલી છોડીના સાથે જેઓ આવ્યાં છે તેમને ખુરશીઓ આપી ઓટલા ઉપર બેસાડો. પટાવાળે તેમને મારે ત્રણ ખુરશીઓ આણી. મહેતાજ એકપર બેઠા, પણ તેમની પત્ની તો બોંય બેઠાં. મહેતાજ કહે બેસને. સ્ત્રી કહે, ના અમારે બાઈડી માણસને ખુરશીપર બેસવું નહોય. સમજાવી પણ ના માન્યું તેથી ખીજવાઈ મહેતાજ કહે, “આ રાં—મૂર્ખાં પોતાની હડ અહીં પણ નથી છોડતી.” બાઈડી કહે, “આમ ગાળો દેવાની તમારી માડી દેવ ક્યારે જશે. મહેતાજ થઈ છોકરાંને કીખા-મણુ દેવી અને પોતે તે શીખામણુ માનવી નહિ એ ક્રેવું બોલું.” મહેતાજ કહે, “સાંભળો આ પડિતા મને બોધ કરેછે.” નારી કહે “વાર હવે બહુ થયું, આપણો પાર ક્યારે આવશે ? આ મારી છોડી તો તરશી થઈછે.” મહેતાજ કહે એ લોકમાં મળવા આવનારાં ટાપલું કરવાને બહુ વાર બેસતાં નથી. ધણું તો પાએક કક્કાક બેસી સહજ વાતો કરી બિડી જાયછે. એ લોકમાં એવો આજ છે. વળી એવી રીતી છે કે ટ્રાઇ સાહેબ કે મડમ મળવા આવે તો, પછી થોડા દિવસમાં તેમને મળી આવવું જોઈએ. આ છોડીનાં મડમ સાહેબ એમને મળી આવ્યાં હશે કે બેચાર દહાડામાં મળી આવશે.

એમ વાતો કરેછે તેવામાં મળવા આવેલા સાહેબ અને મડમ બહાર આવ્યાં, અને પટાવાળો મહેતાજને અને તેના કુટુંબને અંદર તેડી ગયો. મડમે બાઈડી ‘શેકહેંડ’ કરવાને બાઈડીની બણી હાથ લાંબો કર્યો, પરંતુ તે બાઈડી શેકહેંડમાં સમજતી નહતી. મહેતાજએ એ રિવાજ વિશે ચોપડીમાં વાંચેલું તે પરથી તુરત એતી બાઈડીને હાથ ઝાલી “શેકહેંડ” કરવાનું કર્યું તોપણ તેને આવડ્યું નહિ. પછી તેમણે પોતે શેકહેંડ કરી કહ્યું “મડમ સાહેબ, માફ કરજો, એણે કોઈ જોડે શેકહેંડ કર્યા નથી.” મડમ કહે શીકર નહિ બેસો. મડમે ખુરશીઓ બતાવી તે ઉપર નહિ બેસતાં ત્રણ બાંયે પડાંડીવાળી બેઠાં. મડમ કહે આ ખુરશીઓ ઉપર બેસો. મહેતાજ કહે ના સાહેબ, અમે ગરીબ માણસ તમારી આગળ ખુરશી ઉપર ના બેસીએ. મડમ કહે બેસો, એમાં કાંઈ બાધ નથી. તે ઉપરથી મહેતાજની તો ગરજ થઈ, પણ તેની

બાયડીએ પાછળથી અંગરખા ખેંચી ભાંચે બેસી રહ્યાની ચેતવણી આપી. મડમ કહે તમને બહુ ખોટી થયું પડ્યું, તમે કાંઈ કેમ ન મોકલ્યું ? આ છોડી તમારી છે કેમ ? મહેતાજી કહે “હા સાહેબ, આપ એના ઉપર બહુ મહેરબાની રાખો છો.” છોડીની મા કહે “સાહેબ એના ઉપર માયા દેખાડો છો તેની વાતો રોજ મારી આગળ કરે છે.” મડમ કહે “છોડી સારી છે.” મહેતાજી કહે “સાહેબ આપે એને ભણાવી ગણાવી હોશીઆર કરી છે તેથી એના ભણાને માટે એક મહેરબાની માગવા આવ્યાં છીએ. આપ ક્યાંક તો અમારું કામ થાય. આપનો ઉપકાર અમે કદી વિસરીશું નહિ.” મડમ કહે, “કહો શું કામ છે. મારાથી થઈ શકે તેવું કશું તો ખુશીથી કરીશ.” ધણી ધણીઆણી એક એકની સામું જોઈ ઇશારતો કરવા લાગ્યાં તે જોઈ મડમને મનમાં ડસવું આવ્યું પણ તે મુખ ઉપર દર્શાવ્યું નહિ. બાયડાની મરજી કે બાયડી વિવાહની વાત કહે અને બાયડીની ઇચ્છા કે ભાવડો કહે. અંતે મહેતાજી બોલ્યા કે સાહેબ મારી કાંઈ જૂલ થાય તો માફ કરજો. અમારા લોકની ગાંડી રૂઢી, પ્રમાણે આ છોડી પરણવા જવડી થઈ છે. માઈ મન મુધરેલું હોવાથી મેં એને દશ વર્ષ પૂરાં થતાં પર્વત કુંવારી રાખી છે; બાકી અમારા લોકના આજ પ્રમાણે તો ક્યારનીએ પરણાવી દીધી હોય, પણ હવે તો આ વરસમાં એનાં લગ્ન કરવાનો એની માનો આગ્રહ બહુ છે. આપના હાથ નીચે રણછોડજી જાની આસિસ્ટન્ટ છે તેનો દીકરો રામશંકર છે તેની વેરેલગ્ન કરવાનું અમને મન છે. અમે માથું કંપું, પણ રણછોડજી ધણા રૂપિયા માગે છે. “મડમે પૂછ્યું કેટલા માગે છે?” મહેતાજી કહે “સાહેબ એક હજાર અને તે ઉપરાંત જમાડવાનો ખર્ચ થાય તે જુદો. હું ગરીબ માણસ એટલો બધો ભાર ન ખમી શકું. સાહેબ મારો વીસ રૂપિયાનો પગાર છે તે ઉપર ધરતો બધો બોલે છે. એક બાયડી ગુજરી ગઈ તેની પાછળ ખર્ચ કરવું પડ્યું, આ બીજી પરણ્યો, અને યોશી ગયા તેનો મોટો વરો કરવો પડ્યો, આ છોડીને પરણાવવી છે, અને એના ભાઈની સાદી કરવી છે. જો રણછોડજીને ઘેર છોડી પરણે તો સર્વથી મોટો ફાયદો એ થાય કે છોડી ભણી છે તે તરફની પીડા ન થાય.” મડમ કહે “તે પીડા કેવી હોય તે મને સમજાવો.”

વચન.

(ગયા અંકથી પૂરું.)

એ માણસની બુદ્ધિ બેશક અપવાદ રૂપ હતી; એના મનનું સ્વાભાવિક બળ નિઃસંશય વિશેષ હતું; પરંતુ હરકોઈ ખીજ લક્ષણ કરતાં તેનામાં વિશેષ લક્ષણ એ હતું કે તે પોતાના વખતનો સંભાળથી ઉપયોગ કરતો. તે કહેછે કે એક વેળા હું વાંચનથીજ મારા મનનું રંજન કરતો. તે કસાલ-વીથીઓમાં (પીઠામાં) અથવા હરકોઈ પ્રકારની રમત ગમતમાં કાળ ગુમાવતો નહિ; અને પોતાના ધંધામાં—છાપખાનાના ધંધામાં—તે આઠાક ઉદ્યોગી હતો. સદ્ગુણોની યાદી કરી તેઓમાં તે પોતાના પડની હમેશ પરીક્ષા કરતો, અને એ સદ્ગુણોમાંનો એક સદ્ગુણ નિયમ હોવાથી તેણે “સ્વાભાવિક દિવસના ચોવીસ કલાકમાં કામ કરવાની યોજના” પોતાને માટે કરી હતી, કે તેણે કરીને “તેના કામના દરેક ભાગને તેનો હરાવેલો વખત મળે.” એ યોજના હેઠળ આપી છે; આપણામાંના દરેક જણે પોત પોતાને માટે એના જેવી કાંઈક યોજના કરવી જોઈએ:—

કલાકો.

માતઃકાળ. પ્રશ્ન. આજે હું કિયું સુકૃત કરીશી? { ૫ } બેઠવું, નહાવું, અને પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરવી.
{ ૬ } દિવસના કામની ગોઠવણ કરવી અને દિવસે કરવાનાં કામોનો સંકલ્પ કરવો. ચાલતો અભ્યાસ કરવો
{ ૭ } અને શિરામણ કરવું.

{ ૮ }
{ ૯ }
{ ૧૦ } કામકાજ કરવું.
{ ૧૧ }

મધ્યાહ્ન. { ૧૨ } વાંચનું અથવા હિસાબ તપાસી જવો, અને જમવું.

પાછલો પહોર. { ૨ }
{ ૩ } કામકાજ કરવું.
{ ૪ }
{ ૫ }

અને પંદર દિવસપર મેં તમને જે શીખામણ આપી હતી—તમે જે કરો તે સર્વે તમારી બધી શક્તિપૂર્વક કરો—તે ઉદ્યોગોને પણ લાગુ પડે છે. સામાન્ય રીતે તમને જે ઉદ્યોગપર સ્વાસ્થ્યવિક વસ્ત્ર અને શોખ હોય તે ઉદ્યોગ તમારી બધી શક્તિપૂર્વક કરજો.

માટે વાંચવાનો તેમજ લખવાનોએ અમુક વખત કરાવજો; અને તે વખતને નિયમસર વળગ્યા રહેજો. સાફ કામ જેમ આનંદુ તેમ કરવાથી ભાગ્યેજ થાય છે, પરંતુ જેઓ બહુ ઉદ્યોગી હોય છે તેઓને પોતાના ધંધા સિવાયનું બીજું કામ કરવાનોએ અવકાશ મળે છે. અને તેથી ઉદ્યોગી પુરુષોનેજ નવરાશ મળે છે એવી સાધારણ કહેવત થઈ પડી છે.

તમે વાંચજો તેમજ લખજો. સરકારી અને ખાનગી કાગળોના ઉત્તર લખવાની વિશેષ કરીને બહુ કાળજી રાખવાની હું તમને સલાહ આપું છું, અને પ્રત્યેક દિવસે થોડો વખત એ કાંચને માટે વ્યુદો રાખજો. કોઈ માણસ આપણાં જોડે વાત કરે તો તેને ઉત્તર ન દેવો એને આપણે અસભ્ય ગણીએ છીએ. જે માણસ આપણાપર કાગળ લખી મોકલે તેને ઉત્તર ન લખવો એ શું એટલુંજ અસભ્ય નથી. ?

વળી દિનચર્યાલેખની ચોપડી રાખજો. એ ચોપડીમાં તમે જે કાંઈ કર્યું હોય તેની ટૂંકામાં હકીકત દરરોજ નોંધજો. એથી તમારાં કૃત્યાની નોંધ કરવામાં અને તમારા દિવસ શીરિતે ગુજરે છે તેનું અવલોકન કરવામાં તમને સહાય મળશે. તમારી નજરમાં આવે તો પ્રથમ થોડું લખજો; પરંતુ દરરોજ કાંઈક લખજો ખરા; અને એ લખવામાં તમને વધારે વધારે રમુજ પડશે અને જેમ વખત જશે તેમ તમે વધારે વધારે લખતા જશો. મરજીમાં આવે તો તમે જે કાંઈ કરો તેની નોંધ કરજો એટલુંજ નહિ, પણ જે કાંઈ મનોરંજક બિના તમારા જોવામાં કે સાંભળવામાં આવે તેનીએ નોંધ કરજો. તમારી આસપાસ દેખાતાં વૃક્ષો અને પક્ષીઓ તથા બીજાં પ્રાણીઓ; કંઈ કંઈ વસ્તુઓમાં કેટલાંક પક્ષીઓ જતાં રહે છે અને પાછાં આવે છે; ક્રિયાં જાડનાં પાંદડાં ખરી પડે છે; અને એવા બીજા બનાવો તમને મનોરંજક બણાય તેઓની તમે નોંધ કરી શકો. ગમેલા વખતની નોંધ તરીકે એવી દિનચર્યાલેખની ચોપડીએ વાંચવાથી પછીના વખતમાં ધણો આનંદ થશે; ચાલતા વખતમાંએ એથી તમને થોડોક લાભ થશે અને હાપણથી તમારૂં જીવતર ગુજરવામાં તમને મદદ મળશે.

હેલે તમે નિયમસર કામ કરજો એટલું જ નહિ, પણ વસ્તુઓને એ નિયમસર ગોઠવજો. તમે જોયું કે એનર્જનમિન ક્રાન્ડિનની યોજનામાં તેણે નોંધેલી બાબતોમાંની એક એ છે કે વસ્તુઓને તેમનાં યોગ્ય સ્થળોમાં ગોઠવવી. આ બાબત ઘણી અગત્યની છે, કારણ કે એથીએ પુષ્કળ વખતનો બચાવ થશે. હરેક વસ્તુ જોઈએ સારે જડી શકે એવે રેકાણે મૂકવી. આડાં અવળાં મૂકેલાં પુસ્તકો ખોળવામાં મારો કેટલો બધો વખત નકામો ગયો છે તેનો વિચાર કરું છું તેવારે મને ધારતી લાગે છે.

માટે આપણને વખત છે ત્યાં લગી આપણે તેનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ; કારણ કે તેનો કંઈ અંત આવશે. દિવસ છે ત્યાં સૂધી—આપણા શરીરમાં ચૈતન્ય છે ત્યાં સૂધી—આપણે માત્ર કામ કરી શકીશું; રાત પડશે—શૂન્ય આવશે—તે વારે આપણા કામ કરવાના દિવસ પૂરા થશે. આપણું જીવન પૂરું થાય તે વારે જે પ્રકારની રહેણીએ આપણે સાધ્યા હોત તો સાદું એમ આપણને લાગે તે રહેણીએ હમણા સાધવાનો સદા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આ વાત, મારા મિત્રો, તમે ખરા ભાવથી યાદ રાખજો. આ દુનિયા છોડીને જવાનો સમય આવે તેવારે આપણને લાગે કે આપણે આપણો વખત નકામો ગુમાવ્યો નથી, આપણી જિંદગી આપણું કર્તવ્ય કરવામાં ગાળી છે તો એનું સ્મરણ કરવાથી આપણને કેટલો આનંદ થાય ! એથી ઉત્તરું, ગુમાવેલી જોગવાઈઓનો, દુર્માર્ગે ગુમાવેલા દિવસોનો અને વરસોનો, આપણા પાડોશીઓનું કલ્યાણ કરવામાં ગાળી શકાય તે પ્રસંગો મરહુ માફક ઇન્દ્રિયાદિક વેબવ ભોગવવામાં ગાળેલા હોય તેઓનો, પરમેશ્વરને અને તેનાં કૃત્યને સમર્પી શકાય તે કલાકો સ્વાર્થ સાધવામાં અને પાપ કરવામાં કલાકો હોય તેઓનો વિચાર કરીશું તો એ ગતાવસોકનથી કેટલો ખેદ ઉત્પન્ન થશે પછી આપણી ભૂલો સુધારવાનો વખત નહિ મળે. આપણને પછી નીચલી કવિતા ખરી માનવી—અને સદાની દિલગીરીથી ખરી માનવી—પડશે.

“જિન્દગીથી ઉચરેલાં, હસ્ત લિખિત વા અનિષ્ટવ્યયનોમાં,
અનિષ્ટસંવંધી છે, ‘તે હોત’ ઉકિત ધરે તમે મનમાં.”—જિલિયર્સ મૉડ મુક્તર.
(મિ. ચેસ્ટર મેકનાટન કૃત “નિસાની રહેણીને માટે સાદાં વચનો” એ નામે પુસ્તકમાંથી).

(મુંબઈ એજ્યુકેશનલ રેકૉર્ડ.)

આરોગ્યતાવર્ધક સુધારા વિષે ભાષણ.

ભાષણ ૧૦ મું.

કસરત.

હિંદમાં ઘણાખરા લોકોને પોતાની આંત્રવિકાને માટે મહેનત કરવી પડે છે અને તેથી તેઓને ઘણું કરીને જોષએ તેટલી કસરત ચાપે છે. જેઓ ખાવે પીવે સુખી હોય છે તેઓની બાબતમાં એમ હોતું નથી. તેઓ આશાએશ ઉપરના પ્રેમને લીધે અથવા વિવેક કે મોટાઈ વિષેના ખોટા વિચારોને લીધે કસરતનો એટલો જોષ અનાદર કરે છે કે તેથી નબળાઈ અને રોગ ઉત્પન્ન થાય છે.

એક પ્રખ્યાત ઇંગ્લેન્ડ મંચકાર કહે છે કે “ હવતરતું સાર્યક કરવાને પહેલી આવશ્યક વસ્તુ એ છે કે સારા પ્રાણીયત્વ—અર્થાત્ આરોગ્ય, બળવાન અને ઉદ્યોગી થવું. ઇંગ્લેન્ડની અને હિંદ પાસીઓની વચ્ચે મોટો ફેર એ છે કે ઇંગ્લેન્ડે પોતાની તંદુરસ્તીની ખાતર દરરોજ ઘણું કરીને પગે ચાલીને અથવા ઘોડે બેસીને ફરવા જાય છે, પરંતુ હિંદના લોકો બહુધા ઘેર બેસી રહે છે અને જરૂર પડે છે તેવારે બહાર ફરવા જાય છે તે સિવાય જતા નથી. જુદીપર વસનારા લોકોના લગભગ ચોથા ભાગે ઇંગ્લેન્ડનો અમલ સ્વીકાર્યો છે તેનું એક કારણ તેઓની કામમાં પ્રવૃત્ત રહેવાની ટેવો એટલે શરીરને અપજાતામાં રાખવું એ છે. ઇંગ્લેન્ડની પેઠે હિંદુઓ પોતાનો ઉત્કર્ષ કરવા ઈચ્છતા હોય તો તેઓએ બીજી બાગતોની જોડે તેમના કસરત પરના પ્રેમની નકલ કરવી જોઈએ.

કસરતનો શુભ.—આપણા શરીરના જે માંસજ બાગોથી આપણે ગતિ કરીએ છીએ તેઓને સ્નાયુઓ કહે છે. તેઓને બરાબર રીતે વાપરીએ છીએ તેવારે તેઓ મોટા અને મજબૂત થાય છે; વાપરવામાં નથી આવતા તો તેઓ નરમ અને નબળા થાય છે. સૂકાઈને પાતળો થઈ કરમાઈ જાય ત્યાં લગી જે આવે પોતાનો હાથ જોયો રાખે છે તેના હાથની જોડે લુહારનો હાથ સરખાવે.

ત્યારે આપણે વિશ્રાંતિમાં હોઈએ છીએ તેવારે દર મિનિટે સોળવાર શ્વાસોચ્છવાસ લઈએ છીએ. દોડીએ છીએ તેવારે ઘણી વધારે ઉતાવળે

આસોઝવાસ લેખએ હીએ અને આસમાં ઘણી વધારે હવા લેખએ હીએ. એમ લોહી વધારે રચઝ થાય છે. હૃદય પણ વધારે હિતાવળે ચાલે છે, અને શરીરના તમામ ભાગોમાં તેમના પોષણને માટે વધારે લોહી જાય છે.

કસરતથી બીજી રીતે ગુણ થાય છે. જ્યારે આપણે હિતાવળે ચાલીએ છીએ અથવા સખ મહેનત કરીએ છીએ તેવારે આપણને પરસેવો થાય છે. એ ચામડીમાંથી વહી આવતું પાણી છે અને શરીરના અંદરના ભાગમાંથી ધસારાનો પદાર્થ બહાર લાવે છે અને આપણને વધારે આરોગ્ય કરે છે. કસરત કર્યા પછી આપણે વધારે ખોરાક ખાઈ શકીએ છીએ અને વધારે મચાવી શકીએ છીએ.

યોગ્ય કસરતથી આપણું આખું અંગ મજબૂત થાય છે. કસરત વગર સોંદા સુસ્ત થઈ જાય છે અને થોડીએ મહેનત દરવી પડે છે તે તેમને ભારે પડે છે; તેઓ જાતે દુઃખી થાય છે અને બીજાઓને નિષ્પ્રયોગી થઈ પડે છે.

કસરતનો અનાદર.—ઘણાક માણસો થોડી કસરત કરે છે અથવા બિલકુલ કરતા નથી તેઓ વધારે પણ ખાય છે. તેઓ જાડાબોલ થાય છે. પરંતુ એ કાંઈ સારી રિયતિનું ચિન્હ નથી.

સરકારી અને બીજી આફીસોના નોકરોને સુખ્યત્વે મગજ જોડે કામ પડે છે. મગજને પુષ્કળ લોહી જોખએ છે તે એથી કરીને શરીરના બીજા ભાગોમાંથી કેટલેક દરજે લાંબાં આવે છે. દિવસ પૂરો થાય છે તેવારે મગજ થાકી જાય છે. ઘેર હિતાવળે ચાલીને જવાથી અથવા ગેડીદડા (ગોલ્ફ) અથવા દડાબડ દડીદાવ (લૉન ટેનિસ) રમવાથી શરીરમાંથી લોહી છૂટથી ફરશે અને રચિથી બોજન ખવાશે.

સઘળા દેશોમાં છોકરાંને રમવું ગમે છે. એથી તેઓને ફાયદો છે. દોડવાથી, દોડો, ફેંકવાથી અને બીજી રમતોથી તેઓના હાથ મગ વધારે મજબૂત થાય છે. ખૂંચો ખાડવાથી અને હસવાથીએ તેઓની તંદુરસ્તી વધે છે. ઘરની અંદર કસરત કરવા કરતાં બહારની ગેર કરવી વધારે સારી છે, કારણ કે હવા વધારે ઝોખખી હોય છે.

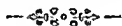
“દેશી રમતો, કસરતો, નિશાળની કવાયત, અને દરેક વર્ગની નિશાળની રિયતિને અનુકૂળ થાય એવી બીજી કસરતોને ઉત્તેજન આપીને શરીરને ખીલવવું” એવી હિંદી એજ્યુકેશન કમિશને ભલામણ કરી હતી.

યુનિવર્સિટીની પરીક્ષાઓની તૈયારી કરનારા તરફ પુરોષોને કસરત નહિ કરવાથી હેરાન થવાનો ધણો સંભવ છે. તેઓમાંના કેટલાક ધારે છે કે અમારે અમારો બધો વખત અભ્યાસ કરવામાં ગાળવો જોઈએ. આ ભૂલ છે. સૂતાર કોઈ કોઈવાર પોતાનાં ઓળસોને ધાર ચઢાવે છે તે ઠીક કરે છે. મન મગજવડે કામ કરે છે. કસરત કરવાથી મગજને વધારે લોહી મળે છે અને તે મજબૂત થાય છે. એવું બન્યું છે કે જે વિદ્યાર્થીઓએ કસરત ન કરી તેઓ એવા તો માંદા પડ્યા કે તેમનાથી પરીક્ષા આપવા નર્દશકાયું નહિ. એથી કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ આખા ભવ લગી નજળા અને રોગી યજ્ઞ ગયા છે.

છોકરાને અને પુરોષોને કસરતની જોટલી જરૂર છે તેટલી છોકરીઓને અને સ્ત્રીઓને છે. સ્ત્રીઓને ઘણીવાર જનાનામાં પૂરી રાખે છે તેથી તેઓને કસરત કરવાનો જોગ મળતો નથી. બની શકે તો ઘરોને વંડા કરવા કે સ્ત્રીઓને તાજી હવા મળે.

કસરત વગર આરોગ્યતા ટકાવી રાખી શકાય નહિ. પરંતુ ભૂખે પેટે અથવા પેટે ભરીને જમ્યા પછી કસરત કરવી નહિ.

કસરત નિયમસર કરવામાં આવે તેના પ્રમાણમાં તે હાયદ્રોકારક અને ખુશકારક છે. આપણે જેમ બરાબર વખતે ખાઈએ છીએ તેમ યોગ્ય વખતે કસરત કરવી જોઈએ.

સંઘ.

આપણે દિવસે કામ કરતા હોઈએ છીએ તેવારે રાત્રે થાકી જઈએ છીએ. શરીર અને મન બંનેને વિશ્રાંતિ જોઈએ છે. આપણે જે જે કરીએ છીએ તે વડે શરીરનો થોડો ઘસારો થાય છે. જાંઘમાં એ ઘસારો ખુબ્બત્તે સમ થાય છે. લેણે કૂવામાંથી આણે દહાડો પાણી કઢાડે છે તેવારે પાણી નીચું ઉતરી જાય છે, પરંતુ રાત્રે પાણું ભરાય છે. રાત્રે સારી નિદ્રા લીધા પછી સવારે આપણે કેવળ તાજા થઈને જાડીએ છીએ.

ઉમરે આવેલા માણસો કરનાં છોકરાંને વધારે નિદ્રાની જરૂર છે. પાંચણા બાળકે દિવસે ઘણો વખત લગી જાંઘું જોઈએ; મોટી ઉમરના માણસને શુભારે સાત કલાકની જાંઘ જોઈએ. કેટલાક માણસોને વધારે જાંઘની જરૂર છે; કેટલાકને ઓછી જાંઘ જોઈએ છે.

ઊંઘવાનો સારામાં સારો વખત રાત છે. દરા કલાકથી મોડા સૂવું નહિ અને પહો ફાટતાં જાડવું.

રાતે વેલા જે સુષ, વેલા જીડે વીર;

બળ, ખુદી, બહુ ધન વધે, સુખમાં રહે શરીર.

“મહેનતુ માણસની ઊંઘ મીઠી છે, પરંતુ ધનવાનને તેનું ધન ઊંઘવા નહિ દે.” મજૂરને રાતે ભોંયપર સારી ઊંઘ આવશે, પરંતુ રાજા તેના સુંવાળા પતંગમાં તરફડીયાં મારશે.

સૂતા પહેલાં થોડીવાર પર પેટ ભરીને જમવું નહિ. એથી માણસોને મહા મહેનતે ઊંઘ આવે અને નદારાં સ્વપ્નાં આવે. જઠર પોતાનું કામ જોરથી કરે છે અને મગજ અશાંત થાય છે.

ભોંયપર સૂવા કરતાં ખાટલે સૂવું વધારે સારું છે. ભોંય સૂકી હોય અને દેશમાં તાપ ચાલતો ન હોય તો ભોંયે સૂવાથી ઠરકત ન થાય. ભોંયમાં બેજ હોય તો ડોઈ વાર સંધિવા નામે શરીરમાં કળતર થાય છે અથવા બીજો રોગ થાય છે. જે ખરાબ હવાથી તાવ આવે છે તે નીચી રહે છે અને ખાટલાની થોડી જાંઘાઈ પણ તેને દૂર રાખવામાં સદામ કરે છે. રાતે ખાવાનું શોષવાને સાપ કરતા હોય છે તેઓ ભોંયપર સૂતારા લોકોને કરડે પણ ખરા.

જે માણસની કંને ખાટલો ન હોય અને જમીન બેજવાળા હોય તો તેણે પરાળ અથવા સડાં પાંદડાંપર સૂવું.

રાતે પુષ્કળ સ્વપ્ન હવાની જરૂર છે. બધીઆર ઓરડામાં સૂવાથી હાનિ થાય છે. ‘ઘરે’ એ મથાળા નીચે આ વિષે વધારે કહેવામાં આવશે.

ધણા લોકોને મોઢે માથે ઝોદીને સૂવાની નંદારી ટેવ હોય છે. એથી કરીને તાજી હવા બરાબર અંદર આવી શકતી નથી. પરંતુ દાકતર કનિંગ્હામ ધારે છે કે ઉત્તર દિશમાં રિયાળાની મોસમમાં “જો દોઈ માણસની પાસે પોતાનું શરીર ગરમ રાખવાને જોઈએ એટલાં કપડાં ન હોય તો તેણે પ્રકૃતિ પીડા પામવા કરતાં મોઢે માથે ઝોદીને ઊંઘવું એ વધારે સારું છે.”

દેશના કેટલાક ભાગોમાં જનાણાનાં લોકોને ખુદી હવામાં સૂવાથી ઈજા ન થાય. પરંતુ ઝાકળ પડતી હોય તેવારે ખુદી હવામાં સૂવાથી ધણું નુક-

સાન થાયછે, અને તાવ આવેછે. એવી વખતે માથાપર હમેશા હાથો લેખડે,
પવનનો સપાટો ચાલતો હોય ત્યાં અથવા શરીરપર પવન વાતો હોય
ત્યાં માથુસે સૂવું નહિ. શરીરની ગરમી પવન લેછે લેછે અને ઘણીવાર મં-
દવાડ આવેછે. તાવ અથવા કોગળિયું (કાલેરા) ચાલતું હોય તેવારે રાતે શ-
રીરને હુંફાળું રાખવાની વિશેષ જરૂર છે.

હેઠલા નિયમો પાળવાથી આઠ નિર્ધાર આવેછે.—

૧ વહેલું ઊઠવું.

૨ ગુણકારી ખોરાક માફકસર અને નિયમસર ખાવો.

૩ ખુલ્લી હવામાં પુષ્કળ કસરત.

૪ નિયમસર સૂવું.

૫ પોતાનું કર્તવ્ય પ્રમાણિકપણે કરવું. પરમેશ્વર પોતાના માથુસેને જો
જોઈ આવેછે તે સર્વોત્તમ છે. “તેથી તે પોતાના વહાલાને જોઈ આવેછે.”

મહેર ખખર.

આથી ખખર આપવામાં આવેછે કે પરસોતમ જગન્નાથ દવે, મોરબી
તાલુકા માતર જિલ્લે ખેડતો મહેતાજી, પગાર રૂ ૧૨) નો, નોકરી રૂ ૩ વર-
સની, પોતાનાં સરકારી દફતરો ખોટાં બનાવ્યાનો તકસીરવાન જાણાયાથી
કેળવણી ખાતાના મહેરખખર ડિરેક્ટર સાહેબના હુકમથી કેળવણી ખાતામાં-
થી એને બરતર્ફ કર્યોછે.

ઉત્તર ભાગના એન્જ્યુકેશનલ

ઇન્સ્પેક્ટરની આશીસ.

અમદાવાદ તા. ૨૭ મી આગસ્ટ

સને ૧૮૮૯.

ઈ. જાઈલ્સ.

એન્જ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉત્તર ભાગ.

મહેર ખખર.

આથી ખખર આપવામાં આવેછે કે માણસા (કાડીઆવાડ) ની નિ-
શાળના મહેતાજી મોરારજી માવજી રોશ્વરે રાજકોટની ટ્રેનિંગ કોલેજમાં
ટ્રેઈન થઈ રૂ ૩૯)ની રેંકતું સર્ટિફિકેટ મેળવેલું હતું અને તેનો પગાર રૂ ૧૦)નો
હોઈ નોકરીમાં આડ વરસથી હતો; તેનાપર પોતાનાં દફતરો ખોટાં બના-
વ્યાનો, નિશાળનો સામાન વેચ્યાનો, અને ખોટાં પત્રકો મોકલ્યાનો અપરાધ
સાચીત થવાથી તેને કાડીઆવાડના કેળવણી ખાતામાંથી બરતર્ફ કર્યોછે.

ઉત્તર ભાગના એન્જ્યુકેશનલ

ઇન્સ્પેક્ટરની આશીસ.

અમદાવાદ. તા. ૧૩-૯-૮૯.

ઈ. જાઈલ્સ.

એન્જ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર.

ઉત્તર ભાગ.

જાહેર ખબર.

આથી ખબર આપવામાં આવેછે કે મોહન નાગર, સાણંદની નિશાળમાં ૩૪) ના પગારનો આસિસ્ટન્ટ, અને સોમનાથ હરજીવન, એજ નિશાળમાં ૩૩) ના પગારનો આસિસ્ટન્ટ, એ એ બંનેને જે માણસની જોડે 'વઢવાડ' થઈ હતી તેની સામે નનામી અરજ કરી તેને તુકસાન કરવાનું તરફત રખાવો વાંક તેમનાપર સાબીત થવાથી તેઓને કેલવણી ખાતામાંથી બરતરફ કર્યા છે.

ઉત્તર વિભાગના એન્જ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરની આશીસ.
અમદાવાદ તા. ૧૭-૯-૮૭.

ઈ. બાઈસ.
એન્જ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર.
ઉત્તર ભાગ.

સરકયુલર.

જાવક નં. ૩૭ સને ૧૮૮૯-૯૦.

કાઠીઆવાડની સરકારી નિશાળોના ઇન્સપેક્ટર આસાર મહેતાજીઓ તથા મિસ્ટ્રીસો તરફ.

સલામ સાથે લખવાનું કે રાજકોટ પાર્ટનરિશિપ ટ્રેનીંગ કોલેજમાં દાખલ થવા જે બાઈઓ હમેદ રાખતી હોય તેમની હમર અવ્યાસ વગેરે લેકીકેતનું પત્રક સને ૧૮૮૬ ના અક્ટોબર માસના ગુજરાત શાળાપત્રમાં પાને ૨૩૬ મે મે. કા. વિ. આસિસ્ટન્ટ એન્જ્યુકેશનલ ઇન્સપેક્ટર સાહેબના જા. નં. ૩૨૩ તા. ૨૩-૯-૮૬ નો સરકયુલર તથા તેના સંબંધનું પત્રક છપાયું છે તે પ્રમાણે મોકલાવશે. આ સાલને માટે પણ તેજ પ્રમાણે લેકીકેત જોઈએ છે માટે જે બાઈ લાયક હોય અને તેને આવવા અરજી હોય તો તેનું પત્રક જરાવી અમને તા. ૩૧ મી માહે અક્ટોબર સને ૧૮૮૯ સુધી પહોંચે તેમ મોકલશે. તા. ૨૨-૯-૮૯.

મિસ સ્પેન્સર,

લેડી સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ.

પાર્ટનરિશિપ ટ્રેનીંગ કોલેજ રાજકોટ.

પુસ્તકોની પહેાંચ.

લોકેન્દ્રજી. રચનાર વનમાળી લાધા મોદી કિ. ૨૦-૮-૦ ગોવિંદાંપ ગાયન સંગૃહ. ભા. ૨ ભો. રચનાર જલ્લચારી પ્રાણલાલ સિંધુલાલ. હિંદના ઇતિહાસિક સાલંવાર ખનાવોની ટૂંક નોંધ. રચનાર અરદેશર દીનશાહ ગાંધી. કિ. ૦)ના ગુજરાત પ્રાંતની ભૂગોળનું સંક્ષેપ વર્ણન. લખનાર સા. અબાજી હવરામ વડોદરા કન્યાશાળાનાં મુખ્ય શિક્ષક કિ. ૦) કાવ્ય પ્રમાકર ભા. ૧ ભો. છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર ઓઝા લલુભાઈ કાળીદાસ.

કિ. ૩૧ ચરિતાવળી. પ્રગટ કર્તા કૃપાશંકર દોલતરામ ત્રવાડી. કિ. ૦) જી.
 ત્રણ સંહારનું ગુજરાતી ભાવાંતર. રચનાર મોહનલાલ પ્રસાદરાય મહેતા
 કિ. ૩૦ હિંદુ ધર્મે ધિટાનીઆ, રચનાર ધર્મજીરામ સૂર્યરામ દેસાઈ કિ.
 ૩૧ નળાખ્યાન. પ્રસિદ્ધ કરનાર લલુભાઈ ડાહ્યાભાઈ તથા છગનલાલ
 ઠાકોરદાસ કિ. ૩૧) વનવાસિની. પ્રગટ કર્તા કૃપાશંકર દોલતરામ ત્રવાડી
 કિ. ૩૦) — સૌભાગ્યવંતાં જ્યાકુંવર. કિ. ૩૦ દેવુ ધર્મે નાણાનો ખરો
 ઉપયોગ રચનાર રેવાશંકર અંબારામ ભટ્ટ કિ. ૩૦ આપણી આંખ
 ધર્મે તેઓનો જાતન કેમ કરવી. રચનાર M.L. Sothia, L.M.& S,
 વિદ્યા હુનર ધર્મે હિંદુ. આ નામના ચોખાનીઆનો પહેલો અંક અમને
 મળ્યો છે. એમાં આવતા વિષયો ઘણા ઉપયોગી છે. કિંમત ત્રણ રૂ. ૨ બે,

નિશાળોનાં ઇનામ પત્રક.

ભવક નં. ૧૦૦ તા. ૧૦-૬-૮૯.

ઈડર. નામદાર મહારાજ શ્રી કેસરીસીંગજી સાહેબ તાલુકા સ્કુલ
 તથા ઈંગ્રેજ સ્કુલ તથા કન્યાશાળામાં મળી બે મહુ સાકર વહેચી. બડોલી.
 એજન મહારાજ સાહેબ મીઠાઈ ૩૫) જવાસા. પાઠાડના મે. રાવજી સાહેબ
 લાલમણસીંગજી પતાસાં મહુ એક.

કચ્છ. જા. નં ૨૮૫ તા. ૨૪-૭-૮૯

ગોધરા. મીયાંજી સુલેમાન જુમા ૩૧) સુંચરી. જૈનધર્મના બટારક
 વીવેક સાગરસુરી ૩૩) મુદ્રાના ગુરુજી મોતીચંદજી કુશળચંદજી ૩૧) શા. ત્રી-
 મજલાધા ૩૩) નળીઆ કન્યા. શા. પુનસી સામત ૩૧) શિક્ષકોને ૩૩)
 વીંજણ કન્યા. ઠ. ગોરધનદાસ સુંદરદાસ ૩૧) ખેડોઈ. ૩૩) ભૂજ કન્યા.
 રા. રા. હાથીરામભાઈ ત્રીકમજી સ્ટેટ ઇન્જનેર ૩૩) વકીલ જટારાંકર અ-
 આરામ ૩૩) અંજાર કન્યા. મહારાજ શ્રી ખેગારજી સાહેબ ૩૧) કા-
 રોદા ૩૩) — જાડેજી વરસલજી ૩૧) મહેતાજીને ૩૫) ગેડી. ગામધણી
 બાયાત તથા મહાજન સંમત ૩૩) વૌધ. ૩૩) રા. બગાઉ વહીવટદાર
 સાહેબ તથા મહાજન સંમત ૩૩) વીંજણ. શેઠ. ગો. તે. ની રાજ્ય કમી-
 ટીનાં મેમ્બર શેઠ ગોરધનદાસ સુંદરદાસ તથા સદગુરુચો ૩૪) — મુદ્રા
 કન્યા. મી. દામજી રામજી ૩૫) શિક્ષકોને ૩૩) આસંખીઆ, શ્રી દરબાર
 ૩૫) — ગામધણી જાડેજી વિજયરાજજી વિ. ૩૧) માંડવી. ચે. ઈ. કન્યા.

વીજળીના શેઠ વીસનજી નંદજી ૩૧૮) શેઠ કેસવજી હંસરાજ ૩૧૦) શેઠ
 કસનદાસ લાલજીની વિધવા બાઈ કેસરબાઈ ૩૩૫) માંડવી ઝ. કન્યા.
 મુંગઈના રહીસ શેઠ ઠાકરસી મુલજી ૩૧૬) શેઠ વીસનજી નંદજી ૩૫)
 શેઠ કસનદાસ લાલજીની વિધવા બાઈ કેસરબાઈ ૩૨૯-૧૧-૬ નાંગલપુર.
 ૩૫) — તેરા કન્યા. ઠા. ઠાકરસી ઉકેડા ૩૧) કુમાર શ્રી હમીરજી ૩૪,
 વૈવ જારીશંકર મોરારજી ૩૨) રાજગર દામજી હરદેવ ૩૧) કુમાર શ્રી
 હમીરજી ૩૧) બેલા. પટેલ રામજી લધા ૩૨) ભૂજ નં. ૨ મેતા લાલજી
 શીવશંકર ૩૬) ચંબાર. નામદાર ખુલવંદ મહારાજ શ્રીખેંગારજી સાહેબ
 ૩૩૮) ચંબાર. નાઈટ સ્ક. ૩૨) — નળીઆ. ૬ કન્યા. કરાચીના
 ઠ. ડોસાભાઈ કન્યાજી ૩૩૩) શેઠ દેવશી કરજી ૩૭૫) લાકડીઆ.
 જાગીરદાર તથા મહાજન ૩૧૫) શા કરમજી પાત્રજી વિગેરે ૩૨) શેઠ યુર-
 તાજી એસ વાડીઆ. ૩૧) મુદ્રા. શેઠ લક્ષ્મીદાસ લધાભાઈ. ૩૧૨)
 મહેતાજીને ૩૨) આસીસ્ટન્ટને ૩૪) કસરતશાળામાં ૩૩) નાઈટસ્કુલમાં
 ૩૧) ગળપાદર. ૩૨) નળીઆ. શેઠ હીરજી બાણાજી ૩૬) કન્યાઓને ૩૨)
 નાઈટસ્કુલમાં ૩૧) દરેક શિક્ષકને અઢેક ફાસીયું. રા. વિશ્વનાથ જોડાલાલ
 ધાણુદારના સ્કુલમાં ૩૨) શેઠ ડોસાભાઈ કન્યાજી તથા ગામના સદ્યદ-
 સ્યો તથા સ્થાનીકઅધીકારી ૩૨) બીહડા. વ્યાપારી વર્ગ ૩૨) વાર્ષિક
 પરીક્ષા વખત ૩૬) નાં પુસ્તકો સદ્યદસ્યો ૩૨) શા. રણમલ
 નાથ ૩૨) બેલા. વાધેલા શ્રી કરજી તથા સદ્યદસ્ય ૩૧૨) જા. જો.
 મોયાળા મેનેજર રા. માધવજી ભાઈચંદ વિ. સદ્યદસ્યો ૩૮) શા ઉમરશી
 પેરાજ ૩૯) મગવાણા. ૩૬) રોહાના જાડેજા શ્રી વેરસાલજી મહેતાજીને
 ૩૧) માનીઠર ૩૦) રમાલ ૩૯) અને પેંડા ૩૧) કટારીઆ. માળીઆ-
 ના સૈયદ અદલશા હિસમાનજી. ૩૧) ભદ્રેસર. ઠા. સ્વામજી ઉમરશી. ૩૨)
 તેરા કન્યા. કુમારશ્રી હમીરજી ૩૨૦) ગઢડા. ૩૧) સદ્યદસ્યો ૩૨)
 જા. કન્યા. શા. ઉમરશી પેરાજ ૩૩) મહેતાજી ૩૧) આસીસ્ટન્ટ ૩૦)
 રા. હાથીરામ રાધવજી ૩૨) તુણા. ગામના અહસ્યો ૩૩) સાંભરાઈ. જાડે-
 જા શ્રી વીજયરાજજી તથા ગામના અહસ્યો ૩૬) પત્રી. વોરા દેવજી હીરા-
 ચંદ ૩૨) મનફરા ૩૪) વાર્ષિક પરીક્ષામાં. લાયજો. વાર્ષિક પરીક્ષામાં. ૩૫)
 હમરા વાર્ષિક પરીક્ષામાં. ૩૧-૪-૬ પુસ્તકો ૩૦) સાકર.

વૈદક વિદ્લાસ.

શુદ્ધ ગુજરાતીમાં.

દરેક ભાજી પાકાની ખુટી ૧૦૦ રૂપીઆ પછી ખરચ કરતાં નહીં મળે. તે હાથ કરવા મરજી હોયતો આ “વૈદક વિદ્લાસ” ખરીદ કરો. બાળકોને દરેક યતા રોગો મટાડવાની ઉમેદ હોયતો આ “વૈદક વિદ્લાસ” ખરીદ કરો. સ્ત્રીઓને લોહીવા ધાતુનું જવું, ડાળીયું, મુવારોગ, અધુરે પડવું, ગર્ભસ્થાનના રોગ, ચાંદી, વીરજીટક, વગેરે દરેક યતા રોગ દુર કરવા હોયતો આ વૈદક વિદ્લાસ ખરીદ કરો. નામરદી, ધાતુનું જવું, ધાતુનું પાતળું પડવું, પરમીઓ, ખાલી પડેલ મગજ, નબળી પડેલ મનશક્તિ, વગેરે હાલના વખતમાં દેખાતા તમામ રોગોથી મુક્ત રહી નિરોગી રહેવું હોયતો આ “વૈદક વિદ્લાસ” ખરીદ કરો એક સારા વૈદની પંક્તીમાં અપવું હોયતો આ પુસ્તક ખરીદ કરી તેનો અભ્યાસ કરો. ધંધા વગરના અને ખીન વસીલદારને ધંધે ચડી કમાવું હોયતો “વૈદક વિદ્લાસ” ખરીદ કરો. મેહુનાજી અને પોલીસ પટેલો ગામડાના ગરીબ લોકોને આશીર્વાદ મેળવવો હોય અને પાંચ ધંસા પેદા કરવા હોયતો આ “વૈદક વિદ્લાસ” ખરીદ કરો. મુસાફરીમાં ફરનાર અને ગામડાઓમાં રહેનારા લોકો તમને વખતો વખત સારો વૈદ મેળવવાની હરકત પડતી હોયતો આ “વૈદક વિદ્લાસ” ખરીદ કરો. દરદીઓને એકજ ઉપાયથી ચમત્કાર બતાવવો હોયતો આ “વૈદક વિદ્લાસ” ખરીદ કરો. દરદને ખરેખર પારખતાં શીખવું હોયતો આ “વૈદક વિદ્લાસ” ખરીદ કરો. કોઈ બાળકનો ખુલાશો ન લેવો પડે એવું પુસ્તક જોઈતું હોયતો આ વૈદક વિદ્લાસ” ખરીદ કરો. મુસાફરીના વખતે વગડાની ખુટીઓને ચમત્કાર જોવો હોયતો આ “વૈદક વિદ્લાસ” ખરીદ કરો. અંગ્રેજી દવા પોતાની જાતે બનાવી વાપરવા ખુશી હોયતો આ “વૈદક વિદ્લાસ” ખરીદ કરો. કાચી ધાતુ ખાવામાં આવી હોય તેના દોષ, ઝેરી પદાર્થ ખાવામાં આવ્યા હોય તેના દોષ, ઝેરી જાનવરો કુરોડેલ હોય તેના દોષ તત્કાળ દુર કરવા હોયતો આ “વૈદક વિદ્લાસ” ખરીદ કરો. પરચુરણ ચમત્કારી નકશાઓ જોવા હોયતો આ “વૈદક વિદ્લાસ” ખરીદ કરો. દરેક રીતે ઉપયોગી કુંડુંજમાં રાખવા લાયક પુસ્તક રાખવા મરજી હોયતો આ “વૈદક વિદ્લાસ” ખરીદ કરો. એકજ અવાજે વખણાએલું પુસ્તક ખરીદ કરવું હોયતો આ “વૈદક વિદ્લાસ” ખરીદ કરો. પુસ્તક તથા તેની મેદેન-તના પ્રમાણમાં કિંમત ઘણીજ ઓછી રાખવામાં આવેલ છે એટલેકે ટપાલ ખર્ચ શીખે રૂપિઆ ૯-૦-૦ નવ રાખેલ છે. દરમાસે પંદર રૂપીઆની ક-માણી વાલા પાસેથી ટપાલ ખર્ચ શીખે રૂપ-૬-૦ લેવામાં આવશે પુસ્તક વેલ્યુપેએજલથી મોકલી આપવામાં આવશે.

દાડપો, એકાંતરીઓ, તરીઓ, તથા ચોપીઆ તારનો ઘણોજ અક-સીર જાદુગારી ઉપાય જોતો હજારો લોકોએ લાભ લેઈ તેને વારને ઘણાજ ઉમદામત્તો આપેલાં છે કિંમત રૂ. ૧)ની ૨૪ ગોળીઓ.

હાંતર જી પચાણુજી. સ્વસ્થાન સાયલા. કીરપેન્સરી(કાઠિયાવાડ.)

જાહેર ખખર.

જામનગરવાળા પંડિતા જગનાથાઈ તરફથી સ્વીધર્મ. નામનું એક મન્યુસૂત્રનું પુસ્તક, પોઢી ગુદતમાં બહાર પડશે.

મુકામ જામનગર.

પંડિતા જગનાથાઈ.

“કેળવણી ખાતાના વડાએ દસ્તક કોપી પસંદ કરી.

આખા મુંબાઈ ઈલાકાની નિરાવામાં ચલાવવાનો હુકમ કર્યો છે.”

આદરજી કાવસજી માસ્તરની.

ગુજરાતી તથા બાળશોધ કોપી બુકો.

(છ અંકમાં.)

મોટા ખરચનો તથા ઘણા વખતનો તથા ઘણી મહેનતનો ભોગ આપી જનાવવામાં આવેલી.

આજ સુધી નહિ ધએલી તથા વખાણવા ભોગ.

જેની બારે સ્તુતિ.

કેળવણી ખાતાના ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબોએ તથા હોદ્દાદારોએ

મુંબાઈ તથા ગુજરાતનાં સર્વે જાહેર પત્રોએ,

દેશની કેળવણીમાં જાણીતા સર્વે ગ્રહરયોએ.

એક અવાજે કરી છે.

જુઓ કોપીબુકોના પુઠા ઉપર તેઓની સર્ટિફિકેટ.

અમારી પાસે હાલ એટલી સર્ટિફિકેટ એકઠી થઈ છે કે, પુઠા ઉપર મુકવાની ખીલકુલ જગ્યા નથી.

આવી અને આટલી સર્ટિફિકેટ આજ સુધી કોઈશ્રી કોપીબુક મેળવી નથી અને આટલી સસ્તી કોપીબુક આજ દીન સુધી નીકળી નથી.

“દસ્તકશિક્ષક” કોપીબુકો ઉપર નીચલી રસતે

ડીસ્કાઉન્ટ આપવામાં આવશે.

૧ રોકડે રૂપીએ મુંબાઈના ખરીદનારને સેકડે ૨૦ ટકા ડીસ્કાઉન્ટ મળશે.

૨ રોકડે રૂપીએ દેશાવર ખાતે સેકડે ૨૫ ટકા ડીસ્કાઉન્ટ મળશે.

૩ માત્ર મંગાવવાનો (પોસ્ટેજ સહિત) સર્વે ખરચ ખરીદનારને માધે.

૪ ૨૦૦ થી ઓછી નકલ માલેક પામેથી મળશે નહિ.

૫ જે ઘણી બહાર ગામથી પોતાના એજન્ટ મારફતે માત્ર મંગાવે તે ઘણીએ હમારો ઉપર ડીરેક્ટ ઈડ લખી અમને ખખર કરવી. અને

તે માત્ર બહાર ગામ જાય છે તે વિષે તેઓએ અમારી સંતોષકારક ખાત્રી કરી આપવી પડશે. ને ત્યાર પછીજ માત્ર આપવામાં આવશે.

રોકડા રૂપીઆ બરી માત્ર લઈ જવો તે એજન્ટનીજ દુરજ છે.

૬ માત્ર મોકલાવ્યા પછી તે રસ્તામાં જતાં કોઈ રીતે ખરાબ થાય તથા તે માલને હુકશાન પુગે તેના જોખમદાર માત્ર મંગાવનાર છે.

૭ જ્યાં રેલવે નહિ હોય ત્યાં માત્ર કયે રસ્તે અને ક્યાં મોકલાવવો તેનો પુરતો ખુલાસો માત્ર મંગાવનારે લખી જણાવવો.

૮ હુડી મોકલાવનારે જરોજર ઠેકાણું લખવું.

ગુજરાત તથા કાઠીઆવાડના સર્વે જુએલરો તથા માસ્તરોને જણાવવાનું કે “દસ્તક શિક્ષક” કોપીબુકોની સાથે એજોએ ખીલ કોઈ પણ

સુંદરી ગુણ મંદીર—આ સંસારોપયોગી પુરતકની પ્રથમાવૃત્તિ તરત અપો-
જવાથી બીજી આવૃત્તિ તૈયાર થાય છે. દી. બા. મણીબાઈ. રા. બા. ગોપાલ-
જી, પ્રોફે. મણીલાલ, રા. સા. ગણપતરામ, અ. સા. કરમચંદી વગેરે વિદ્વાનો-
એ અને બંને જમસેદ, રાસ્તગોસ્તાર, યુલરાની, યુલરાત મિત્ર, શુદ્ધિ પ્રકાશ વ-
ગેરે પત્રોએ વખાણેલો આ બારઆનાનો ગ્રંથ તા. ૩૧-૧૨-૮૯ સુધીમાં સાંલકને
૩૧૧ મુમર્ષી, ખુલેશ્વર કર્ણાબહામુખરામ હરગોવિંદદાસને લખ્યો. પો. ૦)

નોટીસ કાઢિઆવાડી કુદા સંગ્રહ—એટલે કાઢિઆવાડમાં જુના વૃજ,
બડેજી, આરણી, કુચી અને દેશીબાવામાં પરચરણ-દોહા-સાખી, સોરઠ
વગેરે પ્રસંગોમાં બોલાય છે જે તેમાંથી નીતિ, અર્થ, પ્રીતિ તથા મણીક તરે-
હનો સુચોધ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમજ ઇતિહાસ સંબંધી સારું જ્ઞાન મળે તેમ છે.
માટે આ પુસ્તક અરીદવા મરજી હોય તેમણે ટપાલ અથ્વા શીખે અગાઉથી
૩૦-૧-૦ નીચે સંહી કરનારને બેળાસર શેકડી આપી સાંલક ચપુ. આલકનાં
નામ છપાશે તા. ૨૬-૬-૮૬ મું. આદીલા રાજગોર કેસવંજી જરામ વકીલ.

પ્રાચિત વિદ્યા રમલ અદ્ભૂત પ્રસાવળી અને ૧૬૦૦ વર્ષનું પંચાંગ.
વિદ્યાનો અરો ગમતદાર, એમાં પાંચાનાં બી. બાવિંચ સંબંધી પ્રજા
જોવાની રીત, સક્રમતા નામ, ધર, રાજ્ય, સેતા, કપરે બેળવાનાં બેતી,
સુખ, અસુખ, વિશા, તલ્લ, રંગ, રાક્ષી, રામી, અર, સ્થિર, દિવસવાપ,
કેદારિક, શાક્ષી, અને જગીનમાંના દ્રવ્ય સંબંધી વિચાર, કઈ જગ્યાએ
કેદારી ઉડાઈએ કેટલું દ્રવ્ય કોના નસીબનું છે. અને આપરદાનો કોમો
વગેરેથી બરપર છે. અદ્ભૂત પ્રજાવળીમાં એક ફરતું ચંક ગોઠવામાં
આવ્યું છે તે ઉપરથી સાદી અને મણીનું સંહેલી રીતે માગેલાં પુષ્પોમાં
પૂરતા પૂરત મળે છે. પછીથી પંચાંગની ગોઠવણ છે. ધરોક નેદલીજ પ્રતો
છપવાનો વિચાર રાખ્યો છે માટે તા. ૩૧-૧૨-૮૬ અગાઉનાં ૬૬૧ નામ
નોંધાવવાં. કીમત રૂ. ૧) પોસ્ટેજ માફ પાછળથી નહિ મળે.
ત્રીભોવનદાસ જમવાદાસ સેવક પુરાની બોરડીચેરી પુરત.

સર્વોપયોગી, સરળ ને સૌધું—કાઢિઆવાડી લેખાં.—વિદ્યાર્થીઓને
રેનિંગકોલેજના સ્કામરોને, આસિસ્ટન્ટને, મહેતાજીએને, તેમજ આપારી વગેરે
લોકોને ઉપયોગી, કાઢીઆવાડના જુદા જુદા કરેલાઓને પ્રમણમાં આપના
જુદા માપોની સમજ પડે તેવી રીતે રોજ રીતેથી બહાર પડે અમાઢિના મા-
લો પાસેથી દર પ્રતે ૦)૦૦ પ્રહીથી ૦)૦૦ મોસ્ટેજ લેવું. અગાઉથી રૂ. ૧ ની
દશ પ્રત, પોસ્ટેજ માફ, પેચા પ્રથમથી, અધિનો વ. પોરસસે મોકલાય.
ઉમીઆરોડર નધુ. આઝા. મુ. સરપાર—હાથાર,

સહેલું સસતું ને ઉપયોગી—દેશીનામાની પદ્ધતી ત્રીજી આવૃત્તિ—
રચનાર પ્રેમચંદ કરમચંદ. હે. મા. નિ. દે. મો. રાજગોર. કીમત
૫ આના. પોસ્ટેજ છ પાઈ. પણ ૫ નંમથી માફ. ૨૦થી ૧૦, ૧૫થી ૧૫,
૨૦થી ૨૦, ૨૫થી ૨૫, ૨૬ કમીચન. રાજગોરમાં કેવો. ૫૦ મુંમાઈમાં
સાંલકેરીવાળા હાથેદર હાથેદાસ (કાંકાકાદેવિની રતે રામનાં કી પાત્રો) મુરત
જુકસેતર ત્રીભોવન ગોપાળદાસ. (રે. જાગો તાલોવ) પામેથી મળે.

ગુજરાતશાલાપત્ર.

પુસ્તક ૨૮ મું.

તેવેમ્પર.

૧૮૮૯.

અંક ૧૧ મો.

खनिज पदार्थो.

આકાર.—ધણા ખનિજો સ્વભાવે કરીને અમુક પાસાવાળા ગાં-
ગડાનું રૂપ ધારણ કરે છે. જેઓ પાસાકાર નથી તેઓના રૂપને પિંડાકાર
કહે છે. પાસાકાર કે પિંડાકાર, બધા ખનિજોમાં તેમના રજકણની બ-
હુધા અમુક રચના હોયછે. તેઓને ભાંગીએ છીએ તે વારે એ રચનાને
હીલે તેઓ કોઈ દિશામાં બીજી દિશાઓથી વધારે સહેલથી છૂટા પડેછે.
એ દિશાને ભેદ દિશા કહેછે; ઉદાહરણ, ફેંકસોલ્ટને અને અશોધિત
સીસાને ભાંગતાં તેઓના ઘનાકૃતિ રૂપમાં ગાંગડા થાયછે.

ધા મારી ભાંગતાં ખનિજો અનેક તરેહનાં પૃષ્ઠો દર્શાવે છે. એને
ત્રુટ કહેછે. ત્રુટ અને દિશાભેદ એ બે ગુણ ગુણો છે. ત્રુટની મુખ્ય
તરેહો નાચે પ્રમાણે છે:—

સ્લેટી-ભાંગતાં પડ કે યોપડા થાય છે, ઉદાહરણ, સ્લેટ. શેલી,
ભાંગતાં કોઈ છીપતા જેવા ગોળ પૃષ્ઠ થાયછે, ઉદાહરણ, ચક્રમક. અસમ,
ઉદાહરણ, આક, સમ, ઉદાહરણ, અશોધિત સીસું.

પારદર્શકપણું.—એ ગુણ નહિ, ઓછો કે વધતો હોવાં પ્રમાણે
વર્ગ કર્યાછે તે આ પ્રમાણે— ૦ અપારદર્શક, ૧ કોરોમાં પ્રકાશ પ્રવેશક, ૨
પ્રકાશ પ્રવેશક, પણ આરપાર નજરે જાય નહિ. ૩ અર્ધપારદર્શક, એમાંથી
પદાર્થો ગ્રાંખા દેખાય. ૪ પારદર્શક, એમાંથી પદાર્થો સ્પષ્ટ દેખાય.

વાસ, સ્વાદ, ઇલાદિ—ઓછી અગતનાં લક્ષણોથી પણ ખનિ-
જો પરખાઈ શકેછે. ઉદાહરણ, તેઓનો વાસ; એ કોઈમાં ગંધકુનો,

ઢોઈમાં મટોડીનો, ઢોઈમાં ડામરનો, ઇત્યાદિ; સ્વાદ; ઉદાહરણ આરો, કડવો, ઇત્યાદિ. જે અનિન્ને પાણીમાં ઝોગજે છે તેઓમાંજ સ્વાદ હોય છે; કોસ્કસીઆ, પ્રકાશપ્રવેશક ચક્રમકના કંકર. એ ગુણ યોગક અનિન્નેમાં છે. તેઓને જોડે ધસવાથી ફાટકરસ જેવું તેજ નીકળે છે. સામાન્ય લક્ષણોનું વર્ણન પૂરું થયું.

પત્ર લખનારને સૂચના—પીરબાઈ દુલાબાઈ, તમારી શંકાઓનો ખુલાસો કરવાની જગા આ અંકમાં મળી નથી, અમને આપાછે કે આવતા અંકમાં મળશે.

શ્રે. પ્ર. મહેતા, તમારો લાંબો પત્ર મહોંઓ છે, જગાની તંગાસને લીધે પ્રગટ કરી શકીશું નહિ.

—૦૦૦૦૦૦—

સુનીતિના પાઠો.

કાયદામાં ઠરાવેલા અપરાધો.

હિંદુસ્તાનના કોજદારી કાયદાના ૧૩ મા બાબમાં કહેલા ગુનાહ અને તેઓના સજા વિષે ગયા અંકમાં ટૂંકામાં જણાવવામાં આવ્યું હતું. ૧૪ મા પ્રકરણમાં લોકોને કાંઈ તુકસાન, ભય, અથવા દુઃખ થાય, પાડોશીઓને પીડા થાય, અડચણ પડે કે ભય લાગે તેવાં કૃત્યોને ગુનાહ ઠરાવ્યા છે. માણસની જીંદગીને જોખમમાં નાંજે એવા રોગનો ચેપ જેથી પ્રસારે તેવું કામ કે તેવી ગફલત કરનારને છ માસ પર્વત કેદ અને જોડે દંડની સજા ન્યાયાધીશ કરી શકે, વેચવાને કરેલી આવાની કે પીવાની વસ્તુઓમાં અવગુણ કરે એવો ભ્રમ કરનારને તથા આવા પીવાની અવગુણકારક વસ્તુઓ વેચનારને, વસાણા અને ઝોસડોમાં હાનિકારક ભ્રમ કરનારને, પીવાના તથા વાપરવાના દૂધા, વાય, તળાવ, વગેરે સાર્વજનિક જળાશયના પાણીને ગંદું કરે કે બગાડે તેને, તથા હવા બિગાડે તેને, રાજમાર્ગમાં ફરનારને વાગે કે કાંઈને હાનિ થાય તેવી રીતે ગાડી, ઘોડો વગેરે હાંકનારને, સમુદ્રમાં કે નદીમાં બેસીકરાઈથી પહાણ હંકારનારને, તથા તે વ.

હાણોને હાનિ થાય તેવું કાંઈ કૃત્ય કરનારને, ઝટ સજાગી જો એવા પદા-
ર્થો રાખવામાં ગફલત કરનારને, સંઘા, ઇમારતાદિક સંબંધી ગફલતથી
કસર કરી માણસના જીવને જોખમ થાય તેવું કરનારને, તુકસાનકારક
કામ કરવાથી કાયદેસરે મનાઈ ક્યો છતાં તે નહિ માનનારને, બીબત્સ
પુસ્તકો, ઓપાનીઆં, ચિત્રો વગેરે વેચનાર, છાપનાર, દેખાડનાર, ને વે-
ચવા સારે રાખનારને, જાહેર જગ્યામાં ભુંડાં ગીતો ગાનારને, ભુંડા શબ્દો
બોલનારને છ કે વણ માસની કેદની તથા તે ઉપરાંત દંડની સજા
ફરમાવી છે.

આ પ્રકરણ પણ મહેતાજીએ તથા મહેતીજીએ ખૂબ ધ્યાનમાં લેવા
જોગ છે. જેમ રોગ થયા પછી ડાક્ટર, કે વૈદ્ય કે હકીમની ગરજ પડેછે
અને ધપલા રોગને મટાડવાને ઓસડ આપવામાં આવેછે, પણ રોગને
દૂર રાખવાને, મંદવાડને આવતો અટકાવવાને આરોગ્યવિદ્યામાં જે ઉપાય
ખતાવ્યા છે તેઓને ધમે લગાડવામાં આવે છે, તેમ ગુનાહ થયા પછી
ગુનાહ કરનારાને પોલીસ પકડે છે, અને માજીસ્ટ્રેટો તથા જડજો સજા
કરે છે, પરંતુ ગુનાહ થતા અટકાવનાર આપણી નિશાળો છે. રાખ્ય
તરફથી સ્થાપેલી જે ઓફીસો છે, —એક કાળા ડગલાવાળા પોલીસની છે,
તેનું કામ અપરાધ કરનારાને ઝાલવાનું છે, અને બીજી વિદ્યા બણાવનારા
અને સુનાતિ શીખવનારા મહેતાજીઓ અને મહેતીજીઓની નિશાળો છે.
આ બિના વારે વારે સંભારવાની છે તથા મદદનીશ શિક્ષકો તથા નિ-
શાળીઆને યાદ દેવડાવવાની જરૂર છે. મહેતાજી અને મહેતીજી ઉપદેશક
છે. હાળીમાં જે નિશાળના છોકરા ભુંડું ન બોલે અને ગોરોમાં જે નિશા-
ળનાજોકરીઓ ભાંડ વચન ન ઉચ્ચારે અને દૂટે નહિ તે નિશાળના મહેતાજી
અને મહેતીજીને ધન્ય કહેવાય. જે ગુનાહ બાળપણથી બાળક કરેછે તેપર
પ્રથમ ધ્યાન આપવું જોઈએ. લોકની તન્નુરસ્તી સંબંધી પણ મહેતાજીનો
જોધ કાર્યસાધક થાય તે કરવાની આવડત જોઈએ, હાંસ જોઈએ.
ઉમરે આવેલા શિષ્યોને તથા લોકોને કાયદાને આધારે સુનાતિનો જોધ
કરવાનું કામ કઠણ નથી. તે કરવાની ઇચ્છા જોઈએ.

એ મુલાકાત પછીનું શનિવારે પાછલે પહેરે અચરત પાડોશણના ઘરમાં ગઈ હતી અને મહેતાજી પોતાના ઘરમાં માળખર છોકરાંને અંકર-
 હિતનો દાખલો શીખવતા હતા તેવામાં મડમસાહેબના નોકરે આવી
 કાંડ આપ્યું. મહેતાજીએ પૂછ્યું, બાઈએ શું છે ? નોકરે કહે, મડમસા-
 હેબ મળવા આવ્યાં છે. આ સાંકડી ગલીમાં ગાડી લાવવી અને પાછી.
 વાળવી મુશ્કેલ પડે તેમ છે માટે બહાર નાકિ રાખી છે. મહેતાજીના
 સ્વપ્નામાંએ કદી મડમ મળવા આવવાનું આવેલું નહિ. એમને ક્યાં બે-
 સાડવાં અને શું કરવું તેના વિચારથી ગાબરા થયા. છોકરાંને કહે દોડતો
 સામે પેરથી એક ખુરશી લાવ, હું તારી મનિ બોલાવી લાવુંછું. છોકરો
 ખુરશી લેવા ગયો, અને મહેતાજીએ મળરાટમાં વહેલાં વહેલાં પાધડી
 માથે બેલી અંગરખું પહેર્યું. બાવરા બની ઉતરતાં સીંડીને પગથીએથી
 પગ લપસ્યો અને મહેતાજી નીચે ગબડ્યા. ફેડ ફૂટ્યા ઉપરાંત મુઠાએ
 બીજું કાંઈ વાગ્યું નહિ. પગમાંનાં ખાસડાં નાકળી ગયાં તેમાંનું એક બા-
 રણા આગળ ખાળકુંડી હતી તેમાં પડ્યું, અને તે કાઢતાં મહેતાજીનો
 પગ તેમાં પડી પોતીયું અને અંગરખાનાં ચાળ હંટાઈ. એને ન લખ-
 વતાં અચરત બીજી બાપડીએ ભેડે બેથી જે ઘરમાં વાતો કરતી હતી
 ત્યાં હાંફલા ફાંફલા જઈ કહે, અલી બિઠ વહેલી, મડમસાહેબ મળવા
 આવ્યાં છે, નાકિ ગાડીમાં છે. અચરત કહે તેમાં આમ ગાબરા શીદ
 બન્યાછો. માથે અવળી પાધડી કમ પહેરી છે, અને તમારું પોતીયું
 જુવોને, અંગરખાની ચાળ જુવોને. મહેતાજી કહે મારો વાંસો ફૂટ્યો
 તેની તો તને ખબરે નથી. (બોલી બાપડીએ મનમાં હસવા લાગી) વાઝ
 બિઠ, દોડ, સામી જઈ તેડી લાવ. હું અંગરખું અને પોતીયું બદલીને
 આવુંછું. અચરત કહે, પણ પાધડી સવળી પહેરો. આપણા ઘરમાં એ-
 મને ખેસાડવાની જગ્યા ક્યાં છે! આપણા ઘરમાં એમને પગ મૂકવો કમ
 ગમશે! મહેતાજી કહે, તો કમ કરીએ, મોટી મહેરબાની કરી મળવા
 આવ્યાં તેમનું ના કહેવાય! એથી કાયદોજ થશે. દોડતી જ ન તેડી
 લાવ. બહાર ખોટી થાય છે.

‘એથી કાયદોજ થશે,’ એ વચન સાંભળી અચરત બિઠી. મહેતાજી
 પેર લૂધડાં બદલવા ગયા અને મહેતી તથા તેની સાથે બોલી ત્રણ

પાડોથણો મડમ સાહેબને તેડવા ગઈ. એ ત્રણમાંની એકનો વર કી-
કાબાઈ નામે વકીલ હતો તેણે થોડા દિવસપર હરાજમાંથી ફાટો ટૂટો એક
કોચ અને બે ખુરશીઓ આણી હતી. વકીલેણ કહે, અહીં અચરત,
મડમ સાહેબને મારે પેર બોલાવી લાવ, મારે ત્યાં કોચ છે, ખુરશીઓ છે.
અચરતે હા કહી. કીકાબાઈની બારબજાએ પોતાના ઘરમાં દોડી જઈ
કોચ ઉપર ચાદર પાથરી કે ફોટેલું જણાય નહિ. ઘરની પાસે સાવરણી
પડી હતી તે લઈ પાછલા ચોરડામાં નાંખી, અને ખીંટીએ લૂંછડાં સજા-
તાં હતાં તેઓને પણ લઈ બીજાં ડેકાણે મૂક્યાં. એ ચોરડો ૧૫ ગજ
લાંબો હતો અને ૧૨ ગજ પહોળો હતો. વચમાં બારોડીઆ નીચે હોંચકી
હતો. અને બારીની પાસે ખણામાં એક ગદેલું અને બે તકીઆ હતા,
તથા ગદલાથી થોડે છેટે પેસી કોચ અને ખુરશીઓ હતી. એ બધાને
ખંજેરી વકીલેણ સાફ કરતી હતી તેવામાં મડમ સાહેબ આવ્યાં.

એ વખત લગીમાં આખી શેરીમાં મડમ આવ્યાની વાત પ્રસરી,
અને મડમ સાહેબ મળવા આવ્યાં, મડમ સાહેબ મળવા આવ્યાં, એમ
બોલતી બાયડીઓ બારીઓ અને ચોરસે નિવા દોડી આવી. કાંઈ નવીન
બનાવ બત્તો હોય અને લોક અચરત પામી નિવા પ્રસે તેમ શેરીનાં
ખંજેરી મડમને નિરખવનિ પાયાં. મડમ કોને ત્યાં આવ્યાંછે અને કેમ
આવ્યાંછે તે તેમના બાણવામાં નહિ તેથી એક એકને પૂછાપૂછ કરવા
લાગી. કેટલીક અચરત મહેતીની બેનપણી હતી તેઓ તેના પાછળ દોડી.

ગદ્ય સ્તોત્ર.

ડાકટર વાટ્સ નામે કવિએ જાળકોને મારે ગદ્યમાં પંદર સ્તોત્રો ૨-
૦ છે, તેઓને મીસીસ બાર્બાડે એક લઘુ પોથીમાં પ્રગટ કર્યાંછે. જાળકનું
હા પરમેશ્વર બણી જાય એ હેતુ એ સફતો રચવામાં રાજેસો છે,
પને તેઓ જોકરાં મોઢે કરે તેવી પ્રચ્છાથી તેઓને પ્રગટ કર્યાંછે. એ
સ્તોત્રનું ચૂંજરાતોમાં બાધાંતરે કરવામાં જે જે આ દેશને લાગુ તથી
ડાકટર વાટ્સ દીધુંછે કે દેરબુંછે. એમાંનું એક એક સ્તોત્ર ચૂંજરાતી-

માં બેસતું આવે તેવા રૂપમાં પ્રતિ માસે આ પુસ્તકમાં પ્રસિદ્ધ કરવા ધાર્યું છે.*

સ્તોત્ર ૧ હું.

આવો, આપણે પરમેશ્વરનું ભજન કરીએ, કેમકે તે બહુ મોટો છે; આપણે પરમેશ્વરનું સ્તવન કરીએ, કેમકે તે બહુ સારો છે.

બધી વસ્તુઓ તેણે બનાવીછે; હાડકે કારભાર કરવાને તેણે સૂરજ ક્યોછે અને રાતે પ્રકાશવાને આંદો ક્યો.

મોટા હાથીનો અને નાની કીડીનો કરનાર તે છે.

નાનાં પક્ષીઓ ગ્રાડની ડાળીઓપર પાંદડાંની છાયામાં બેસી મીઠું સારું પરમેશ્વરના ગુણ ગાયછે.

નદી નાળાં લીસા કાંકરાપર વહેતાં મીઠો અવાજ કરી પરમેશ્વરના ગુણ ગાયછે.

હું મારી વાણીથી પરમેશ્વરના ગુણ ગાઈશ; હું બાળક હું તોપણ તેના ગુણ ગાઈ શકું.

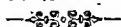
થોડાં વરસોપર હું બહુ બાળક હોવાથી મને બોલતાં આવડતું નહિ.

અને પરમેશ્વર એ મોટું નામ મારા બાણ્યમાં ન હતું, કેમકે તેવારે મારામાં સમજણ ન હતી.

પણ હમણા હું બોલી શકું છું, અને મારી જીભ તેનું ભજન કરશે; તેના બધા હેતના વિચાર મારા મનમાં આવી શકે છે, અને હું તેની ભક્તિ કરીશ.

તે મને બોલાવશે તો હું તેની કને જઈશ; તે આત્મા કરશે તે હું પાળીશ.

મોટપણે હું વધારે સારું ભજન કરીશ; આખા જન્મારામાં હું પરમેશ્વરને કદી વીસારી દેખશ નહિ.

પાઠ વિષે ગુણાવગુંણ પરીક્ષા.

ત્રેનિંગકાસેળમાં સ્કાલરો પોતાના શિક્ષકની તથા બીજા સ્કાલરોની રૂબરૂ પ્રાક્ટિસિંગ સ્કૂલના કોઈ વર્ગને પાઠ શીખવે છે અને પાઠ પૂરો થયે

*આ શાળાપત્રમાં બાળકને માટે જે પાઠો પ્રગટ કરવામાં આવે તે નિયામમાં શિક્ષક શીખવી શકે, અને ઘેર સા શીખવી શકે.

અર્થેના શિક્ષક બંધ કરાવે ત્યારે વર્ગને મોકલી દઈ શિક્ષકો તથા સ્કાલરો તે પાઠ સંબંધી ગુણ અવગુણની ચર્ચા કરેછે. વિચારવંત અને સારા શિક્ષક થવાની હોસ રાખનારા સ્કાલરોને એ ચર્ચાથી બહુ લાભ થાયછે. નિશાળોમાં મુખ્ય મહેતાશુની આગળ અઢવાડીઆમાં એક વખત કોઈ આશિસ્કંટ એમ પાઠ આવે, અને બીજા આશિસ્કંટો તે વેળા હાજર રહે અને પાઠ થયે એ પ્રમાણે ગુણવગુણ પરીક્ષા થાય એ ધર્મ ધર્યવા લેગ છે. નિશાળને છૂટવાના સમયના છેલ્લા કલાકમાં એમ માનવાની શરૂ કરાણ કે મહેતાશુ અને તેના મદદગારો પાઠની ચર્ચા કરવા બંધ તે વેળા બધા વર્ગના શિક્ષક વિતાના રહે, અને તેમ તેઓને રાખના એ ઠીક નથી. અને તે કલાકમાં પણ બધા આશિસ્કંટો પોત પોતાના વર્ગ તથા એ પાઠ સાંભળવા આવે એ ઠીક નહિ. માત્ર મુખ્ય મહેતાશુ પાઠ આપનાર આશિસ્કંટની કને બેઠી શકે, અને બાકીના આશિસ્કંટો નિશાળોઆને રાત્ર આખા પછી મહેતાશુ ગુણ અવગુણ કહે તે સાંભળવાને હાજર રહી શકે. પ્રતિ અઢવાડીઆમાં એકવાર એમ કરવામાં આવે તો નિશાળને બહુ ફાયદો થાય એમાં સંદેહ નથી. જેન નહિ થયુત્રા આશિસ્કંટોને પાઠ શીખવતાં શીખવતું એ મહેતાશુનું કર્તવ્ય છે. એ કોઈ ન બાળવવાથી નુજવણીને હાનિ થાયછે. ને ડીપુટી એ ઇન્સ્પેક્ટરો અને આશિસ્કંટ ડીપુટી ઇન્સ્પેક્ટરો વાર્ષિક પરીક્ષા લેની વેળા તાની હાજુરમાં મહેતાશુએને તથા તેઓના આશિસ્કંટોને એમ પાઠ પાતા લેવાનો નિયમ રાખે તો મુધારો ધણો થાય. એમ કહેવાયછે, ને તેનો ફટલોક પુરાવો પણ છે કે ઘણાક સ્કાલરો ત્રેનિંગ કાલેજમાંથી થા કેડ નોકરીપર જાયછે ત્યાં પાઠ આપવાના પદતિ વિસારી રહે. કહું તેમ તેમની નિશાળોના પરીક્ષકો કે તે એમ આણું બને.

પાઠનો મારૂતવિક વિષય શો છે તેજ પ્રથમ તો ઘણા શીખવનારા જાનથી. અને ને ઉદાહરણ લેયછે તેને પાઠનો મુખ્ય વિષય સમજેછે. પરિણામ એ થાયછે કે ને કારણેય પાઠ શીખવવામાં આવેછે, હોનો મુખ્ય હેતુ છે, તે જાર પડતો નથી. જેટલા કોરણના તથા બહારના બાળકોને સાધારણ વસ્તુઓ વિષે પાઠો આપવામાં એ પાઠો આપવામાં મુખ્ય હેતુ શો છે તે શિક્ષકો બહુ ધ્યાનથી